איבער אמעריקא

irschbein, Peretz

פרץ הירשבײן

איבער אמעריקא

Iber Amerika

ליטעראַרישער פערלאג ניויארק 1918

GENERAL LIBRARY - U.C. BERKELEY
B000248304

א "גרינער"

מיט פינף יאָהר צוריק, אין א קאלטען, רעגענדיגען אָסיען־טאָג, בין איך צום ערשטען מאָל אָנגעקומען קיין אמעריקא — די מדינה, וואוהין דאָס אידיש הארץ האָט אָנגעהויבען איהרע האָפ־נונגען איבערצוטראָגען.

יענע שיף, וואָס האָט מיך אהער געבראכט, רוהט שוין לאנג אין דער טיעפעניש פון ים. ס'איז געווען די שעהנע, פלינקע "לוסי־טאניא", וואָס האָט זיך ביים לעבען געפלייסט אין פינף טעג איהרע פאסאזשירען אריבערצוברענגען פון אייראפא קיין אמעריקא און וואָס האָט מיט איהר אונטערגאנג אזוי פיעל עגמת נפש אמעריקא פערשאפט.

די גאנצע פינף טעג פון מיין רייזע בין איך געשטאנען אָנגע־שפּאַרט אָן פארענטש און געקוקט צום שוימינגען וועג, וואָס בלייבט הינטער אונזער שיף; געקוקט צו דער פערנעבעלטער ווייטקייט פון וואנען מיר זיינען אָנגעקומען, און געוואָלט כאָטש נאָך איין מאָל דערזעהן די מדינה, וואו ליעבע און האס טרינקען מענשען אינ־איינעם מיט זייער וואסער. כ'האָב יעמאָלט אליין ניט געוואוסט פארוואָס איך פערלאָז רוסלאנד, וואו איך בין געבוירען געוואָרען און וואו איך האָב צום ערשטען מאָל דערשפירט, ווי שווער עס איז צו ליעבען דאָס לעבען און פיינד האָבען די שכנים, וואָס רינגלען מיך ארום. צייטענווייז האָט זיך מיר אויסגעדוכט, אז אויף אויביג, אויף אויביג פערלאָז איך רוסלאנד און א גאנץ נייעם לעבען וועל איך אָנהויבען אין דעם אונבעקאנטען לאנד, וואָס הייסט אמעריקא.

ווארים זיצענדיג אין רוסלאנד, אין די קליינע, אדער אפילו אין די גרעסערע שטעט און טראכטענדיג פון אונזערע נייע היימען, טראכטענדיג פון נייע לענדער בלייבט קיין שום לאנד ניט אזוי אונבעקאנט פאר אונזער געדאנק, ווי אמעריקא. מיט סודות איז פאר אונז ארומגעוויקעלט דאָס לאנד, וואו שוין א פיערטהלק פון

69186029

געדרוקט-געבונדען
ביי „כהן"
קליוולאנד

מעהר אונזער שיף האָט זיך דערוויטערט פון אייראָפּא אלץ פער־
נעבעלטער איז געוואָרען אין מיין געדאנק דאָס בילד פונ'ם לאנד
וואוהין כ'בין געוואָרען געטראָגען.

ביים ברעג האָט מיך קיינער ניט בעגעגענט, קיינער ניט
אָבגעוואַרט; אויסער אפשר דער צאָלבעאַמטער, וואָס האָט מיר גע־
הייסען אויפעפענען מיין פעקעל און, דאָס, וואָס ס'האָט ביי מיר
געקומען פינף שעה איינצופּאקען, האָט ער אין איין רגע איבער־
געקעהרט פון אונטען ארויף, קייענדיג דערביי גומע. קוקענדיג אויף
איהם און אויף מיין צורודערטען פעקעל, איז מיר עפּעס אזוי
מאָדנע געוואָרען אויפ'ן הארצען:

— צו אלדע גוטע יאָהר! נאָך וואָס פיהרען מיט זיך אָט די
אלטע שמאטעס מיט דעם שטויב פון דער אלטער וועלט און איצ־
טער קוקען, ווי דער אונבעקאנטער מיט אזא ערנסט פנים, רודערט
זיך אין מיינע פעקלעך.... נאקעט האָט מען בעדאַרפט אָנקומען,
נאקעט ווי די מאמע האָט געבוירען, און אזוי פון זיך ארויסוואר־
פען דאָס בילד פון דער אלטער וועלט!

איך בין ארויס אין די גאסען. אידען, אידען, אידען...

— וואו איז די מאמע, וואָס האָט זיך דאָרט, אויפ'ן וואָקזאל
קאָפּ אָן וואנט געשלאָגען? וואו איז דער זוהן, דער בלאסער, וואָס
האָט זיך נאָך אין דער לעצטער מינוט, א צוואוועהטאָגטער, געצוי־
גען פון וואַגאָן צו דער מוטער? וואו איז די טאָכטער מיט די פער־
גליווערטע טרערען אויף די באקען און מיט די הענט אויסגע־
שטרעקט צו דער מאמען, צום לעצטען מאָל זיך נאָך ארומנעהמען
און די טרוקענע באקען איהרע קושען, קושען?...

כ'האָב זיי אין די גאסען ניט בעגעגענט.

כ'האָב זיך דערשלאָגען צו איסט בראָדוויי און די ארומיגע
גאסען, וואָס פלעכטען זיך פון איהר ארויס, און מיר האָט זיך
אויסגעדאכט, אז אין חלום זעה איך דאָס אלץ. א חלום וואָס ציהט
זיך שוין לאנגע, לאנגע יאָהרען.

ביים שוועל פון גליקליכען לאנד האָבען אונזערע געפּלאָגטע

אונזער פאָלק בויט פאַר זיך א היים. אלץ, וואָס עס ווערט דער־
צעהלט ביי אונז דאָרטען פון אמעריקא, קלינגט ווי פון א מעשה
ביכעל ארויסגענומען. און קומט אמאָל אימיצער צו פאָהרען צו־
ריק פון אמעריקא קיין רוסלאנד, זעהט ער אויס אנדערש ווי די
ארומיגע; רעדט עפּעס קליגער, ווי איינער וואָס האָט א סך, א סך
געזעהען און א סך געהערט דערצעהלען — די מעשיות וואָס ער
דערצעהלט פון דער גאָלדענער מדינה, גלויבען מיר און גלויבען
נים.

צי קאָן מען זיך דען פאָרשטעלען, אין רוסלאנד זיצענדיג, אז
אין א שטאָט ערגעץ דאָרט וואוינען אפשר אנדערהאלבען מיליאן
אידען און קיינער טשעפּעט זיי נים... ווי אזוי און ווען איז דאָס
געשעהן?

וואָרים, אז אויב אייך איז אמאָל אויסגעקומען צו זעהן אויף
א רוסישען וואָקזאל: א צוג קלייבט זיך אוועקגעהן, פּאסאזשירען
שטויסען זיך און שטופּען זיך מיט זייערע פּעקלעך. און ערגעץ אָן
א זייט שטעהט א מאמע מיט איינגעפאלענע באקען, אין דרייען
געבויגען און שלאָגט זיך קאָפּ אָן וואנט, ווי פון א בייזען חלום ריי־
סען זיך איהרע אויגען צום וואגאָן, וואו אויף דער פּלאטפּאָרמע
שטעהט אָן אויסגעקלאָגטע, אויסגעיאָמערטע טאָכטער און ׳טעפּ־
טשעט:

— מאמע, הער אויף, וואָרים כ׳וועל עס נים אריבערטראגען.

נו, וואָס? אייער הארץ האָט אין דער שטיל מיטגעוויינט און
אייך איז גאָרנים איינגעפאלען צו קלערען אין יענער רגע, אז פון
אָט די איינציגע, מיט טרערען געוואשענע, וועלען זיך שטעט אויפ־
בויען ערגעץ דאָרט אויף יענער זייט ים: אז אָט יענע פערטרי־
קענטע לעבענס וועלען נאָך נייע כחות בעקומען א לעבען אויף ס׳ניי
אָנצוהויבען.

און קוקענדיג אויף דעם שוימיגען וועג, וואָס האָט זיך גע־
בלייבט אהינטער אונזער שיף, האָט זיך געוואָלט פאָרשטעלען, ווי
אזוי עס זעהט אויס א מדינה, וואָס הייסט אמעריקא, אָבער וואָס

— אין דער היגער פרייהייט בענקט די הארץ נאָך פרייהייט.

איהר אָבער פרעגט א קינד, וואָס איז דאָ געבוירען געוואָרען, וואָס איז נאָקעט פון דער מוטער'ס לייב ארויסגעקומען און היגע קליידער צום ערשטען מאָל דערשפירט אויף זיין לייב — איהם פרעגט, זאָל ער אייך זאָגען וואָס אמעריקא איז. אָבער איך און אפשר דער גרעסטער טייל פון מיין דור האָט נאָך דעם אלטען פעקעל אויף זיין פלייצע און אין פעקעל — אלטע, ווייטע חלומות.

די שטאָט

אז איך הויב אָן צו טראַכטען, וואָס אזוינס איז אמעריקא, ניט בלויז פאר אונזערע אימיגראַנטען, נאָר פשוט פאר אונזער צייט — פערכאַפּט מיר אזש דער אָטעם. ניט איין מאָל האָבען זיך מיינע געפיהלען דערהויבען, און טרערען האָבען זיך מיר געשטעלט אין די אויגען, טראכטענדיג פון דער וואונדערליכסטער פון אלע לענדער, וואָס איז פאר אונזערע אויגען געבוירען געוואָרען. און אויב פעריאָגטע, גע'רודפ'טע פון דער אלטער וועלט, פערשטויסענע קינדער געפינען דאָ קיין גליק ניט, איז עס בלויז דערפאר, וואָס מיט זיך האָבען זיי מיטגעבראכט די צייכענס אויף זייער לייב פון דער בייטש, וואָס האָט זיי געפּאַסעוועט. פון שיף אראָב, אין שטאָט אריינגעקומען; און די גרויסע שטאָט האָט זיי אנטקעגען ארויסגעשיקט איהר בייזען לץ, וואָס צעהלט ביי יעדען אויפ'ן פלייצע די צייכענס און פון יעדען איינציגען טרייבט ער אן אנדער מין לצנות. און אויב איינער האָט געבראכט אן אויסגעבויגענע פלייצע טוט מען איהם דאָ א יאָך אָן, דעם איינענעם יאָך וואָס ער האָט אין דער היים געטראָגען. דער איינגעבויגענער, אויסגעביינערטער רוקען איז דאָ א שפּילבעל פאר דעם בייזען ווילען. דאָ, אין דעם פרייען, פון גאָט געבענשטען לאנד, איז דער גורל

לייט די פעקלעך אראָבגעוואָרפען; דערשראָקען זיך פאר דער אונ-ענדליכער, פרייער ברייטקייט, וואָס עפענט זיך אויף רעכטס און אויף לינקס — און ביים שוועל זיינען זיי אלע געבליבען; אין א ווינקעלע זיך בעהאלטען. געשראקענע, גע׳רודפ׳טע דורות לאנג, האָבען זיי אין דעם פרייעסטען לאנד דעם קלענסטען ווינקעלע פערנומען:

אין לודלאָוו סטריט פערקויפען אידען עפעל; אין עסטער סטריט פערקויפט מען הערינג. און אזוי ענג, זייט ביי זייט, האָבען זיי זיך צונויפגעפרעסט אָט די אלע, וואָס זיינען אין פערשיעדענע צייטען פון פערשיעדענע שטעט און שטעטלעך געקומען, יעדערער מיט זיין דלות.

און די שטאָט ניו יאָרק —

א בעשעפעניש פון שטאָל און שטיין, און מיט אייזערנע גע-דערים און שטאָלענע נערוועו, וואָס רוישען אזוי טרוקען און קלאַ־פען אזוי גרילציג — אזוי האָט מיר די מערקווירדיגסטע פון אלע שטעט אויסגעזעהען אין יענע ערשטע שטונדען, ווען כ׳בין אליין אומגעגאנגען מיט אָנגעשטרענגטע נערוועו און צו אלץ זיך צוגע־קוקט, צו אלץ זיך צוגעהערט.

אז כ׳האָב א אידישע צייטונג גענומען אין האנט, אָנגעהויבען לייענען, איז מיר אויסגעקומען, אז מיט ברעקלעך אייזען און שטאָל האָט מען אונזער אידישע שפראך דורכגעמישט; אזוי פער־שפיצט די ווערטער, אזוי פערשפיצט דעם אויסדרוק, אזוי, אז די שפראך האָט מיר געקלונגען טרוקען, ווי דער גערויש פון די אייזענבאהנען, וואָס טראגען זיך דאָ איבער די קעפ פון די לעבעדיגע בשעפענישען.

דאָס זיינען געווען בלויז געפיהלען פון א ג ר י נ ע ם, וואָס האָט מיטגעבראכט פון דער אלטער היים זיינע אלטע בגדים און א היימיש ווייך קישעלע צום שלאָפען. — —

איך בין שוין אָבער פינף יאָהר דאָ אין לאנד און קאָן זיך אלץ ניט אויסגרינען. דורכגעשניטען די לאנד׳ס לענג און ברייט,

אטעמען. און איבּ אונזערע לייט טוליען זיך צום הארטען שטיין, קיהלען זיך אין שאָטען פון דעם פיערציג שטאָקיגען טויער — טא ווערמען זאָל מען שילטען דערפאַר? נאָט אליין אדער דעם טייוועל, אָבער — ניט דאָס לאנד.

יעדעס הויז האָט א שוועל; יעדעס לאנד האָט זיך זיין שוועל ביים טיר, ביים אריינקומען. די שוועל איז געמאכט די טיר בעסער צו פערהאקען; די שוועל איז פאר א ניט-פאַרזיכטיגען א פלאַץ גע־שטרויכעלט צו ווערען; און געפעהרליך איז פאר דעם פרעמדען די שוועל פון אמעריקא, וואו דער פרעמדער בעדאַרף אריבערגעהן, דעם ערשטען טריט דאָ אין לאַנד מאכען. און צום שלימסטען איז דאָס, וואָס פרעמדע האָבען פאר פרעמדע די שוועל געמאכט און פרעמ־דע גראָבען פאר׳ן שוועל די גרויסע גרוב אין געשטאַלט פון דער צייטווייליגער שטאָט, וואו דער ערשטער דור לעבט זיין צייטווייליגען לעבען אָב.

איך דערמאָן מיר א זומער פארנאכט צופוסענס פון די קעצ־קיל־בערג. כ׳האָב פערבראכט ביי א אָרטיגען פארמער, פארנאכט, נאָך דער ארבייט זיינען מיר אלע געזעסען אויף א בערגעל הינטערן שטוב און געערדט פון דעם הייסען טאָג, וואָס האָט שוין געהאל־טען ביים פערגעהען. די זון האָט זיך גליהענדיג אראָבגעלאָזען צו די שפיצען פון די בערג. ווייב און קינדער, אלע האָבען זיך אויף א ווייטע ארויסגעכאפט אָבצורוהען. אנטקעגען אונז, אויפ׳ן גראָז, זיי־נען אומגעגאנגען זעקס יונגע, האלב־יאָהריגע קעלבלאך. איינס האָט פעררייסען דעם קאָפּ צו דער זון און מיט אמאָל אזוי זיך צובריי־קעוועט, אזש שיעור אויפ׳ן קאָפּ איז עס ארויפגעשפרונגען. דער פארמער האָט זיך צולאכט און שפּעטער, בעטראכטענדיג מיך א ביסעל, האָט ער מיר פּלוצלונג א פרעג געטהאָן:

— יאָ, דו ביזט דאָך פון דער גרויסער שטאָט, קענסטו אפשר עפּעס דערצעהלען פון דער גרויסער שטאָט?

איך האָב געשוויגען. געמאכט א פּנים, אז איך פערשטעה איהם שלעכט. ער איז ערנסט געוואָרען און ווידער געפרעגט:

פון די פרעמדע, אריבערגעקומענע, איבערגעגעבן געוואָרען אין די הענד פון די, וואָס האָבן געהאַט דעם גליק מיט א טאָג פריהער צו קומען. טראַדיציעס זיינען דאָ ניטא. מעהר ווי אומעטום שמי־רען זיך דאָ די געסט אליין זייער גליק: שמידען פאַר זיך זייער מזל, בויען פאר זיך זייער לעבען. ניטאָ קיין טראַדיציעס. און אויב דאָס לאַנד האָט מעשיות צו דערצעהלען, לעגענדעס איבערצוגעבען, איז דאָך עס פון מענשען, וואָס ניט זייער לעבען וויל מען נעהמען פאר א ביישפּיעל; איז דאָך עס — פון צייטען, פון וואָסערע דער נייער דור וויל גאָר ניט לערנען.

איך געה ארום אין דער ניו־יאָרקער א י ס ט ס י י ד און זעה ווי אונזערע ווייבער פּשרקויפען געקאָכטע באָב אָדער געבראָ־טענע קארטאָפעל, און דער מאַן — זויערע אוגערקעס; אָדער ווען איך טרעף אין אן אנדער שטאָט־וואו, דעם סלאוו, וואָס האָט דאָר־טען אין דער היים זיין שטיקעל פעלד געהאַט, כמעט אין שכנות מיט'ן אידען, אז איך זעה איהם דאָ אין אן אייזען־פאבריק, וואו ביי די שטראָמען צושמאָלצענעם מעטאל ברענט ער זיין לייב און פערניפטעט זיינע לונגען מיט די שארפע גאזען, וואָס שלאָגען פון קאָכעדיגען גיהנום ארויס — ס'האַרץ ווערט דאָך צוריסען, טרערען ווערגען דאָך אין האלז קוקענדיג פון ווייטען:

— צי דען האָט די רייכע, ליכטיגע און יונגע אמעריקאַ שוין נאר קיין טראָפּעלע גליק ניט פאַר די, וואָס זיינען פון דער אלטער, בייזער היים נעלאָפען אין דער רגע פון יאוש?!

אז מען פאָהרט דורך דאָס לאַנד לענג און ברייט, דאכט זיך, אז אין ערגעץ אויף דער וועלט שיינט ניט די זון אזוי פריי, אין קיין שום לאַנד גיט ניט די ערד אזא שפע ארויס, אז אין קיין שום לאַנד אין דער וועלט זיינען די מענשען ניט אזוי מסוגל צו וואקסען גרויס און שטאַרק ווי דאָ אין אמעריקאַ. מיליאָנען ווינ־קעלעך זיינען דאָ אין לאַנד פאר יעדען איינציגען, וואו ער קען זיך אויסבעהאלטען און זיין לעבען פריי אויסלעבען... טויזענדער בע־העלטענישען ווארטען פאַר יעדען איינציגען, וואָס וויל פריי אָב-

גען און דאָס פרעמדע קינד הרעהט דעם קאָפּ אָן א זייט פון איהר אוועק.

און פאַר קיין פאַל קען איך ניט צונויפבינדען ביי מיר אין געדאנק אינאיינעם אָט דעם סלאוו, מיין שכן, וואָס האָט ביי זיך אין דער היים געטראָגען אין א זאק אויפ'ן פלייצע קליינע הזירים'־לעך אין מארק אריין פערקויפען, אוועקגעטראָגען די היהנער פער־קויפען; גראָשען צו גראָשען געקליבען און איז אין זיין סוויטענע געקומען ווי א געבונדענע שאָף אהער אין לאנד אריין — איך קען עס אין מיין געדאנק ניט צונויפזעצען מיט דעם פארמער, וואָס קלאָגט זיך, אז אין שטאָט איז ניטאָ קיין גאָט...

מיר דאכט זיך, אז ניט קיין מענשען זיינען ס'רוב פון די, וואָס זיינען אהער אריבערגעקומען — נאָר שוואמען, וואָס ווי נאָר מען רייסט זיי פון דער ערד אב, קלייבען זיך ווערעם אין זיי אריין. און זייער לעבען, וואָס זיי הויבען דאָ אָן צו בויען, איז אויך א ווערעמדיגער; קענען דעם אייגענעם פנים און געשטאלט אפילו קיין דור ניט אויפהאלטען.

צו די וואָס ווערען דאָרט אין דער אלטער היים פון דער ערד אָבגעריסען; צו זיי ווערען פון א קליינער שטעטעל ארויסגעריסען;; ווער עס ווערט אין די פינסטערע מינען פערשיקט אדער ווערט פער'משפט אין די שטיינערנע גאסען זיין לעבען אָבצולעבען — ביים שוועל פון לאנד איז עס געשעהען. — דאָרט וואו פרעמדע שמידען פאַר פרעמדע — זייער מזל. די ענגע, פינסטערע גאסען אין ניו־יאָרק אדער אין שיקאגא, וואו אונזערע לייט זיצען און וואו אונזער שפראך קען מען נאך הערען פון אלטע מאמעס און גרוי־געבויגענע טאטעס — פאר מיר איז דאָרט א יאָמער־טאָל; און קוקענדיג אמאָל בעת שיפען קומען אָן פון דער אלטער וועלט, ווי פון זייער טיפעניש קומען ארויס מענשען מיט שווערע שטיוועל און מיעדע, טעמפע בליקען און, ווי דאָ ביים ברעג צעהלט מען זיי ווי שעפסען, מען רעדט מיט זיי זייער אייגענע שפראך, מען טוט זיי נומערען אָן, צוגעשפיליעט צו די לאצען און אין ערגעץ ווערען

— וואָס איז דאָרט אזעלכעס אין דער גרויסער שטאָט, וואָס עס ציהט אהין אזוי אונזער יוגענד? אָט זעהסטו, זיצען זיי, מיינע טעכטער, און טראכטען געוויס פון דער גרויסער שטאָט. די על־טערע פאָהרט אהין לערנען די לעצטע פאָר יאָהר און כ׳זעה ווי זי ווערט פרעמד גיט נאָר פאַר מיר אליין, נאָר עפּעס ווי צו דער גאַנצער געגענד, וואו זי איז געבוירען געוואָרען און אויסגעוואקסען — ווערט זי פרעמד.

— אמת, מען קען דאביי ניט העלפען.

— פארוואָס? איהר אלע אָנגעקומענע זענט אין דעם שולדיג. וואָס ווילען זיי די פרעמדע מיט זייערע שטעט? זיי קומען אהער גרויסע שטעט ב ו י ע ן און אָב־רייסען קינדער פון זייערע טאטעס. מען רעדט מיר איין, אז כ׳זאָל אויף ביינאכט פערשליסען מיין שטאל, ווארום עס דרעהען זיך דאָ ארום פרעמדע פון דער שטאָט און קענען עפּעס פון שטאל ארויסנעהמען. ס׳איז דאָך נארישקייטען. ווער בעדאַרף דען ביי ווע־מען עפּעס נעהמען? וואָס ברענגען זיי אהער דעם אונצוטרוי — ווער בעדארף עס? גלויבסט דאָך אודאי אין גאָט, טאָ זאָג מיר פארוואָס בויען זיי אלע אזעלכע גרויסע שטעט, אויב זיי גלויבען אין גאָט? די פאבריקען, די מאשינען.... וואו גלויבען זיי דיר אין גאָט. איך קוק ווי די קעלבלאך זיינען פאר׳ן זומער אויסגעוואקסען און איך טראכט: אויף דער שעהנער וועלט איז א גרויסער, גוטער גאָט פאראנען.

וואָס אייגענטליך האָב איך דאָ דערצעהלט? נאָר א קליינינ־קייט. ס׳אי דאָך אָבער ניט קיין ווערטער פון א פּשוט׳ען פארמער, וואָס איז געזעסען ארומגערינגעלט מיט זיינע קינדער, און דער־שפּירענדיג אין מיר די שטאָט האָט איהם זיין הארץ זיך צורעדט. פאר מיר איז עס די שטימע פון דער יונגער זאטער אמעריקא, וואָס איז ניט צופרידען מיט איהרע קינדער. די אמעריקאנער יונגע ערד, וואָס, ווי א געזונטע יונגע מוטער, מוז נאָך צו איהר אייגען קינד א פרעמד קינד בעטען די מילך פון איהרע פולע ברוסטען אָבצוזוי־

אמאָל, און די האנט לעבט נאָך, פאסט אויף, אז דער אלטער פּנים זאָל ניט פערדאָרבען ווערען אין גאנצען: וואו ניט וואו צוגעפּוצט, אָבגעפרישט, צוגעפּארבט, פערצירעוועט און פערלאטעט. מען היט אָב סטיל און כאראקטער — זאָל דער נייער דור דעם אלטענס גרויען קאָפּ ניט פערשוועכען; זאָל איין יאָהרהונדערט אזוי ניט טרעטען דעם אנדערען יאָהרהונדערט אויפ'ן קאָפּ.

אָבער ניו יארק —

צוויי הענט, וואָס לעבען צווישען זיך מיט רוגזה — זיי בויען די שטאָט: איין האנט בויעט, די אנדערע צושטערט. איינע מויערט פון ציגעל, די אנדערע ווארפט אראב דעם בנין און שלעפּט צונויף שטאָל און שטיין פאר א צעהן־שטאָקיגען מיוחס. עס געשעהט כמעט אונבעמערקט. איהר געהט דורך א גאס טאָג נאָך טאָג און איהר האָט גאָרניט בעמערקט ווי ניהריגע הייזער זיינען אראבגעטראָגען געוואָרען און אויף זייער פּלאץ זיינען העכערע אויסגעוואקסען. ניו יארק בויט זיך און בויט זיך איבער אויף שטיין און פעלזען. טאָג איין טאָג אויס רייסט מען דעם גרונט מיט דינאמיט. אמאָל הינטער אייער פענסטער, און אמאָל ממש אונטער אייער שטוב ברעכט זיך דער פעלזען גרונט, אזש פון בעט שליידערט עס אייך ארויס. אָבער איהר הערט עס ניט. עס קימערט אייך ניט, גלייך ווי אין שטיין זענט איהר אליין פערוואנדעלט געוואָרען. און מיט אזא שנעלקייט, אין אזא ווילדען גאלאָפּ קומט דאָ פאָר די איבערקעהרע־ניש, אז אָפּט אין איילעניש טרעפט — פון א הילצערען הייזעל איז געוואָרען א צוויי שטאָקיגער מויער; פון מויער — א קלויסטער; פון קלויסטער — א טעאטער; פון טעאטער — א אידישע שוהל; פון דער אידישער שוהל א שטאל פאר פערד און אויטאָמאָבילען; פון שטאל — א נעבעכעל-וואָלקענקראצער, וואָס קוקט מיט הכנעה צו די שפּיצען פון די יוסטע וואָלקענקראצער...

און דער גאנצער שניט פון שטאָט, אזוי ניט אויסגערעכענט, לאנג און שמאָל, צווישען די צוויי טייכען — האָדסאָן און איסט ריווער צונויפגעפרעסט.

זיי אוועקגעשיקט — — — — — — — — — — — — — — — —
און דאן שפעטער טרעפסטו איינעם פון זיי אין א מינען-געגענד, אין א שטאָל-שמעלץ געגענד, טרעפסט איהם פערמורזעט אין דער וואָכענס און שיכור אין א יום טוב אדער זונטאָג.

— זאָל מען אמעריקא שילטען אין יענער רגע?!

אויף א הויכען בארג דארף מען זיך פערקלייבען און לידער זינגען פון אמעריקא; זינגען פון איהר שעהנקייט, זינגען פון איהר גרויסקייט, זינגען פון איהרע פעלדער און וועלדער, פון איהרע טייכען און שטראמען.

בין איך אָבער אויך דער פרעמדער, און דער גורל פון מ י י נ ע איינענע איז מיין גורל.

איך בין געזעסען ביים פאסיפיק אדער אין דער ווילדער יוטא, האָב איך געבענקט צום ברעג פון אטלאנטיק, וואו ביים שוועל טוליען זיך אונזערע צום קאלטען, הארטען שטיין.

ניו יאָרק

די שטאָט, וואָס דער גרעסטער טייל פון אונזערע אימיגראנ־טען דערזעהט ביים אָנקומען קיין אמעריקא; וואו דער גרעסטער טייל הויבט אָן צו בעשאפען ביי זיך אין הארצען א מיינונג איבער אמעריקא; — די שטאָט, וואו האָפנונגען פון לאנגע יאָהרען ווערען אין איין רגע פערלאָרען און, וואו נאָך א לאנגער שורה פון שווערע טעג און נעכט הויבט אָן די האָפנונג ווידער אויפצולעבען, זיך בע־ווייזען ווי אונטער א גרויען שלייער — אָט די שטאָט הייסט נ י ו - י א ר ק.

פיעל גרויסע שטעט אין דער ברייטער וועלט זיינען מיר בע-קאנט, אָבער צו קיינער פון זיי קען איך ניו יאָרק ניט גלייכען.

פאריז, אז איהר בלאָנדזשעט אום אין איהרע גאסען, דאכט זיך אייך, אז אָט די אלטע גרויסע שטאָט איז פון איין האנט גע-בויט געוואָרען; איין האנט האָט איהר פּלאן געצייכענט נאָך נאָה

און די רעהרען און די טרויבען,ברייטע און שמאָלע, וואָס געהען איינס איבער דעם אנדערען, איינס אונטער'ן אנדערען, דורכגעצויגען און דורכגעפלאָכטען. טאָג טעגליך ווערען זיי געביטען — שמאָלע אויף ברייטערע; קורצע — אויף לענגערע. די קינדער פון דער אלטער וועלט, וואָס זיינען אהער אריבערגעקומען, האָבען זיך אויסגעאיידעלט, זיך אויסגעלערענט נאָכאמאָל אין טאָג הענט און פנים צו וואשען, און דער צופלוס פון וואסער איז קליין געוואָרען, דער אָבגאנג פון די וואסער איז צו שמאָל געוואָרען. טעלעגראַף און טעלעפאָן, רעהרען דורך וועלכע בריעף לויפען פון עק ביז עק שטאָט... אלץ אונטער דר'ערד.

דאָרט אונטער דער ערד אין דעם שטאָלענעם בויך פון דער מעטאל און שטיינערנער שטאָט; די שטאָלענע געדערים, וואָס אין דער פינסטער קנוילען זיי זיך דאָרט אין דער טיעף. דער בויך וואקסט אויפ'ן חשבון פון קאָפ דאָרט אויבען.

און די ברייטסטע רעהר, פון דעם גיגאנטישען בויך — דאָרט איז די סאָבוויי, דער אונטערערדישער באהן וואָס לויפט די לענג פון שטאָט, אויף און אָב.

און אין פריהמאָרגען און אין אווענט, ווען מענש ווערט אין מאשין פערוואנדעלט און מאשין ווערט צוריק אין מענש פערביטען, יעמאָלט מיט אן אבגעלאָזענער טעמפּקייט לאָזען זיך די מענשען אהין, צו יענעם אונטערערדישען וועג. דער שטאָלענער צוג קומט אָן, טירען רוקען זיך פאנאנדער און די מענשען, מיט אראָבגעלאָזענע הענד, מענער, פרויען, יונג און אלט געהען אויטאָמאטיש אהין אריין. און ווען ס'ווערט ענג, איז א מענש פאראן ביים טיר, וואָס שפּארט אייך מיט דער קניה אריין און פערריגעלט די טיר אונטער אייך. און אינווענינג — זיבען פאָרשטעהער פון זיבען נאציאָנען אָטעמען אייך אין פנים אריין, אונטער'ן קאָלנער ארונטער דעם אָטעם זייערען; די שמוץ פון איין בגד מישט זיך מיט'ן שטויב פון דעם אנדערענס קליידער. גלייכגילטיג און מיט א טעמפּקייט בעטראַכט איתר אייערע אונבעקאנטע נאָהענטע ארום אייך.

דער שניט איז א צייטוויילינער, פערסטריגעוועטער אבי ניט ווי, מיט ווייסע פאַדעם אַ שוואַרץ געוועב. פון אלע ווינקעלעך קוקט זי, די צייטווייליגקייט, ארויס. מענשען ענערגישע, וואָס קענען קיין ווייל ניט רוהען, זיינען אהער אַנגעקומען פון דער פרעמד; אויף א ווייל זיך אַבגעשטעלט און אין דער קליינער ווייל גאַנצע בערג שטיין מיט שטאָל צונויפגעשלעפט. איין הויז אויפגעשטעלט, ס'הויז קליין געוואָרען — אראבגעוואָרפען, אויף גיך א גרעסערע געבויט. אויף גיך די באהנען אוועקגעלאָזען איבער אלעמענס קעפּ: פיער ציילען, לענג און ברייט שטאַבעם אייזען, איבער דעם רעלסען, און דער באהן לויפט שוין און פערטויבט די וועלט. פערטעמפּט די געפיהלען, צורייסט די נערוועו. איהר ווייסט ניט ווען ס'איז געשעהן, ניט געהאט קיין צייט זיך ארומצוקוקען. כמעט אין איין נאכט איז דער וואונדער פערלאָפען. און כאָטש דער באהן אויבען איז צוגעטראכט געוואָרען פאר דער בעקוועמליכקייט פון די מיליאָנען מענשען־קינדער, און דאָך קומט אויס אזוי, אז די אלע מיליאָנען געפינען זיך מייסטענס גאָר אונטען, אויף דר'ערד, און דער באהן, ווען ער טראָגט זיך איבער זייער קאָפּ, יעמאָלט איז בלויז איינס פערבליבען — אראבצורוקען דאָס היטעל איבער די אויערען און טראכטען אין דער שטיל:

— ווי העלפט מיר שוין גאָט פון דאנען צו אנטלויפען.

ניו יארק איז ניט קיין מוסטער פון ב ו י ע ן — נאָר א מוסטער פון צ ו ש ט ע ר ו נ ג.

ניו יאָרק איז ניט קיין שטאָט, נאָר — אן ערשיינונג וואָס בייט יעדער שעה איהר פנים. ניט נאָר די ווינטען בייטען זיך דאָ זיבען מאָל אין טאָג, ניט נאָר די הייזער אויף דר'ערד בייטען זיך אלע ווייל, נאָר אויך אונטער דר'ערד, וואו די אייזערנע געדערים פון דער שטאָט געפינען זיך, אויך דאָרט ווערט זיבען מאָל אין טאָג אנדערע אָפּעראַציעס געמאכט. וואו איהר געהט, וואו איהר שטעהט איז א שטיק גאס אויפגעריסען, און אז איהר קוקט זיך איין אין דער טיעף לויפט אזש א פּרעסטעל דורך אייערע ביינער. די רינעס

מאָדערנעם סטיל — ער שניידט זיך ארויס אין דער בלויער לופט און, ווען וואָלקען ציהען איבער זיין שפּיץ, קען מען מיינען, אז ער וויגט זיך אין לופטען ווי א מעכטיגע סאָסנע, און אזוי לייכט זעהט ער אויס, אזוי דורכזיכטיג דאכט זיך — אויף דער האנד צו נעהמען און אוועקטראָגען מיט זיך... קוקסטו לאנג צו איהם און טראכסט זיך:

— ניט דאָ איז דער אָרט פאר דעם וואונדערליכען בנין. ער־געץ אין סטעפּ, ערגעץ אין דער וויסטע שטעלט איהם אוועק, זאָל די זון איהם בעלויכטען, זאָל ער פון דער נאכט ארויסקוקען און זאָלען זיך מענשען פון ארום און ארום ציהען צו בעוואונדערען איהם, צו טראכטען פון דעם שטאָלענעם ווילען פון דעם מענשען און צונויפנעהמען עס ביי זיך אין געדאנק מיט די אלע שעהנע, עהרליכע זאכען, וואָס די וועלט פערמאָגט; מיט אלע דערהויבענע שעהנקייטען וואָס די נאטור אליין האָט בעשאפען. דאָ אָבער אין ניו־יאָרק, ארומגעשטעלט און פערשטעלט מיט דער גאנצער מחנה אנדערע, קלענערע אומגעלומפּערטע וואָלקענקראצער, וואָס שטשירען גלייך אין דער וועלט אריין — דאָ זעהט ער אויס נאקעט, נאריש, קוקט מיט א פּאפּירענע גאוה, קוקט מיט בעגרעניצקייט פון גייסט, מיט טיעפער עקשנות און פערשוועבונג פון ליניען און פאָרם....

— איז ניו־יאָרק אן אבשפּיגלונג פון אמעריקא?

— ניין! שטעלט זיך פאָר ניו־יאָרק אָהן אמעריקא; וואָס אזעל־כעם וועט בלייבען? משוגעת. וואו די רעכטע פוס טרעט די לינקע אָב. א בילד פון צושטערונג.

אמעריקא אָהן ניו־יאָרק — א ליכטיגע, גרויסע און פרייע וועלט, וואו רוהיג און זיכער קענען זיך פערפלאנצען אָבגעריסענע לעבענס; וואו ניט מיט געאיילטע טריט וואָלט דער מענש געקענט אוועקגעהען, און וואו זיכער וואקסט דער עפּעל־בוים, פּונקט ווי זיכער טראָגט די מיסיסיפּי איהרע וואסערען צו די דרום ברעגעס פון אטלאנטישען אָקעאן.

אז איך וויל צונויפנעהמען די מחשבות, וואָס האָבען געצויגען דורך מיין קאָפּ פאַר די עטליכע יאָהר, ווען מיר איז אמאָל אויסגעקומען אין יענע שטונדען דורכצומאַכען מיין וועג דורכ'ן בויך פון דער שטאָט ניו־יאָרק, — זיינען זיי אזעלכע נישטיגע טויטע און טעמפּע... אין יענע שטונדען ווערסטו ניט אין כעס אויף דער וועלט, ס'לעבען ווערט דיר ניט מיאוס. פילסט זיך, ווי דער מיט פּאַראַליזירטע געהירען, וואָס ליגט אין זיין אייגענער שמוץ און דאָס פּנים איז גלייכגילטיג. אז כ'מאַך צו די אויגען און וויל מיר פאָרשטעלען זיך אליין אין גערודאַנק, וויל זיך פאָרשטעלען מיין לעבען דאָרט, מאָלען א בילד פון זיך אליין פאַר זיך — קעהרט זיך אום צו מיר יעמאָלט א געוויסע טעמפּקייט און איך הער דורך איהר דעם עזות־דיגען, אונטערערדישען שטאָלענעם גערויש אין דעם אונטערגרונד באהן, וואָס נעהמט אייערע געהירען און קוועטשט זיי צונויף ווי מיט אייזערנע הענטשקעס...

כ'האָב געוואוינט א געוויסע צייט ביים ים, ניט ווייט פון ניו־יאָרק. און יעדער מאָל, אָנקומענדיג מיט'ן וואסער אין שטאָט אריין, האָט זיך פריהער פון ווייטען בעוויזען די משפּחה וואָלקענקראַצער און שפּעטער, פון שיף אראָבגעהענדיג האָב איך יענע גאַסען געמוזט דורכגעהן. און יעדער מאָל האָב איך אליין ביי זיך געפרעגט:

— וואָס פאַר א רוח טרייבט די מענשען אָנצושלעפּען אויף איין פּלאַץ אזוי פיעל שטאָל און שטיין און בעמיהען זיך דאָס אַלץ אויפצוהורבען מיט א סדר? ווער צווינגט זיי אויפשטעלען הייזער פאַר גאנצע צעהן טויזענד, אז גאנצע צעהן טויזענד מענשען זאָלען אינאיינעם זיין, אין דער צייט וואָס דאָס לעבען אין דער שטאָטישער שטאָט מאכט אזוי, אז איינער דעם אנדערען זאָל אפילו ניט וועלען קענען?!

דער וואונדער איבער אלע וואונדער, דער וואולוואָרט־וואָלקענקראַצער, וואָס איז כמעט אין איין נאכט בעשאַפען געוואָרען מיט זיינע פופציג אָדער מעהר שטאָק, אין זיין האלב גאָטיש און האלב

וואָלקען-קראצער־סקעלעטען אויסגענאָסען; און דער עיקר — אַזוי־פיעל און אַזויפיעל ארבייטער זיינען געווען פערנומען ביי שמעל־צען די בלאָטיגע רודע און שמידענדיג דעם צוגליהטען שטאָל. שמי־דענדיג גליק פאַר'ן לאנד, פּראָפיטען פאַר דער וועלט. — יא, גע־ווים זיינען אַזוינע ביכער פאראן, וואו צווישען די ציפערן האָט מען האָפנונג איינגעפּאַסט; בעפוילען די ציפערען זיי זאָלען פון גליק זינגען.

איך האָב יענע ביכער ניט געלייענט. איך בין געווען אין פּיטסבורג. פינף טעג דאָ פערבראכט. פינף טעג ניט געזעהען די ליכטיגע זון. צייטענווייז האָט זיך מיר געדאכט, אז א פינסטערער קאָשמאַר האָט זיך אַראָבגעלאָזען אויף דער גאַנצער געגענד. די מענשען ארום — ניט אויף דער וואָהר זעה איך זיי, נאָר אין דער אבשפּיגלונג פון מיין געדריקטען געמיטה, פון מיין צוהיצטען מח.

און די מענשען — געשטאַלטען וואָס דרעהען זיך ארום צווי־שען רויך און פייער, פערמורזעטע מיט איינגעצויגענע באַקען, מיט דאַרע, אויסגעצויגענע, ביינערדיגע, פערברענטע הענט, אָט די אַלע געשפּענסטער, וואָס דרעהען זיך ארום ביי די גרויסע גיהנום־אוי־ווענס, וואו דער פייער, אַזא העסליך־געלער, ווירבעלט זיך און קנוילט זיך און רוישט, גלייך ווי דעם ווינט וואָלט ער אין זיין מויל אריינגעכאַפּט און וויל איהם פערברענען; אָט דאָ ביי די פייערען, וואָס בעדאַרפען עס שטאָל-רודע צושמעלצען און פון וואַנען עס רייסען זיך ארויס אַלע ווײלע מיט גערויש און געפייף הייסע, גיפ־טיגע, געלע סם־גאַזען; אָט דאָ, בעלויכטען פון דעם געלען גיפטיגען שיין, בעוויזען זיך פאַר מיר געשטאַלטען אַזוי בעקאַנטע, טרעף איך בליקען אַזוי היימיש און הער א שפּראך וואָס איז מיר אַזוי היימיש און קלינגט אַזוי טרויעריג:

איך זעה דאָ מענשען, וואָס זיינען אויף יענער זייט ים נאָכ־געגאַנגען באַרוועס, טריט ביי טריט נאָך דעם אַקעראייזען, וואָס איז געשלעפּט געוואָרען פון א פּאָר מאָגערע איינגעצויגענע אָקסען, אָדער פון א דאַר פערדעל מיט טרוקענע ריפּען. געשטאַלטען בע

#ביים טויער פון סדום

אז מען דערנעהענטערט זיך צו פיטסבורג קאָן מען מיינען, אז דאָ ברענט נאָך די ערד פון אלטע צייטען, רויכערט און טשאַ־דעט פון אלטע דורות אָן, און די מענשען וואָס בעווייזען זיך פון צייט צו צייט אין די רויך קנוילען ביים אָבשיין פון די געלע פלאַ־מען, זיי פערנעהמען זיך עס דאָ מיט'ן לעשען דעם פייער, וואָס האָט זיך אָנגעהויבען צוליעב א קללה פון גאָט.

אין אמת'ן אָבער האָבען מענשען דאָ דעם פייער אָנגעצונדען און וואַכען איבער איהם טאָג און נאכט, ער זאָל ניט אויסגעלאָשען ווערען. און דער שטאָלענער קלאנג, וואָס הילכט ארוים פון דער צופלאַמטער פינסטערקייט —ס'איז דער ריעזיגער האמער־קלאנג; דאָרט שמידט מען גליק פאר'ן לאנד. גאנצע וועלדער קוימענס הוי־כע רויכערען אין דער וועלט אריין און פון צווישען די קוימענס רייסט זיך אלע ווייַלע ארוים א גאָלדינ־געלער פלאם, וואָס טרייבט פון זיך דעם קנוילענדיגען רויך אוועק, אָבער באלד ווערט ער, דער פלאם, אין דעם נעריכטען שווארצען רויך ווידער דערשטיקט.

פיטסבורג איז די מאמע, וואָס שפייזט א שטיק וועלט מיט שטאָל און אייזען, דעם רויען מאטעריאל קאָכט זי איבער, ברענט איבער, און איהר מאָגען מאכט איהם אזוי, אז די וועלט זאָל קאָנען פערדייהען...

איך האָב ניט געלייענט, וואָס עס ווערט געשריבען פון פיטס־בורג אין די ביכער, וואו מען מאָלט די ליכטיגע זייט פון אמעריקא וואו מען בעשרייבט די עשירות און די שפע פון אמעריקא. איך גלויב, אז אין יענע ביכער, וואָס זיינען נאָך אפשר פון דער רעגיע־רונג אליין ארויסגעגעבען, ציהען זיך די שורות, שורות ציפערען וואָס דערצעהלען, אז אין דעם יאָהר האָט מען אזויפיעל און אזויפיעל טאָן שטאָל ארויסגעגעבען; אזויפיעל הונדערטער הונדערטער מייל רעלסען פארטיג געמאכט; אזויפיעל און אזויפיעל

טען געוואָרען אויף פייערדיגע, גיפטיגע גאזען, וואו זייערע לונגען ווערען דורכגעברענט, וואו דאָס בלוט אין די אדערען ווערט ווי וואַסער שיטער, ווי וואַסער ביליג...

וואָרים אָט די אלע שרעקליכע, געפעהרליכע ארבייטען, סיי אויף דער ערד און סיי אונטער דער ערד, ווערען געטאָן אָט פון די פויערים, וואָס האָבען זייער ברויט, מיט קליינע געמישט, געגעסען אין פוילען, רוסלאנד אָדער גאליציע. זיי גראָבען די ברודיגע אייזען-רודע אונטער דער ערד און זיי שמעלצען עס, לייטערען עס, מאַכען שטאָלענע סקעלעטען פאַר די הייזער אין דער גרויסער שטאָט.

און געהט מען אום אין זייערע גאַסען, וואו ווייב און קינד האַלטען זיך אויף — בעדאַרף מען ניט בעדויערען די הייזער. וואָרים זיי זיינען בעסער פאַר די, וואָס זיינען ביי זיי אויף זייער פעלד געשטאַנען, אָבער א קעלט איבער'ן לייב לויפט דורך, ווען מען בעטראַכט ווייב און קינד.

דער טאַטע ברענט זיין לעבען שמעלצענדיג שטאָל פאַר א טאָלער א טאַג, אָדער פאַר א טאָלער מיט זעכציג סענט, און אפשר נאָך צעהן סענט א טאָג; קומט א היים, וויל פון לעבען געניסען, א ליעבע שפּיעלען, דעם לעבענס-בעכער צו די פערברענטע ליפּען טראָגען און — דער נייער דור וואָס ווערט געבאָרען... אויף איהם רוהט די קללה פון דער ציוויליזאַציע: פון מוטער'ס לייב קומען ארויס קינדער דראָבנע, פּנים'ער גרין-געלע און מיט מוסקולען שיטערע. דאָס לאַנד, וואָס קאָן ריעזען ארויסגעבען פון זיך; ברייט-ביינינע פעסטע, גלייכע און פלינקע ווי הירשען; דאָס לאַנד, וואו אפילו אידישע טאַטע-מאַמע, קליין-געוואַקסענע, טאַטע-מאַמע אריבערגעקומענע פון שטאָט און שטעטעל ערגעץ אין דער ליטא, האָבען דאָ קינדער, אין צווייען שטאַרקער און אין צווייען גרעסער פון זיך ארויסגעגעבען. — — — און אָט די מאָגערע אָבער פעסטע מענער, פון פעלד געקומענע, פרייען פון ווינט און דעם ריח פון גראָז געבאָוועטע, וואָס האָבען זיך צום קעניג פון שטאָל און אייזען איבערגעגעבען, ברענגען פון זייערע לענדען ארויס קינדער אָהן

קאנטע פון די זאמדיגע פעלדער אין דער ליטא, אדער פון די פלאַ־
כע אומעטיגע פעלדער אין פוילען. איך זעה איהם דעם פויער
זומער אין האלבען טאָג רוהענדיג אונטער א בוים, און נעבען איהם
זיין ווייב, וואָס האלט־אונטער דעם שווארצען ליימענעם טעפּעל
אויף איהר שויס, פון וואנען ער שעפּט מיט א הילצערנער לעפעל
דעם אריםען, מיט ניש ט געקאָכטען זופּ. איך זעה זיין שטוב מיט
שטרוי געדעקט און ביים זייט אן איינגעבויגענע שטאהל, ארום
וועלכער חזירים ראַיען זיך, היהנער גראבלען די ערד, זוכענדיג
קערנדלעך, און די עלטסטע טאָכטער, וואָס וואשט גרעט פאר׳ן
שטוב, מיט בלויזע ארעמס און נאקעטע פיס ביז די קניע. איך זעה
איהם אין אָסיען שטעהן אין זיין שטאל און דרעשען אויף דעם ליי־
מענעם טאָק די ארימע סנאָפּעס, און ווי ער הערט זיך צו צו די
קערנער, וואָס שפּריצען ארוים פון די זאנגען, ווען ער דערלאנגט
מיט זיין דרעשער איבער די שפּיצען פון די גארבען. איך זעה זיין
ווייב, ווי זי צעהלט די היהנערשע אייער, זי לעגט זיי איבער מיט
שעטשקע אין קוישעל, כדי אין מארק אריין צו טראגען און פאר׳ן
אָבגעלייזטען געלד א טיכעל א געקווייטעלטע פאר דער טאָכטער
ברענגען.

איך זעה זיי אין ווינטער, ווען ארום ליגט טיעף דער שניי און
הינטערען שטוב ערגעץ שטייערט זיך דער פראָסט מיט דער נאכט
און די געפּרוירענע צווייגען הינטער׳ן פענסטער ברעכען זיך און
קנאקען; איך זעה זיי זיצענדיג ביים אויווען, אין דער ליכט פון א
קליין לעמפּעל. שכנים האָבען זיך צונויפגעקליבען און די אינגסטע
מיידעל אין שטוב לייענט א בריעף פון אן אייגענעם, וואָס איז
ערגעץ ווייט אין א פרעמד און זעהר רייך לאנד. מען בעטראַכט א
פּאָטאָגראפיע פון אן אייגענעם מאן מיט א גלאט אויסגעקאָכט
פּנים און מיט א קייטעלע ביים זשילעט...

— און אזוי אויף די פליגלען פון די בייזע ווינטען זיינען זיי
פערטראָגען געוואָרען אזש קיין אמעריקא, אזש קיין פּיטסבורג און
דער ריח פון דעם היימישען אריםען און טרייען פעלד איז פערבי־

ווינט און רויך

דער ערשטער איינדרוק, וואָס שיקאגא האָט אויף מיר גע־מאכט, איז געווען גאָר ניט אזוי אנגענעהם. מיר האָט זיך אויסגעוויזען, אז שיקאגא איז ניט געבויעט געוואָרען אויף דעם אייגענעם אופן ווי אַלע אנדערע גרויסע שטעט אין דער וועלט. מיר האָט זיך פאַרגעשטעלט, אז עפּעס א ריעז האָט די שטאָט פון א זאק אויסגעשאָטען, די הייזער מיט די מיסט אינאיינעם, און שפּעטער איז דער אייגענער ריעז נעגאנגען און מיט א פוס פאנאנדערגעשארט גאסען און הינטער־געסלעך.

איך דערמאָן מיר, אז מיין ערשטער אָנקומען איז געווען אין א שרעקליך קאַלטער, ווינטיגער, נאסער און פערשלומפּערטער ווינטער־נאכט. א נאסער געדיכטער שניי איז געפאַלען און געלעגט זיך שווער אויף מענשען, וועגענער, פערד און גאס. פאַרביי מיר איז דורכגעפאָהרען א טיעפער גרויסער וואָגען, געשפּאַנט מיט א פּאָר גרויסע משא-פערד! דער וואָגען איז געווען מיט זאַלץ אָנגעפּילט און א נעגער איז געשטאַנען אויפ׳ן וואָגען און מיט א לאָפּעטע גע־שיט די זאַלץ אויפ׳ן וועג, וואו דער טראַמוויי געהט, כדי דער שניי זאָל צושמאָלצען ווערען צווישען די רעלסען. די גאנצע מעשה האָט אזוי אומגעלומפּערט אויסגעזעהען, אז כ׳האָב אליין ביי זיך אין הארצען געטראַכט און געלאַכט:

— נו, א געזינדעל האָט גאָט אויף דער שעהנער ערד בעזעצט!

אָבער וואָס אָפטער כ׳האָב אָנגעהויבען צו בעזוכען שיקאגא, לענגער דאָרט אָנגעהויבען צו פערווייַלען, האָב איך מיין מיינונג פון דער שטאָט געמוזט בייטען. פון דעם רויך ארויס, וואָס שפּרייט זיך און ציהט זיך איבער שיקאגאָ, האָב איך צו ביסלעך די שטאָט אָנגעהויבען ארויסצוזעהען. און ווען ס׳טרעפט אזא מין וואונדער, אז אין איין נאכט וואָלט מען דעם רויך צוגענומען, די סאזשע פון די הייזער ארומגעווישט און מאכען אזוי, אז די זון זאָל העל אי־

בלוט, ווי בלויז איין קורצען לעבען צו לעבען, איין קורצען דור אי־בערציהען, און דערנאָך זאָל זייער זכרון פערשניטען ווערען...

איך וויים ניט וואָס עס ווערט דערצעהלט אין די ביכער, וואו די מזל און ברכה פון דער שטאָט פיטסבורג ווערט בעשריבען; וואו עס ווערען געמאָסטען די הונדערטער מיילען רעלסען דאָ אויסגעגאָסענע. איינס אָבער בין איך זיכער איז דאָרט געוויס ניט פערשריבען אין יענע ביכער און אין יענע בעריכטען:

אז עס וואָלט גוט און ניצליך געווען פאַר די מענשען וואָס געפינען זיך שוין דאָ אין לאנד, אז ביים ברעג ים, וואו די שיפען קומען אָן פון דער אלטער וועלט, זאָל די רעגיערונג פון די פעראייניגטע שטאטען א שטארקע און שטרענגע וואך אנידער־שטעלען און יעדען איינציגען וואָס קומט אהער אין לאנד — בע־טראכטען זיינע הענט, בעטראכטען זיין וואוקס און קעהר, אויס־פרעגען, וואָס ער האָט ביי זיך אין דער היים געטאָן און צו וואָס זיינע הענט זיינען געבוירען געוואָרען. און אָט די אלע, וואָס האָ־בען ביי זיך אין דער היים, אויף יענער זייט ים, געצויגען ברויט פונ׳ם זאמדיגען גרונט, זיי זאָל מען אוועקפיהרען ווייט פון דער שטאָל און שטיינערנער שטאָט, איבערגעבען זיי אין די ארעמס פון דער רייכער, זאטער מוטער ערד דאָ אין לאנד. זאָלען זיי אליין עסען צו זאט און ברויט לרוב פאַר די הונגעריגע דאָ בעזאָרגען.

— — — און ניט, נאָכדעם ווי מען צעהלט איבער זייערע גראָ־שענס, נאָך איידער זיי האָבען א פוס אין פרייען לאנד אנידער־געשטעלט, זאָל מען זיי קוויטלעך מיט נומערען צושפיליען צו די לאצען ווי שעפסען זיי טרייבען אין א סטאדע צו די ענגע וואגאָנעס, און ערגעץ זיי אוועקפיהרען, און צום שטאָל-און-אייזען-קעניג פאַר א קרבן וואַרפען.

שיקאגא איז דער אמת'ער צענטער פון לאנד און די הונדער־טער, הונדערטער באהנען וואָס ציהען זיך פון מזרח און מערב, צפון און דרום — קומען אָן קיין שיקאגאָ און אויף א ווײלע בלויז: שטעלען זיי זיך אָפּ דאָ רוהען, און אָט אין דער ווײלע פעררויכערען זיי די וועלט. שיקאגא איז דער גרעסטער אייזענבאהן צענטער אין לאנד און פאר א זייטיגען מענשען, וואָס פיהרט ניט קיין סחורות מיט יענע באהנען, זעהט עס אויס, אז בלויז דאָ א רויך אָנצומאכען קומען זיי אהער די באהנען פון אלע עקען לאנד.

און דער מאָגען פון שיקאגא, וואו בירגער פון פרעמדע לענ־דער, קינדער פון אנדערע נאציאָנען, בעדארפען עס ווערען איבער־געקאָכט אויף דעם אמעריקאנער אופן, בעקומען אן אמעריקאנער פנים, אָט דער מאָגען איז ניט קלענער ווי דער ניו־יאָרקער. און פונקט ווי דער נ י ו - י אָ ר ק ע ר פער־דייעט ער שלעכט דעם נאציאָנען און פעלקער־געמיש. ער שלינגט זיי גאנצערהייט, רויערהייט און ווארפט זיי פון זיך ארויס ניט גענוג איבערגעקאָכט. דאָ איז א וועלט מיט קליינע וועלטעלעך מיט אלערהאנד שפראכען און אלערהאנד צייטונגען. יעדע וועלטעל אין איהר גהעטא... און פונקט ווי די קראָהען אין די וועלדער קענען זיך ניט איינטיילען מיט זייערע נעסטען אזוי זיינען די נאציאָנען מיט זייערע גהעטאָס: קומט דער איד צוציהען אין א גאס, אנטלוי־פען אלע יענקים, אירלענדער און דייטשען; קומט דער איטאליענער און שטופט ארויס דעם אידען; קומט דער סלאוו און שטופט ארויס דעם איטאליענער; קומט דער נעגער און שטופט ארויס דעם סלאוו און מיט דער פערענדערונג ווערט די גאס אלץ מיסטיגער און בלאָ־טיגער, און אין די הייזער — אלץ חושכ'דיגער און אָרימער.

איהר געהט פון איין גהעטאָ אין דער אנדערער און הערט ה י י מ י ש ע שפראכען און הערט ווי דער באציל גריזשעט אָט די היימישע שפראכען און פערדארבט זיי.

די היימישע שפראך פוילט און ווערט מיט דעם אמעריקאנער ענגליש צוגעווירצט. און פון דעם איין און איינציגען ענגלישען

בער שיקאגאָ איהרע שטראַהלען שיקען — מענשען וואָלטען אויפ-געשטאַנען און די אויגען געריבען און זיך געוואונדערט:

— אך, וואָס פאר א שעהנע שטאָט!

— א, אפשר די שעהנסטע שטאָט אין לאנד!

אז מען פערברענגט אביסעל לענגער דאָ, הויבט מען אָן צו ענטדעקען דעם שעהנעם פּלאַן פון דער ריעזיגער שטאָט, איהרע ברייטע בולווארען, פון ביידע זייטען מיט בוימער פערפלאַנצטע, וואָס צושניידען די שטאָט לענג און ברייט: מען בעמערקט די גרויסע צאָהל שפּאציר־גערטנער, בלומען־בייטען —

— א, ווען ניט דער רויך, כ'וואָלט שוין אפילו די אָפטע בייזע ווינטען דאָ אויך פאר גוט אָנגענומען.

כאָטש ניו יאָרק פערמאגט אריבער פינף מיליאָן מענשען און שיקאגא נאָך קיין גאנצע דריי ניט — דער איינדרוק אָבער איז, אז שיקאגא איז די גרעסטע שטאָט אין אמעריקא און — ניט ניו יאָרק.

ווייל ניו יאָרק איז שמאָל און אין צוואַנציג — דרייסיג מינוט קענט איהר דורכשפּרייזען, פון איסט־ריווער צום האָדסאָן, און איהר פערגעסט גאר אז איהר געפינט זיך אין א שטאָט וואָס פערמאָגט אריבער פינף מיליאָן איינוואוינער. שיקאגא אָבער איז ברייט, אפשר ברייטער פון פּאריז, אָבער צוליעב'ן רויך קענט איהר מיי-נען, אז איהר זייט אין לאָנדאָן.

— א, ווען ניט דער רויך.

און פאר'ן רויך דאָ האָט מען צו פערדאנקען דעם גאנצען לאנד. ניט שיקאגאר קויהלען און אויווענס רויכערען און רויכערען אויפצוהאַלטען דעם פינסטערען וואָלקען, וואָס מאכט אייך מיט א שעה פריהער צו דערקענען, אָנקומענדיג מיט'ן באהן, אז דאָרטען און דאָרטען, וואו די הימלען זיינען פעררויכערט — איז שיקאגא; ניט פון דעם אָרטיגען קויהלען-שטויב ווערט אייער פּנים, ווי ביי א קוימענקעהרער און, וואָס קיינמאָל קענט איהר דעם ריכטיגען קאָליר פון אייער הויט ניט ארויסזעהען. —

זישע פּראָצעסיע, ציהענדיג פון א הינטער-געסעל, שניידט דורך די הויפּט־גאס און קלייבט זיך דורך, ניט איילענדיג צום צווייטען הינ־טער-געסעל. קוקען אויף דער שטאָט מיט דעם איינענעם שטאָלץ וואָס אנדערע אייננוואוינער.

שיקאגא האָט אויך א נאָמען: "די שטאָט פון די ווינטען", צוליעב די אָפטע שארפע צפון ווינטען וואָס בלאָזען פון די גרויסע אָזיערעס.

איך וויל אָבער אונטערצייכענען אן אנדער זאך וואָס ווארפט זיך דאָ אין די אויגען:

די שיקאגא'ר לייט האָבען צו ערנסטע, ניט קיין פריינדליכע פנים'ער. אזוי זעהט אוים דער דורכשניטס מענש אין גאס. זעלטען ווען א ליעבער שמייכעל, זעלטען ווען א לייכטזיניגע שטיפערישע בעוועגונג.

דער אמעריקאנער, וואָס אין דער וועסט, האָט אין אלגעמיין א צו ערנסט פנים. קענסט מיינען לויטער פילאָזאָפען, אָהן א שמייכעל. אז מען קוקט זיך אָבער צו נאָהנטער בעסער, זעהט מען, אז די סבה פון דער ערנסטקייט אין פנים און די פערשלאָסענע ליפּען — איז דער קיי־טאבעקאָ. ביי יעדען איינציגען פון אָט די פילאָזאָפען ליגט אין א ווינקעלע צווישען באק און צונג, ביי די באק־צייהנער: דאָרט אין ווינקעלע ליגט א קניילכעלע שווארצער טאבאק און ער נאָגט פון איהם דעם זאפט מיט אזא ערנסטקיים.

עס ווארפט זיך אין די אויגען, אז דער פעלקער און ראסען מישמאש דאָ, איז ניט קיין געקליבענער.

די מענשען וואָס דו בעגעגענסט זיינען אָדער איבערגעוואַק־סען-גרוים אָדער ניט דערוואקסען־קליין. פרויען, ניט גראציעזע און ניט שעהן — דער דורכשניט וואָס דו בעגעגענסט אין גאס. א סך מיט ברילען אדער פענסנע אויף די נעז. העגט גרויסע. ניט מיט געשמאק געקליידט.

אין שיקאגא, אין א פּאָסט אָדער אזוי אין אנשטאלט, בעהאנ־דעלט מען איך רוי, ניט העפליך — גלייך אייער געלט וואָס איהר

ווערטעל אין א גאנצען היימישען זאץ, איז — ניט חלילה ענגליש לײדט דערפון, נאָר די היימישע שפּראַך ווערט אַנגעשטעקט:

— יא מיאַלעם דזשיסאַי טאקי ט ר אָ ב ע ל, זאָגט דער פּאָליאַק.

— כ׳האָב היינט געהאט אזוי פיעל ט ר א ב ע ל — דער איד.

— יש לי היום כל כך ט ר אָ ב ע ל — דער העברעער.

— יא אימיעל סעוואָרניא סטאָלקאָ ט ר א ב ע ל — דער רוס.

א, ווער וועמען מאכט מעהר טראָבעל אָן?! — — — —

אז איהר רעדט מיט א שיקאַגאָר מענשען, רעדט ער פון זיין שטאָט מיט דער גרעסטער ליעבע און וויל אייך איבערציינגען, אז אין דער צוקונפט וועט שיקאַגאָ שפּיעלען די גרעסטע ראָלע אין לאנד.

— דער צענטער, דאָס הארץ פון לאנד וועט ווערען שיקאגאָ, וואַרט נאָר וואַרט, זאָל מען נאָר דורכפיהרען דעם געזעץ, אז די באהנען זאָלען ניט טאָרען אריינקומען אין שטאָט מיט זייער רויך, און ווי ביי אייך אין ניו יאָרק וועלען זיי מוזען א תחום שבת פאר דער שטאָט צושפּאנען א עלעקטרישען לאָקאָמאָטיוו —

הלואי! אפשר צו יענער צייט וועט מען אין שיקאגאָ אָפּראַמען די מיסט אין די הינטערגעסלעך. שיקאגא האָט גאסען און הינטערגעסלעך; ס׳הייסט הינטער די הייזער ציהט זיך א שמאָל, שמאָל געסעלע, ניט געברוקירט און ניט אויפגעפּאסט ווי די פּאַרענט גאס.

דורך יענע בלאָטיג־ענגע געסלעך ציהט דער פּעדלער מיט זיין מאָגער פערדעל; שפּיעלען זיך הינט אין ליעבע; דראפּען זיך קעץ די אוינגען אויס און עס פּראַוועון זייערע חתונות מחנות, מחנות שטשורעס און מייז. א וואונדער? אין שיקאגא, די שטאָט וואָס האָפט צו ווערען דאָס הארץ פון לאנד, קענט איהר גאנץ אָפט, אין א בענינגען און אמאָל טאקע אין מיטען העלען טאָג, זעהן א מייַ־

אונטאלעראנץ

אמאָל אין פעטערבורג, ביים בעטראכטען א צימער פאר זיך אין א ניט־אידישער הויז און זעהענדיג די פריינדליכקייט, וואָס די אַלטע רוסישע בעל־הבית׳טע ווייזט מיר ארום — איז מיר איינגעפאַלען אפשר ווייסט זי ניט, אז איך בין א איד, אפשר גאָר, אז זי וועט זיך עס דערוויסען קען געמאָלט זיין, זי זאָל מיר ניט וועלען אריינלאָזען צו זיך אין שטוב אריין, אז כ׳האָב שוין געהאַל־טען ביים ארויסגעהן, צוזאָגענדיג אז נאָך היינט וועל איך קומען מיט מיינע פעקלעך, זאָג איך צו איהר:

— ווייסטו אָבער, אז איך בין א איד? אפשר איז עס דיר ניט בעקוועם?

— גאָט איז מיט דיר, גאָט איז מיט דיר „טייבעלע מיינס", וואָס דו רעדסט... ביי גאָט זיינען אלע גלייך. — און זי האָט זיך איבערגע׳צלם׳ט.

ס׳אייגענע האָט מיט מיר געטראָפען מיט עטליכע יאָהר שפעטער, שוין דאָ אין לאנד, דאָ אין דער נייער וועלט:

ס׳אי געווען אָנהויב זומער. איך בין געפאָהרען זוכען פאַר זיך אן ארט צו וואוינען ערגעץ צווישען פארמער, אין דער געגענד פון שעהנעם האַדסאָן. כ׳האָב מיך דערשלאָגען צו א שעהנער, ניט אידישער פארמער-הויז און האָב אָנגעקלאפט. צו מיר איז ארויסגע־קומען די ווירטהין. כאָטש א פארמערס א ווייב און דאָך מיט א גאנץ איידעלען אויסזעהען, מיט אריסטאָקראטישע שטריכען אין פנים און מיט א ליעבען שמייכעל ביי די ליפען. כ׳האָב דערצעהלט וואָס איך פערלאנג.

— יאָ, ביי מיר זיינען פאראן גענוג צימערען. קום ארויף קלייב זיך אויס א צימער. — איז געווען איהר פריינדליכער ענטפער.

זי האָט מיך דורכגעפיהרט ארום און ארום. אלץ מיר בע־וויזען. געזאָגט, אז ניט נאָר מיין צימער האָב איך א רעכט צו

דערלאַנגט איז פון גזילה.

שיקאַגאָ האָט די גרעסטע שלאַכט-הייזער אין דער וועלט — אַזוי זאָגט מען — וואו טויזענדער בהמות, שאָף און חזירים ווערען טאָג־טעגליך גע׳ממית׳ט און פון זייער פעל, פלייש און שמאַלץ מאַכט מען אַלץ וואָס עס ווערט נאָר געמאַכט פון פעל, פלייש און שמאַלץ. די וועלט לויפט אַהין אויף בייז וואונדער. גרויסע ביכער זיינען שוין פון יענע שלאַכט־הייזער אָנגעשריבען געוואָרען.

— זאָל מיר גאָט ניט שטראָפען פאַר די רייד, איך האָב שוין אַמאָל געהאַט גע׳פּועל׳ט ביי זיך, אַז כ׳זאָל אָנטאָן אַ פּאַנצער אויף מיינע נערוועז און געהן זעהן דאָס וואָס אַ וועלט מיט מענשען האָט געזעהן און בעוואונדערט. איז אָבער דער אונבעשרייבליכער גע־שטאַנק, וואָס טראָגט זיך פון יענע הייזער אויף אַ מייל אַרום, ער האָט מיר אַזאַ שלאָג געטאָן צום נאָז און האַרצען, אַזש אין קאָפּ האָט מיר אָנגעהויבען צו שווינדלען, און כ׳האָב מיט אַלע כּחות פּערקירעוועט צוריק. ווען כ׳וואָלט געווען בכח זיך אַליין גובר זיין און די שלאַכט־הייזער יאַ בעזוכען, אפשר וואָלט איך עס בע־וואונדערט... פאַרלויפיג אָבער, אפילו אָהן דעם איינדרוק פון די שלאַכט-הייזער ווילט זיך מיר זאָגען, אַז: —

שיקאַגאָ איז דאָך די גרעסטע שטאָט אין לאַנד, כאָטש מענ־שען ווינציגער ווי אין ניו יאָרק.

שיקאַגאָ — די אינטערעסאַנטסטע שטאָט אין לאַנד — ווען ניט דער רויך, און מענשען וואָלטען פערמאָגען אַ ליעבען שמיי־כעל אויף די ליפּען.

און איך אַליין, ווען איך טראַכט פון די גרויסע שטעט דאָ אין לאַנד טראַכט איך מעהר פון שיקאַגאָ ווי פון ניו יאָרק.

אפילו אונזערע אידען געפעלען מיר אין שיקאַגאָ בעסער ווי אין ניו יאָרק.

בען ביז׳ן ביין.

און אז מען בעטראכט דאס לעבען דא אין אמעריקא ביי היינטיגען טאג; בעטראכטענדיג דעם שווערען וואגען פון פראג־רעס, וואס איז אויסגעפאלען אויף פארשטעהער פון כמעט אלע נאציאנען פון דער וועלט צו שלעפען; בעטראכט מען אט דעם דאזיגען געשפאן — זעהט איהר קלאר מיט וואס פאר אן אונטא־לעראנץ ס׳קוקט איינער צום אנדערען שלעפענדיג דעם אלגעמיי־נעם געשפאן.

אבער דא איז פון די טאטעס פון לאנד אין די אלטע צייטען א קערענדעל פערזעעט געווארען אין דער היגער, יונגער, זאפטי־גער ערד; און די ווארצלען פון יענעם קערענדעל האבען זיך גוט צוגענומען. קאלט איז אויבען, שלאגען זיך די ווארצלען אין דער טיעף:

„אלע מענשען זיינען גלייך ביי גאט און אלע גלייך בעדארפען געניסען פון גליק, פרייהייט און ליכטיגקייט אויף דער ערד״.

אין דער רגע, ווען ס׳כאפט ארום ס׳הארץ טרויער און פער־דרוס, קוקענדיג צו דער אומפריינדליכקייט וואס הערשט דא צווי־שען די פארשטעהער פון אלע ראסען און נאציאנען וואס וועלען דאך מיט דער צייט אונטערגעהען, שיינען אויף יענע ליכטיגע ווערטער וואס זיינען פון דעם ליכטיגסטען ווינקעל פון מענשענס הארץ ארויסגעקוואלען... גלויבסט אין גוטע צייטען אין די קו־מענדיגע צייטען.

און דערווייל?

דערווייל גלייכען זיך די פעלקער דא אויס נאר אין האנדעל. ביי ביזנעס בעהאנדעלט איין פאלק דעם אנדערען איידעל, פריינד־ליך. דער יענקי נעהמט אויף שעהן דעם אידען, דער איטאליענער דעם איירישען, דער פאליאק — דעם דייטש און דער דייטש — דעם פראנצויז. אויסערהאלב די ביזנעס אבער, אין „לעבען״ — כמעט ווי איינער דעם אנדערען דערקענט נים. איינער זעהט אין דעם אנדערען זיין קאנקורענט.

בענוצען, נאָר איך קען זיצען וואו איך וויל, וואו מיר געפעלט. כ׳האָב בעשטימט דאָרט צו וואוינען דעם זומער. בלויז ברענגען די פעקלעך. און שוין אין טיר זייענדיג ווענד איך מיך צו איהר:

— כ׳וויל, זאָלסט וויסען, אז איך בין א איד. א רוסישער איד, און אפשר וועט עס זיין פאַר דיר אונבעקוועם.

זי האָט אויף מיר אָנגעשטעלט א פּאָר פערוואונדערטע אויגען ניט פערשטעהענדיג וואָס איך מיין. כ׳האָב ס׳אייגענע איבערגע׳חזר׳ט און געגעבען איהר צו פערשטעהן אז...

דאָ איז זי אביסעל רויט געוואָרען און מיט א לייכטען שמייכעל צוגעגעבען:

— ביי אונז אין לאנד איז ניטא קיין חילוק פון איד ביז ניט איד.

און, ווי צו וועלען מיר איבערציינגען, אז דאָס איז דער ריינער אמת, האָט זי אָנגעהויבען צו רופען:

— עלען! מיין טייערע וואו ביזטו?

דאָס איז געווען איהר איינציגע טאָכטער. א מיידעל פון א יאָהר זיבעצען. זי איז אריינגעקומען פון א זייטיגער טיר און געפרעגט, וואָס די מאמע בעדאַרף.

— אָט זעהסטו מיין טייערע, דער דזשענטעלמאן וועט דאָ וואוינען ביי אונז. דאָס איז מיין טאכטער, זעהסט, מיין טייערע, דער מענש איז ניט לאנג געקומען פון רוסלאנד. א רוסישער איד...

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

איך האָב די צוויי זאכען דערצעהלט, ווייל מיר דוכט זיך אויס, אז ערגעץ אין דער טיעף פון יעדען פאָלק ליגט דאָס מענשליכע בעגראבען און ווי א גרינער גראז שפּראָצט עס ארויס דאָ און דאָרט ביים זייט פון שטויביגען מענשען־וועג. און כאָטש פאַר מיר פערזענליך זיינען די אויבענדערמאָנטע צוויי פאקטען כמעט אן אויסנאהם, דאָך ווילט זיך מיר עס געדענקען דוקא אין די צייטען ווען מיר דאכט זיך אויס, אז פערדאָרבען איז דער מענש מיט זיין שנאה צו יענעם וואָס איז ניט אין איהם געראָטען, פערדאָר־

ניט דעם אידען.

כ'האָב מיר אמאָל גענומען די מיה נאָכצוזוכען אין די אָנ־געזעהענע ניו יאָרקער צייטונגען, אין דער אבטיילונג וואו ס'ווערט איבערגעגעבען ס אָ ס י י ע ט י נייעס, דאָס לעבען פון דעם רייכען, אריסטאָקראטישען ניט-אידישען עולם; כ'האָב געזוכט אין די נייעס וואו ס'ווערט איבערגעגעבען ביי וועמען פון די מיליאָ־נערען איז עפעס א שמחה; ווער ס'האָט פער'קנס'ט א קינד, ווער ס'מאכט חתונה א קינד, וועמעס טאָכטער ס'אי שוין מיט מזל דערוואקסען ארייגצוקומען אין דער געזעלשאפט און אויסקוקען פאר זיך א חתן. כ'האָב גאנץ פאָרזיכטיג איבערגעקוקט די נעמען פון די געסט אויף דער שמחה, וועלענדיג אידישע נעמען בעגע־גענען.

כ'האָב געוואָלט פשוט וויסען ווי אזוי ס'לעבען צווישען זיך די אידישע און ניט אידישע מיליאָנערען, אדער ווי מען רופט זיי דאָ — די פיער הונדערטער? — זיי פיהרען דאָך געשעפטען אינאיינעם. קומט צו עפעס שיטען דאָך אידען מיט מיליאָנען. ווער נאָך ווייזט זיך אזוי ארויס מיט זיינע גרויסע נדבות פאר עפעס אן אלגעמיינעם וואוילטעטיגען ענין ווי אונזערע אידישע עשירים? כ'האָב דעריבער געוואָלט אויסגעפינען צי ווערען זיי איינגעלאדען צו זייערע נ י ט־א י ד י ש ע ב ר י ד ע ר א י ן ה א נ ד ע ל אויף א שמחה אויף א תנאים אָדער אויף א חתונה פון א קינד.

— זעלטען, זעהר זעלטען, ווען כ'האָב צווישען דעם גרויסען צעטעל פון ניט־אידישע געסט א אידישען נאָמען געפונען.

איז עס נאָר צום אידען אזוי?

ניט אינגאנצען. צום אידען איז דער עקעל א דאָפּעל־טער, א דריי-פאכיגער. צום אידען איז דער אונפריינדליכער געפיהל א שטארקערער. אפשר מיט מעהר עקעל פערמאכט מען די טיר פאר איהם. אפשר בלויז מיט דעם אידען ווילען זיך די קריסטליכע סטודענטען ניט בעגעגענען אין איין קלוב, אין איין פעראיין.

וואָרים אין דער אַלטער גוועלט, אַז איהר זענט געפאָהרען איבער'ן גרעניץ, געקומען אין אַ פרעמדר לאַנד, האָט מען אייך דאָרט בעטראַכט ווי אַ גאַסט. און אַזוי האָט איהר זיך אַליין בעטראַכט. אַז אַ רוס איז געקומען קיין דייטשלאַנד, האָט מען איהם געפרעגט ווען ער פאָהרט צוריק. אפילו אין דער גאַסטפריינדליכער פראַנק-רייך האָט מען אייך געפרעגט — ווי לאַנג קלייבט איהר זיך דאָ צו פערבלייבען?

אנדערש איז אָבער אין אמעריקא. אהער קומט מען ניט צו גאַסט. אהער פאָהרט מען אַרויס לאָזענדיג די היים הינטער זיך. פערקויפענדיג די שטוב, מעבעל, אַלץ מיט אַנאַנדער. מען געזעגענט זיך אויף לאַנג. און דאָ אין לאַנד פרעגט מען אייך ניט — ווען איהר פאָהרט צוריק. דאָ פרעגט מען אייך:

— האָט איהר שוין אייערע ערשטע בירגער-פּאַפּירען אַרויס-גענומען?

אהער פאָהרט יעדערער ווי צו זיך אַ היים. און אַז מען קומט אהער, ס'הייסט, צו זיך אין שטוב, און מען געפינט דאָ אַן ענגשאַפט, מענשען זיינען פריהער געקומען, פערכאַפּט די וועלט, קוקט קרום איין פאָלק אויפ'ן אנדערען. כמעט גרייט צו שפּייען איין פאָלק דעם אנדערען אין פּנים אַריין.

פאַר די לעצטע פינף און דרייסיג יאָהר איז דאָ צוגעקומען אריבער פערציג מיליאָן מענשען. פון אַלע עקען וועלט זיינען זיי אָנגעקומען. פון אַלע פעלקער און ראַסען. און וואָס איז פינף און דרייסיג יאָהר? דער עולם האָט זיך נאָך ניט איבערגעקאָכט אין דעם היגען מאָגען, נאָך ניט צושמאָלצען געוואָרען. יעדער איינער פון דער אַלטער וועלט וואָלט וועלען, אַז דאָ זאָל בלויז זיין וועלט אַליין זיין. יעדערער זוכט פאַר זיך אַ בעזונדערען ווינקעל. איינער וויל דעם אנדערען אין שכנות ניט האָבען. זעלטען ווען איינער וועט דעם אנדערען צו זיך צו גאַסט פערבעטען. דער יענקי פער-טראָגט ניט דעם דייטש, דער דייטש — דעם אירלענדער. דער איר-לענדער דעם סלאַוו; און אַלע אינאיינעם גענומען — פערטראַגען

ט ע ר ל א נ ד ס; אלע אינאיינעם האבען פיינט ס'קליינע גלות-קינד. קינד מיט קינד קריעגט זיך און דריקען אויס די געפיהלען פון זייערע טאטע מאמע אין דער היים. רופט איין קינד דעם אנדערען ש י נ י ענטפערט יענער ג י נ י; זאגט דער ד ע י ג א, ענטפערט יענער א י י ב י.

אין דעם שטאט וואו מען האט א אידען געדינטשט, אין דזשארדזשיא, איז דא פאר אידען נאך א נאמען:

— פרענק!

אזוי האט געהייסען דער אידישער מארטירער.

טרעפט אמאל אידישע קינדער, געבוירענע אינ'ם לאנד, וואס ווילען עס ניט ליידען, גיבען קלעפ.

כ'וויים א אידיש קינד וואס האט פאר דעם איין ווערטעלע „שיני" געפיהרט מלחמה מיט א גאנצער גאס ניט-אידישע קינדער. האט זיי אלעמען גע'מזיק'ט, און, אז איהם האט דערעסען די גאנצע מלחמה האט ער געבעטען טאטע־מאמע זיי זאלען ארויסציהען אין א אידישער גאס.

דאס זיינען אינגלאך, מענער: פייט! אז מען שלאגט דא איי־נעם אונטער די אויגען, גרויס און קליין אזוי, האט ער דרך־ארץ.

מיידלאך אבער, דער שעהנערער און שוואכערער מין, זוכען זיך אויס אנדערע וועגען ווי איינע דער אנדערערס בלוט צו בעליידיגען:

— נעהמט די ניט־אידישע מיידעלע מיט א שטיקעל קרייד און שרייבט אן א צ ל ם און דערנאך טונקט זי איין איהר פינגער אין מויל און מיט שפייעכץ מאכט זי א מ ג ן-ד ו ד...

נעהמט די אידישע מיידעלע און שרייבט אן מיט ק ר י י ד א מגן-דוד און מיט ש פ י י ע כ ץ — א צלם...

פון דער אלטער וועלט, אינאיינעם מיט געבעט-געוואנט האט יעדער פאלק מיטגעבראכט מיט זיך א האס צום צווייטען פאלק. מיסט פון דער אלטער וועלט האט מען מיטגעשלעפט מיט זיך און מען פערשיט דעם גרונט-שטיין פאר א שעהנעם און ליעבען

אפשר וואָלט מען נאָך דעם כינעזער אדער יאפאנעזער אויך גע-קענט צורעכענען ווען יענע זאָלען זיך אליין ניט האלטען פון ווייטען. וויכטיג איז, וואָס פון די ד' אמות פון דער איינגענער שטוב וואַרפט איין פאָלק צום אנדערען, כמעט אָהן אונטערשייד, פעראכטונגס־בליקען ארוים.

אין וואָגען זיינען זיי אלע געשפאנט:

דער איטאליענער ברוקירט די גאסען, גראָבט גאָלד און זילבער.

דער סלאוו ליגט אין די מינען און שלעפט משאות אין פּאָרט.

דער איד נייהט הויזען און בעקליידט די וועלט.

דער אירלענדער בויט הייזער.

דער דייטש האלט ביער־סאלונען.

אין די נידעריגע קלאסען כאָטש מען זידעלט זיך פונדעסט־וועגען שניידט מען ברויט פון איין לאבען און וואסער צאפּט מען פון איין קראַן. מען זידעלט זיך: "שיני", "דעיגאָ", "מייק" און „קייק" — אָבער דאָך שניידט מען דעם ברויט פון איין לאבען. אין די אריסטאָקראטישע קרייזען רופט מען זיך ניט איבער; אין די אויגען בעליידיגט מען זיך ניט — נאָר מען האלט בלויז די טיר פערשלאָסען פאר דעם, וואָס איז ניט פון מיין בלוט.

אזוי איז צווישען די עלטערען.

די קינדער אָבער צווישען זיך, אין גאס אדער אין דער שולע — ווייסען נאָך ניט פון דער ביזנעס־העפליכקייט, פון דעם שמועס איבער'ן וועטער, וואָס בעשעהנט דאָ אזוי די ביזנעס־שפּראַך, זיי די קליינע קינדערלעך, אונשולדיגע און איינפאכע, טראָגען מיט זיך ארויס פון טאטע־מאמעס שטוב איינאיינעם מיט'ן פּעקעלע עסען — די שלעכטע געפיהלען צום פרעמדען — די שעהנע תורה איבער דעם פרעמדען פון פרעמד בלוט, וואָס זיי האָבען אין שטוב פון טאטע מאמע געהערט: קינד מיט קינד קריעגט זיך. ס'האָבען פיינט איינס דעם אנדערען קינדערלאך פון טאטע מאמע מיט פּ אָ-

אָהן געזאַנג

נישטאָ קיין געזאַנג אין די פעלדער פון נאָרד אַמעריקאַ; און דעריבער איז אומעטיג אין די פעלדער פון נאָרד אמעריקא.

עס שלעפּען די פערד דעם שווערען אקער־אייזען, שטום און שטיל געהט נאָך דער מענש טראַכטענדיג זיינע מחשבות און אזוי שטיל לעגען זיך די גליבעם ערד ביים זייט פון אקער־אייזען. ס'ווערען נים בעזונגען די קאָרען אָדער ווייץ־קערענדלאך, בעהאלטענדיג זיי אין דער פרישע צואקערטער און ווארימער ערד. ס'הערט ניט קיין געזאַנג דער גרינער גראָז ווען ער שלייכט זיך ארוים פון דער ערד. אָהן געזאַנג ווערען געשניטען די תבואות און געפיהרט אין שייער אריין; אָדער צו זיי ווערען אין פעלד געהראָשען — אלץ איינס, קאלטע שטומע דרעהען זיך ארום די מענשען האביי. די היי ווערט געקאָשעט פון די לאָנקעס, געטריקענט, אין סטאָגעס צונויפגעשארט און קיין ליעד איז דאביי ניט געזונגען געוואָרען. און דער עפּעל, בארנע, אָדער אפילו די גאָלדענע אפּעלסינען הענגען שטום אראָב צווישען די גרינע בלעטער און, אז די צייט קומט, פליקט מען זיי פון די בוימער, מען טרייסעלט די צווייגען און שטום פאלען זיי אויף דער ערד; אין קאסטענס פערפּאקט מען זיי און ערגעץ ווייט, ווייט אין די גרויסע שטעט ווערען זיי אוועקגעשיקט און — ניט געזונגען האָט דער מענש דאביי. אפשר בלויז פון מטבעות געטראכט.

אומעטיג איז אין פעלד פון נאָרד אמעריקא ווייל ס'איז ניט צו זעהן די פרוי אין די פעלדער פון נאָרד אמעריקא.

די פרוי האָט דאָ איהר אָרט אין קיך אָדער אין פאבריק אָבער ניט אין גאָטס געבענשטען פעלד. די ארבייט אין פעלד ווערט דאָ אין לאנד געטאָן פון מאַן, וואָס זיין מויל איז פערלייגט מיט קיי־טאבאק. די פרוי ווייסט ניט פון אומגעהן מיט'ן סערפּ אויף'ן אקסעל און קוקען צווישען די תבואות אפשר וועט

לעבען וואָס איז דאָ געלעגט געוואָרען פון די טאטעס פון דעם לאנד. א געשטאנק פון ראסען־האס איז אהער אריבערגעבראכט געוואָרען פון דער אלטער וועלט.

און די ים־לופט, וואָס מאכט אויסוועבען גוטע פערפיומען, מאכט מענשען אויסברעכען אלץ וואָס זיי האָבען געגעסען ביי זיך אין דער היים, אין דער אלטער וועלט — אָט די ים־לופט איז ניט אימשטאנד אויסצוראָטען די אומפריינדליכקייט פון דורות וואָס פאָלק צו פאָלק טראגט אין הארצען און וואָס — אלע אינאיינעם טראגען צום אידען...

פאר דעם מענשען וואָס גלויבט אין מענשען און בעגרייפט דעם וואונדער פון אמעריקא'ס אויפקומען, פון אמעריקא'ס גרויסקייט — פאר איהם איז געבליבען בלויז צו האָפען:

— אז ווי לאנג די פעלדער וועלען דאָ גרינען און די פעלזען־בערג פון מערב-זייט וועלען דעם שניי אויף זיך טראגען; ווי לאנג די מיסיסיפי וועט איהרע וואסערען טראגען צום אוקינוס און די כוואַליעס פון די ים'ען וועלען קומען וואשען דעם זאמד פון די היגע ברעגעס... אזוי לאנג נאָך וועלען דאָ און דאָרט קלינגען די ליכטיגע ווערטער פון די פאָטערס פון לאנד:

„אלע מענשען זיינען גלייך פאר גאָט; אלע גלייך בעדארפען געניסען פון גליק, פרייהייט און ליכטינקייט אויף דער ערד".

דאָס איז דער גרונט-שטיין פון דעם לעבען דאָ אין לאנד. דער פונדאמענט. אמעריקא בעדאַרף נאָך אמאָל אויפסניי געבוירען ווערען. ס'בעדאַרף נאָך קומען די צייט פון איהר ווידער־געבורט.

די קומענדיגע דורות וועלען פון דעם פונדאמענט די מיסט אראָבקערען.

די ברעגעס פון דער מיסיסיפי. ווארום וואס פאר טעם האט אין שטאט די ליער, וואס איז געבוירען געווארען פון מענשען, וואס ווי קינדער קליינע זיינען זיי קינדיש, און זינגענדיג זיינען די טענער אויף די סטרונעס פון דער ב א נ ט ש א שטענדיג בעגלייט געווארען? די ליעדער האט מען צינויפגענומען און אבגעדרוקט, ארויסגעגעבען פאר דער שטאט ווי א צייכען פון אלטע צייטען. מען פרובט זיי זינגען. אויף א שלעכטער פיאנא קלאפט נאך אי-מיצער צו צום טאקט. אבער אין פעלד וואו דער ווייסער מענש איז דער האר, דארט וועט איהר די ליער פון פלאנצען און זעען זעל-טען, זעלטען ווען דערהערען.

כ׳האב צו ווינציג געלעבט אין ענגלאנד כ׳זאל זייערע מנהגים און כאראקטער קענען משפט׳ן, אבער מען זאגט, אז זיי זיינען ניט קיין פאלק פון געזאנג און מוזיק. און אפשר דערפאר וואס זיי זיינען געווען כמעט די ערשטע פון דער אלטער וועלט, וואס האבען אנגעהויבען ארייגצולאזען ווארצלען טיעפע דא אין דער ערד פון דער נייער וועלט און האבען די ערד בעהערשט, דאריבער איז אין פעלד דא אזוי שטיל. און זיי זיינען אפשר שולדיג פאר וואס די פרוי איז פון פעלד דערווייטערט; פאר וואס די ליעבע וואוינט ניט אין פעלד.

ווארום אנגעקומען זיינען צום ערשטען בראווע מענער, וואס האבען איבער פרעמדע ים׳ען זיך געלאזען זוכען גליק, זוכען א ניי לעבען און נייע וועלטען. זיי האבען זיך די ערשטע מיט דער ערד בעקענט און שפעטער זי בעהערשט. ס׳האט דאס נייע לאנד און יונגע ערד זייער הארץ געפאנגען און אבגעווענדט די מחשבות פון דער פרוי און דעם פערבאטענעם וועג וואס פיהרט צו איהרע פענסטער. ערשט שפעטער, שפעטער האט מען ווייבער פאר זיך ארויסגעשריבען פון דער אלטער וועלט פונקט ווי מען האט פאר זיך ארויסגעשריבען זריעה פאר די פעלדער און וואפען פון דעם אינדיא-נער זיך צו בעשיצען.

דער ערשטער טראנספארט ווייבער, גיינציג אין צאהל, איז

זיך צו איהר פון דעם גאָלדענעם זאַנגען-ים איהר ליעבע בעווייזען. זי קומט ניט ארוים בעגינען אין פעלד צו פרעגען דעם וואונדער בלימעלע אויב איהר געליבטענס הארץ איז נאָך מיט איהר. זי טראָגט קיין מאָל ניט דעם שווערען בונט היי אויף איהר קאָפּ, געהענדיג געבויגען צום סטאַג, וואו אויבען ווארט א יונג אויף איהר, פיהלענדיג די בליקען פון די יונגען ביים זייט וואָס פאלען אויף איהרע באָרוועסע טריט. ניט אין די קאָרנפעלדער שפּיעלט זיך די ליעבע אוים און ניט צווישען די ווייצענפעלדער קומט זי אויסזיינגען איהר בעטריבט הארץ. פון שוועל ביז צום ראנד פון פעלד איז די ממשלה פון מאן. די גרינסען פאר'ן שטוב פער־זעעט ער און, אז זיי ווערען צייטיג, רייסט ער זיי און טראָגט זיי אין שטוב אריין, צום ווייב, וואָס שטעהט ביים אויוועז און היט די טעפּלאָך. דער מאַן מעלקט די קוה און טראגט דעם שעפעל מילך אין שטוב אריין. אין ז י י ן ממשלה ליגט דאָ די מוטער ערד און דאריבער איז אין פעלד אזוי אומעטיג פאר אונזערען א מענשען.

אָט דער פּאס ערד, וואָס ציהט זיך אוועק צו דרום זייט פון לאנד, וואו קנעכטשאַפט האָט געהערשט און איז נאָך אינגאנצען ניט פערשוואונדען, אין די וואטע־פעלדער, וואו דורך נעגער, איי־ביגע קנעכט, איז די ארבייט געטאָן געוואָרען, דאָרטען איז נאָך די ליעד אינגאנצען ניט פערשטומט געוואָרען. מאַן און פרוי אבי נאָר שווארץ, זיינען פון דער בייטש געשמיסען געוואָרען, טאָג און נאכט ווי פערד דעם יאָך אינאיינעם געשלעפּט — דאָרט איז די פאָלקס ליעד ווי א שעהנע בלום אין פעלד ארויסגעוואקסען. און ווילט איהר די אונשולדיג־ליכטיגע פאָלקס־ליעדער הערען, זוכט זיי צווישען יענע ליעדער, וואָס שטאמען פון יענעם דרום־פּאס לאנד. געזונגען האָבען זיי אין פ ע ל ד שווארצע קנעכט און דער ווייסער, פרייער מענש, אין ש ט אָ ט פרובט זיי אמאָל איבערזיינגען, און נאריש און פרעמד קלינגט אין שטאָט די שטילע ליעד, וואָס איז אויסגעזונגען געוואָרען אין די שטילע אווענטען ביי

וואָס נעהט אויף. זי האָט געזונגען פון מאָרגענשטערען פון דעם
טוי אויף די גראָזען און פון דעם אאיר וואָס וואקסט ביים ברעג
טייך. זי האָט נאָכגעמאכט דעם זילבערנעם גערויש פון וואסער
ביי די זייטען פון דער פלינקער קאנו. זי האָט געזונגען פון ליע־
בע און הירשען-געיעג; פון דער זון וואָס פערגעהט און דעם
שטערן פון אווענט.

און ווי האָבען זיך עס גאָר געקענט אזוי לאנגווייליגען מיינע
שכנים? ווי אזוי האָבען עס די שטאָטישע לייט זיך גאָר געקענט
ווילען ביים ארויסגעהן פונ'ם רייכען זאאל, וואָס איז פאר מיר
מיט אזא שווערען טרויער פול געוואָרען? ס'איז דאָך אמעריקא'ס
ליעד! ס'איז דאָך אמעריקא'ס נשמה... ס'איז דאָך די ליעד פון דער
פריירי און גרויסע אָזיערעס. ס'איז דאָך די ליעד וואָס האָט איהר
נעסט געהאט ביי די ברעגעס פון אלע טייכען דאָ אין לאנד...

„די זון פערגעהט אין מערב זייט —
אזוי פערגעהט אונזער רום...."

די ליעד פון אינדיאנער — די ליעד פון פעלד — שטארבט
דאָ פונקט ווי עס שטארבען אוים די לעצטע פון די אינדיאנער
שבטים, וואָס האָבען איבערגעגעבען די מוטער ערד צו דער ווייַ-
סער ראסע.

*   *
*

אומעטיג איז אין שטאָט פאר אונזערען א מענשען דאָ. ניטא
קיין געזאנג אין דער שטאָט פון נאָרד אמעריקא.

אין דער גרויסער שטאָט רויבערען פאבריקען און רוישען מא-
שינען; לויפען באהנען איבער'ן קאָפּ און דער לעבענס־טאקט איז
נים מיט געזאנג בעגלייט. צו האסטיג איז דאָ דאָס לעבען. האס־
טיג פערגעהט דער טאָג; שנעל פערשווינדט דאָס לעבען, דער אָטעם
פערשלאָגען אין דעם שטענדיגען געיעג נאָכ'ן קלאנג פון קאלטען
מעטאל. און, אז מען כאפט אָב דעם אָטעם ווערט דער געדאנק
פערנומען מיט דעם פרעמדען מאָרגען אָבער ניט מיט דער שעה

צו די ברעגעס פון ווירדזשיניא אַנגעקומען פון ענגלאַנד אין יאָהר טויזענט זעקס הונדערט ניינצען. א לאַנגע צייט שוין פאַרביי.

כ'האָב אין ערגעץ געזעהען אויף אַן אַלטער גראַוויר-צייכנונג ווי יענע ווייבער זיצען ביים ברעג ים אויף זייערע קאַסטענס און פּעקלאַך, דער פּנים צום ווייטען ים געווענדעט און וויינען אין דער שטיל. ביים זייט שטעהען געזונטע מענער, אויסגעפּוצטע אין די שעהנסטע קליידער און בעטראַכטען די סחורה. שמייכלען און קוקען איינס צום אַנדערען. פון זיי האָט יעדערער זיך בעדאַרפט אויסקלייבען א ווייב, כלומרשט, איהר פריהער געפעלען ווערען, פאַנגען איהר האַרץ. און אז זי האָט בעוויליגט צו ווערען זיין ווייב, האָט ער פאַר איהר בעצאָהלט מיט טאַבאַק. דער יעמאָלדי־גער פערמעגען פון די קאָלאָניסטען, די פּרוכט פון זייער פעלד און וואָס איז געגאַנגען אַנשטאָט געלד. אַזוי האָט ער זיך מיט איהר בענעגענט. ער האָט זי אַוועקגעפיהרט צו זיך אין שטוב אריין. פון יעמאָלט אָן קאָכט זי די טעפּלאַך און וואַרט דער מאַן זאָל פאַר איהר מילך אָנמעלקען פון דער קוה, און אין שטוב אריינברענגען.

ערגעץ וואו אין פעלד טראָגט זיך נאָך אפשר אום דער וויע־דער־קול פון דעם אינדיאַנער'ס מעלאַנכאָלישע ליעד; ער האָט אומעטיג פאַר זיך געזונגען, געהענדיג מיט פייל און בויגען נאָך די טריט פון די הירשען און ביזאַנעס. דעם אינדיאַנערס ליעד, איהרע קלאַנגען האָבען זיך אין דער שטאָטישער, פרעכער גאַסען־ליעד אריינגעקליבען און דאָרט איז זי פערשוועכט געוואָרען. אין פעלד אָבער, אין די געגענדען וואו זייערע שפּורען זיינען נאָך פריש — זייער ליעד איז שטום.

כ'האָב אמאָל אין ניו יאָרק אויסגעהערט א געזאַנגס־קאָנצערט פון א אינדיאַנער פּרינצעסין. וויפיעל טרויער איז אין איהר געזאַנג געווען. וויפיעל הארצענס־וועה! ס'האָט זיך מיר אויס־געדאַכט, אז מיט טרויער ווערט דער רייכער זאָל אָנגעפיהלט. און די ווערטער אַזוי קינדיש און דאָך אַזוי טרויעריג. זי האָט געזונגען פון ברייטען פעלד, פון ווייטען סטעפּ און פון דער זון

קינדער פון יענע בורגעס, וואָס פון פריהמאָרגען ביז אין דער נאכט אריין טראָגען זיך זייערע ליעדער איבער די פעלדער, וואָס זינגענדיג ווערען זיי ווי יענער סאָלאָוויי, וואָס מיט פערמאכטע אויגען אין דעם דעמבען־קוסט פערגעסט ער זיך און צוגיסט זיינע טריל'ען אזש די קוסטעס ציטערען. — — —

אָט די יונגע יוגענדס־ליעדער מיט בענקשאפט פול, וואָס פיהלען אָן די הערצער ביי די קינדער פון רוסלאנד, פוילען און או־קרייאינע — וואָס ווערט פון זיי דאָ אין דעם נייעם לאנד, אין דער נייער היים?.... האָט נאָר דער ווינט זייער וועג מיט שטויב פערטראָגען, האָט נאָר דער מזל זיי פון זייער היים ארויסגעריסען, ווי נאָר זייער היימיש פעלד איז פון זייער בליק פערשוואונדען געוואָרען — מיט די שטומע טרערען פון די אויגען איז די ליעד פערשטומט געוואָרען.

און אונזער אידיש ליעד, וואָס ווערט זעלטען אין כאָר גע־זונגען; די ליעד פון דעם עלענדען הארץ און פערליעבטער, פער־בענקטער נשמה, וואָס ציהט זיך אין די זומער טעג דורך די אָפענע פענסטער מיט ווייסע פארהאנגלאך פערהאנגען און ביינאכט פון די פריזבעס, וואָס זענען אין דער זומערנאכט בעהאלטען... דער נגון אָהן ווערטער וואָס קלייבט זיך פון בית מדרש-געסעל ארויס אין די גרויע בעגינענס, אין די ווינטערדיגע פראָסטיגע טעג און דורך זומערדיגע נעכט — שטום ווערט די ליעד און שטארבט, ווי עס שטארבען פערלאנגען און יוגענד-חלומות ביים פערלאָזען די היימישע שטעטעל.

אָט די אלע יונגע קוואלען פון די יונגע הערצער פון וואנען ס'האָט די היימישע ליעד געקוואָלען ווערען דאָ מיט זאמד פער־טראָגען. די ליעד איז געשטאָרבען. די ליעד איז פערדאָרבען.

עס טרעפט נאָך אמאָל ערגעץ וואו אין א ענגען פערוואָרפע־נעם שאפּ וואו ס'האָט נאָך זיין היימישען אויסזעהען דער בעל הבית ניט פערלאָרען — דאָרט זיצען יונגע הערצער און וועלקען און וועלקענדיג רייסט זיך נאָך צומאָל אן אָבגעריסענער קלאנג

פון זיסער רוה. קינדער פון דער אלטער וועלט, וואָס ווי זינג־פויגעל האָט שטענדיג זייער ליעד געקלונגען ביי זיך אין דער היים יעדערער אין זיין לאנד — דאָ, דעם ים אריבערקומענדיג, ווערט דאָס ליעד אנטשוויגען.

דער איטאליענער, וואָס פון שלאָף, דאכט זיך צומאָל, זינגט ער ביי זיך אין דער היים, קומט ער אריבער אהער צו ברוקירען די גאסען פון די גרויסע שטעט אין נאָרד אמעריקא, אָדער צו גראָבען די וועגען פאר די אונטערגרונד־באהנען, אָדער ווען ער ווערט אין די מינען פערפיהרט — זיין ליעד ווערט פערגעסען. דאָ אין אמעריקא קענט איהר בלויז הערען זיין גרילצי־גען שרייען; דאָ קנאקט די שפּראך טרוקען אונטער'ן צונג פון די־קע איטאליענערינס. איהר הערט דאָ דעם איטאליענערס שרייענ־דיגען געשפּרעך און איהר מיינט, ער געהערט צו אַ פאָלק, וואָס געזאנג איז איהם פרעמד. אויפ'ן שיף, פערלאָזענדיג זיין פאָטער־לאנד, דאָרט זינגט ער אלע זיינע ליעדער צום לעצטען מאָל אויס. אויף די כוואליעס פון בייזען, כמורנעם אטלאנטיק ווערט זייער ליעד פון פריהמאָרגען ביז שפּעט אין דער נאכט ניט פערשטומט. זינגען מיט פערמאכטע אויגען און זינגענדיג לאָזט מען זיך אין אַ הפקר־טאנץ ארויס. ביז צום שוועל פון נייעם לאנד שאלט נאָך די ליעד און דערנאָך — ווערט זי שטום, די פרייע ליעד.

און אזוי זיינען די לעבענס־לוסטיגע שפּאניער. נעהמען מיט זיך אין וועג אריין זויערען וויין און זיסע, הארציגע ליעדער, צימבלען אויפ'ן פּייקעל, קנאקען מיט די פינגער, זינגען און טאנצען, טאנצען און זינגען ביז צום ברעג פון נייעם לאנד, ביז צו דער גרויסער, שטאָלענער ריעזען־שטאָט. דער וויין איז אויסגעטרונקען און די לעצטע ליעד אויסגעזונגען.

און דער יונג און מיידעל פון די גרינע דניעפּער ברעגעס וואו אין פריהלינג צערטעלט זיך דער איידעלער לאנדיש־בלימעל, אדער ביי די זאמדיגע ברעגעס פון דער בלאסליך פער'חלומ'טער ווייכסעל, וואו ס'וויגט זיך אַ ווערבע איבער איהר אייגענעם שאָטען:

מאכט זיך א גאסט, וואס קען איהר לאנד, א קינד פון איהר לאנד, וואס פערשטעהט איהר שפראך און פרעגט אין איהר איי-גענער שפראך:

— ווי לאנג פון דער היים, קינדעשו?

— פינף יאהר מיין פאן.

— און האסטו נאך די לידער פון דער היים ניט פערגעסען?

— ווי קען מען גאר די היימישע לידער פערגעסען? —

ענטפערט זי טרויעריג אין פ ו י ל י ש פון ע נ ג-ל י ש צובראכען; און טרויעריג, פערטרערט קלינגט א י ה ר קול... אן אויסדרוק פון צער אויפ'ן פנים..

גרוי איז דאס לעבען אהן געזאנג. וויסט איז דאס הארץ אהן דעם היימישען ליעד.

אומעטיג, אומעטיג אין די פעלדער פון נארד אמעריקא.

און ניט נאר מיר אליין איז דארט אומעטיג. דאכט מיר, אז די פעלדער, גלייך ווי איך, בענקען נאך לידער און געזאנג...

דער סוד פון לעבען

איך בין דא ניט געווען אויף די בית-עולם'ס פון אנדערע נא־ציאנען, וואס זיינען אהער אנגעקומען פון דער אלטער וועלט. כ'ווייס ניט ווי זייערע אייביגע ערטער זענען איינגעטיילט און צו־מאסטען.

א פאר מאל אבער בין איך געווען אויף אונזער אייגענעם בית־עולם דא און דארטען און, אומגעהענדיג צווישען די קברים־שורות, האט זיך פאר מיר אבגעדעקט דער פארהאנג צו דער נשמה פון אונזערע אהער אריבערגעקומענע פון דער אלטער היים. און אין ניו־יארק, אויף דער אנדערער זייט פון מזרח-טייך, דארטען ציהען זיי זיך אוועק אויף מיילען אט די פערשידענע

ארוים און ווערט פערטויבט פון דער מאשין׳ס זשומען...

„ס׳געהט די זון ארום וואלד ארום
און קען אין וואלד ניט אריין"...

קלינגט ווי פון ווייטע צייטען די ליעד פון ווייטען, ווייס־רוסלאנד, וואס איז דארט אין פעלד געוואקסען אינאיינעם מיט די קערענדלאך פערזעעטע אין דער ארימער, זאמדיגער ערד.

„אהיים ציהט מיך ווי מיט צוואנגען,
אוי, אהיים איז מיין געפיהל"...

זינגט ווי פאר זיך א אידישע טאכטער ווען איהרע פינגער בעגלייטען דעם ווייסען לייווענט צו דער נאדעל פון שטעפ־מאשין..

עס טרעפט, איהר זיצט אמאל אין אייער איינזאמען צימער אין א גרויסען האטעל, אין א גרויסער שטאט, וואו מיט פרעמד־קייט קוקט פון אלע ווינקעלעך ארוים, קענט איהר אמאל הערען אויף יענער זייט טיר אונבעקאנטע טריט, אבער די טריט זיינען בעגלייט פון אבגעריסענע קלאנגען פון א ווייטער און דאך נאהענ־טער ליעד:

„ס׳מעלקט די קוה די שעהנע מיידעל
און איהר אינגעל שטעהט דאביי..."

דאס זיינען שלאנקע טעכטער פון פוילען, וואס זיינען קיין אמעריקא פערפיהרט געווארען נאך איידער זייער שטאלץ אין הארצען האט אויפגעבליהט און זיי ראמען דא די צימערען פון אונבעקאנטע געסט און זיי פערנעהמען עס די שמייכלען פון די פרעמדע און ניט איידעלע געסט.

— וואס זינגסטו אזעלכעס? — פרעגט איהר א גאסט אויף ענגליש.

— א, דאס זינג איך א ליעד פון דער היים, — ענטפערט זי מיט א קאקעטישער רויטקייט אין פנים, אין אן ענגליש, וואס איז פון פויליש צובראכען.

— בענקסט זיך דיר אהיים?

— ניט אזוי שטארק; אין אמעריקא איז גוט...

וואָס טראכט ביי זיך איינער פון נייעם דור דא, ווען איהם פאלט איין צו געהן אויף קבר-אבות און לייענענדיג, אויב ער קען אידיש לעזען, אַט די נעמען פון די שטעט, וואָס זענען ביים לעבען פון טאטע־מאמע אזוי אָפט דערמאָנט געוואָרען אין שטוב? צי פערשטעהט ער יעמאָלט בעסער דעם זינען פון די טרערען, וואָס זיין מאמע האָט יעדען פרייטאָג פארנאכט אין דער שטיל פערגאָ־סען? דו זיצסט אמאָל און קלערסט:

— וואו איז דער זינען פון אונזער לעבען און וואו ענדיגען און הויבען זיך זיינע גרעניצען אָן?

און ווי שווער ס'איז אויסצוגעפינען דעם סוד פונ'ם לעבען אין דער גרויסער וואָכעדיגקייט, וואָס וויקעלט ארום אונזער לעבען דאָ אין אמעריקא. ניט ווילענדיג קוקסטו אריין אין דעם גרויסען תהום, וואָס טיילט אָב אונזערע טאטעס פון די קינדער; אונזערע מאמעס — פון זייער אייגען פלייש און בלוט. און ס'הויבט אָן אוש אין קאָפּ צו שווינדלען.

קוקענדיג אין יענעם תהום אריין קענסט איהר צומאָל זעהען דעם — פאר דער צייט גרוי געוואָרענעם — טאטען, זיצט ביי א ספר, ביי דעם אייגענעם ספר, וואָס ער האָט נאָך פון רוסלאנד מיטגעבראכט און געגענאיבער זיצט דער זון אויף א שטול און די פיס אויפ'ן טיש, אנטקעגען טאטען די פארעשוועס, קייט טאבעקא און שפייט דעם טאטען איבער'ן קאָפּ.

דאָס איז די ווירקליכקייט — אָבער צו ברוטאל, וואָס זאָל קלינגען ווי א וויץ. ס'איז דאָך ניט קיין וויץ — ווייל איך געה אין מיינע בעשרייבונגען ניט מאכען קיין פארוואורף א יונגען דור פון א יונג לאנד. איך רעד איצטער בלויז פון טאטעס און מאמעס, וואָס בויען איבער זייער אלטע היים אויפ'ן אייבינגען ארט; איך רעד פון דער מוטער רוסלאנד, וואָס האָט דאָ איהר תיקון.

פאראנען אזעלכע ערטער אין לעבען, וואו ניט די באנען פיי־פען, ניט די טראמווייען און פראכט־וועגענער טומלען מיט זייער ציהען דורך די ברוקירטע גאסען; פאראן ערטער אין אונזער לע-

בית־עולם׳ס, אלטע און נייע. און דארט ערשט פיהלט איהר ווי גרויס איז די שטאט ניו יארק, וואו אונזערע לעבעדיגע האלטען זיך אויף. דארטען ערשט זעהט מען וואס פאר א בענקשאפט עס רוהט אין דער טיף פון אונזער לעבען דא; דארטען ערשט זעהט מען ווי אזוי דער אלטער דור, האט אויף א רגע ניט אויפגעהערט צו טראכטען פון דער אלטער היים. אונזערע פלאנצער און דערציהער וואלטען דארטען אפשר געלערענט, אז סוף־כל־סוף איז א מענש ניט קיין קארטאפעל, וואס וואו מען פערזעצט איהם דארט וואקסט ער. די געגענד אויף יענער זייט איסט־ריווער, וואו עס ציהען זיך די מיילען-לאנגע אידישע בית-עולם׳ס, איז פערוואנדעלט געווארען אין א נייעם רוסלאנד. שטעט און שטעטלעך און אפילו דערפער רוסישע, זייערע נעמען וועט איהר בעגעגענען.

די געגענד איז צושניטען און צוטיילט אויף קליינע און גרעסערע חלקים גאסען און געסלעך, לענג און ברייט. ביי יעדער טייל — אין דר׳ערד א סלופיק און מיט אן אויפשריפט. גראדנע, יעקאטערינאסלאוו, שניפעשאק און באברויסק; ווארשע, קיעוו, אדעס און וויסאקע. ס׳מאכט ניט אויס, וואס די גובערניעס זיינען צומישט, די אויעזדען איבערגעדרעהט; עס מאכט ניט אויס וואס ווילנע איז צו מאסקווע דערנעהענטערט געווארען און ווארשא איז מיט פעטערבורג אין שכנות. שטיקער פון דעם גרויסען רוסלאנד איז עס. די גרויסע מוטער רוסלאנד פערגיסט דא אויך א טרער. וואלטען די רוסישע פאטריאטען אהער געקומען מיט א דאלמעטשער און הייסען זיך לעזען די אויפשריפטען, אפשר וואלט זיי אויך א קעלט דורך די ביינער דורכגעלאפען, ווי ס׳טרעפט מיט אונזערען איינעם.

כמעט ניטא קיין איין פערווארפען ווינקעל אין רוסלאנד, וואו אידען וואוינען און וואס דא אויף יענער זייט טייך זאלען זיי ניט האבען א פאסעקעל ערד און מיט אן אויפשריפט, וואו ס׳איז פערצייכענט דער נאמען פון זייער שטאט.

די טויטע רוסלאנד.

איין קבר ניטא. נאָר דאָ שטאַרצט אַרויס אַ גרויער שטיין פון דער ערד; דאָרטען אַ טרוקענער גראָז, אַ מאָגער ווילד בלימעלע:

„חברת אנשי"... און זיין שטעטעל וואקסט איהם אויס פאַר די אויגען; זיין קינדהייט בליהט אויף פאַר איהם נאָך אמאָל. די ערד וואו זיין טאַטע איז געבוירען געוואָרען; די ערד וואו זיין זיידע איז אויסגעוואַקסען; דער פלאַץ וואו זיין וויג-בעט איז צופוילט געוואָרען...

און ערגעץ וואו, צו דער מערב־זייט שטאָט, אויף אַ פרייען פלאַץ איז דער נייער דור פערזאַמעלט. דאָרט זיינען זיינע קינדער אויך פאַראן. שפיעלען בייס־באָל, פוט־באָל, באַסקעט־באָל — — — די יונגע ברוסט ווערט ברייטער און די טויערען פון אמעריקא, די גאָלדענע מדינה, עפענען זיך פאַר איהם ברייטער, ברייטער, ברייטער....

און דער אַלטער דור — — — —
„ח ב ר ת א נ ש י...."
וואו איז דער סוד פון לעבען?...

ליכט און שאָטען

ס'ווערט ליכטיגער אויף'ן האַרצען, ווען מען פאָהרט אַרויס פון דער געגענד, וואו די ערד איז בעדעקט מיט שטעט, וואָס האַל־טען אין רויכערען און קאָפּטשען. אָט די פּיטסבורגס, דעטראָיטס, שיקאַגאָס און זייער גלייכען, אז דו פערברענגסט לענגער דאָרטען טראַכסטו אַפּט: צוויי זונען האָט גאָט בעשאַפען פאַר דער וועלט. איינע אַ קאַרגע, אַ וואָכעדיגע און די אַנדערע — אזא לויכטענדיגע, אזא יום־טוב'דיגע, וואָס שפּאָרט ניט קיין ליכטיגקייט, שיט מיט שטראַהלען אויף אַלע וועגען און שטעגען. און פאַר די אַלע שטעט, וואָס זיינען אַזוי פערנומען מיט מאַכען געלד און שאַפען בעק־

בען, וואו די שטילקייט כאפט דיך ארום, נידערט אין דיין הארצען אריין, צורייסט די נשמה. און שרעקליך איז די שטיל־קייט, וואס שלאגט פון דעם אבגרונד, וואס האט זיך אויפגעעפענט צווישען איין דור און דעם אנדערען אין דער אידישער גאס. צי דען רעד איך איצטער פון דער אידישער שפראך; צי דען רעד איך פון דער אלטער שול אונזערער, וואס איז איינגעפאלען... — איך רעד איצטער פון בוימער, וואס זיינען אהער אריבערגעטראגען גע־ווארען אין דער צייט פון זייער בליהען און דא ווערלקען זיי; איך רעד פון א דור, וואס שטארבט און ניט קענענדיג לאזען נאך זיך א גאנצען, א לעבעדיגען שפור אין לעבען, וויל ער כאטש אויפ׳ן בית-עולם זיין געדעכעניש פערצייכענען.

איך דערמאן מיר ווי אין רוסלאנד, אין א שטעטעל, איז אמאל צו מיר געקומען א איד אין די מיטעלע יאהרען מיט א שעהנער זויבערער בארד און איידעלען פנים און האט געפרעגט, איך זאל איהם זאגען ווי אזוי ער זאל זיינע קינדער דערציהען. און, אז איך האב איהם געענטפערט, אז איך ווייס ניט איז ער געווארען שטארק פערוואונדערט:

— ווייסט, ווער דען זאל וויסען אויב איהר ווייסט ניט?

— איך ווייס ניט ווי אזוי קינדער צו דערציהען, ווייל איך אליין האב קיין קינדער ניט.

— יא, אבער — —

ווער ווייסט, אפשר איז שוין יענער איד אין אמעריקא און איז א מיטגליעד פון זיינע לייט און ערגעץ אויף יענער זייט איסט ריווער איז אבגעצאמט א שטיקעלע לאנד, ביים זייט א ברעטעל אין דער ערד איינגעשטעלט און אנגעשריבען: „חברת אנשי...“

די קינדער דערציהען זיך שוין, ווי אלע קינדער פון די גרינע אין א יום-טוב טאג פאהרט מען אוועק אהין, אויף יענער זייט טייך, מען קומט צום ארט, וואו די היימישע שטעטעל געפינט זיך. ער שטעהט און קוקט אויף דער שטיקעלע קרקע, נאך קיין

שוואונדען. דער ישוב ווערט שיטערער. וואו ניט וואו קוקט ארויס א פארמער'ס הויז פון צווישען די בוימער. ס'בעווייזט זיך א פערד אדער א קוה מיט א געדיכט-האריגע ווינטערדיגע פעל, צופען די גרינע גראזען, וואס שלאגען זיך שוין פון דער ערד ארויס. די גע־גענד ווערט נאך בערגיגער, נאך פעלזיגער און צובראכענער. דעם צוג קומט אויס זעהר אפט דורכצוקריכען פינסטערע טונעלען און ביז מיר קלייבען זיך פון זיי ארויס רייסט זיך ארייז דער שטיינ־קויהלען רויך דורך די שפאלטען אין וואגאן אריין און רייסט אין האלז און אין די אויגען. צוביסלעך לופטערט זיך אויס און די וואַ־רעמקייט און די ליכטיגקייט, וואס שלאגט פון הרויסען מאכט ענג און מיעד אין וואגאן צו זיצען.

ארויספאהרענדיג האב איך מיט זיך פערכאפט עטליכע אי־דישע צייטונגען און דאס האט געמאכט צופיעל צו קוקען אויף מיר די עטליכע פאסאזשירען, וואס זיינען מיט מיר אין שכנות געווען. דעם שטארקסטען איינדרוק אבער האט עס געמאכט אויף דעם צייטונגס־און־קענדי־פעדלער, וואס געהט פון וואגאן צו וואגאן און ווערקט מיט זיינע, כמעט ניט נויטיגע סחורות, די פאסאזשירען. אז ער איז א איד האב איך פערשטאנען פון דעם, וואס ער האט מיך צורוה געלאזט יעדער מאל פערבייגעהענדיג מיט זיין קוישעל. בלויז פון דער זייט האט ער צו מיר א פערוואונדערטען בליק געווארפען. ס'האט כמעט אויסגעזעהן, אז איך שטער איהם אין זיין האנדעל.

פון מיטעלען וואוקס, די פלייצע געבויגען, פון א יאהר אכט און צוואנציג, מיט איינגעצויגענע באקען און בערעקט מיט שטויב די קליידער, אין סאזשע דער פנים, איז ער אלעמאל אריינגעקומען אויסרופענדיג און לויבענדיג זיינע סחורות. אבער וואס מעהר ער האט זיך דערנעהענטערט צו מיר אלץ שוואכער איז זיין שטימע געווארען. ענדליך איז ער צו מיר צוגעקומען און אזוי, אז קיינער זאל ניט זעהען האט ער פון בוזים־קעשענע ארויסגענומען א ניו־יארקער אידישע וואכענשריפט און מיר פארגעלעגט, אויב איך וויל. ס'הייסט, חלילה, ניט פאר געלט. דאס איז ער מיך מכבד מיט

ווערליכקייטען פאר דער וועלט: פון אויטאמאבילען ביז נאדעל-פאדעם — פאר זיי איז די קארגע, וואכעדיגע זון.

בלויז איין נאכט געדייזט מיט'ן באהן און זיך דערוויטערט פון יענער געגענד; בלויז איין נאכט רייזע נאהענטער צו דרום און — וואס פאר א נייע וועלט! וואס פאר א ליכטיגע וועלט! פון דעטראיט קיין אטלאנטא, דזשארדזשיא איז בלויז פינף און צוואנציג שעה רייזע; כ'האב נאך קיין העלפט פון מיין וועג ניט דורכגעמאכט און די הימלען זענען שוין בלויער, טיעפער און די וועלט — ברייטער. סינסינעטי, דער לעצטער וואלקען אונטער'ן הימעל און די לעצטע שווארצע, קלעפעדיגע קויהלען-שטויב בלאטע, וואס בלישטשעט אויף דר'ערד. דא בין איך פאר צוויי יאהרען געווען, געווישט די סאזשע פון פנים און נעדראנקט גאט, וואס כ'בין פון דארט אנטלאפען. און איצטער בין איך באמת צופרידען, וואס אונזער צוג וועט דא בלויז א לאקאמאטיוו איבערבייטען. פון דעטראיט ארויסגעפאהרען אין א קאלטער, נאסער, ווינטיגער און פערשנייטער נאכט און אויף מארגען, בלויז סינסינעטי אויסגעמיטען און ס'האט זיך אזוי אויסגעלייטערט.

מיר דערנעהענטערען זיך צו די גרענעצען פון קענטאקי. די ערד איז בערגיג, הארבאטע, צובראכען און צוקרימט. מען זעהט, אז די ערד טראגט דא שטיינער אין איהר בוזים און אפשר אוצרות פאר דער וועלט. די בוימער, וואס וואקסען דא, כאטש אונטער דער ליכטיגער זון און בלויע הימלען, זיינען זיי דאך עפעס ניט דערוואקסען, מאגערע און צוקרימטע. קארליק-דעמבלעך און קריפעלסאסנעס. זעהט אויס, ניט פריי לעבט זיך דיווארצלען זייערע אין דער ערד צווישען פעלזען און שטיינער.

ווייזט אויס, ניט לאנג דא א שניי ארויסגעפאלען, דין און אונבעריהרט שפרייט ער זיך דא און דארט אין שאטען פון די בוימער. ניט בכוח די גאנצע אויבערפלעך צו בעדעקען. די זון קלייבט זיך ארויס נאך העכער, לייכט נאך שטארקער און די ווייסע שניי־טישטאכער ווערען זעלטענער, ביז זיי ווערען אינגאנצען פער

נאָר צי איז ער דער איינציגער... וואו טרעפט מען דען זיי ניט אָט די פערבלאָנדזשעטע נשמות? כ'האָב זיי געטראָפען אין ארגענטינא, בראַזיליען, אורוגוואי; זיי געטראָפען אין די ענגלישע קאָלאָניעס, פערקניפּענדיג זייער מזל מיט די נעגער. און דאָ, אין די פעראייניגטע שטאַטען, אין אלע פערוואָרפענע ווינקעלעך, טרעפט איהר זיי, אונזערע היימישע תלמידי־חכמים, איידעלע יונגע־לייט. וואָס מעהר תלמיד־חכם געווען אין דער היים, — אלץ גרעסערער שלים־מזל דאָ, אין דער גאָלדענער מדינה. זייער איינגעבאָרענע איידעלקייט ווערט דאָ פערזשאווערט און אויסגעוועפּט. וואָס מעהר זוכער — אלץ קלענערער געפינער דאָ אין לאַנד. זיי ווערען דאָ אין לאַנד אָבגעקראָכען, אבגעבליאקעוועט, איינגעשרומפּען און פערוועלקט. עלויים, קינדער פון די גרויסע ישיבות אין רוסלאַנד, בני־תורה מיט סמיכות אויף רבנות און קאנדידאטען אויף רייכע כלות מיט אייביגע קעסט ביי רייכע שווער און שוויגער, קאנדידאטען אויף רבנות אין גרויסע בכבוד'יגע שטעט — און דאָ, אין גאָלדענעם לאַנד, פעדלען זיי מיט קיבעבע און לאַקריץ; פּעדלען מיט קענדי און צייטונגען, מיט קנעפּלעך און בערשטלעך. און צוזאמען מיט דער ביליגער סחורה אין קוישעל דערלאנגט מען צום קונה שטיקער פון דער נשמה, שטיקער פון איינענעם ווילען און פערלאנג, חשק און אמביציע. קאָלאָטשען זיך אַרום ווי די פּרוכטען גרינע, פאר דער צייט פון בוים אראבגעריסענע. ניט קיין בעווייבטע, פּרוכטלאָזע און פון אלץ אָבגעריסען. — — — — — —

— — — אונזער צוג האָט שוין באלד דורכגעשניטען טענעסי, און מיר דערנעהענטערען זיך צו די גרענעצען פון דזשאָרדזשיא. מיר קומען נעהענטער צו טשאַטאַנאָגאַ, וואוהין, אין אָקטאָבער, טויזענד אכט הונדערט דריי און זעכציג, איז גראַנט אָנגעקומען מיט זיין זיעגרייכער ארמעע, וואָס האָט געקעמפּפט פאַר דער פעראייניגונג און גאַנצקייט פון לאַנד...

פון די גרויסע רעגענס, וואָס האָבען דאָ די טעג געגאָסען, האָט זיך דער טייך טשאַטאַהוטשי אזוי צושפּיעלט, אז די גאַנצע

ז י י ן א י י נ ע נ ע ר צייטונג. פונקט ווי ביי זיך אין דער היים, ווי א גוטען בעקאנטען.

— איהר מוזט זיין אָדער א אידישער שרייבער אָדער א לעקטשורער — מאכט ער צו מיר, און זיין פערמורזעטער פּנים פערציהט זיך מיט בעגייסטערונג.

— ווי אזוי דערקענט איהר עס?

— גאָר גרינג צו דערקענען אונזערע אידען וועלען זיך קיינמאָל ניט ערלויבען אין א פולמאן וואגאָן צו לייענען א אידישע צייטונג.

איך האָב איהם אָנגערופען מיין נאָמען. ער האָט אָבגעווישט זיין האנט אָן רעקעל און האָט מיר דערלאנגט א שלום־עליכם.

— געהערט. אודאי געהערט. ניט שטענדיג איז מען א פעדלער איבער די וואגאָנעס. איך פאָהר די שטרעקע פון סינסינער־טי ביז טשעטאנאָגא, איך פאָהר ביי־טאָג, און ביינאכט איז מען א מענש מיט מענשען צוגלייך.

— נו, מאכט מען א לעבען?

— שווער, זעהר שווער א לעבען צו מאכען. מיר זענען אָנגע־שטעלט ביי א קאָמפּאניע. זי גיט אונז אכצעהן פּראָצענט פון דעם לייזונג און דאָס איז זעהר ווינציג א לעבען צו מאכען, נאָר די גאנ־צע זאך איז, וואָס מען מאכט א פּאָר סענט ביי דער זייט. מען קליגט זיך אמאָל ארויפצוציהען א פּאָר סענט אריבער דעם גע־וואוינטליכען פּרייז. אָדער מען קלייבט אויף די צייטונגען, וואָס די פּאסאזשירען לאָזען איבער און מען פערקויפט זיי נאך אמאָל צו די פרישע אָנגעקומענע פּאסאזשירען. אזוי טרעפט אמאָל, אז איין צייטונג אדער זשורנאל ווערט עטליכע מאָל פערקויפט. אָבער ס'איז ניט קיין לעבען.

איך דערוויס זיך, אז ער איז א גאנצער תלמיד־חכם. אין דער ישיבה געלערענט, אין בית־מדרש זיך געקאלאטשעט. ערגעץ פון קאָוונער גובערניע איז ער אָנגעקומען און דאָ ווערט מען פער־שווארצט און פערגרעבט; צייטונגען און קענדי פערקויפט ער.

האָב מיר נאָך פריהער איינגע'חזר'ט.

שטיל, זעהר שטיל איז געווען אין די גאַסען. אין דער שטילער נאכט האָבען אָבגעקלאַפּט מיט אן עכאָ די טריט פון דעם אויסגע־מאַגערטען ברוין־שוואַרצען פערדעל.

און איך מוז מיר מודה זיין, אז אן אונרוהיגער געפיהל האָט מיך ארומגעכאַפּט אין דער שטילער נאכט צווישען די הויכע מוי־ערען און די פערשלאָסענע, שטומע געשעפטען. מיין הארץ האָט אָנגעהויבען צו קלאַפּען אונרוהיג און האסטיג, דערשפּירענדיג אז איך בין אין דער שטאָט אטלאַנטא, פון דעם שטאַט דזשאָרדזשיא, וואו ס'איז אָבגעשטעמפּעלט געוואָרען דער גורל פון אונזערע אי־דען דאָ, אין דער פרייער מדינה; אז מיר אידען, טרינקען בלוט פון היילינע קריסטען...

ס'פערדעל קלאַפּט און קלאַפּט מיט זיינע דראָבנע טריט דורך די לעדיגע גאַסען, און ביים שיין פון די עלעקטרישע לאַמטערנעס לייען איך דאָ און דאָרטען אויפשריפטען איבער די טירען פון די געשעפטען:

ראָזענבלום, ראזענצווייג, ראזענבערג, ראָזענשטיין, ראָזענ־פעלד...

די נאכט איז א ווארימע. אָבער מיין נעגער בלייבט א ווײַלע שטעהן מיט'ן פערדעל און ווענדעט זיך צו מיר מיט א קול פול מיט חנינה און אונטערטעניגקייט:

— ווייסט, באָס, אז ס'איז זעהר א קאַלטע נאכט. ווערסט מיר מוזען צולעגען נאָך צעהן סענט, וועל איך מיר קאָנען אויסטרינקען א גלעזעל קאווע...

(אין דעם שטאַט איז פערבאָטען בראנפען צו טרינקען...)

געגענד אויף מיילען ארום שטעהט אין וואסער. די וואסער איז ערטערווייז ביז דריי פוס העכער איבער דער אייזענבאהן-ליניע און דער צוג געהט ביז איבער די רעדער אין וואסער, אזוי לאנגזאם, פארזיכטיג, און די וואסער קלינגט אונטער'ן וואגאן. אלע ווילע בלייבט מען שטעהן, געבענדיג סיגנאלען. און אזוי אין די וואסע־רען שטעהענדיג פאלט־צו די נאכט. ס'ווערט אביסעל אונהיימליך. מען ריהרט זיך ווידער, מיר דערנעהענטערען זיך צום שטאט, און מען זעהט פון ווייטען ווי א טייל שטאט שטעהט אין וואסער. גאנצע שורות הייזער, גאסען שטעהען אין וואסער, פינסטער, און פון די שווארצע שויבען קוקט ארויס א פחד.

כ'האב נאך בייטאג געלייענט אין די צייטונגען פון דער פערפלייצונג, און אז הונדערטער פאמיליעס זיינען נעווארען ארויסגעטריבען פון די הייזער, און אז בהמות, עופות זיינען דער־טרונקען געווארען. איך האב צום בילד זיך צוגעקוקט און ס'האט מיר דערמאנט עהנליכע בילדער, וואס כ'האב געזעהען מיט א פאר יאהר צוריק, ארומרייזענדיג אין ארגענטינא. נאך אין דער פריה, דורכפאהרענדיג סינסינעטי, האט דער טייך אהייא אויך אונהיימליך אויסגעזעהען, טרייבענדיג זיינע געלב־בלאטיגע וואַ־סערען מיט א שוים און גרויסען רעש. ווער ווייסט וואס פאר א חורבנות ער וועט אט באלד, באלד אנמאכען.

אונזער צוג פייפט, גיט סיגנאלען, און ביסלעכווייז קלייבען מיר זיך ארויס פון דער פערגאסענער געגענד. ס'ווערט שפעט. מיר האבען געדארפט אנקומען קיין אטלאנטא א זייגער עלף אין אווענט און ערשט ארום דריי נאך האלבע נאכט האבען מיר זיך אהין דער־קליבען.

בלויז נאך צוויי פאסאזשירען האב איך געזעהען פון באהן אויסשטייגענדיג. ביים וואקזאל האבען געווארט אויטאמאבילען, פאסאזשירען אויפצונעהמען, און אן איין-און-איינציגער פערד-און־וועגעלע מיט אן אלטען נעגער אלס אנטרייבער. כ'האב מיר ביי איהם אויפגעזעצט און געהייסען פיהרען צום האטעל, וואס איך

שפאניען".

און ניט אבי ווי א קאַלאַניע האָט אנלעטארפ געוואָלט בעשאַ־פען. ער איז געוועזן א מענש א אידעאליסט און איהם האָט זיך געוואָלט, אז זיין קאַלאַניע זאָל זיין א מין עיר־מקלט פאַר אלע געפּלאַגטע, גע'רודפ'טע אין דער אלטער וועלט. ער האָט צונויפ־גענומען לייט וואָס זיינען גע'רודפ'ט געוואָרען פאר זייערע פרייע געדאנקען, אזעלכע וואָס האָבען געשמאכט אין טורמעס צוליעב שלעכטע בעלי־חובות. ער האָט זיי אויסגעלייזט אויף זיין אחריות און אוועקגעפיהרט אהער אין נייעם לאַנד. אנטלאָפענע דייטשען, פּראָטעסטאנטען זיינען אָנגעקומען און אויך די ערשטע צוואנציג אידישע פאמיליעס, מייסטענס פון דייטשלאנד, זיינען אהער אָנ־געקומען. די קאָלאָניע האָט מען א נאָמען געגעבען נאָך דעם ענגלישען קעניג — דזשאָרדזשיא. איהר דעוויז איז געוועזן: — ארבייטען פאַר יענעם און ניט פאר זיך.

מיט זייער־ווערעמלעך דערציהען האָט זיך די קאָלאָניע גע־דאַרפט אָבגעבען. עס הייסט, זיין בעשיידען. מעהר ווי פופציג אקער לאנד האָט א קאָלאָניסט ניט געטאָרט האָבען. ער זאָל חלילה ניט ווערען רייך און גרויס ביי זיך"...

עס קלינגט ווי א שעהנע לעגענדע אָבער ניט ווי א היסטאָרי־שער פאקט. די פעל וואָס יענער גענעראל האָט אויף זיינע לייט אָנגעצויגען איז געוואָרען ענגער און ענגער און ביז זי האָט גע־פלאצט. פון דער בעשיידענער קאָלאָניע איז ארויסגעשפּרונגען א בעשעפעניש וואָס האָט אין די בלוטען דעם חשק צו האנדלען מיט מענשען-לייב און — מענשען אין קנעכט צו פערוואנדלען.

און יענע מלחמה וואָס די נאָרד האָט מיט זיי געפיהרט אין לינקאָלנ'ס צייטען און געצוואונגען זיי צו בעפרייען די נעגער־קנעכט און שווערען, אז זיי וועלען זיך פון נאציאנאלען פערבאנד ניט אָברייסען, אָ יענע מלחמה מיט איבער פופציג יאָהר צוריק — איהר גייסט שוועבט נאָך דאָ ארום אטלאנטא וואו שערמאן האָט זיינע נצחונות אָבגעהאַלטען איבער די שטאָלצע זידליכע חילות.

אריסטאקראטען

גרויס ביי זיך, פּריצ'יש פיהרען זיך די דרום־שטאטען כאָטש די לייט דאָ געהערען מיינסטענס צו דער דעמאָקראטישער פּארטיי פון לאנד, אָבער זיי זיינען עס ניט. בלאָזען זיך, קענען ניט פערגעסען די עולה, וואָס די נאָרד איז געגען זיי בעגאנגגען אין בירגער־קריעג. זיי זיינען דעמאָלט בעזיעגט געוואָרען, מיט גוואלד געצוואונגען זיך צוריק צו פעראייניגען מיט די צפון־שטאטען. און כאָטש שוין אריבער פופציג יאָהר איז פון יענער צייט פערגאנגען, דאָך שפּירט איהר די אונזיכטבארע וואנט וואָס טיילט אָב דרום פון צפון. כאָטש נאָך אין לינקאָלנס צייטען איז דאָ קנעכטשאפט אָבגעשאפט געוואָרען און דאָך איז דער נעגער נאָך אַלץ אין זייערע אויגען דער אמאָליגער שמוציגער קנעכט. און כאָטש אויף יעדע געביט זיינען זיי אונטערשטעליג אין פערגלייך מיט דער נ אָ ר ד — דאָך זיינען זיי די אריסטאָקראטען.

און דער שטאָלצער שטאט דזשארדזשיא, וואָס פערשאפט גאנץ אָפט בזיונות דעם לאנד מיט אריסטאָקראטישע נייגונגען און תאוה צו זעהען ווי עס גיסט זיך די בלוט פון דעם וואָס מען בעטראכט נידעריגער פון זיך, ס'איז די קרוין פון די דרום־שטאטען. מענישען פעסטע, הויכע, שטאָלצע. קענטיג אין דער יוגענד פלינק, טאפּער געוועזען. כאָטש מיט אן אייגענעם ברודער, ווי א לייב זיך געשלאָגען פאר אייגענע רעכט. דאָ און דאָרט סמנים פון יענע גרויסע טעג — די צייטען פון בירגער־קריעג.

און די היסטאָריע פון אָט דעם אריסטאָקראטישען שטאט קלינגט כמעט ווי א לעגענדע:

„מיט הונדערט פיער־און־אכציג יאָהר צוריק האָט אן ענגלישער גענעראל מיט'ן נאָמען אָגלעטארפּ געקראָגען די ערלויבניש פון ענגלישען קעניג, געארג דער צווייטער, צו גרינדען א קאָלאָניע אין שכנות מיט פלאָרידע, וואָס האָט נאָך דעמאָלט געהערט צו

— „און אזוי איז עס געווען, אז שערמאן האָט אונז געוואָלט פערלויפען דעם וועג און אונז אריינכאַפּען אין זיין נעץ... ווי ליי־בען האָבען אונזערע געפאָכטען דעם ש ו נ א...״ ער פערגעסט זיך גאָר, אז אריבער פופציג יאָהר זיינען שוין פערלאָפען פון יענער צייט; יונג קלינגט זיין שטימע, בראוו זיינע בעוועגונגען און די מעדאליען אויף זיין ברוסט ווינקען מיט עהרליכקייט.

קומט ער אָבער צו די יוניאָניסטען, צו דער ארמעע און גענעראלען פון דער נאָרד, דאָ פאלט זיין שטימע. שנעל הויבט ער אָן צו רעכענען די נעמען פון זייערע גענעראלען, האָט גאָר קיין שעהן וואָרט ניט פאר זייערטוועגען, קיין איין לויב־ליעד ניט פאר די וואָס טראָגען זיך איבער די בערג ארום אטלאנטא אויף זייערע צוואווילדעטע פערד; אָט די וואָס האָבען געקעמפפט אָבצושאפען שקלאפעריי אין פרייען לאנד. און אויף אייביג פערזיכערען די גאנצקייט פון לאנד.

איך שטעל מיר פאָר, ווען ס'געלינגט זיי דעמאָלט צו בעזיעגען די יוניאָניסטען אָדער ווען ס'געלינגט טאקע יענע שלוחים וואָס זיינען אין געהיים געפאָהרען קיין פראנקרייך און ענגלאנד בעטען אין נאָמען פון די זידליכע שטאטען, אז די אלטע וועלט זאָל זיי קומען צו הילף און, ווען מען נעהמט זיי ניט איבער אין וועג איידער זיי האָבען זייער ציעל דערגרייכט... געווים וואָלט דאָס לאנד איצטער א גאנץ אנדער פנים געהאט. אפשר די געגענד פון וואנען איך שרייב איצטער מיינע שורות וואָלט נאָך געהערט צו ענגלאנד און דער אייגענער בראווער סאָלדאט פון די קאָנפעדערירטע, וואָלט ביי א געלעגענהייט בעדויערט:

— „עך, געווען אמאָל צייטען! ניט פערשטאנען וואו אונזער גליק איז פערבאָרגען. ברידער האָבען פערלאנגט, אז מיר זאָלען אויפגעבען אונזער האנדעל מיט נעגער־קנעכט, האָבען מיר מיט אייגענע ברידער א מלחמה געפיהרט. זיי האָבען פערלאנגט, אז מיר זאָלען זיך ניט אָבטיילען פון זיי, וואָרים מיר וועלען אָבגעשוואכט ווערען און זיי וועלען א קלענערע מאכט האָבען אין די אויגען פון

הינטער אטלאנטא איז דער בית־עולם וואו עס ליגען די קרבנות פון יענעם בירגער־קריעג. צוויי מאָנומענטען גרויסע זיינען דאָ אויפ׳ן בית־עולם, א זכרון פון יענער צייט.

אויפ׳ן קבר פון די געפאלענע אין קריעג שטעהט א הויכער אָבעליסק. אָבער אויפ׳ן קבר פון די אונבעוואוסטע קרבנות פון דער ז י ד ל י כ ע ר ארמעע, פון די קאָנפעדערירטע, איז פון מא־סיווען גראניט אויסגעהאקט א ריעזיגער לייב: א לייב וואָס איז געפאלען אין שלאכט. ער ליגט אויף א זייט אויף א שטיינערנעם געלעגער, די פאָדערשטע פיס אויף פאָרענט אויסגעצויגען און די הינטערשטע צו זיך גענומען. זיין מויל איז געבליבען א ביסעל אָפען און פערקרימט; נאָך דעם ווי ער האָט זיין לעצטען וועה־געשריי ארויסגעברומט איז ער אזוי אויסגעגאנגען, דער קאָפּ אָן א זייט מיעד געפאלען.

אָט אין דעם מאָנומענט זעהט מען דעם גייסט פון די דרום־שטאטען און דער בליק זייערער אויף די נאָרדליכע שטאטען.

אין דעם גראנט־פארק וואָס אין אטלאנטא — אייגענטליך איז עס א וואלד פון סאָסנע־ביימער מיט וועגען דורכגעהאקטע פאר אויטאָמאָבילען, אין דעם פארק איז פאראן א קיילעכדיגע געביידע ווי א צירק. און אין דער געביידע — א מערקווירדיגע אויל־פּאָנאָראמא, וואו עס שטעלט זיך פאָר די שלאכט הינטער את־לאנטא. אז מען פערברענגט דאָרט א ווייל קען מען זיך פער־געסען, אז א מאהלעריש בילד זעהט מען, נאָר — די ווירקליכקייט אליין איז עס פאר אייערע אויגען. און אן אלטער גרויער שלאנקער מאן מיט אן אָדלער־נאָז און גרוי, שטאָלץ בערדעלע, א סאָלדאט פון דער קאָנפעדערירטער ארמעע, ער דערצעהלט פאר די נייגעריי־גע וועגען יענער שלאכט. ער ווייזט אפילו אָן דעם אָרט וואו ער האָט זיך דעמאָלט געפונען. מיט דער גרעסטער בעגייסטערונג דערצעהלט ער וועגען ז י י נ ע געגעראלען און פון די גבורות פון די קאָנפעדערירטע. אויף דעם ווינקעל, וואו עס געפינען זיך זיינע סאָלדאטען נוצט ער אויס זיין גאנצען פּאַטעטישען פייער:

רייסען. אמאָל געלינגט עס דיר.

קומסטו אבער אין דער ס א ו ט ה, אין די שטאטען, וואו די זון לייכט אזוי העל, וועקט עס דיר און רייסט דיינע בליקען צו דער ווירקליכקייט. בעטראכסט די מענשען און זייערע פיהרונגען און עס ווערט ניט היימליך אויפ׳ן הארצען. פערגעסט אפילו זיך ארומצוקוקען, בעטראכטען די שטאָט, זעהן ווי די אויסערליכע וועלט זעהט אויס. גלייך ביים אָנקומען, גלייך פון וואגאָן ארויס, בעמערקסטו פון עפּעס אזעלכעס, וואָס דיר ווערט אונהיימליך און ס׳גלוסט זיך ניט ארומקוקען:

אין וואָקזאל צוויי טירען, מיט צוויי בעזונדערע אויפשריפ־טען. איין טיר — פאר ו ו י י ס ע די אנדערע — פאר קאָ־לירטע. ס׳מיינט נעגערס.

איין בית-הכסא פאר ווייסע און א בעזונדערער, מיט אן אויפשריפט: פ א ר ק א ל י ר ט ע. און אזוי אין טראמוויי אזוי אין טעאטער. בלויז ביזנעס, געלט, געשעפט — שווארצע און ווייסע דורך איין טיר. אָבער ניט דאָס איז דאָך אלץ. א ווייסער שענדט אמאָל א שווארצע מיידעל און דערשיסט זי ווי א קרעציגע צויג. האָט זיך א שווארצער גע׳חנ׳דעלט צו א ווייסער — הימעל און ערד ציטערען אויף.

דאָ זאָגט מען, אז דער נעגער ווערט בעטראכט ווי א הונט.

ס׳איז ניט אמת. צו א הונט איז פאראן א בעציהונג. צו איהם שמייכעלט מען, צו איהם חנ׳דעלט מען זיך, א קינד אדער א שעהנע דאמע שענקען אמאָל א קוש דעם הונט. מען נעהמט איהם אריין צו זיך אין שטוב און מען מאכט פאר איהם אן ארט צו שלאָפען אויך. און, אז א הונט איז געוואָרען משוגע, שעדליך פאר מענשען — שיסט מען איהם, גאנץ קאלט, פילאָזאפיש; א סכנה און אראב פון מערק.

אז א נעגער אָבער טוט א פערברעכען, נעהמט אויך דאָס פאָלק דעם משפט איבער אין די אייגענע הענט; אָבער מיט וואָס פאר א פייער.. מיט וואָס פאָס פאר א ברען! מיט היים בלוט און

דער הונגעריגער, בייזער אלטער וועלט... און איצטער"..

לעשט מען אָבער אויס די פרומע ליכט; הערט מען אָבער אויף צו זוכען חטאים ביי די ארימע מענשען-קינדער; יעמאָלט ווען דיין פערלאנג איז צו זוכען שעהנקייטען, וואו די אויג זאָל אָברוהען, דאן ווערט אסך גרינגער צו לעבען אויף דער וועלט. ביזט צומאָל צופריעדען, וואָס די לייט פון די דרום שטאטען קוקען אויס פריציש. זייער אויסערליכער פנים גלעט דיינע בליקען; מענשען גלייכע, בויגיגע, שעהן געוואקסען מיט דעם פיינעם שטריך אין פנים. א פנים פון א פאָלק מיט איין פנים.

און אזוי זיינען די הייזער. סטיל כאראקטער אויסגעהאלטען פון זייערע ברחבות'דיגע וואוינונגען אין אטלאנטא קוקט נאָך ארוים דער רוהיגער און זיכערער גייסט פון די קאָלאָניאלע צייטען, וואָס פעלט אזוי אין די צפון שטאטען פון אמעריקא.

שווארץ

מיט צוויי הונדערט אכט און נײַנציג יאָהר צוריק, איז צו די אמעריקאנער ברעגעס אָנגעקומען א האָלענדישע שיף און געבראכט די ערשטע סטאָדע נעגער, זיי דאָ אין לאנד פערקויפט פאר אייביגע קנעכט צו די ווייסע מענשען וואָס האָבען געהאלטען אין לעגען דעם פונדאמענט פון די מעכטיגע, פעראייניגטע און פרייע שטאטען.

אזא לאנגע צייט שוין פערביי. מען זאָגט אז מענשען זיינען צייט דעמאָלט פיעל בעסער געוואָרען; זייער הארץ איז געוואָרען ווייכער און פיינער. אפשר איז עס טאקע אזוי. אפשר איז דער איצטיגער וועלט-קריעג בלויז א בייזער חלום און אין אמת'ן, אין דער ווירקליכקייט זיינען מענשען גוט און רחמנות'דיג. אפשר איז די עפענטליכע און ניט-עפענטליכע שנאה צו אידען אויך א וויסטער חלום. ווילסט זיך אמאָל פון דער ווירקליכקייט ארויס-

געקומען ווייסע לעהרער און לעהרערינס, האט די דזשארדזשיא׳ר ווייסע געזעלשאפט זיי אויסגעווייכט, ניט אריינגעלאָזען אין זייער סביבה. און אין דעם שכני׳שען שטאט אלאבאמא, אז מען האט בעדארפט הענגען א נעגער, האט א כלל־טוער גע׳פוע׳ט די הינ־ריכטונג זאָל זיין עפענטליך. און ווען דאָס פאָלק האט זיך פערזאַ־מעלט אויפ׳ן בייז וואונדער, פון דער גאנצער געגענד איז מען אָנגעקומען, האט דער פאָלקס פערזאָרגער געהאלטען א רעדע מכח זיינע פאָליטישע אינטערעסען. און ווייל נעגער האָבען זעהר ליעב קאוואָן האט מען דעם פער׳משפט׳ן געצוואונגען, אז ער זאָל פאר׳ן טויט קאוואָן עסען — ס׳פאָלק זאָל זיך אמוזירען. און שפּעטער האט מען דעם טויטען געלאָזען הענגען און ס׳פאָלק האט א פּיקניק געפּראוועט אונטער די בוימער.

אָט לייען איך אין צייטונג ווי דער דזשארדזשיער גאָווערנאָר בעריהמט זיך אז בלויז צוועלף נעגער האט מען ביי איהם אין שטאט פאר׳ן יאָהר געלינטשט און די נעגערשע צייטונג בעווייזט, אז פערצען האט מען גע׳ממית׳ט. און אזוי קאלט געהט אָן דער וכוח. אזוי מערדעריש קאלט ציהט מען אונטער דעם חשבון. און ווי אזוי בעלייכט דאָ א צייטונג א שטיקעל נייעס וואָס האט צו טאָן מיט א פערברעכען פון א נעגער! אָט לייען איך:

דריי יאָהר פאר גנב׳ענען, טויטען און שינדען א קוה

״דער נעגער הודסאָן האט גע׳גנב׳עט א קוה, האט זי גע׳הרג׳־עט און דערנאָך האט ער דער אומגליקליכער בהמה אבגעשונדען״...

— א, די אומגליקליכע בהמות; גלייך ווי אין די שיקאגאָ׳ר שלאכט־הייזער שינדט מען זיי ניט. גלייך ווי אטלאנטא׳ר לייט לעבען פון בלומען־דופט.

עס איז דעריבער קיין וואונדער ניט, וואָס דער שווארצער בעציהט זיך אזוי קאלט צום טויט. רעדט אזוי פלעגמאטיש פון טויט. און ווי אזוי זאָרגען עס די ווייסע ווענען זייערע לויות... ס׳געהען ארום אגענטען פון פערשיידענע פערזיכערונגס געזעלשאַפ־

צורייצטע אינסטינקטען לאָזט זיך די מאַסע בעטייליגען אין דער אַרגיע. פּונקט ווי אין יענע צייטען ווען מען האָט נאָך מענשען פאַר א קרבן געבראַכט צו די געטער.

— היט זיך ווען ס׳פאָלק לאָזט זיך אויפברעכען די טורמעס און לינטשען א נעגער, וואָס איז אַן עולה בעגאַנגען, געגען דער ווייסער ראַסע!

שוין אַריבער פופציג יאָהר זינט לינקאָלן האָט פּראָקלאַמירט פרייהייט פאַר די נעגער. אָבער זיי זיינען דאָך נאָך ניט פריי געוואָרען. אין דאָרף, ביים פאַרמער, איז ער נאָך עד היום אַן אייבּיגער קנעכט. שטענדיג איז ער דעם בעל הבית שולדיג. קיין מאָל קען ער זיך פון איהם ניט אויסצאָהלען. און, אז ער פּרואווט אנטלויפען, אויב אין די גרענעצען פון דעם איינענעם שטאַט — כאַפּט מען איהם און מען ברענגט איהם צוריק, בעקומט ער פייערדריגע שמיץ און דאַרף פאַר זיינע חובות זיינע אדערען ציהען.

— אז מען פרעגט א ווייסען:

— סטייטש, ווי איז עס געשיקט?

— איך בעטראַכט דעם נעגער ווי א פערד. וואָס ווילט איהר איך זאָל מיין פערד צו זיך אין שטוב אריינגעהמען, מיט איהם זיך אין בעט אריינלעגען?..

ס׳איז דאָך אָבער נאַריש ווען מען פערגלייכט די בעציהונגען פון דעם ווייסען מענשען צום נעגער מיט די בעציהונגען פון מענשען צו הויז-בהמות. די פערד, די קיה, די קעץ, די הינט געהען דאָך ניט אין קלויסטער, זיינען דאָך ניט קיין קריסטען, ווייסען דאָך ניט פון דער תורה, אז דו זאָלסט געבען די אנדערע באַק ווען האָסט שוין אין דער ערשטער א פּאַטש געקראָגען. כ׳האָב געזעהען ווי אין אטלאַנטא געהט א ווייסער אויפ׳ן טראַטואַר און א שוואַרץ קינד געהט איהם אנטקעגען טרייבט ער עס מיט׳ן פוס אראָב פון טראַטואַר. און ווען דער שוואַרצער רעדט צום ווייסען שטעהט ער געבויגען אָהן א היטעל.

אין אוניווערזיטעט פאַר די שוואַרצע זיינען פון דער איסט

דאנק דער בעציהונג פון די ווייסע האט אזא מין געפיהל אויס־געארבייט ביי זיי אין הארצען. מען זאגט זיי זיינען פויל און דאך ווערט מיט זיי געטאן אלע שווערע מלאכות; אלע געפערליכע מלאכות.

אזוי פיעל קאליקעס בעגעגענט מען צווישען זיי. צו׳מזיק׳טע, אהן הענט און אהן פיס. און טרעפט איהר אן אן אלטען נעגער פון יענע צייטען, פון דעם בירגער־קריעג, פון לינקאלנ׳ס צייטען — איז עס ניט דער קנעכט וואס איז בעפרייט געווארען. ער ווייסט ניט פון קנעכטשאפט צו דערצעהלען און ער ווייסט ניט פון דער שעה־נער פרייהייט. ער פינטעלט מיט די אויגען, אז א ווייסער פון אונזער גראד רעדט צו איהם. ניטא ביי איהם קיין ענטפער אויף אזא פשוט׳ער פראגע ווי: — וואס מאכסטו, צי ביזטו צופריעדען וואס קנעכטשאפט איז אבגעשאפט געווארען?

ער איז דערשלאגען און נידערגעשלאגען. די פרייהייט האט צו איהם ניט דערגרייכט. נישטיגער פון דעם שטויב וואס אונטער די פיס. אזוי איז דא דער ק א ל י ר ט ע ר און ספעציעל אין דעם שטאט דזשארדזשיא וואו זיי ווערען מיט די פיס געטראטען, וואו דער ווייסער דרעהט אב דעם קאפ אן א זייט ווען דער קא־לירטער געהט דורך. איך האב זיי בעגעגענט אין די ענגלישע קא־לאניעס פון וועסט־אינדיען, אויך דארטען ווערען זיי פערשווארצט הונגערען אונטער דער ענגלישער ממשלה — דאך האבען זיי אויף מיר ניט געמאכט דעם שווערען איינדרוק וואס דא אין די דרום־שטאטען. איך רעד שוין ניט פון בראזיליען וואו דער פארטוגעז איז זיך נערן משרך מיט׳ן נעגער און אויף יעדען טריט קענט איהר זעהן א ווייסען פיהרענדיג אונטער׳ן ארעם זיין קאלירטע ווייב און ביים זייט זייערע קינדערלעך מיט א העלער הויט און דינערע גע־זיכטס־צוגען. דארט זיינען זיי מענשען מיט מענשען צוגלייך. העלפען בויען דאס לאנד.

אויף דעם ענגלישען אינזעל „בארבעדאס" האב איך א פרעג געטאן א נעגער:

טען און רעדען איין די נעגערס זיי זאָלען זיך פערזיכערען און וואַ־כען־נעלט צאָהלען און צוליעב וואָס?... די גרעסטע טייל פון זיי פערזיכערט זיך אין א געזעלשאפט, צאָהלט צעהן סענט א וואָך, אז ער זאָל האָבען א שעהנע לויה. ער הויבט אָן צו צאָהלען מיט דעם געדאנק, אז היינט־מאָרגען שטארבט ער. ער וואָלט זיך קיינ־מאָל אפשר ניט אונטערגענומען צו צאָהלען די צעהן סענט א וואָך ווען ער זאָל וויסען, אז איהם וועט נאָך אויסקומען צו צאָהלען אמאָל גאנצע פופציג יאָהר. אָט דער ווייסער קאָלעקטאָר וואָס קומט יעדע וואָך און אמאָל צוויי מאָל אין וואָך קלאפען אין טיר און רייסען די פאָלעס פאר די צעהן סענט — זיי וואָלטען זיך ניט אונטערגענומען א לעבען לאנג איהם אין שטוב ארייננצולאָזען ווען זיי וואָלטען ניט ארומגעהן מיט׳ן געדאנק, אז היינט מאָרגען שטארבען זיי. כ׳האָב געטראָפען א נעגערטע, וואָס האָט פערזי־כערט איהרע צוויי קליינע קינדערלעך פון דריי און פינף יאָהר.ביידע פאר פופצען סענט א וואָך, טאָמער שטארבען זיי וועט עס זיין אויף קבורה געלט.

— בעסער פערזיכער זיי אז מען זאָל דיר די פרעמיע אויס־צאָהלען, אז זיי וועלען אויסוואקסען, ווערען גרויסע, וועלען צוואנ־ציג יאָהר אלט ווערען.

— אָט, ווער ט׳עס דערלעבען ביז צוואנציג יאָהר.

— ביזטו דאָך שוין אריבער דרייסיג. לעבסט און האָסט די קינדער געבוירען, וועסט נאָך קינדער האָבען.

— ועל מסתמא שטארבען.

איך וויים, אז א נעגערטע האָט בעשטעלט א פאָטאָגראפער ער זאָל קומען זונטאָג פאָטאָגראפירען איהר מאן ווייל איהר דוכט זיך אויס, אז ער וועט גאָר אין גיכען שטארבען, טאָ זאָל פון איהם כאָטש א שעהנע פאָטאָגראפיע בלייבען.

— כ׳וויל פון איהם האָבען ס׳לעצטע בילד צום אָנדענקען.

ס׳איז אין דעם פאראן זיכער זעהר פיעל אָבערגלויבען — אָבער דאָס וואָס זיי זיינען קיינמאָל ניט זיכער מיט׳ן לעבען א

ביי א האלב־יעהריג קינד.

— א שעהנער יום-טוב היינט פאר אייערע לייט — זאגט מיין בעגלייטער. — לינקאָלן געווען א גרויסער מענש, ער האָט דאָך אייערע לייט פאר פרייע מענשען געמאכט.

— עט, פאר מיר איז עס א קנאפער יום־טוב — האָט זי מיט א איראָנישען שמייכעל געענטפערט — שטופענדיג דאביי איהר שווארצע ברוסט דעם קינד אין מויל אריין.

— פאר וואָס, אזא גוטער מענש געווען.

— יא, א גוטער מענש; ער איז אָבער בלויז איינער געווען און דאָס שוין באלד פופציג יאָהר טויט — ווען די גאנצע וועלט וואָלט געווען ווי ער...

און אָט דאָ, אין דער געגענד וואו מען האָט די נעגער א מ אָ ל געהאלטען פאר קנעכט און א י צ ט ע ר — נאָך ערגער ווי הינט, אָט דאָ האָב איך ערשט פערשטאנען פאר וואָס איהר שטימע האָט דעמאָלט אזוי געציטערט ארויסזאָגענדיג די ווערטער.

פלאָרידא

איך האָב ליעב יענע געגענדען, וואו פון דער ערד קוקט ארויס שפע און זאטקייט. דער מענש, וואָס קאלאטשעט זיך דאָרט ארום, זאָל ער זיין א שטיק פון דער געגענד, א חלק פון איהר. האָט דער מענש זיין פראצע אריינגעלעגט אין דער ערד איז ער פאר זיין מיה בעלוינט געוואָרען.

זומער זאָלען לאָנקעס גרינען, אויף די פעלדער זאָל זיך וויגען א גילדענער זאנגען־ים, זאָלען זיך רויטלען די עפעל אויף די עפעל־ בוימער און גרינען די בארנעס אויף די בארען־בוימער, זאָלען ... טען אפעלסינען און זאָל אין דער ערד קוועלען וואָס גרעסער און

— פאר וואס זעהט איהר אלע אוים אזוי ארעם דא?

— ווייל מיר זיינען טאקע ארימע לייט. מען צאהלט אונז ווינציג פאר אונזער ארבייט און אלץ איז אזוי טייער.

פרעגט איהר דא א נעגער:

— פאר וואס זיינט איהר אזוי ארים און נידערשלאגען?

— ווייל ווי הינט בעהאנדעלט מען אונז אין אונזער לאנד.

אפילו זיי אליין דאכט זיך אוים, אז א הונט איז די אומגליק־ליכסטע בעשעפעניש אין די פעראייניגטע שטאטען פון נארד אמע־ריקא, און — ניט דער נעגער.

כ'בין געגאנגען אין גאס מיט א בעקאנטען. בעמערק איך איהם, ווי אויף א בריקעל פון א רייך הויז זיצט א שווארצע דיענסט מיידעל און ביי איהר אויפ'ן האנט א וויים קינד. ס'קינד האלט ארומגענומען דער שווארצער מיט ליעבע ארום האלז.

— וואס פיהלט זי איצטער אט די שווארצע האלטענדיג צו איהר הארצען ס'ווייסע קינד? אפשר וואקסט עס א ווייסער מאן, וואס וועט אין צוואנציג יאהר ארום שענדען איהרע א טאכטער און שפעטער דעם קרבן דערשיסען — וואס פיהלט זי איצטער?

אט, זי פיהלט גאר ניט — ענטפערט מיר מיין בעגלייטער...

האט מען דאך א אידען אויך געלינטשט, און, אז א אידישע מאמע פיהלט, ווייסען מיר דאך אידען.

* * *

מיט א צייט צוריק בין איך אין שיקאגא אומגענאנגען אין דעם קווארטאל וואו די נעגער וואוינען. כ'האב בעגלייט א קאלעק־טאר פון א פערזיכערונגס-געזעלשאפט, וואס מאהנט די צעהן־סענטיגע צאהלונגען יעדער וואך אין זייערע הייזער. עס איז גע־ווען פונקט אין לינקאלנ'ס געבורט־טאג, וואס איז דא א נאציאנא־לער יום טוב אין לאנד. כ'בין ארייגעגאנגען אין א שטיבעל, וואו שמאטעס איז געווען אין בערג אנגעווארפען און צווישען די בערג שמאטעס א יונגע נעגער-פאר-פאלק און קליינע קינדערלאך. מען האט זיך אביסעל צושמועסט. ביי איהר אויפ'ן האנט איז געווען

אן אַרימע וועלט. פלאָרידא לעבט פון די געסט, וואָס קומען אהער ווינטער צייט פון די ווינטערדיגע געגענדען צוליעב וועמען מען העגגט ארויס אין די וואגאָנעס די ז ו נ י ג ע ב ל י ה ע נ-ד י ג ע רעקלאמעס. און דעריבער איז די שטאָדט צוגעפוצט ווי א גאסט-הויז און די אייגענטימער פון דער שטאָדט — בעלי־בתים פון גאסט־הייזער, קלענערע און גרעסערע, רייכערע און ביליגערע. אלץ איז גרייט צום דיענסט פאר'ן פרעמדען, אלץ שטעהט אויף די שפּיץ פינגער פאר'ן פרעמדען, אלץ שמייכעלט צום גאסט און פאר געלד אלץ גרייט אלץ אין דער וועלט איהם אוועקצוגעבען. אויף די וואָקזאלען איז שטענדיג א יריד. מענשען קומען און פּאָה-רען אוועק, און ארום די וואָקזאלען — אָט די אלע שלעק פון א גאנץ יאָהר, וואָס דערעסען אייך ביז'ן ביין מיט זייער דיענסט-פעהיגקייט, אויב ביי אייך אין האנד איז עפּעס א פּעקעל פּאַרא-נען...

פּאָהרט איהר אָבער ארויס איין תחום שבת פון דער שטאָט. איהר בעטראכט די געגענד, וואו, ניט האָטעל־דיענער האלטען זיך אויף, נאָר די ברויט־געבערס, די האָרעפּאשנע מוזשיקעס, וואָס ווי־לען פערבינדען זייער לעבען מיט דער מוטער ערד — דאָרט, אז איהר קוקט און פערטראכט זיך, ווערט טרויעריג אויפ'ן הארצען. דער גרונד איז א זאמדיגער, פלאכער, שיטערער און בעוועלדערט געדיכט מיט ארימע סאָסנעס. צוליעב דער וואַרימקייט און פייכט־קייט פרוכפּערען זיי זיך אזוי געדיכט, אז איין בוים לאָזט דעם אנדערען ניט וואקסען. די סאָסנע איז ניט געראָטען און ביי איהר צופוסענס פלאַנטערען זיך געדיכט ווילדע פּאלמען־קוסטעס און גלאט אזוי פּאראזיטען-פלאנצונגען, וואָס פלעכטען זיך און פּיהלען אוים יעדער שפּעלטעלע, וואוהין די זון קען זיך ארייגרייסען.

די הונדערטער טויזענטער געסט, וואָס קומען אהער יאָהר־יעהר־ליך בעקומען זייערע שפּייז-פּראָדוקטען ניט פון פלאָרידע, וואו א גאַנץ יאָהר גרינען די בוימער. די נ י ו י א ר ק ע ר געסט בעקומען געווים זייער פרישטיק פון די גוטע זאכען, וואָס איז גע-

פעסטער דער פשוט'ער ערד-עפּעל — דער קאַרטאָפּעל.

און אויב וואַלד — זאָל עס זיין וואַלד. סאָסנע צי דעמב, זאָל זיך הויך און גלייך, פעסט און זיכער פון דער ערד אַרויסהויבען און פון זייערע שטאַמען זאָלען דורות אַרויסקוקען און ווינקען. אין דער מדבר, — וואו קיין מענש איז ניטאָ — זאָלען זיך דאָרט הו־ליען די ווינטען און הורבען דעם זאַמד, זאָלען זיך דאָרט שלאַנגען וואָרימען און צערטלען אויף יענעם ווייכען זאַמד.

אַזעלכע זאַטע, רייכע, שעהנע, בליהענדיגע געגענדען זיינען לרוב אין אַמעריקאַ. אפילו דער שטאַט ניו-יאָרק איז במעט אַזוי אין די זומער חדשים. די שטאָט־מענשען אָבער, מיט צוריסענע נערוועז, חלום'ען פון די לענדער, פון די געגענדען, וואָס זעהען אויס שעהן אויפ'ן ביליגען אָבדרוק פון די אַנזיכטס-קאַרטלאַך.

איהר פאָהרט אין ניו יאָרקער אָדער אין אַ שיקאַגאָ'ר טראַם-וויי און אייערע בליקען זוכען צווישען די רעקלאַמעס, וואָס ציהען זיך פאַר אייערע אויגען איבער די פענסטער. אַלץ אַזעל-כע נישטיגע זאַכען — און אַזוי הויך רעקלאַמירט: זייף, שמירעכץ, חזיר־פּאָלקעס און וואורשטלאַך; מעסער, פיילען, רייניג־פּודער און אַ מיטעל האָר זאָל וואַקסען. און מיט אַמאָל — פלאָרידע! אַ שורה פּאַלמען, די זון לייכט, אַפּעלסינען קייקלען זיך אויף דר'ערד. ס'פערכאַפּט ממש ביים האַרצען. אָט די ביליגע קאָלירען פון די רעקלאַמעס רעדען צו אונז פון אַ שעהנער, רייכער וועלט; פון אַ זאַטע, רחבות'דיגע געגענד — פלאָרידאַ. ס'קלינגט אַזוי שעהן, פלאָרידאַ. —

קומט מען קיין פלאָרידאַ, אין דער ווירקליכער פלאָרידאַ, ניט אין דער פאַפּירענער און רעקלאַמע־פלאָרידאַ, ווערט מען ענטוישט. אָבער גאָר ענטוישט. אַמוועניגסטען האָב איך אַזוי געפיהלט. אין פלאָרידאַ איז וואַרעם און דאָס איז אַלץ. ווער ס'האָט מורא פאַר קעלט אין ווינטער קען זיך דאָ אָנוואַרימען.

די געגענד אַליין איז אָבער אָרים און די מענשען זעהען נאָך אָרימער אויס. פלאָרידאַ איז אַ וועלט אַליין פאַר זיך, אָבער —

זייערע אייגענע הענד, פון די בוימער, וואס זיי האבען אויסגע-האקט, פוסטעוועז; די שויבען אויסגעשלאגען און פון די אויסגע-בראכענע שויבען קוקט ארויס טרויער, צער און פערדרוס.

איך שטעל מיר פאר וויפיעל הארעוואניע מען בעדארף, עס אריינלעגען ביז מען רייניגט אויס איין אקער לאנד. מענשליכע כחות זיינען דא געווים ווינציג.

און די קאלאניסטען, וואס זיינען פערבליבען, ניט וועלענדיג אויפגעבען זייערע האפנונגען — וואס פאר א פנים האבען זיי! דאס שטיקעל פערד אדער מויל-אייזעל, וואס דרעהט זיך ארום פאר'ן שטוב איז אויסגעדארט, איינגעצויגען, אזש ביים הארצען כאפט עס. קיה — גרוים ווי מאגערע קעץ, — און קעלבלעך — ווי הונגעריגע מייז. א פויער וואוינט דריי מייל פון דער שטאט און האט ניט וואס צו פיהרען פון זיין ערד אין שטאט אריין צו פער־קויפען; אויסער אפשר עטליכע בינטלעך האלץ, וואס ער פיהרט אוועק אין שטאט מיט זיין מאגער פערדעל און פאר'ן אבגעלייזטען געלד קריגט ער קעראסין און קיי־טאבעקא. מיט די געהילץ זעהט אוים איז דא נימא וואס צו מאכען. איהר טרעפט גאנצע שטרעקעס אויף מיילען, האט דער אייגענטימער פון זיין לאנד, אלע בעסערע און שטארקערע סאסנעס, ניחריגער ביי דר'ערד אגעטעשעט א פאס פון בוים, אויסגעהאקט רינגלאך און טעפעלאך אונטערגעשטעלט די פעך זאל אנרינען. ס'מאכט א שווערען איינדרוק צו זעהען טוי־זענדער בוימער אזוי אונטערגעהאקטע, ווי געקוילעטע, און פון זיי רינט די פעך ארוים. שפעטער, זעהט אוים, צינדען זיי אונטער די בוימער, ווען זיי הויבען אן טריקענען. און אזוי טרעפט מען א נעגענד וואו ס'שטעהען הויכע בוימער־האלאוועשקעס — געוועזענע בוימער. קיין מענשען ניט צו זעהן, ווערמעס האנד האט עס געטאן — דער דורכפאהרער ווייסט ניט.

די ערד שפעקולאנטען וואס פערפיהרען אהער מענשען צו קא-לאניזירען זיך, פארמער ווערען, זיי האבען דא א נאמען:

— די לאנד-שארקס.

בראכט געוואָרען פון שטאט נ י ו י א ר ק. אייער, פוטער, קעז, דאָס קומט פון די ו ו י נ ט ע ר ד י נ ע געגענדען; און אפילו דעם שעהנעם, פיינעם אפעלסין האָט איהר ניט דאָ. קיין פלאָרידא קענט איהר קומען אין שטאָט אריין פערדארבען דעם מאָ־גען און שוויצען, אָבער ווען איהר ווילט א גוטען אפעלסין, אפילו א פלאָרידאר אפעלסין, זייט מוחל זוכט איהם אויף סאָפאָלק סטריט אין ניו יארק אדער העסטינגס סטריט אין דעטראָיט. דער פויער אין פלאָרידע איז ניט בכח צו בעקומען פון דער ערד דורך זיין פרא־צע גענוג שפייז אפילו פאר זיך אליין און ווער רעדט שוין פון דער־נעהרען דער שטאָט מיט די געסט. פאראנען פאסען לאנד, נעהענ־טער צו די טראפיקס, וואָס געהערען צו געוויסע קאָמפּאניעס אין דער א י ס ט און צו זיי געהערען די בעסערע אפעלסין געגענ־דען. שטיקלעך ערד בעסערע בעגעגענט מען שוין נאָהענטער צו די גרעניצען פון אלבאמא. אָבער דער דורכשניט — איז זאמד און דלות. איינטאָניג, ענג און שמאָל; מיילען, מיילען און ניטא קיין ישוב. גענוג צו דערמאָהנען, אז אין פלאָרידא איז נאָך פאראן צוויי און דרייסיג מיליאָן אקער לאנד ניט בעארבייט.

איך דערצעהל עס דערפאר, ווייל די אלע, וואָס אינטערעסי־רען זיך מיט דער ערד-פראגע דאָ אין לאנד, קאָנען זיך זעהר אָפט אָנשלאָגען אויף די רעקלאמעס, וואו מען רופט מענשען זיי זאָלען זיך קומען קאָלאָניזירען אין פלאָרידא און זייער פראצע וועט זיין אָנגעלעגט.

איך האָב געררייזט א שעה צעהן אין דער לענג און א שעה צעהן אין דער ברייט פון פלאָרידע און בעטראכט גראדע די געגענד, וואוהין מען לאדעט איין מענשען מיט געזונטע הענד און ליעבע צו דער ערד, און געזעהען האָב איך דלות און טרויער:

דאָ און דאָרטען טרעפט איהר די שפורען פון די ערשטע פּיאָנירען, וואָס זיינען געקומען, אויסגעוואָרצעלט די בוימער, אויס־גערייניגט די ווילדע געוויקסען, און פאר זיי האָט זיך ענטפּלעקט זאמד און מעהר גאָרנישט. די הייזער, וואָס זיי האָבען געבויט מיט

טילינס.

דער צענטער פון שטעטעל איז מאַרערן און ווי א ליאַלקע אויסגעפּוצט פאַר די געסט וועגען און טוריסטען, וואָס קומען אהער טאָג־טעגליך. אָבער אז איהר פערבלאָנדזשעט אין א זייטיגער פער־וואָרפענער געסעל, דערקענט איהר נאָך די שפּורען פון דער ש פ א נ י ש ע ר ק ו ל ט ו ר און שפּאנישען סטיל. ניט מעהר, וואָס אנשטאַט פלינקע שפּאַנישע און לעבענס-לוסטיגע שפּאַ־ניערינס בעגעגענט איהר פוילע נעגערס און דיקע, צוגאָסענע נע־גערטעס.

נעבען א געשעפט, וואָס פערקויפט נארישקייטען, ארטיגע ס א ו ו ע נ י ר ס פאַר די געסט — האָב איך דאָ געטראָפען זיצען אויף דר׳ערד, אויף איבערגעקעהרטע קעסטלעך צוויי קאוו־קאזער, גרייז־גרויע לייט מיט געבויגענע פלייצעס, אין זייערע וואָ־טענע כאלדעכעסעס און פעלצענע היטלען, כאָטש דרויסען איז גע־ווען א ברענענדיגע היץ. זיי זיינען עס דאָ די פאָרשטעהער פון דער קאווקאזער קונסט:

זיי בעפּוצען מיט זילבערנע טשוועקעלאך און לאנגליכע זילבער־שטיקעלאך, ליולקעס, שירעם-הענטלאך און שטעקענס, שרייב גע־ציינגען און נאָך אזעלכע זאכען. א שטאָך מיט דער אָל, א זילבער־דרעטעלע אריינגעשטעקט, מיט א צוויינגעלע אָנגעפּיקט און מיט א האמעריל צוגעקלאפּט. און אזוי ווערען אויפ׳ן ברוינעם האָלץ זיל־בערנע בלימעלאך, קווייטעלאך און גלאט אזוי צאצקעס. כ׳האָב מיר אָבגעשטעלט נעבען זיי און אזוי גאַנץ הויך געוואונדערט:

— זדראווסטוואויטע!

ביידע האָבען אויף א ווײלע אָבגעריסען די אויגען פון דער ארבייט און פון אונטערן שטערן און ברעמען מיך בעטראכט. אזוי פערדעכטיג מיט די בליקען מיך דורכגעדרונגען און אויף מיין בע־גריסונג ניט געענטפערט.

כ׳האָב מיין זדראווסטוואויטע נאָך אמאָל איבערגע׳חזר׳ט און דאָס מאָל פון אונטער זייערע צייהן א שטיקעל ענטפער ארויס־

די מענשען־פרעסער פיש. דורך זייער לאַנד שפּעקולאַציעס פרעסען זיי אויף אייביג אויף — ניט נאָר די מיה — נאָר די שעהנע האָפנונג אויף א בעסער לעבען נעבען דער מוטער ערד. זיי פוילען זיך ניט צו ברענגען קאָלאָניסטען, וואָס זיינען שוין איין מאָל אין די וויסטעניישען פון יוטא צובראָכען געוואָרען...

א דאַנק דעם, וואָס אין אייראָפּא איז א מלחמה און ס'איז אהין אונמעגליך צו פאָהרען, פערגעניגען קלייבען, דעריבער האָט פלאָרידא היי־יאָהר געהאַט זעהר פיעל געסט פון דער איסט. צו האָפען, אז זיי זיינען געקומען צום ברעג ים זיך וואַרימען און דאָרט איז דאָך שטענדיג שעהן. צו האָפען, אז זיי האָבען זיך אין פלאָ־רידא ניט ענטוישט. און אויב זיי פערברענגען אין שטאָט איז אויך קיין בייז. די שטאָט איז פיין צוגעפּוצט, די שטאָט נעהמט די געסט אויף מיט דעם שעהנסטען און ליעבסטען שמייכעל.

איך וואָלט ראטהען אָט די אלע וואָס מיינען, אז די יונגע אמעריקא האָט שוין אן אלטע, גרויע היסטאָריע און ווילען אמאָל זיך לאָזען צו זוכען די טריט פון די ערשטע, וואָס האָבען אמעריקא ענטדעקט, און, אויב די צייט האָט זיי פערטראַגען אזש קיין פלאָ־רידע — זאָלען זיי ניט פערפעלען צו בעזוכען די שעהנע שטעטעלע סט. אוגוסטין, וואָס ליגט ביים טייך סט. דזשאַנס, פיער מייל פון אטלאַנטיק. דאָס איז די עלטסטע שטאָט אין אמעריקא. זי איז גע־גרינדעט געוואָרען דורך שפּאַניער אין יאָהר טויזענד פינף הונדערט פינף און זעכציג. דאָרטען קענט איהר זעהן די עלטסטע פעסטונג, וואָס איז אין יענער צייט געוואָרען אויפגעשטעלט. א גאַנצע שורה פּאַרטען אזוי סאליד געמויערט. אין יענע יאָהרען האָבען די שפּאַ־ניער מלחמה געהאַלטען מיט די פראַנצויזישע פּראָטעסטאַנטען, די הוגאַנאָטען וואָס גע'רודפ'טע אין דער היים פאַר זייער גלויבען, האָבען זיי זיך אהער פערקליבען און ניט ווייט, אין סאוטה קאראָ־ליינא האָבען זיי זיך בעזעצט. אָט די פעסטונג איז קעגען זיי גע־בויט געוואָרען. און דערנאָך האָבען זיך די שפּאַניער אויף זיי א לאָז געטאָן און יענע אומגעבעטענע געסט כמעט אינגאַנצען פער־

פון וואַנען געקומען, און אויף רוסיש זיי דערצעהלט, אז זייער
ג א ס ו ד א ר ב א ט י ו ש ק א האָט מען אראָבגעוואָרפען...

ניו-אָרלינס

א שטאָט פון גענויע פיער הונדערט טויזענד איינוואוינער, ליגט אין מויל פון דעם גרעסטען טייך אין די פעראייניגטע שטאַ־טען — אין מויל פון דער מיסיסיפּי.

ניו־ארלינס מאכט דעם איינדרוק פון א גרויסער שטאָט, אין אלע גאַסען איז לעבען פאראן. ניו־ארלינס איז ניט שעהן און דאָך מאכט די שטאָט אַן איינדרוק און קריצט זיך איין אין זכרון פון רייזענדען. עס איז איינע פון די ווינציגע שטעט דאָ אין לאנד וואָס האָבען זייער אייגענע פיזיאָנאָמיע, האָבען א געוויסען פּנים און קאָליר.

ניו־ארלינס איז איינע פון די עלטסטע שטעט אין לאנד, כאָטש דער גרונד־שטיין איז פון די פראנצויזען געלעגט געוואָרען ערשט מיט הונדערט ניין-און-ניינציג יאָהר צוריק. עס שמעקט דאָ מיט היסטאָריע דער שניט פון די הייזער און זייער סטיל, איז מעהרס־טענס פראנצויזיש. אפילו די מענשען אין די גאַסען פון ניו־ארלינס בעוועגען זיך פראנצויזיש און ניט אמעריקאניש. אין די אנדערע דרום־שטעט קענט איהר בעגעגענען מחנות נעגער לעדיג־געהער, כאַפּען פליגען און ציילען די שטיינער פון ברוק, דער ווייסער איז — פעריאָגט און פערטראָגען; אין ניו־ארלינס אָבער בעגעגענט איהר ווייסע לעדיג־געהער, פּיהלען אָן אלע פּארקס אין מיטען העלען טאָג, אויף דעם ריינעם אייראָפּעאישען אופן, אָדער פראנצויזישען שניט. איהר הערט אין די גאַסען זעהר אָפט די פראנצויזישע שפּראך קלינגען, ניט נאָר פון אלטע לייט, נאָר אויך פון יונגע קינדער. עס איז אפשר דער איינציגער אָרט אין

בעקומען.

— לאנג דאָ אין לאנד?

— פינף יאָהר. — ענטפערט איינער מיט א צובראכענעם רוסיש.

— ווייסט ניט, געהען שיפען קיין רוסלאנד? — פרעגט דער אנדערער אין א רוסיש וואָס איז כמעט שווער צו פערשטעהן.

— ניין. געהען ניט קיין שיפען — ענטפער איך — ס'איז נאָך א מלחמה אויף דער וועלט.

— נאָך אלץ די מלחמה?

— יא. מען שלאָגט זיך דאָרט אויף קאווקאז אויך.

— געהען נאָך ניט קיין שיפען אהין?

— ניין, נאָך ניט, אָבער צי ווייסטו, אז אין רוסלאנד איז שוין מעהר ניטא קיין ג א ס ו ד א ר ב א ט י ו ש ק א?

— הא?

— ניטאָ מעהר. מען האָט איהם דורכגעטריבען, מען וויל ניט מעהר קיין גאָסודאר.

ביידע האָבען זיך שווייגענדיג דורכגעקוקט, קיין איין נערוו האָט ניט א ציטער געטהאָן אויף זייער צוקנייטשט פנים. אראבגעלאָזען די קעפּ און אויטאָמאטיש גענומען שטעכען מיט דער אָל אין ברוינעם האָלץ, צוקלאפּענדיג מיט'ן האמערל. עפּעס האָבען זיי זיך א רגע דורכגעוואָרפען מיט עטליכע אונפערשטענדליכע ווערטער און ווידער שטיל געבליבען. איך האָב אָנגעהויבען ווידער וועגען עפּעס צורעדען, זיי האָבען אָבער מעהר די אויגען פון דער ארבייט ניט אָבגעריסען. כ'האָב געפיהלט, אז כ'ווער זיי צו לאַסט און בין אוועקגעגאנגען. כ'האָב בעמערקט ווי זיי האָבען אויף א וויילע אויפגעהויבען די קעפּ און פון ווייטען מיר נאָכגעקוקט.

און איין גאָט אין הימעל ווייסט, וואָס די צוויי זקנים האָבען דאָרט שפּעטער צווישען זיך גערעדט, איבער'חזר'ענדיג און בעטראכטענדיג די ווערטער פון דעם פרעמדען, וואָס איז, ווער ווייסט

נים?

— איך זאָג נים, אז מיר געפעלט נים ניו־אָרלינס, נאָר...

— איך הער עס צום ערשטען מאָל — האָט זי ביטער מיך געמוסר'ט און איהר פּנים האָט געפּלאַמט פאַר אינערליכער אויפרעגונג, — איך פערקויף שוין דאָ אין וואָקזאַל באַלד פינף יאָהר אנזיכטס־קאַרטען פון ניו־אָרלינס און קיין מאָל האָב איך נאָך פון קיינעם נים געהערט אזא בעמערקונג וועגען אונזער שטאָט...

— דאָך האָף איך, אז דו וועסט מיר פערקויפען אָט די דריי קאַרטלעך?

זי האָט בעטראַכט מיין געשמאַק און צוגעגעבען שוין אביסעל מיט א שמייכעל:

— אָט זעהסטו, ביזטו דאָך געווען, גלויב איך, אין די ערטער און ווי אזוי קענסטו זאָגען אז זיי זענען נים שעהן?... עס איז דאָך ווינטער איצטער. מיר האָבען נאָך גאָר נים לאַנג געהאַט גרויסע קעלטען און רעגענס, דעריבער אפשר זעהען די גערטנער און בולווארען אוים אָבגעלאָזען. דו קום אהער זומער...

אנדערע קונים האָבען איבערגעשלאָגען איהר לויב־ליעד און איך בין געווען גליקליך, וואָס כ'בין פריי געוואָרען פון איהרע ברענענדיגע בליקען און שטראָף־רייד. וואָרים, ווען ס'האַלט אָן נאָך לענגער וואָלט איך געמוזט שווערען, אז כ'האָב חרטה, און נים קענען צומאָל בעמערקען דאָס, וואָס כ'האָב שוין פריהער געזאָגט וועגען דער שטאָט.

איך האָב אין מיינע פריהערדיגע בעשרייבונגען דערצעהלט ווי ווייט ס'איז נאָך נים פערהיילט אין דער ס א ו ט ה די וואונד פון דער בירגער־קריעג, און ווי ווייט די לייט דאָ עד־היום, שפּירען זיך נאָך אלץ געקרענקט וואָס זיי זיינען פון דער נ אָ ר ד דעמאָלט בעזיעגט געוואָרען. און כאָטש אלץ איז דאָך געווען צום גוטען, און כאָטש צוליעב זייער טובה איז דעמאָלט, מיט אריבער פופציג יאָהר צוריק, איין ברודער אנטקעגען דעם אנדערען ארוים אין קריעג — און דאָך אויף יערען שריט און טריט זעהט איהר די

די פעראייניגטע שטאטען וואו דער פראנצויזישער גייסט הערשט נאָך אין לעבען.

ארום ניו-ארלינס, פון די וואסערען וואָס זיינען אויף מיילען צוגאָסען, קוקען ארויס רעשטלעך, איבערבלייבענישען פון גרויסע פאָרטען, שטיקלאך פעסטונגען, וואָס די פראנצויזען האָבען אין יענע צייטען געבויט אנטקעגען די ענגלענדער. לא-סאל, וואָס האָט יענע געגענד ענטדעקט איז געווען א פראנצויז און די פראנצויזען האָבען געקוקט אויף די מיסיסיפי-געגענדען ווי אויף זייערס, כאָטש זעהר אין א קליינער צאָהל זיינען זיי דאָ געווען.

ביי א אָרטיגען מענשען איז פעררעכענט, אז ניו־ארלינס איז די שעהנסטע שטאָט אין לאנד, און כ'האָב מיר אזוי פיין אָנגע־ריסען האָבענדיג די העזה אויסצורעדען א שלעכט וואָרט, זייענדיג אביסעל אונפאָרזיכטיג:

ווארטענדיג אויף מיין צוג אין וואָקזאל, זעה איך ווי פאסא־זשירען קויפען אנזיכטס־קארטען פון ניו־ארלינס, שרייבען אָן א פאָר ווערטער און ווארפען עס אין בריעף־קאסטען: טראכט איך מיר: לאָמיר אויך שיקען א קארטעל מיט א בילד פון ניו־ארלינס צו א פריינד, און כ'בין צוגעגאנגען צום פלאץ וואו א שלאנקע בלאָנדע מיידעל האָט די אלע זאכען פערקויפט. כ'האָב לאנג גע־קליבען און עפעס נים געקענט זיך צוקלייבען א קארטעל מיט א שעהנער אנזיכט.

— נו וואָס, אזוי שווער צו געפינען א שעהן קארטעל פון ניו-ארלינס? — מאכט זי אביסעל איראָניש.

—אויפ'ן בילד מיט די ביליגע קאָלירען זעהט אלץ פיעל שעהנער אויס ווי אין דער ווירקליכקייט — מאך איך מיר גאנץ פשוט. און כ'האָב נאָר אליין ניט געוואוסט וואָס כ'האָב דאָ אָבגע־טאָן. זי האָט מיך גענומען אויפ'ן פערהער גאנץ שטרענג, צי איך קען די שטאָט און צי איך בין געווען אין אלע שעהנע ערטער ארום דער שטאָט?

— וואָס האָסטו דאָ געזעהען אזעלכעס וואָס דיר געפעלט

באלד ביי די טויערן פון שטאט, אבער מען זאל ניט פאלען ביי זיך; מיט אונזערע קליינע כחות װעלען מיר זיך פערטיידיגען ביז׳ן לעצטען טראפען בלוט. און טאמער װעט אויסקומען צו לויפען, איז דער שטאט־מעיאר מודיע, זאלען זיי זיין זיכער, אז ער װעט מיט זיי מיטגעהן...

קוקענדיג אויף די אלע קלייניגקייטען, װאס זיינען מיט אזוי פיעל ליעבע געזאמעלט געװארען, קוקסט צו די אויסשניטען פון צייטונגען, װאס זיינען אויפגעמישט און אזוי אנידערגעלעגט, אז דער היינטיגער מענש זאל קענען לייענען פון דער עהרליכקייט, גרויסקייט און ג ע ר ע כ ט י ג ק י י ט פון די קאנפע־דערירטע, זעהסטו אז בלויז מיט פופציג יאהר צוריק איז יענער בירגער־קריעג בעשעהן און — װען עס קומט נאך צו א זקן פון יענער צייט, װאס הערט זיך דא אום אין מוזעאום צװישען די אלע אלע טויטע ז כ ר ו נ ו ת פון יענער צייט, און ער הויבט אן מיט זיין אלטער, ציטעריגער שטימע צו רעדען און דערצעהלען, װייזענדיג אויף זייער ערשטען און לעצטען פרעזי־דענט ד י י װ י ס — טראגט זיך דיר ניט װילענדיג:

— װי יונג איז דאס פאלק נאך, און װי יונג איז דאס לאנד!

צייטענװייז זעהט מיר דאס אמעריקאנער פאלק אויס װי א געזונטער, איבערגעװאקסענער יונגאטש, װאס געהט נאך אין קינ־דערשע קליידער כאטש ער איז מיט א קאפ העכער פון טאטען און מיט גאנצע אנדערהאלבען קעפ העכער פון דער מאמען. װי א קינד נאאיװ און װי א קינד העזה׳דיג.

— — — כ׳בין געװען א פאר טעג אין װעג און ניט געהאט קיין געלעגענהייט מיט אימיצען א שמועס צו כאפען און אומגע־הענדיג אין די גאסען פון ניו־ארלינס גאנץ אליין — האט זיך מיר פשוט פערבענקט צו זעהן אונזערען א אידען. מען האט מיר גע־זאגט, אז אין ניו־ארלינס איז פאראן עטליכע טויזענד אידען, האב איך געװאלט כאטש איינעם פאקען, זיך אויספרעגען און זיך דער־װיסען נייעס פון דער אידישער קהלה דא. עס איז מיר ניט שװער

שפורען פון אַם דער וואונד, פון דער ניט בעפרידינגטער בעליידי-
גונג און דערנידערונג: כמעט אין לופט קענט איהר עס פיהלען.

אין ניו־אָרלינס איז פאראן א מוזעאום, צום אָנדענקען פון די
קאָנפעדעריירטע העלדען אין בירגער קריעג. — וואָס איז דאָרט ניט
צונויפגעזאַמעלט געוואָרען פון יענער צייט?... און מיט וואָס פאר
א ליעבע און יראת הכבוד אלץ איז אויסגעלעגט געוואָרען אונטער
גלעזער! אפילו דער שטויב, וואָס ליגט אויף די פערשיעדענע
חפצים ווערט מיט דער גרעסטער ליעבע געהיט; און וואָס איז
דאָרט ניט פאראנען?

אלערליי פאָטאָגראַפיעס, בילדער פון אפיציערען, וויזיט-
קאַרטלעך, אויסגעשאָסענע קוילען, אָבגעריסענע קנעפלאך פון מונ־
דירען, שטיקלאך פון א שוך און א שפּראָנטשקע פון א פאסעק. עס
ליגען צונויפגעלעגט די יוניפאָרמס פון די העלדען פון יענער צייט.
מונדירען פון גוטען געוואנט און מונדירען פון ביליגען פּשוט'ען
קאַרט. שווערדען, היטלען — אויבען מיט רויטע דעקלעך, רעוואָל־
ווערען, ביקסען, זאָטלען פון פערד און אלערליי מעלדונגען וועגען
קריעג און רעפּאָרטען פון די שלאכט־פעלדער. אויסשניטען פון צייַ־
טונגען און מיינונגען איבער דער טאפּפערקייט פון זייער קאַוואַ־
לעריע:

מיט גרויסע אותיות איז אויבען, אויפ'ן וואנט אָנגעמאָלען,
וואָס דער העלד פון דער נ אָ ר ד, זייער שונא, גענעראל שער־
מאן, האָט געזאָגט וועגען זייערע פייערדיגע רייטערס.

דעם פינף-און־צוואנציגסטען אפּריל, טויזענד אכט הונדערט
צוויי-און־זעכציג, איז געלונגען דעם יוניאָניסטישען אדמיראל
פאראגאָט זיך דורכצורייסען מיט זיינע שיפען דורך די בעפעסטי־
גונגען און די שטאָט איז געפאלען. און אונטער א גלאָז דאָ, אין
מוזעאום, ליגט אן אויפרוף צו דער בעפעלקערונג פון ניו־אָרלינס
פון דעם שטאָט־מעיאָר, מאָנרא, ארויסגעגעבען דעם אייגענעם פינף
און־צוואנציגסטען אפּריל, וואו ער איז מודיע דער בעפעלקערונג,
אז דער נידערטרעכטיגער און אונפערשעמטער שונא איז שוין

קיינעם נים געקערדט. וואָס קומט מיר דערפאַר? מיר איין טיר אוים אידען שטעהען אין זייערע געשעפטען און ווארטען אויף קונים. זיצט א מיידעל ביים שוועל און קוקט אריין אין א אידישער צייטונג קום איך אריין און זאָג:

— גוט מאָרגען!

ענטפערט זי נים.

דערצעהל איך, אז כ'בין אזוי זיך אריינגעקומען. איך בין א פרעמדער, א דורכפאָהרער, פערבענקט זיך צו בעגעגענען א אידען און אביסעל זיך דורכרערען. איך זעה איהר לייענט א אידישע צייטונג — זיינען דאָ א סך אידען פאַראַנען אין ניו־אָרלינס?

זי אָבער קוקט אויף מיר און שווייגט. איז מיר אין עפּעס חושד. זי פרעגט מיך אין ענגליש וואָס איך וויל, און כ'זעה, זי איז אויף מיר אָנגעשטויסען. זאָגט מיר מיט איהרע אויגען, אז כ'זאָל ארויסגעהען. מיט איהרע בליקען טרייבט זי מיך ארוים פון געשעפט כאָטש זי לייענט אַ אידישע צייטונג און כאָטש אויף איהר פּנים איז אָנגעשריבען, אז נאָך גאָר נים לאנג איז זי פון דער אלטער היים.

כ'האָב מיר געלאָזט ווייטער, געטראָפען מאנסבילען.

— גוט מאָרגען!

מען קוקט מיך ארום, מען בעטראכט מיך מיט א בליק פון ביטול און — "געה צו אלדע גוטע יאָהר". כ'זעה, אז מיין גוט מאָרגען איז גאָר נים ווערט. דאָ אין אמעריקא איז עס א ווערטלאָזע זאך, און כ'הויב מיר אָן ארויסצוקלויבען פון דער אידישער גאס מיט א געפיהל פון פערדרוס און בעליידיגונג. שוין ביים עק גאס הער איך פּלוצלונג רעדען אידיש, כ'דערקען א ביאַליסטאָקער אידיש. א איד אַ פאבריקמאכער א יונגערמאן פון א יאָהר עטלכע און דרייסיג, עפּעס שרייט ער זיך דורך פון זיין טיר צו א פרוי, וואָס איז פערבייגעגאנגען.

— גוט מאָרגען!

— גוט מאָרגען, זאָל זיין גוט יאָהר.

אַנגעקומען אויפצוזוכען א גאס א גאַנץ ברייטע און א גאַנץ לאנגע, וואָס הייסט ד ר י י ד ע ר סטריט און וואָס איז פון עק ביז עק פערנומען מיט אידען. ממש אַנגעפּיקעוועט. געשעפּטען גרעסערע און געשעפטען מיטעלע און קליינע — איך האָב מיר באמת דער־פרעהט. עס האָט זיך מיר פערוואָלט אריינגעהן אין ערשטען און בעסטען געשעפט, ארויספּאָהרען מיט א ברייטען "גוט מאָרגען" און טאקע בעקומען צוריק דעם שעהנעם "גוט יאָהר" און אפשר — א "שלום עליכם פון וואנען קומט א איד " אלס א צוגאָב. אָבער ווי ביטער כ'האָב מיך ענטוישט...

דערמאָנט איך אָן דער אלטער היים, ווען א פרעמדער מענש האָט זיך בעוויזען, אריין אפילו אין א קלייטעל, וואו מען פערקויפט סחורה, ער האָט געזאָגט: "ג ו ט מ אָ ר ג ע ן, איך בין ניט קיין היגער, איך געה דאָ דורך". איז א מאן געווען אין קראָם האָט ער שלום עליכם אָבגעגעבען, איז א פרוי געווען — האָט זי געבעטען זיצען, געבעטען אין שטוב אריין, געפרעגט: אפשר איז דער פרעמדער הונגעריג. געפרעגט: פון ווי וויט איז דער פרעמדער און אפשר וויל ער זיך אָברוהען. מען האָט זיך אויסגעפרעגט וואָס עס הערט זיך אויף דער וועלט און מען האָט פערבעטען דעם אורח אויף א נאכט-לעגער. יא אזוי געהט זיך עס דאָרטען.

דאָ אין אמעריקא איז די זאך ניט אזוי. אונזערע אידען וואָס האָבען זיך אָבגעריסען פון דער רוסישער ערד און אהער אין א פריי לאנד פערוואָרפען געוואָרען — עפּעס האָט זיך פון זייער הארץ אָבגעטאָן דער צוטרוי, וואָס מען האָט געהאט צום פרעמדען, וואָס איז געקומען און גערעדט מיט דער היימישער שפראך. פערקעהרט עס רופט נאָר ארויס א חשד צו אייך ווען איהר רעדט די היימישע שפראך. פאר מיין פשוט'ען, גוט הארציגען ג ו ט מ אָ ר ג ע ן האָב איך גאָרניט געקענט בעקומען. ניט קיין ליעבען שמייכעל פון א מוטער; ניט קיין ליעבען בליק פון דער טאָכטער און ניט דעם אידישען שלום־עליכם פון דעם מאן און פאָטער. עס ווילט זיך מיר רעדען אידיש מיט מיינעם א אידען. כ'האָב שוין צוויי טעג מיט

א בעסערער פון דער חיים און דאָ איז ער פערגרעבט געוואָרען. דאָס זענען מענשען, וואָס דערווייטערען זיך פון כלל. אין דער היים געווען אידעאליסטען, זוכערס און דאָ, אין אמעריקא, האָבען זיי זיך ניט געוואָלט אָבשטעלען אין ניו-יאָרקער קעסעל-גרוב, פיהלען ארום זיך א מיליאָן אידען און זיין געצוואונגען צו לעבען אין ענג־שאפט. דאָס זיינען אידען, וואָס האָבען ניט געוואָלט שלום מאכען מיט זייער מזל און געהן אין א שאפ ארבייטען, א לעבען לאנג אויסנייהען לעבלעך אין העמדער אדער אייננייהען קנעפּלעך אין הויזען. דאָס זיינען מענשען, וואָס פּרואווען זיך. ניט גרויס און ניט ברייט איז דער כאפּ, אָבער מען זוכט גליק.

אין דער א י ס ט איז שוין פערלען אינגאנצען ארויס פון דער מאָדע. אָבער דאָ, איז עס נאָך אביסעל אין דער מאָדע. איבער־הויפּט דער נעגער־עולם איז נאָך אויף אזוי פיעל אבגעשטאנען, אז מען פוילט זיך געהן אין שטאָדט אריין קויפען א בגד; א קנעפּעל אדער א בענדעל קויפען. זיי לאָזען זיך ווארטען ביז דער פּעדלער וועט עס אין שטוב אריין ברענגען. און דער איד איז עס דער, וואָס קומט מיט'ן פּעקעל אויפ'ן פּלייצע. כאָטש ער לאָזט זיך בע־צאָהלען פאר זיין טרחה, דאָך קויפט מען ביי איהם. און מען ווערט דעם אידען א שונא... מען דינגט זיך און מען קויפט אמאָל אויף אויסצוצאָהלען און אמאָל פאר מזומנים. אָט די פּאקען־טרעגער טרעפט איהר נאָך דאָ און דאָרטען, שלעפּען זיך ארום דאָרף־איין דאָרף אויס, און אזוי שפּרייזט מען דורך גאנצע שטאַטען מיט'ן פּעקעל סחורה אויפ'ן פּלייצע. מען נעכטיגט ביי א גאסטפריינדלי־כען פארמער אין הויז, צי אין אן אפענער שטאַל, אָדער אין פעלד און אזוי ציהט מען פון יום-כפּור ביז יום-כפּור.

כ'האָב געטראָפען אזעלכע, וואָס טראָגען שוין צעהן, פופצעהן יאָהר ארום דעם פּאק. פריהער געווען אין דער איסט און ווען דאָרט איז געוואָרען שוואך דער עסק האָט מען זיך אחער אריבערגעקלי־בען, און מען שפּרייזט אלץ ווייטער און ווייטער ביז די גרעניצען פון מעקסיקא: ביז אין מעקסיקא אפילו דערגרייכען זיי.

— איהר זענט א איד?
— ווארום וואָס, איהר האָט זיך דערפרעהט?
— געוויס האָב איך מיר דערפרעהט.
כ'האָב איהם דערצעהלט, אז איך בין א פרעמדער און ער האָט מיר נעגעבען שלום עליכם. האָט אָנגעהויבען אויספרעגען פון וואנען איך קום. און אז ער האָט זיך דערוואוסט, אז מיר זיינען כמעט פון איין א ו י ע ז ד איז די שמחה געוואָרען גאָר גרויס. ער האָט זיך נאָכגעפרעגט אויף די ארומיגע שטעטלעך און ווי זיי זעהען אויס. ער האָט מיר געוואָלט דוקא ארויפנעהמען צו זיך אין שטוב אריין און כ'זאָל ביי איהם מיטאָג עסען. און ס'דאכט זיך מיר, אז ער האָט קיין שום חשד אויף מיר ניט געהאט. כ'האָב מיך ווארים מיט איהם געזעגענט און ער האָט מיר בעגלייט אפּאָר גאסען און געוואונשען א גליקליכע רייזע.

און איצטער, שרייבענדיג די דאָזיגע ציילען פיהלט מיין הארץ א גרויסען דאנק צו יענעם אונבעקאנטען מענשען אין ניו-ארלינס, וואָס האָט מיר מיט זיין פריינדליכקייט א שטיין פון הארצען אראבגענומען, אויף א ווייל פערטריבען פון מיר די שלעכטע מחשבות, אז אונזער מדה פון הכנסת אורחים איז פון אונזערע אידען פערשוואונדען געוואָרען ווי נאָר זיי האָבען אריבערגעטראָטען דעם שוועל פון דער פרייער און גאָלדענער מדינה.

שלי'מזל'ניקעס

אונזערע רוסישע אידען, וואָס האָבען זיך פערקליבען טיעף אין די דרום-שטאַטען מאכען דעם איינדרוק, אז ניט אליין, מיט זייער אייגענעם ווילען זיינען זיי אהער געקומען, נאָר דער ווינט האָט זיי אהער פערטראָגען.
א גאנץ אנדערער סאָרט איד איז עס. דוקא אינטעליגענטער,

וואָס טראָגען־אום זייערע חלפים ביז זיי ווערען פערזשאַווערט, זו־בענדיג א מעגליכקייט די היימישע השלמה אויסצונוצען. איהר גע־פינט מגידים, וואָס געהען־אום צופוס איבער דער הייסער געגענד זוכען א געלעגענהייט דער וועלט מזכה צו זיין מיט א דרשה. איהר טרעפט אויך שעהנע בכבוד'יגע אידען, וואָס טהוען ניט אויס די יארמולקע, כאפען אריין א פרק משניות און לעכצען נאָך א מנין, אז מען זאָל קענען כאַטש א קדושה אריינכאפען.

איהר טרעפט דאָ מענשען, וואָס בלויז מיט וועלכע ס'איז צעהן — צוועלף יאָהר צוריק זיינען זיי געווען אין דער היים פאָר־שטעהער פון דער ב ע ו ו ע ג ו נ ג, גרינדער פון פארטייען, אָנגעזעהענע א י נ ט ע ל י ג ע נ ט ע ן צווישען די ארבייטער, בעליעבט און געאכטעט פון די אייגענע חברים און גענאָסען, האָ־בען געהאַט א גרויסען חלק אין דער ערשטער רעוואָלוציע, אין פלע־ווע'ס צייטען ט ר י פ ה ליטעראטור געפיהרט איבער די גרע־ניצען, און דאָ —

דאָ האנדלען זיי מיט אלטווארג. מיט ד ז ש אָ נ ק. מיט שמאטעס און פערזשאווערטע אייזען, מיט ביינער און צובראכענע פלעשער. און ווען אונזערער א מענש בעגעגענט זיך מיט אזא ג ע־ו ו ע ז ע נ ע ם, איז ביידע רייבען די אויגען און קענען זיך ניט פערוואונדערען. איך קוק אויף איהם און טראַכט:

— ווי אזוי טוט עס א מענש א מאך מיט דער האנט אויף אלץ מיט אנאנדער.

און ער קלערט געוויס:

— אט, מענשען; נאָך ביי היינטיגע צייטען אזוי נאאיוו, טראַ־גען זיך נאָך מיט אידעאלען ארום....

פאראן אויך דאָ אזעלכע, וואָס האָבען זיך פאָרט צו עפעס דערשלאָגען. אראָבגעוואָרפען דעם פעקעל און געעפענט א געשעפט. מאכט פיינע ביזנעס. האָט א שטוב, האָט מעבעל, האָט אויסגעהאָ־דעוועט קינדער, דערצויגען און געמאכט פאר מענשען און איצטער בעטראכטען זיי זיך פאר אלטגעזעסענע דאָ. דאָס איז אָבער פאָר־

און זעהר א גרויסער טייל פון זיי איז פון דער היים דער פיי־נער בחור, איידעלער יונגערמאן; מענשען וואָס האָבען אין דער היים, פריהער געלערענט אין דער ישיבה, שפעטער זיך גענומען בילדען און גאָר שפעטער זיך אוועקגעלאָזען גליק זוכען. אין דער היים איז זיי שנג געוואָרען און נאָך ענגער האבען זיי זיך דער־שפירט אין דער ניו־יאָרקער געטאָ; אין דער שטיל האָבען זיי זיך ארויסגעמאכט און אהער פערבלאָנדזשעט אהער זיך פערקלי־בען, פריהער מיט דער דעה פון אלץ זיך אָבצוזאָגען אויף א צייט און א ב ס י י פ ע ן א פּאָר דאָלער און — אזוי איז עס אוועק. צוזאמען מיט די פּאָר דאָלער ס י י פ ט מען זיך אָב גרויע האָר, א געבויגענע פלייצע און א ביטערען שמייכעל אויף די אמאָליגע גוטע און יונגע יאָהרען. ס'איז צו בעוואונדערען, ווי איהר טרעפט דאָ תלמידי-חכמים, וואָס האָבען נאָך זייער תורה ניט פערגעסען. ווי בעהאלטען און איינגעפּאקט טראָגען זיי עס אין א ווינקעלע פון זייער מוח. וואו ס'איז אָנגעשטאָפּט כלומר'שט פּראקטישע פּלענער און וויכטיגע ביזנעס-ענינים. איהר כאפּט דאָ א אידען, וואָס וועט גערען מיט אייך אָנציהען א שמועס איבער א הארבען ענין אין תלמוד אדער פוסקים. געדענקט נאָך אלע קניפּלעך אין די פערדרעהטע סוגיות. ווי א גילדען פינגערעל האלט ער עס ערגעץ בעהאלטען, א זכרון פון יענע צייטען. אפילו די וויכטיגע כללים פון דקדוק אָדער רוסישער גראמאטיקע ווערט נאָך ערגעץ וואו בחדרי-חדרים אָבגעהיט.

איהר טרעפט אָבער אויך אזעלכע, וואָס זיינען געוואָרען אפּיקורסים. אויף אלץ א מאך געטהאָן מיט דער האנט:

— אמעריקא טויג ניט. אלץ וואָס מ'האָט געלערענט אין דער היים איז ניט געשטויגען און ניט געפלויגען. לשון-קודש, תלמוד — ארויסגעוואָרפענע יאָהרען. אבי א יוגענד דערבייי בעגראָבען. וואָס האָב איך פון דעם? וואָס גיט עס מיר איצטער?

איהר טרעפט דאָ רבנים, וואָס געהען אום צופּוס און זוכען צו פּסק'ענען א שאלה ערגעץ ביי א פערוואָרפענעם אידען. שוחטים —

האָט מען געלאָזען ערגעץ ד אָ ר ט ע ן. בלויז אויף א ווײַלע געקומען. און די ווײַלע פערציהט זיך אין די גרויסע יאָהרען אַריין. און צווישען דעם אונרוהיגען וואנדער-עולם, ווען איהר שלאָגט זיך אָן אויף א הויז מיט ווייב און קינד, מיט מעבעל, מיט שאפעס ספרים, רוסישע און אידישע און אביסעל ענגלישע, אמאָל נאָך אַן אויסגענעהטער מזרח אויפ׳ן וואַנט — ווען איהר קומט אַריין אין אזא הויז שפּירט איהר ווי איהר זענט פון א קארוסעל אראב, וואו די גאנצע וועלט האָט זיך געשווינדעלט אַרום אייך, און מיט אמאָל האָט איהר באָדען דערשפּירט אונטער די פיס... אָט צווישען דעם עולם וואָס שווינדעלט פערביי און פערשווינדט, טרעפט איהר אמאָל א אידען א געזעצטען. איהר פרעגט איהם:

— ווי לאנג וואוינט שוין דאָ א איד?

און ער וועט ענטפערען מיט א געוויסער ווירדע:

— שוין באלד דרייסיג יאָהר. כמעט דער ערשטער רוסישער איד אין דער געגענד. ערשט איצטער האָבען זיך אהער א לאָז גע־טאָן אָט די יונגעלייטלעך. דער גוטער יאָהר ווייסט, וואָס זיי זוכען דאָ. קומען אָן ווי דער ווינט און ווערען פערשוואונדען.

— נו, און ווי געהט עס עפּעס?

— געווען אמאָל גרינגער א לעבען צו מאכען, אבער — די קינדער אויסגעגעבען צו מענשען גלייך. כ׳וואָלט עס אין רוסלאנד ניט געקענט בעוויזען. מיט זיי האָב איך שוין גאָר קיין זאָרג ניט. געקומען אהער קליינע, נאָר מיט גוטע קעפּלעך. האָבען זיך פיין ארויפגעארבייט.

און כאָטש ער איז דאָך אויך א ס י ט י ז ע ן, אָבער די אמת׳ע בירגער פון לאנד זיינען זיינע קינדער, וואָס כאַפּען זיך אמאָל אַריין צו טאטע-מאמע פרייטאָג צו נאכט עסען א שטיקעל אידישע געפילטע פיש....

און, ווען מען וואַרפט א בליק און מען בעטראכט די גאנצע פאנאראמע פון דעם אידישען לעבען דאָ, כ׳מיין דעם רוסישען אי־דען, וואָס אין די דרום שטאַטען, ווערט פערדרייסליך. דער עולם איז

לויפיג דער פּרט. אין אַלגעמיין אָבער טראָגט נאָך דער ישוב ניט דעם בעשטענדיגען כאַראַקטער.

אין דער צייט וואָס אין דער איסט איז פאַר מיינע אויגען פאַר די לעצטע עטליכע יאָהרען דאָ און דאָרט גאַנצע אידישע שטעט אויפגעבויט געוואָרען; די אידישע גאַס צעוואַקסט זיך און פונדעסוועגט זיך איין; פון הונדערט איז געוואַקסען טויזענד, פון טויזענד אידען איז געוואָרען צעהן טויזענד — אידישע קהלות זענען אויסגעוואַקסען. און דאָ אָבער, אין די ווייטע דרום שטאַטען שטעהט עס אויף אן אָרט. פריהער געווען טויזענד אידען און איצטער — אפשר עלף הונדערט און אפשר — ניין הונדערט. דער עולם בייט זיך שטאַרק. ווי זומער-פויגלען, געקומען, א שמעק געטאָן און אוועקגעפלויגען נאָכ'ן ערשטען זומער, ערגעץ צו נייע געגענדען.

אהער קומען מענשען וואָס ווילען זיך ארויסטאָן פון דער וועלט. געוואָרען מיער פון דעם לעבען ד אָ ר ט ע ן.

— הרעה מיר ניט דעם קאָפּ, כ'האָב עס גענוג געהאַט דאָרטען אין רוסלאַנד.

אדער:

— כ'האָב עס געהאַט איבערגענוג אין ניו־יאָרק. כ'בעדאַרף א לעבען מאַכען און — דאַס אַל.

אבער דעם ל ע ב ע ן דא מאַכט מען זעהר שווער. אין דער איסט, דאַכט זיך מיר, זענען דאָך אונזערע ניט אזוי פעריאָגט, ווי דאָ. דער ארבייטער דאָרטען, נאָך זיין טאָג ארבייט, ווי ס'איז — קומט אהיים. זוכט רוה. שלאָגט זיך אַלץ ארויס פון קאָפּ אין די פּאָר שעה פון זיין רוה. דאָ אָבער, זוכענדיג גליק צווישען אָט די אַלע ווינט־פּרנסות, ווייסט מען ניט פון קיין רוה. אַלע זיבען טעג אין דער וואָך, אַלע שטונדען וואָס מען קען נאָר פון מעת־לעת אָבּרייסען ווערט אין דעם ווינט־עסק אריינגעלעגט.

פונקט ווי אין בראַזיליען אזוי טרעפט מען דאָ א גרויסען עולם ניט בעווייבט. אַלטע און יונגע בחורים, אדער — ווייב און קינד

געוואָרט מיר זאָלען איהר עפּעס זאָגען. ניט קענענדיג זיך דערוואַר-טען, האָט זי אליין אָנגעהויבען אין ענגליש:

— איהר זוכט אפשר דעם האָטעל ג ר י ן? איך קען אייך בעווייזען וואו ער איז.

— ניין, קינד, מיר זוכען ניט דעם האָטעל, — האָב איך גע-ענטפערט.

— איהר זוכט ניט... יא, איהר זיינט אידען?

— יא, קינד, מיר זיינען אידען.

— איך בין מאקע אויך א אידישע. — און איז רויט גע-וואָרען.

— ווי אזוי רופט מען דיך?

— ראָזי איז מיין נאָמען. מיין מאמע האָט דאָ א גראָסערי.

— פארוואָס ביזטו נאָר אליין, ווילסט זיך ניט שפּיעלען מיט די קינדער דאָרטען און איך האָב איהר אָנגעוויזען אויף א גרופּע קינדער וואָס האָבען זיך געשפּיעלט אין שאָטען, אריבער דער גאַס.

זי איז מיט אמאָל אומעטיג געוואָרען, בעטראכט די קינדער און שמיל געענטפערט:

— ניין, איך שפּיעל זיך ניט מיט זיי. איך האָב זיי אלעמען געשלאָגען.

— דו זיי?

— יא, איך אליין. איך בין שטארקער פון זיי אלעמען. זיי רופען מיך "קייק" און איך שלאָג זיי. כ'האָב זיי פיינט.

— קענסט רעדען אידיש?

— מיין מאמע רעדט, אָבער איך ענטפער ניט.

— פאר וואָס? דו קענסט ניט רעדען אידיש?

— איך קען, נאָר — איך וויל מאקע ניט.

— פאר וואָס, קינד, ווילסטו ניט רעדען קיין אידיש?

— איך ווייס ניט פאר וואָס. אזוי, איך וויל ניט.

— ווילסטו ווערען א קריסטין? —

— האא?

קליין און איהר קענט איהם בעטראכטען. עפּעס איז עס א בילד וואָס די פארבען זיינען אָבגעקראָכען. א ספר — וואָס די אותיות זיינען געוואָרען אָבגעריבען. ווײן, וואָס שטעהט אפען, אירט און ווערט זויער.

דער ליטוואַק ווערט דאָ אלטגעבאַקען און אָבגעשטאַנען.

דער דרום־רוסישער — פערגרעבט און וואָכעדיג.

דער פּוילישער — אויסגעוועבט און אָבגעבליאַקעוועט.

די דייטשע אידען בלויז, וואָס זיינען פון קיינעם ניט געיאָגט געוואָרען, שטעהען דאָ אויף זייערע אייגענע פיס, לעבען דאָ מיט'ן לעבען פון לאַנד און געניסען פון די זאפטען פון לאַנד.

אידיש

לעצטען זומער. אין א הייסען נאָכמיטאָג, בין איך אומגעגאַנגען מיט מיינעם א פריינד צווישען די רייכע, ניט־אידישע, ז ו ר מ ע ר וואַוינונגען וואָס ביים ים. מיר האָבען זיך אויף א ווײלע אָבגעשטעלט אויף א ווינקעל גאַס און בעטראַכט די הייזער וואָס אַרום אונז; צווישען זיך געריעדט פון דער רוהיגקייט און שטילקייט וואָס הערשט אַרום.

מיט אמאָל איך ווײס ניט פון וואַנען און פון ווען, ווי א קליין מײדעל, אזוי פון א יאָהר אכט, איז אויסגעוואַקסען פאַר אונז. אין אן אלט, אָבגעטראָגען, און אויסגעוואָקסען, געקעסטעלט קליידעל איז זי געווען אָנגעטאָן, און איהרע שטאַרקע, ראָזע פיס האָבען זיך ביז צו די קניה אַרויסגעזעהן. די נאַקעטע פיס זיינען געווען שטאַרק צוגראַבעלט, ווי פון קלעטערען אויף בוימער און צוגראַבעלט זיינען געווען איהרע פולע, רונדע, רויטע באַקען. די אויגען איהרע, אזעלכע ליכטיג פרעהליכע האָבען אונז אין פּנים אַריינגעלאַכט. האָט זיך אָנגעהויבען אזוי צו לאַשטשען צו אונז ווי א יונג קעצעל און

אמניבאָס, האָבען מיר זיך געלאָזט אראָב מיט דער פינפטער עוועניו. ניט האָבענדיג לאנג שוין, ווייזט אויס קיין געלעגענהייט צו רעדען אידיש, האָט ער זיך מיט א מין הונגעריגקייט, אויפ'ן הויכען קול, זיך אזוי צוגעכאפּט צום אידיש, איש ענגליש און רוסיש געמישט איז ווי גלאָז צובראָכען געוואָרען אונטער זיין צונג. כמעט שרייענדיג האָט ער מיר דערצעהלט פון דעם לעבען אין פּאַלעסטינא און פון די אידישע קאָלאָניסטען און פון די תימנ'ער אידען און פון די אידישע בחורים און מיידלעך דאָרטען. אז מיר זיינען געקומען צו צוויי-און־דרייסיגסטער סטריט האָבען מיר געדאַרפט אויסשטייגען און ווארטען אויף דעם נעקסטען אמניבאס וואָס גייט אהין וואוהין מיר האָבען געדאַרפט. מיין פריינד האָט זיין שמועס ניט איבערגעריסען און, מיט א קלינגענדער שטימע, פאָרטגעזעצט זיין ערצעהלונג איבער פּאַלעסטינא.

— זייט אזוי גוט, איך וואָלט אייך בעטען בעסער ניט צו רעדען דאָ קיין אידיש — דערהערט זיך פּלוצלונג הינטער אונז א חנינה'דיגע שטימע אין אידיש.

איך קוק מיך אום; ס'איז דער מ ע נ ש מיט'ן בלעכעל אויפ'ן היטעל וואָס שטעהט אויפ'ן טראָטואר און טיילט אויס אויסשטייגס־צעטלען צו די אלע וואָס בעדאַרפען בייטען זייער אמניבאָס און ביי וועמען מיר האָבען נאָר וואָס צעטלען גענומען. א מענש אזוי א הרייסיגער פון א מיטעלען וואוקס און מיט שווארצע אויגען און ברוינע מאָגערע באקען. דינט ביי דער אָמניבאָס קאָמפּאני. ער קוקט צו אונזער ביידענס פערוואונדערטע אויגען און חזר'ט איבער נאָכאמאָל די אייגענע ווערטער אין אידיש:

— אזוי, רעדט דאָ בעסער ניט קיין אידיש, ס'איז זעהר ניט גוט.

— פאַר וואָס?

— אזוי. זיי ווילען עס ניט ליידען.

— ווער וויל ניט ליידען? וואָס פאַר א — זיי?

— זיי... אָט זיי. און ער שטרעקט אויס זיין האנט צו דעם

— יאָ: אפשר ווילסטו ווערן אַ קריסטין; אַט אַזוי ווי יענע קינדער זיינען?

זי איז מיט אַמאָל בלאַס געוואָרען; זיך דערשראָקען פאַר מיי־נע רייד און איהרע בליקען האָבען געבלאַנדזשעט אַמאָל אויף מיר און אַמאָל צו מיין פריינד, ווי געפּאָרשט צי איך מיין עס ערנסט, און מיט אַמאָל האָט זי ווידער איבערגעפרעגט:

— איהר זיינט טאקע אידען?

— יאַ, קינד, מיר זיינען אידען. איך פרעג דיך, צי דו וואָלסט װעלען ווערען אַ קריסטין ווי אַלע קינדער דאָ? וועט דיר זיין גוט די קינדער וועלען זיך מיט דיר שפּיעלען, וועלען דיך ליעב האָבען...

— ניין, ניין, — האָט זי זיך אָנגעהויבען צו וועהרען — איך וויל ניט זיין קיין קריסטין. זיי זיינען שלעכטע מענשען. זעהר שלעכטע מענשען, איך האָב מורא פאַר זיי.

— דו קענסט דאָך זיי שלאָגען? ביזט דאָך שטאַרקער פון זיי?

— ניין, איך וויל ניט, איך האָב מורא. — האָט זי אַלץ מיט שרעק אין די אויגען איבערגע'חזר'ט.

איך האָב איהר געזאָגט, אַז איך האָב בלויז אַ שפּאַס געמאַכט און, אַז מיר זיינען אויך אידען. — זי האָט אָבער פּחד בעקומען פאַר אונז.

מיר האָבען זיך געזעגענט מיט איהר, וואַרים איהר האַנד גע־גלעט אָבער דער פּחד פון איהרע אויגען איז ניט פערשוואונדען.

ווען איך בין שוין געווען ווייט אָבגעגאַנגען, האָב איך מיך אומגעקוקט. זי איז נאָך אַלץ געשטאַנען ווי אַ פערגליווערטע און פערוואונדערט אונז נאָכגעקוקט...

* * *

כמעט אין דער אייגענער וואָך האָב איך געמאַכט אַ בעזוך מיינעם אַ פריינד, אַ רוסיש־ענגלישען איד, וואָס האָט די לעצטע עטליכע יאָהר פערבראַכט אין פּאַלעסטינאַ, מיר האָבען פערלאָזען זיין האָטעל וואָס האָט זיך געפונען ניט ווייט פון ר י ו ו ע ר ס י ד ד ר י י ו ו און, אויפזעצענדיג זיך אויבען אויף אַן

שטאַרבען איז דאָס אידישע וואָרט: געשטאָרבען פאַר אייגענע זינד און, אז ניט א קינד פון סקאָטישען פאָלק זינגט עס איצטער פאַר'ן עולם אידישע פאָלקס-ליעדער נאָר די נשמה פון דער נייער אידישער מוטער דאָ בלאָנדזשעט ארום און זוכט איהר תיקון. די אידישע מו-טער — מען האָט זי פער'משפט אומצוגעהן צווישען די אלטע קברים און פון די מצבות ס'אלטע אידישע וואָרט אראבלייענען און פאַר זיך עס זינגען... זינגען...

"שלאָף מיין קינד, מיין קרוין, מיין אוצר"...

עס קלינגט אזוי ציטריג, מוטערליך איהר שטימע און מיר דאכט זיך אוים אז די וויעג־בעט איז שוין לאנג לעהר.

"לאָמיר אלע פרעהלעך זיין"...

און די אידישע, די אמת-אידישע פרייד — וואו איז זי?...

— — — — — — — — — — — — — — — — —

אך, צי וויים עס גאָר, אָט דאָס ליעבע, טייערע קינד פון א פרעמד פאָלק, אָט די סקאָטישע טאָכטער וואָס איז שוין כמעט אינגאנצען פעראידישט געוואָרען — צי ווייסט זי גאָר וואָס פאַר א טיעפע וואונד זי ריהרט אָן ביי אונזערען א מענשען אין הארצען זינגענדיג פאַר אונז אונזערע פאָלקס־ליעדער?...

*   *   *

דאָס איז מיר געקומען אויפ'ן געדאנק צוליעב א קלייניקייט וואָס כ'האָב געהערט אויף מיין רייזע אָט דאָ ניט לאנג — — — —

ס'איז געווען אין דזשעקסענוויל, פלאָרידא. כ'בין איינגעשטאַ־נען אין א אידישער אכסניה ביי בכבוד'יגע לייט, וואָס וואוינען שוין דאָ אריבער צוואנציג יאָהר. האָבען דאָ קינדער געבוירען; קינדער אויסגעגעבען.

זיץ איך זיך ביים טיש, אונטען אין עסען־צימער און עס מיין פריהשטיק. ביים לאנגען טיש זיצען נאָך יונגעלייט, וואָס וואוינען דאָ אין דער אייגענער אכסניה. און געגענאיבער, ניט ווייט פון מיר זיצט אן עלטערער איד, שוין גרוי, אזוי פון א יאָהר זעכציג. א פערשוויצען בערדעל גאנץ זויבער געקליידעט. זעהט אויס ווי א היי־

שטראָם מענשען וואָס אין די טויזענדער שפּאַרען זיי זיך דאָ, לענג און ברייט, אין די נאָך־מיטאָג שעה'ען; ווער ווייסט עס ניט יענעם ווינקעל — ביי פינפטע עוועניו און צוויי-און-דרייסיגסטער סטרים אין ניו יאָרק?

— "זיי ווילען עס ניט ליידען"...

און דער ז י י — גאָט מיין גאָט — דאָרט זיינען דאָך מעהר אידען ווי ניט-אידען!

* * *

אין דער געגענד וואו עס דאכט זיך דיר צומאָל אויס, אז אפילו די גאסען זיינען מיט אידען געברוקירט, דאָרטען ארויף גרענד סטריט, האָבען רייכע אידען פון דער פינפטער עוועניו אויסגעבויט פאַר די ארימע אידען פון דער א י ס ט ס י ד א קליין, שעהן טעאטערל, צו אויסאיידלען דעם געשמאַק פון אונזערע לייט...

די טעג בין איך דאָרט געזעסען אין דעם ווייך-בעלויכטענעם זאַל, מיינע אויגען האָב איך געהאַלטען פערשלאָסען און דורך מיין הארצען האָט אזא ביטערער טרויער געצויגען; אזא טרויער... מען האָט דאָרט געזונגען אידישע פאָלקס־ליעדער.

געזונגען האָט די ליעדער פאַר'ן עולם די ליעבע, טייערע קאָנסטאַנסע גדעון. א קינד פון סקאָטישען פאָלק, א קריסטין, וואָס איז געפאַנגען געוואָרען פון די אידישע פאָלקס־ליעדער. זי זאַמעלט זיי מיט אזוי פיעל ליעבע און מיט נאָך מעהר ליעבע זינגט זי זיי פאַר'ן עולם. איהר שטימע איז שוין פעראידישט געוואָרען, אָבער די ווערטער־קומען ארויס ביי איהר אזוי ווי זיי וואָלטען בעלאַנגען צו א פאָלק וואָס איז שוין לאנג געשטאָרבען.

איידער זי הויבט אָן זינגען א ליעד דערקלערט זי עס פריהער אין ענגליש. פערטייטשט דעם אינהאלט און פערטייטשט דאָס אידישע לעבען וואו די ליעד איז געבוירען געוואָרען. און איך זיץ און הער עס צו. און דער ווערטאָג אין הארצען נאָגט און נאָגט, עס דאכט זיך:

געשטאָרבען איז דאָ א טייל פון אונזער אידישען לעבען, גע-

פון שעהנעם וועטער. פון שווערע צייטען. פון מלחמות אויף דער וועלט און שלעכטע שפייזען.

ס'קלינגט דאָך אַלץ ווי א וויץ. ווי א וויץ. ווי א שפּאס — אפילו ניט קיין טרויעריגער שפּאס...

צוויי ווינטערען האָב איך געוואוינט אינ'ם מזרח טייל פון די בראָנקס, דאָרט אין ניו יאָרק. טאָג־טעגליך בין איך שעה'ן־ווייז אומגעגאנגען אין די געדיכטע, אידישע גאסען. קינדערלעך קיין עין־הרע ווי מאָן. און קיין איין מאָל דורך דער גאנצער צייט האָב איך ניט געהאט די זכיה צו הערען ווי קינד מיט קינד שרייט זיך דורך אין דער שפּראך פון זיין טאטע־מאמע.

ווידער האָב איך בעגעגענט דאָ און דאָרט א יונגערמאן, אַן אוניווערזיטעט שילער, געבוירען געוואָרען דאָ אין לאנד, וואָס האָט זיך געבראָכען די צייהנער ערקלערענדיג מיר זיין ליעבע צו אידיש און, אז שלעכט, זעהר שלעכט האָבען זיין טאטע־מאמע געטהאָן, וואָס האָבען פערגעסען צו געבען איהם אין דער יוגענד ז י י ן שפּראך...

און ווער ס'האָט צער דערפון, וואָס אידיש געהט אונטער דאָ אין לאנד און קען זיך מיט יענעם'ס צרה טרייסטען — איהם קען איך דערצעהלען, אז —

— די קינדער וואָס קומען ארוים פון שטאָלצע, דייטשע טאטע־מאמע, שעהמען זיך אויך צו רעדען אין גאס די שפּראך פון זייער פ אָ ט ע ר ל א נ ד.

זאָלען זיי זיך טרייסטען אויך מיט דעם — אויב זיי זוכען א טרייסט, אז —

— ניט נאָר שפּראַבען אליין געהען דאָ אונטער אין געיעג צו "מאַבען" א לעבען....

מיש אלטער משכיל.

מיט אמאל קומט אריין די אינגסטע טאכטער פון בעל-הבית; א שווארצ׳חנ׳עוודיגע מיידעל פון א יאהר פערצעהן. זי האט זיך געזעצט צווישען די געסט און געווארט אויף איהר פריהשטיק.

— היינט איז דאך זונטאג, טא וואס-זשע טהוסטו היינט? — פרעגט ער איהר ווידער. — וואס טהוסטו א גאנצען זונטאגדיגען טאג?

— איך געה באלד אין דער שולע.

— וואס פאר א שולע זונטאג?

— א אידישע.

— וואס?

— איך געה דא אלע זונטאג זיך לערנען אידיש.

— אזוי גאר, דו לערענסט זיך העברעאיש?

— ניין, אידיש.

— האסט א טעות, העברעאיש מיינסטו געווים צו זאגען.

— ניין, כ׳מיין ד ז ש ו א י ש, וואס מען רעדט.

— ארויסגעווארפען די צייט, מיין קינד.

— פארוואס, כ׳וועל זיך ניט אויסלערנען? — פרעגט זי גאנץ נאאיוו.

— פארוואס... ס׳איז שווער דיר צו זאגען פארוואס. דו ביזט א קינד. נאר אט וואס. אט געה צו צום שפיגעל... שטעל זיך אזוי אוועק ביים שפיגעל מיט׳ן פנים און פאס אויף: ווי שעהן איז דיין פנים, ווען דו רעדסט ענגליש און ווי חעסליך ער קוקט אויס, ווען דו רעדסט אידיש. יא, יא, געה צו צום שפיגעל.

זי איז רויט געווארען, געקוקט אויפ׳ן עולם ארום, געפארשט וואס פאר אן איינדרוק ס׳האט אויפ׳ן עולם געמאכט. ס׳אייגענע איז געווען מיט איהם. ער האט זיך עפעס אליין פערוואונדערט פון זיינע רייד און האט צום עולם בליקען געווארפען.

כ׳האב איהם שפעטער א ווייל גהערט רערענדיג מיט דער ווירטין אידיש. מיט דעם קאוונער אקצענט. מען האט געשמועסט

היגען אויסזעהען, ריין צונעפוצט, מענשען איילען ניט און פאל-מעס און אַליעאנדרען זיינען די איינציגע בוימער וואָס ציערען די שטאָט. די פּאַלמעס זיינען פון כלמורשט'דיגען ווינטער א ביסעל אָבגעשאָסען אָבער די אַליעאַנדרען וואקסען און גרינען אויף גאָט'ס בעראָט, האָבען זיך אזוי צובליהט, אזש א חיות איז צו געהן אין די שטילע גאסען. פאראן דאָ טראַמווייען אין שטאָט, וואָס פערנעה מען זיך מיט איבערפיהרען די לופט פון איין עק שטאָט צום אנדער-רען. מענשען ווינציג. הייזער זיינען טאקע פאראנען פאר פערציג טויזענד נפשות, אָבער נפשות פעהלען.

און אזוי האָב איך מיר דאָ אָבגעשטעלט אויסרוהען אביסעל די ביינער און אָנוואַרימען זיך אביסעל פון די גרויסע קרירות וואָס האָבען מיך שוין צופיעל גע'רודפ'ט אין וועג, פאר די לעצטע חדשים.

אז איהר רעדט מיט אן אָרטינגען איינוואוינער, וואָס האָט נאָך ליעב גאַלוועסטאָן דערצו, בעקלאָגט ער זיך:

— אונזער שטאָט האָט שוין איצטער געקענט זיין אזוי גרויס אפשר ווי ניו־ארלינס, וואָס קאָנקורירט מיט אונזער האַפען, אָבער צוליעב די שטורם-ווינטען קען אונזער שטאָט ניט וואקסען און מענ-שען קענען זיך דאָ ניט איינפלאנצען.

און גאַלוועסטאָן איז דאָך איינע, פון די וויכטיגסטע פּאָרטען אין לאנד. דער גרעסטער טייל וואטע פון לאנד וואָס ווערט אין די דרום־מערב שטאטען געשאפען ווערט דורך גאַלוועסטאָן ארויסגע־פיהרט און די שטאָט האָט מעגליכקייטען געהאט אויפצואוואקסען מיט דער אייגענער שנעלקייט ווי פיעל אנדערע שטעט דאָ אין לאנד, וואָס זיינען כמעט איבער נאכט בעשאפען געוואָרען. נאָר צוליעב די שטורם־ווינטען, וואָס קומען כאָטש זעהר, זעהר זעלטען איז גאַלוועסטאָן פער'משפט געוואָרען צו זיין קליין און בעשיידען און איהרע שכנ'ישע שטעט, ווייטער פון ים, וואקסען און ענטוויק-לען זיך.

גאַלוועסטאָן אליין איז פאקטיש א אינזעל. אז איהר קומט אָן

גאלוועסטאָן

ביי א חודש צייט האָב איך דא געוויילט. א ביסעל צופיעל פאַר דעם וואָס רייזט און וויל זיינע איינדריקען פערשרייבען. אז מען ווערט א בירגער אין שטאָט הערט מען אויף צו זעהן דאָס, וואָס עס האָט זיך געוואָרפען אין די אויגען אין דעם ערשטען אוי־גענבליק ווען דיין פוס האָט אריבערגעטראָטען איבער'ן שוועל פון שטאָט. גאלוועסטאָן פערמאָגט ביי א פערציג טויזענד איינוואוינער, און וויפיעל אזעלכע ש ט ע ט ע ל ע ך זיינען פאַראן אין לאנד און קיינער פון אונז האָט פון זייערע נעמען ניט געהערט, אדער יא גע־הערט און גלייך פערגעסען — אָבער גאלוועסטאָן ווייסט מען.

אין רוסלאנד, פאַר'ן ארויספאָהרען קיין אמעריקא, ישובט מען זיך צו פאָהרען דורך ניו יאָרק אדער אפשר דורך גאלוועסטאָן וואָס אין מעקסיקאנער ים־אויסגוס. כאָטש קיין ניו יאָרק קומט מען אָן אין א וואָך צייט און קיין גאלוועסטאָן, אז גאָט העלפט — אויפ'ן פינ־און־צוואנציגסטען טאָג. דער נאָמען גאלוועסטאָן איז פערבונ־דען מיט ט ע ר י ט אָ ר י א ל י ז ם מיט ווייטע האָריזאָנטען: דער טויער צום שטאָט טעקסאס, וואָס איז אזוי גרויס ווי גאנץ דייטשלאנד, פערמאָגט פעטע ערד און, וואָס אינגאנצען ביי א פיער מיליאָן מענשען קלאַטשען זיך ארום אין דער ברייטער, ווייטער, פרוכטבארער געגענד. מיר האָט אויך דער נאָמען צופיעל געקלונגען אין די אויערען און איך האָב בעטראַכט אהער צו פערקירעווען.

געוואַרט האָב איך צו טרעפען א האפען־שטאָט, ווי דער שטיי־נער, וואו מענשען זיינען שטענדיג אין א בהלה און וואָס אויפ'ן חשבון פון פאָרט איז די שטאָט פערלאָזען און וואו געלט איבער דער מאָס שיט זיך אין דער לענג און דער ברייט; געטראַכט צו געפינען א שטאָט פון די שטעט, וואָס כ'האָב פיינט און וואָס זיינען מיר צו לאסט אויף מיין לעבענס־וועג....

און געפונען האָב איך א קליין שטעטעלע מיט א ליבען, רו־

מאכט. די וואנט האט טאקע איחר דיענסט געטאן בראוו. האבען זיך אבער די וואסערען געקליגט הינטען ארום זיך ארייגצוקלייבען אין שטאט אריין און ארויסטראגען די סחורות פון די געשעפטען. די כוואליעס האבען זיך ערטערווייז אונטער דער וואנט ארונטער־געגראבען און די ערד מיט דעם בולוואר אינאיינעם ארויסגע־שווייגקט. קיין לעבענס זיינען דעם מאל ניט אומגעקומען אבער ס'איז געווען א ווארנונג צו די מענשען, אז זיי זאלען זיך האלטען א ביסעל ווייטער פון דאנען. א גרויסער טייל פון די וואס ווילען לעבען זיכער און רוהיג אויף גאטס ערד, האבען זיך ארויסגע־קליבען און אויף זייער חשבון בליהען די שכני'שע שטעט. דאס פערבליבענע אבער געהט זיך אן מיט זיין עקשנות. זינט נאכ'ן שטורם געהט אן די ארבייט ארום דעם ווידערשפענסטיגען ים, איהם אויף צו להכעים. מען האט פון ים ארויסגעפאמפעט זאמד און דעם איינגעפאלענעם בולוואר צוריק צו זיך געבראכט. נאך איצטער ארבייטען ארום הונדערטער ארבייטער טעגליך ביי דעם בולוואר, יענע שפורען פון חורבן צו פערווישען. צעמענט און געהאקטע שטיי־נער, ציגעל און ווידער צעמענט, דראט און אייזען שטאבער ווע־רען אינאיינעם געגאסען און פערגאסען. טאג־טעגליך קומען אן צוגען, ברענגען אין זייערע פראכט וואגאנעס שווארצע פעטע ערד פון ערגעץ. מיט דער ערד הויבט מען אויף דעם גאנצען פאס לאנד וואס לויפט מיט דער לענג פון ברעג. דא ועט ווערען פערפלאנצט גראז, בוימער; מאכען, אז די כוואליעס זאלען אזוי לייכט עס ניט קענען אראבטראגען יעמאלט ווען זיי פאטשען איבער דער הויכער וואנט.

רעדט מען אבער מיט די געשעפטס־לייט אין צענטער שטאט פון דער ארבייט וואס ווערט ביים ברעג ים געטאן, שמייכלען זיי סקעפטיש:

— גאלוועסטאן וועט שוין ניט ווערען דאס וואס זי האט בע־דארפט זיין, ניטא קיין גליקען. געשעפטען מאכען זיך צו.

אין דעם איצטיגען קריזיס אבער איז געווים מעהר שולדיג

מיט דער אייזענבאהן בעראַרף דער צוג אַריבערגעהן אַ בריק, גע-
מויערט אין ים־אויסגוס, גאַנצע צוויי מייל לאַנג. און די גרויסע
שטורם־ווינטען וואָס טראָגען זיך פון צייט צו צייט ביי די ברעגעס
פון מעקסיקאַנער ים-אויסגוס האָבען זיך ספּעציעל אויף גאַלוועסטאָן
אָנגעזעצט. לאָזט ניט די מענשען דאָ זיך איינצופונדרעווען. דער
שטורם אין יאָהר ניינצען הונדערט האָט דעם ים געטריבען דער
גאַנצער שטאָט גאַלוועסטאָן אַראָבצואוואַשען, און שיעור שיעור איז
עס ניט געשעהן. דעמאָלט זיינען טויזענדער מענשען אומגעקו-
מען און אַ טייל פון דער שטאָט איז אָבגעשווענקט געוואָרען. אַ
גרויסער טייל פון די לעבען־געבליבענע האָבען די שטאָט פערלאָזען
און דער מעהר איינגע'עקשנ'טער עולם האָט גענומען וכען פלענער
ווי אַזוי דעם שטורם בייצוקומען.

דעמאָלט האָט מען געמויערט אַ וואַנט אַרום שטאָט. פון ים
אַרויס, כדי צו געבען אַ ווידערשטאַנד די כוואַליעס וואָס האָבען זיך
אין גוטע צייטען צו־נאָהענט צום ברעג גערוקט. די וואַנט איז איי-
נע פון די מערקווירדיגסטע שטיקלאַך אַרבייט, וואָס זאָגט עדות
אויף דעם מענשענס עקשנות דער ווילדער נאַטור מנצח צו זיין. די
וואַנט איז מאַסיוו, זיבעצען פוס הויך און אַזוי פיעל איז איהר
דיק אין דער טיעף; גאַרטעלט אַרום די שטאָט אויף גאַנצע פיער
מייל. און כדי שוין צו זיין גאָר זיכער, האָט מען אָנגעפיהרט אַ
וועלט מיט שטיקער גראַניט און אונטען ביים וואַנט אָנגעוואָרפען
כדי די כוואַליע, ווען זי קומט אָן זאָל זיך איהר ערשטער אימפּעט
אָן די שטיקער גראַניט אָבשלאָגען אַזוי, אַז די וואַנט זאָל זיין וואָס
מעהר בעשיצט. אויבען, צום ים אַרויס, לויפט אַ ברייטער בולוואַר,
אַ וועג פאַר אויטאָמאָבילען. נאָך יענעם שטורם האָט מען אין גע-
וויסע ערטער די שטאָט געהויבען, אום זיכער צו זיין פאַר אַ נייעם
אומגליק, אָבער אינגאַנצען זעהט אויס האָט עס ניט געהאָלפען.

פאַר צוויי יאָהרען, אין אויגוסט האָט דער שטורם מיט ים
ווידער זיך פערמאָסטען אָבצושווינקען גאַלוועסטאָן פון דער ערד.
עס איז איהם ניט געלונגען, אָבער גענוג חורבן האָט ער אָנגע-

לאנד.

אפשר פסק'ענען זיי דא שאלות אויך. כ'ווייס ניט. דאס בי־סעל גריניוואָרג איז איינגעטיילט און צוטיילט אין קליינע פארטיי־צווייגעלעך. אלע שטעהען אין פערבינדונג מיט ניו־יאָרק, מיט דעם גרויסען פארטייען־ים און זיינע גרויסע פיש.

איין מאָל בין איך דא אויפגעטראָטען מיט א פאָרטראג. ס'איז געווען אויף דעם פערלאנג פון די ס. ט., ס'מיינט סאָציאליסטען־טעריטאָריאליסטען. כאָטש זיי זיינען בלויז א בינטעלע פון צעהן מיטגליעדער, דאָך זיינען זיי ווייט ניט די קלענסטע פארטיי־גרופע. פאראן פארטייען אידישע אין לאנד, וואָס האָבען דא נאָך קלענערע צווייגעלעך. און כאָטש צוליעב מיין כבוד וועגען האָט עס מיט קיין גרויסער קאָנקורענץ ניט געשמעקט, פונדעסטוועגען האָט זיך בלויז אן עולם פון א פופציג נפשות אויפגעקליבען, שוין אריינרעכענענ־דיג ביי א טוץ קליינע, שעהנע און קלוגע קינדערלעך, וואָס האָבען זיך זעהר שטארק אמוזירט ביי זייערע מאַמעס אויף די הענט און הארציג געלאכט. בלויז א פאָר קינדערלעך, אויך שעהנינקע און ליכטיגע, האָבען ניט אזוי גוט פערשטאנען דעם רעדנער און האָבען זיך פערנאנדערגעוויינט.

זומער צייט קומען אהער אַן זעהר פיעל זומער־געסט צום ים, פון וואנען ס'בלאָזט שטענדיג א קיהלער ווינטעל. פאר מיר איז אָבער דער חודש אפריל דא גענוג זומערדיג געווען, גענוג ליכטיג געווען. און די צובליהטע אָליעאנדרעס, וואָס אויף יעדען שריט און טריט, וועלען לאנג, לאנג אין זכרון מיינעם אויפהאלטען אָט די שעהנע ליעבע שטעטעלע, וואָס הייסט גאלוועסטאָן און וואָס האָט נאָך א צונאָמען: "די שטאָט פון אָליעאנדרען".

די מלחמה ווי דער פאר צוויי יאָהריגער שטורם. גאַלוועסטאָ'נער פּאָרט איז פערבונדען מיט אַלע אויסלענדישע שיפען־ליניעס און זייענדיג דער צווייטער פּאָרט אין לאַנד נאָך ניו יאָרק, האָט אהער פּרנסה געראַרפט שטראָמען דורך טיר און טויער. דורך גאַוועלסטאָן האָט מען ארויסגעפיהרט וואַטע, אויל, תבואות, געהילצען און אהער האָט מען אריינגעפיהרט קאַפע, צוקער, פרוכטען פון די טראָ־פּישע געגענדען, שטאָל און אייזען פאַר'ן געברויך פון דער געגענד.

זינט די מלחמה האָט זיך דער האַנדעל מיט אייראָפּא כמעט אינגאַנצען אָבגעשניטען און דער פּאָרט איז ווי אָבגעשטאָרבען. ס'קומט אָן ווען־ניט־ווען א שיף. עפּעס רודערט זיך כלומר'שט אין פּאָרט, עפּעס לאָדט מען אָן, עפּעס לאָדט מען אויס — אָבער אָהן לעבען, אָהן מזל און ברכה...

אונזערע אידען זאָגט מען זיינען דאָ פאַראַן אריבער טויזענד, אָבער דער גוטער יאָהר ווייס וואו זיי זיינען. שווער זיי צו זעהן אַלע אינאיינעם. פון די צעהן טויזענד אימיגראַנטען, וואָס זיינען אין פערלויף פון די לעצטע יאָהרען פאַר דער מלחמה אָנגעקומען דורך גאַלוועסטאָנער פּאָרט, איז בלויז א פּאָר הונדערט פון זיי האָבען זיך דאָ אָבגעשטעלט; די איבריגע האָבען זיך צושאָטען אין די איבעריגע שטעט און שטעטלעך פון טעקסאַס. ווער ס'פּעדעלט, ווער ס'האַנדעלט מיט אַלטוואַרג און ברוך, ווער ס'האָט גלאַט אַזוי קיין פּרנסה ניט. אַנדערע האָבען זיך דוקא ארויפגעאַרבייט פון די אויבענדערמאָנטע פּרנסות.

אומ...ענדיג אין די גאַסען פון גאַלוועסטאָן קען מען בע־געגענען זעהר אָפט צוויי שעהנע אידען מיט שעהנע אידישע בערד. יעדערער אויף זיין וועגעלע טרייבט זיך אויף זיין מלמד'עשען אופן אָן זיין פערדעל און די נעגער ביים זייט, וואָס האָבען צייט אויף אַלע זיך צו פערקוקען, בעטראַכטען אָט די ו ו י ל ד ע פאַר־שוינען און לאַכען.

דאָס זיינען שוחטים. קוילענען אַליין, און שפּעטער צופיהרען זיי די פלייש צו זייערע קונדען. ניט קיין גרויסער נייס דאָ אין

דורכזיכטיג מיט אליווען־קאליר איבערגעגאסען. וואו די ערד האט זיך מעהר צום הימעל ארויסגעבויגען, העכער די ברוסט ארויסגע־שטעלט — דארט איז דער גראז העכער און די גרינקייט זיכערער און טיעפער.

עס ציהט זיך א קאקאראזע פעלד אוועק. נאר וואס פון דער ערד דער דרייערדיגער, פיערערדיגער, ברייטע גראז־בינטעלע זיך ארויסגעשלאגען. עס טוט א בלאז א ווינטעלע איבער זייערע שפי־צען און די אלע בינטעלעך גרינינקע בויגען זיך אהין וואו דער ווינט איז אנטלאפען געווארען. וואו־ניט־וואו א הויז אין פעלד. ניטא קיין שטאל. די בהמות זומערען און ווינטערען אונטער׳ן פרייען הימעל. א סך ערד פערמאגט דא איין מענש און איין הויז פון דער אנדערער איז דעריבער ווייט. פון דער ערד אליין קוקט אזוי פיעל ליעבע, אזוי פיל נעדולד ארויס:

— צו וואס אזא קליין שטיבעל האסטו דא אוועקגעשטעלט און פאר וואס נאר איינע? — דאכט זיך ווינקט די ערד.

— פאר וואס בלויז צוויי קינדערלעך האסטו נעבען שטוב און ניט אזא גרויסע מחנה ווי די הינדעלעך, וואס לויפען נאך דער מא־מע־הון? אלע, אלע קען איך דאך מפרנס זיין; אלע, אלע קען איך טראגען; אלע, אלע קענען זיך צוזאם אנעסען...

און די ערד דא שמייכעלט מיט דעם אייגענעם שמייכעל ווי דארט אין ארגענטינע, די ווייטע לאנד, אויף ביים ברעג פון אט־לאנטיק. און די גרינע גראזען, וואס שלאגען זיך פון דער ערד ארויס שמייכלען און ווינקען מיט׳ן אייגענעם חן, ווי דארט ווייט, אויף יענער זייט ים אין די פעלדער פון ליטא און פוילען... און דער עפעל וואס בליהט הינטער׳ן פענסטער ביים פויער־הייזעל אטעמט מיט דעם אייגענעם שמעקענדיגען ריח, וואס דער עפעלבוים ערגעץ דארט אויף יענער זייט פון די שטיינערנע בערג, אויף יענער זייט, ביים ברעג פון ש ט י ל ע ן י ם.

ווייטער, ווייטער טראגט זיך דער צוג. מיט אמאל גאטס חסד האט זיך אבגעטאן פון א שטיק ערד. דער מענש האט זיך מיט זיין

אומעטיגע צייטען

שעה נאָך שעה געהט פערביי. איך קען מיינע אויגען פון פענסטער ניט אָברייסען. די בליקען זיי ווערען ניט זאט מיט דער ליכיטגקייט וואָס שטראָמט פון אויבען און מיט די ליעבע, צארטע קאָלירען, וואָס גיסען זיך איבער דער ערד.

איך פאָהר דורך טעקסעס; דער גרעסטער שטאט פון'ם לאנד, וואָס ווי גאנץ דייטשלאנד איז ער גרויס. איך האָב אָנגעהויבען מיין רייזע פון ברעג ים; פונ'ם ראנד פון לאנד און שטאט טעקסעס. פון גאלוועסטאָן. און מיין וועג ציהט זיך צו צפון צו, אביסעל צו מערב געניייגט. איך פאָהר פון א פריהען זומער ארויס און וועל זיך ווידער צו א פערשפעטיגטען פריהלינג דערקלייבען. כ'וויים, אז מאָרגען וועל איך אפשר שניי-פעלדער אין מיין וועג בעגעגענען; שלאקס-רעגענס קאלטע קענען אפשר שמייסען אין די פענסטער פון מיין וואגאָן. היינט איז נאָך אָבער זומער. אָנהויב זומער אויף גאָט'ס גרויסער און ברייטער וועלט דאָ ארום, וואָס שפרייזט זיך אין דרום זייט פון טעקסעס.

די געגענד איז פלאך, עטוואָס, וואו־ניט־וואו אביסעלע צו־קריכט. גרוילאך בלוילאך זעהן אויס די נאָר־וואָס צואקערטע פעל־דער און די פריש איבערגעקערטע גלייכע ערד שיינט מיט דעם פון געשליפענעם זילבער אָבגלאנץ איך קען מיינע אויגען פון פענסטער ניט אָברייסען.

ס'אי נאָך ווייט פון האלבען טאָג און ווער האָט אזא שטרע-קע ערד שוין אזוי פריה צואקערט?

פון ווייטען בעווייזען זיך פינף פערד, שלעפען דעם דריי־פא-כיגען אקער און הינטער זיי יעגער פלייסיגער פויער. דער צוג לויפט פערביי און איך זעה זיין פנים ניט.

ביים זייט גרינט א ווייצען פעלד; נאָר וואָס פון דער ערד ארויס דער גרינער גרעזעלע און די גרינקייט איז אזוי איידעל און

דעם גראז, מאכט זאס דער ערד און מאכט ליכטיג גרינען די גרע־ זעלער און בלעטעלאך וואס שפרייטען זיך און וויקלען זיך ווייט, גאר ווייט אוועק ביז צו דעם ברעג פון די הימלען, מזרח, מערב, צפון און דרום. פון וואנען עס זעהען זיך איינציגע הייזלעך; וואו עס בעווייזען זיך רויטע פלעקען, רויטע קיה און קעלבער אויף דעם גרינעם, אויסגעשפרייטען גראזען־קלייד און בלעטער־געוועב...

ווייטער, ווייטער שניידט זיך דער וועג. א דערפעלע זיך בע־ וויזען, איין קלויסטערעל, איין שוהלע ארום וועלכער עס שוויבלען קינדערלעך. איין קרעמעלע וואו מען פערקויפט אלץ און גאר נים. איין האטעל, א שטאק הויך און דריי פענסטער ברייט. דער צוג שטעלט זיך אב. א סך מענער און איין פרוי, א מיידעל, קומען צום באהן ארויס, בעטראכטען מיט בליקען פרעמדלאך די מענשען וואס נעהען אויף א רגע פון צוג ארויס. מענער ברייטע, מיט ברייטע הענט און פלייצעס. די מיידעל א שלאנקע, ווינטיג, און מיט אומעט איז איהר לעבען פול געווארען ווייל באהנען געהן דא טאג און נאכט פערביי. און די מענער, יונגע, ברוינע פנים'ער, קייען טאבאק און שפייען צו די רעדער פון אונזערע וואגאנעס. אט די איינע מיידעל אפשר מיט איהר ווינטיג און שארפע, דרייסטע בליקען, טיילט זי ליעבע צו די אלע מענער דא מיט די ברייטע הענט און פלייצעס און מיט ליעבע און מיט לוסט איז איהר הארץ נאך אלץ פול אי־ בער די ראנדען. אפשר איינער פון די יונגען דא, וואס ברייט ערנעץ הינטער'ן דערפעל גרינט שוין זיין פעלד, ער וועט אין די תבואות שפעטער זי בענעגענען און זי וועט זיינע ווערען. וועט איהם א מאמע ווערען פריהער פון איין קינד און דערנאך פון א צווייטען; וועט זי איהרע בליקען אוועקנעהמען פון די באהנען וואס טראַ־ גען זיך דורך די גרינע פעלדער און לאזען א בענקעניש נאך זיך איבער; לאזען א קלעמעניש אין הארצען איבער. עס וועט זיך מעהר איהר הארץ פרעהען צום לאכען פון איהרע קינדער, אדער נחת שעפ־ פען הערענדיג דעם געוויש פון מילך־שטראמען אין גרויסען שעפעל אהיין ווען א יונג וועם די זאמע קיה איהרע מעלקען....

גוטען ווילען צו איהר ניט דערנעהענטערט. עס האָט איבער איהר די שליטה דער קאַרגער און טרוקענער ווינט.

אימיצער האָט די גרויסע שטרעקע ערד אָבגעקויפט. זעהר ביליג געקויפט. כמעט פאר אומזיסט אפשר געקראָגען. אָבער קיין ליעבע צו איהר האָט ער ניט. קליין־געלט האָט ער אויסגעגעבען און ער ווארט אז דערפון זאָל גרויס־געלט ווערען. טיעפע זעק האָט ער זיך אָנגענעהט פאר גאָלדענע מטבעות אָבער ניט פאר גאָלדענע ווייץ און בריליאַנטענע קאָרן. אָט דאָס פעלד בעלאנגט צו איהם; ער האָט דעם קנין אויף דעם. האָט ער עס מיט שטעכעדיגע דראָטען ארומגעצאמט און אויף הפקר צום ווינט איבערגעגעבען. ער ווארט דאָרט און ווארט אין שטאָט זיצענדיג, געניסענדיג דעם שטויב פון שטאָט. ווארט ער אויף בעריכטען וואָס קומען אָן פון ווייטען צו איהם; וויפיעל איז דער מקח פון גאָטס ערד געשטיגען. מיט וויפיעל קען שווערער זיין קעשענע ווערען? און דאָ אויפ'ן פעלד וואַקסען קאַלטענעס־גראזען. גראָבע גראָזען. קומען פון דער ערד ארויס גראָב און טרוקען; אפילו די קוה — גאָט'ס בעשעפעניש — קען זיי ניט צוקייען.

עס איז דערפאר, וואָס די ערד האָט מען נאָך ניט צואַקערט, און גאָט האָט נאָך איבער די צואקערטע בראזנעס, זיין ברכה ניט געשיקט. עס איז דערפאר וואָס קיין קערענדלעך האָט נאָך דער מענש מיט זיין האנט דאָ ניט געזעעט און מיט האָפנונג דעם קערענדעל אין דער ערד אריין ניט בעגלייט. ערגעץ פון ווייטען האָט דער ווינט אהער קערענדלעך געבראכט און געלאָזט זיי פאלען אויף א ניט־צואקערט פעלד, אויף א ניט־געבענשטען גרונט. און עס וואַקסען דאָ גראָזען ווילדע, גראָבע, פאר'ן ווינט א שפיעל, פאר'ן שטויב צום רוהען. עס קען גאָט'ס רעגען זיי ניט דערוואַשען, זייער גרינ־קייט גרינער מאַכען.

אָט דאָס גרעזעלע וואָס איז פון א ווייץ אָדער א קאָרען, אָדער א גערשטען און אפשר פון א האָבער, וואָס איז אין דער ערד געלעגען און געקוואָלען, אָט די פרוכט וואָס מענש און בהמה פיהלען אין דעם יערערער דעם טעם פון דער ערד — גיסט א רעגען וואַשט ער

זעגענט זיך מיט׳ן עולם. חריי מיידלעך, צוויי שוועסטער אין איהם געראָטען און איינע א פרעמדע. די מאמע אין מיטען. איין מיידעל א פרעמדע און דאָך וויינט זי צום שטארקסטען. עס וויינט אין דער שטיל די מאמע, עס בייסען די ליפען און שלינגען די טרערען די צוויי שוועסטער, ס׳ווישען די אויגען געזונטע מענער ארום, ס׳גע־זעגענט זיך דער יונג, בייסט די ליפען. און עס ציטערט זיין פנים פון געוויין. עס ריהרט זיך דער צוג מיט׳ן יונג. עס ציטערען די פנים׳ער, עס פליסען די טרערען, עס וויינען דריי מיידלאך און א מאמע אין מיטען...

א מלחמה... מען רופט איהם אין מלחמה אריין. עס רופט די שטאָט. די שטאָט, וואָס האָט דעם ריח פון גראָז אויף רויך פון פאבריק פערביטען, זי רופט די יונגען פון פעלד אין מלחמה אריין...

עס פאלט צו די נאכט. ניטאָ וואָס צו זעהן דורך די פענסטער. עס לייכטען די עלעקטרישע לעמפלעך פון אויבען. די רעדער רוי־שען איצטער נאָך שטארקער. דער גערויש פון די רעדער איז טרו-קען און פרעך, פון שטאָט קומט ער דער שטאָלענער קלאנג וואָס הערשט איבער דער וועלט. איך פערמאך די אויגען און וויל דער טאָג זאָל זיך צו מיר אומקעהרען, כ׳וויל נאָך אמאָל די גרינע פעלדער זעהען און מיט דעם גרויסען פרידען, וואָס הערשט איבער זיי נאָך אמאָל מיין הארץ אָנזעטיגען און בערוהיגען, אָבער פאר די אויגען קומען ארויס יענע דריי מיידלאך און די מאַ־מע אין מיטען, וואָס קלאָגען און וויינען און... — — — — — — — — —

ס׳איז ניט קיין חלום, ס׳איז אויך ניט די ווירקליכקייט. ס׳איז בלויז דאָס לעבען צווישען ט ו י ט א ו ן ל ע ב ע ן.

ווייטער, ווייטער טראָגט זיך דער צוג. דער טאָג איז שוין באלד פערגאנגען. די רעדער רוישען אלץ טרוקען און טריקענער. עס ליגט א צייטונג נעבען מיינע פיס, אויף דער ערד אראָבגעפאלען. מיט גרויסע אותיות, שרעקליכע אותיות, רויטע און שווארצע, דער־צעהלט מען פון שרעקען, פון מלחמות אויף דער וועלט. א הונגער אויף דער וועלט. דאָ אין לאנד איז אויך מלחמה. דאָ אין לאנד איז אויך א הונגער...

—ווער קלערט עס אויס אזעלכע שרעקען ווען אלץ ארום גרינט אזוי שעהן?

מיט פרידען ווינקט דער בוים ווען אונזער צוג טראָגט זיך שנעל פערביי. אזעלכע ברייטע וועלטען, אזא רייכע ערד און הונגער נאָר זאָל הערשען!.. הונגער גאָר זאָל שרעקען...

אפשר דאָרט, די שטעט, די גרויסע שטעט — ווי רופט מען זיי דאָרט? שיקאגא, ניו יאָרק און נאָך אזעלכע שטעט אויף דער וועלט, וואָס פערגעסען האָב איך זייערע נעמען. זיי האָ־בען עס די מלחמות אויסגעקלערט און איצטער רופען זיי דעם הונ-גער אויך ארויס. אָבער דאָ — וו'הייסט א הונגער?! קען דאָ הונגער נאָר א טריט וואו שטעלען. אזוי פיעל קערענדלעך אין דער ערד בע־האלטען האָבען זיי אָנגעקוואָלען און גרינען איצטער; אזוי פיעל תבואות נאָך אין שפייכלערס פאראנגען. עפעל, בארנעס וועלען פרי-שע באלד שוין צייטיג זיין. צוויי חדשים; דריי חדשים. און וואָס איז דעם מענשענ'ס לעבען אין די רייכע רחבות'דיגע געגענדען?...

א אייביגער לעבען. אָהן סוף יאָהרען פון פריעדען דערצויגענע.

איז אמת, אז ערגעץ וואו איז איצט מלחמה? איז אמת, אז ערגעץ וואו האָט מען די פערד פון אקער אויסגעשפאנט, אין האר-מאטען איינגעשפאנט און טרייבען זיך איבער די נאָר וואָס אויפ־געגאנגענע קאָרען און ווייצען-פעלדער, טרעטען און טויטען די מתנה פון גאָט, די ברויטען וואָס וואקסען פון דער ערד ארויס?

אָט איז דער צוג שוין ווידער שטעהן געבליבען, מענשען, א געזעמעל אויפ'ן סטאנציע זיך פערזאמעלט. א יונג, א שעהנער בע־

ווייז האָט זיך מיר אויסגעדאַכט: אַט באַלד קומען זיי, די בערג אריין, אין שטאָט אריין, מיט דעם שנײי אויפ'ן קאָרק און וועלען אין די פענסטער, אין די הייזער אריינקוקען. וואָרים די גרויסע ליכטיגקייט מאַכט די בערג אויסזעהען צייטענווייז אַזוי גרינג, אַזוי נאָהענט, אַזוי האַרציג בעפריינדעט, כאָטש גיט זיך צונויף מיט זיי אינאיינעם; כאָטש ווער א טייל פון זיי און טראָג אין מיטען זומער דעם קלאָרען שנײי אויפ'ן קאָפּ.

מיט פינף טויזענד פוס איז דענווער נאָהענטער צו די הימלען ווי ניו יאָרק. און מיט זונענשיין קענט איהר זיך דאָ אַזוי אָנ־טרינקען, אַזש פון די אויגען זאָלען שטראַלען שיסען.

אבער צו גרויס אביסעל איז דענווער. צו גרויס; אַזוי אַמוועג־ניגסטען דאַכט זיך מיר אויס. פאַר א שטאָט וואָס טוליעט זיך צו־פוסענס די פעלזען־בערג איז צופיעל דריטהאַלבען הונדערט טוי־זענד איינוואוינער. צוויי הונדערט פופציג טויזענד מענשען־קינ־דער. איך וואָלט אָבער דער שטאָט ניט גערופען מיט'ן נאָמען דענ־ווער נאָר — האָפנונג.

ווייל נאָר די האָפנונג האָט אהער אזוי פיעל מענשען גע־בראַכט. כ'מיין ניט די וואָס טראָגען זיך דאָ דורך ווי דער ווינט, אויפ'ן וועג צום שטילען ים. כ'בין אויסען די וואָס זיינען אהער געקומען און ווי מיט א מאַגנעט האָט עס זיי צוגעצויגען צו די פיס פון די בערג. אָט דער ברוינער גרונט דאָ ציהט די מענשען צו זיך כאָטש טרוקען, זעהר טרוקען איז ער. אָט די פעלזען־בערג וואָס טראָגען שנײי אויף זייער קאָרק ווינקען און כשופ'ן פון ווייטען. דורך זייער כשוף האָט זיך די שטאָט דענווער אויסגעבויט.

"...קומט אהער — ווינקען די בערג — קומט אהער און זעהט וואָס מיר טראָגען אין אונזער טיעפעניש! דאָס שעהנסטע, דאָס טייערסטע פון וואָס איהר מענשען־קינדער, חלום'ט טאָג און נאַכט. זילבער, גאָלד און איידעלע שטיינער; קוילען, קופער, צין און בליי. מיליאָנען דורות טראָגען מיר עס ביי זיך אין דער טיעפעניש; מיליאָנען דורות היטען מיר עס שוין אויף. קומט און טיילט זיך

דענווער

יעדעס לאנד האָט זיך איין שטאָט וואָס אלע ווייסען איהר נאָמען; וואָס יעדער איינציגער וואָלט דאַרט וועלען אמאָל אין לעבען זיין, פאָהרען אהין ניט פון געשעפטען וועגען נאָר אי״ זיך — בעסער פיהלען, שעהנער לעבען, זיך ארויסצוטאָן פון דער אלטעגליכער גרויקייט.

צו דעם סאָרט שטעט דאָ אין לאנד געהער ד ע נ ו ו ע ר, וואָס ביים שוועל פון קאָלאראָד-בערג.

די שטאָט ליגט פינף טויזענד פוס הויך, אויפ׳ן מיטען וועג פון אטלאנטיק צום פאסיפיק. מיט דעם נאָמען דענווער אויף די ליפען פאָהרט יעדערער פון זיין היים ארויס, אויב זיין געדאנק איז דאָס לאנד דורכצושניידען.

און דער דענווערער אליין — ניטאָ קיין גענוג צערטליכקייטען און איידעלע ווערטער מיט וועלכע ער זאָל ניט דערמאָנען דעם נאָמען דענווער. ווען איך שרייב די ווערטער געפין איך מיר שוין ביי פינף און זיבעציג מייל ווייט פון דענווער און א סך העכער אין די בערג און מיינע געדאנקען זיינען נאָך מיט די לעצטע פאַר טעג מיינע אין דענווער.

וואָרים אין ערגעץ, דאכט זיך מיר, האָב איך זיך ניט אָנגע-זעטיגט אזוי גענוג מיט ליכטיגקייט ווי אין די לעצטע טעג דאָ אין דענווער. דאכט מיר, אז אין ערגעץ דאָ אין לאנד איז די ליכ-טיגקייט ניט אזוי ברייט, אזוי קלינגענדיג ווי ארום דענווער. מיר האָט זיך צייטענווייז אויסגעוויזען, אז די ליכטיגקייט ארום דענ־ווער קלינגט מיט מיליאָנען ליכטיגע גלאָקען און די קלאנגען ני-סען זיך אין געשטאַלט פון זונענשטראַלען. די קאָלאָראַדער בערג שליסען זיך האנט־ביי־האנט ביי די ווענט פון דער שטאָט. די שעהנ־נע, זוניגע טעג, וואָס זיינען אויסגעפאַלען אויף מיין גורל, האָבען די בערג נאָך נאָהענטער צום שטאָט דערנעהענטערט און צייטענ-

ניט די וואָס פערקויפען דאָ צאצקעס פאר טוריסטען זיינען עס דאָס הארץ און נשמה פון דער שטאָט. ניט זיי האָבען זייער לעבען פערקניפּט מיט די אוצרות־סודות פון די בערג. דער ריכטיגער גייסט פון דער געגענד דאָ שפּיעלט זיך אָב אין די איינצעלנע, גאנץ בעשיידענע הייזער וואו אין א פענסטער ליגען זיך גאנץ שטיל און בעשיידען אויסגעלעגט שטיקלעך מינעראלען; גאָלד־רודע, זילבער־רודע און מיט קליינע נומערלעך פערצייכענט מיט קליינע, שטילע אויפשריפטען — אין וואָס פאר א מינע מען האָט עס געפונען פון וואָס פאר א טייל בארג מען האָט עס ארויסגעפונען.

אָט די אלע שטיקלעך רודע אין די פענסטער זיי זיינען עס די אַנזאָגער פון גרויס גליק; זיי ווינקען צו מענשען ריזיקאנטען, זיי זאָלען זייער שיקזאל מיט די קאלאראדער בערג פערבינדען.

אָבער ניט אלע, וואָס האָבען זייער לעבען מיט די סודות פון די בערג פערבונדען האָבען אין זייער לעבען מיט גליק זיך בע־געגענט. די האָפנונג האָט זיי פערפיהרט און צוריק אויף דעם פשוט'ען לעבענס־וועג ניט אומגעקעהרט...

פאראנען אָבער נאָך אנאנדער עולם וואָס ציהט זיך אהער. אנאנדער מין מענש, וואָס ניט דער גלאנץ פון גאָלד און דער קלאנג פון קופּער ציהט איהם אהער. נאָר די שעהנע, ליכטיגע זומער־טעג, די בלוי־בלויע הימלען ווינקען און כשוף'ען צו איהם פון וויי־טען; מאכען אז דער נאָמען דענווער זאָל קלינגען מיט האָפנונג און לעבען.

קיין דענווער קומט אויף דער עולם, וואָס האָט ערגעץ אין די גרויסע שטעט זיצענדיג געבויגען ביי א שטעפּ־מאשין, אדער וויקלענדיג סיגארען, אָדער טרינקענדיג צופיעל פון דעם לעבענס־בעכער, אדער — גאָר אפשר אמאָל ניט דערעסענדיג און פון צו־פיעל זאָרג, אָט אלע, אלע, דאָ און דאָרט, וואָס האָבען פּלוצלונג אין לעבען זייערע צולעכערטע לונגען דערשפּירט; און פּונקט אין פריהלינג ווען די פעלדער ציהרען זיך און גרינען, פארבט זיך זייער לעבען רויט, פארבט זיך זייער לעבען מיט זייער אייגען בלוט —אט

מיט אונזער פערמעגען. מיר וועלען פאר זיך לאָזען דעם שניי וואָס וועט אין הייסען זומער בלאנקען פון ווייטען אויף אונזערע שפּי-צען און איהר גראָבט זיך ביי אונז צופוסענס, גראָבט זיך וואָס טיעפער, וואָס טיעפער און קלייבט פון אונזערע אוצרות ארויס אלץ וואָס איהר קענט נאָר דערגרייכען אייער פערלאנג צו בעפריעדיגען. היט זיך אָבער ווען איהר טהוט עס. וואָרים צו גליק איז דאָ אומ-גליק א ברודער. זיי זיינען א צווילינג, געהען צוזאמען און דאָרטען קענט איהר זייביידען בעגעגענען...״

אזוי האָבען די בערג מיט דעם שניי אויפ׳ן קארק געוואונקען און געוואונקען. בעמערקט האָבען עס מענשען בראווע, מענשען דרייסטע, מענשען וואָס האָבען זיך ליעב מיט׳ן לעבען בעגעגענען ביים שוועל פון טויט, ביים טויער פון אייביגען לעבען. אהער האָ־בען זיך געצויגען מענשען וואָס ווערען ניט זאט מיט די געוועהנ־ליכע טעג אונטער געוועהנליכע הימלען; הימלען וואָס שפּרייטען זיך איבער א פּשוט׳ען לעבען אין דער נידער, איבער׳ן טאָל. אהער האָבען זיך געצויגען די זוכער פון גליק און האָבען אין איילעניש אויסגעלעגט ביים צופוסענס פון די בערג א שטאָט, וואָס האָט פאר זיי בעדארפט בלויז פאר א נאכטלעגער דיענען. א סך פון יענע בראווע, פלינקע, מענשען נאָכדעם ווי זיי האָבען זיך אין די בערג בעגעגענט מיט דעם גלאנץ פון גאָלד — האָבען זיי אויפגעעפענט זייערע אָדערען און פערבונדען זיי מיט די גאָלד־אָדערען וואָס אין די בערג. גאָלד האָט אין זייערע אָדערען, אין זייער בלוט אריינ-געשטראָמט און זיי זיינען שווער געוואָרען; האָבען זיך פאר שווער־קייט פון די בערג אראָבגעגליטשט. איצטער זיצען זיי אין שטאָט און זייערע מ ע נ ש ע ן, געדונגענע, פרייע-קנעכט טהוען פאר זיי זייער ארבייט אין די בערג. זייערע געדונגענע מענשען גראָבען זיך אלץ טיעפער און טיעפער אריין אין די פונדאמענטען פון די בערג, וואו גאָלד-אָדערען, זילבער-אָדערען, קופּער און קויל־אָדערען פלעכטען זיך ארויס פון הארצען פון די בערג און צולויפען זיך אויף אלע זייטען לענג און ברייט, הויך און נידעריג.

פון אטלאנטיק; פאראן אויך שטעט ביים ברעג פון שטילן ים. די מענשען וואָס ביים מזרח-ראנד פון לאנד בענקען צום ווייטען מערב. און די פון דער שעהנער ווייטער ו ו ע ס ט בענקען און ציהען זיך צו די ברעגעס פון אטלאנטיק. טאָג-איין טאָג-אויס פיהרען די באהנען אויסגעפּוצטע לייט, וואָס מיט א נערוועזער נייגעריגקייט אין זייער וועזען; פון מזרח קיין מערב און פון מערב קיין מזרח ציהען זיי און דערגוועד איז דער מיטעלפּונקט פון לאנד וואו די לייט וואָס פערבינדען דעם אטלאנטיק מיט'ן פּאסיפיק, שטעלען זיך אָב צו רוהען. יעדער טראָגט דעם נאָמען ד ע נ ו ו ע ר אויף זיינע ליפּען פון דער היים ארויספאָהרענדיג. סיי די קינדער פון דער ג אָ ל ד ע נ ע ר ו ו ע ס ט, סיי די קינדער פון דער ש ט אָ ל-א ו ן-ש ט י י נ ע ר נ ע ר א י ס ט שטייגען דאָ אויס און מיט אזא נאאיווער, קינדערשער נייגעריגקייט בעטראכטען זיי אלע וואָס די שטאָט פערמאָגט. און כאָטש די שטאָט פערמאָגט אליין גאָר ניט אויסער זונענשטראלען, בלויע הימלען און די בערג וואָס שליסען זיך האנט אין האנט ביי די גרענעצען פון דער שטאָט, דאָך איז פאר די פרעמדע דער נאָמען ד ע נ ו ו ע ר שעהן און דערהויבען.

זיי לאָזען זיך פיהרען דורך די גאסען דורך פיהרער, וואָס מאַ־כען אן ערנסטע מינע און רעדען פון יעדער קלייניגקייט מיט דעם טאָן פון דער גרעסטער וויכטיגקייט. כאָטש די הייזער זיינען גרוי און נאקעט, די גאסען ווי אלע גאסען פון א ניט־שעהנער שטאָט, און דאָך בעמערקט איהר ווי די אלע פרעמדע קוקען מיט אויגען פון פערליעבטע צו יעדען איינפאכען בנין וואָס קומט זיי אָן אין זייער וועג.

זיי זיינען פערליעבט און, ווי קליינע קינדער קויפען זיי זיך איין סואווענירס, צאצקעס קינדערשע, מיט דעם אויפשריפט "דענ־ווער"...

די בערג און די ליכטיגע טעג האָבען א כשוף אָבגעטאָן די

די אלע ציחען זיך אהער. ניט צום בלישטש פון גאָלד נאָר — צום ליכטיגען טאָג, צו די קלינגענדיגע זונענשטראַלען.

דענוועט איז פאַר א י נ ע ר א אָרט וואו זי קומט העל־פון דעם מ א ן טראָגען זיך אין גאָלאָפּ איפ'ן וועג פון גליק, און פאַר איינער — א שטילער ווינקעל וואו זיך אויסצוהוסטען און אויסוויינען און מיט שרעק פאַרנעהמען צום קלאַפּען פון איינענעם האַרצען.

כ'האָב געזעהען ערנסטע פערטראַכטע לייט אומגעהענדיג צווי שען די בערג, אין די מינען-נענענדען, בעטראַכטענדיג די בערג־רודע, וואָס איז פון דער מינע אַרויסגעפּיהרט געוואָרען און זייערע מחשבות האָבען זיך אלץ טיעפער און טיעפער אין באַרג אריין גע־גראָבען...

און איך האָב געזעהען אזעלכע מיט איינגעפאַלענע באַקען און וואָס א פייער האָט אין דער איינגעצויגענער הויט געשפּיעלט און מיט א ווידער דורשטיגקייט האָבען זיי די ליכטיגקייט געשלונגען; געוואָלט דעם גאַנצען ליכטיגען טאָג אין זיך אריינזאַפּען. אהער קומען מענשען, וואָס זייער לעבען איז ווי א קריסטאַלענער לייכטער אויף דר'ערד געפאַלען און אויף פיצלעך זיך צעשפּליטערט און זיי לאָזען זיך קלייבען די שפּליטערס, ווילען דעם לייכטער גאַנץ מאַכען און ווידער איהם אָנצינדען און פון זיין ליכטיגקייט געני־סען.

און זעהר פיעל וואָס האָבען געוואָלט מיט זונען־שטראַהלען זייער האַרץ היילען, די לונגען פערצירעוועט, די וואונדען פערוועבען, זיינען אהער געקומען און אונטער די בלויע הימלען דאָ האָט זיך זייער לעבען איפ'ס ניי אָנגעהויבען, זיכער און רוהיג, און אנ־שטאָט דעם וועהטאָג אין האַרצען האָט זיך צו זיי אין זייער גאַנ־צען וועזען אריין פערקליבען א שעהנע ליכטיגע ליעבע צו די פעל־זען בערג דאָ, וואָס טראָגען דעם שניי אויף זייערע קעפּ אין די הייסע תמוז־טעג...

● פאַראַן דאָ אין לאַנד א שורה שטעט וואָס ליגען ביים ברעג

אונטער דער ערד, ווייל די טעמפעראטור איז שטענדיג א גלייכע.

אפשר. נאָר, אז איך האָב מיך דערשפירט א מייל טיעף אונ-טער דר'ערד, צווישען ענגע קויהלען-ווענט און נידעריגען קויהלען־געוועלב איבער מיין קאָפּ, האָב איך דעמאָלט אינגאנצען פערגעסען צו קלערען ווי אזוי ס'פיהלט דער סלאַוו, נעגער אָדער איטאליע־נער — כהאָב זיך בלויז איבערגעגעבען מיינע אייגענע געפיהלען און איבערלעבונגען. אינגאנצען איין מייל אונטער דער ערד פער־בראכט, און בלויז צוויי שעה, און דאָך, שוין באלד הריי טעג, אז ס'איז געשעהען און כמעט יעדער ווילע קערען זיך אום צו מיר יענע איבערלעבונגען אין קוילען־גרוב, איין מייל אונטער דער ערד.

איך מוז מיר גאנץ פשוט מודה זיין, אז ווען מען האָט מיר אָנגעטאָן א ספּעציעלע היטעל מיט א שווערען לעמפּעל אויף מיין שטערען, אָט די אייגענע לעמפּלעך, וואָס די קויהלען־גרעבער טראָ־גען אויף זייער שטערען, צו בעלייכטען דעם פלעק וואו זיי שטעהען און וואו זיי בעדארפען מיט'ן שפּיציגען האמער דערלאנגען — אז כ'האָב דערפיהלט אָט די היטעל אויפ'ן קאָפּ, האָט זיך מיר עפּעס אין הארצען אָבגעריסען, א סקרוך איז מיר דורכגעלאָפען דורך מיין גאנץ לייב און באלד האָב איך דערשפירט, אז פון דער פרעמדער היטעל קומט אזא טעמפּע רוהיגקייט און קלייבט זיך אריין אין מיין מוח. איך בין געגאנגען צום מויל פון דער קויהלען־מינע מיט דער אייגענער „פעסטקייט", וואָס דער העלד ביים צאָהן־דאָקטאר בעת ער עפענט דאָס מויל, דער רופא זאָל איהם א צאָהן רייסען. און אפשר איז עס א קליינער טהייל פון דער רוהיגקייט וואָס בעהערשט דעם פער'משפּט'ען ווען ער ווערט געפיהרט צו דער תליה אָדער עלעקטריק שטוהל.

און איך גלויב, אז יעדער נייער קויהלען־גרעבער ווען ער בע-דארף זיך צום ערשטען מאָל אראָבלאָזען אונטער דער ערד איז פון אזא געפיהל ארומגעכאפּט. וואָס מען פיהלט טיעף אונטער דער ערד איז שוין עפּעס אנדערש. דאָרט איז מען אנאנדער בעשעפעניש. דאָרטען איז רוהיג, שטיל. אפשר אביסעל צו שטיל צייטענווייז,

סינדער פון דעם לאנד און אין זייערע כשוף-נעצען זעהט אוים בין איך אויך געפאנגען...

שטיין-קויהלען

מען הערט זיך אָן פיעל מעשיות פון דעם לעבען אונטער דער ערד; ניט וועגען ווערעם, וואָס לעבען אין דר'ערד, נאָר איבער מענשען וואָס פערברענגען אונטער דער ערד די ט ע ג פון זייער לעבען. גאָלד-זוכער, קויהלען-גרעבער. מען לייענט פון די אומגליקען, קאטאסטראָפעס, וואָס טרעפען מיט די מענשען, וואָס לאָזען זיך אוועק אונטער דער ערד — ניט גליק זוכען, נאָר איינפאך זייער ברויט צו פערדיענען; ארבייטער, וואָס ארבייטען אָב זייער טאָג און בעקומען די ארימע, בעשיידענע שכירות.

אמאָל פרעגט מען קשיות רעדענדיג וועגען אזוינע זאכען און מען געפינט פאר זיך גלייך אן ענטפער. מען פרעגט:

— פאר וואָס געפעלט גראדע אָט די מענשען צו ארבייטען א ו נ ט ע ר דער ערד ווען מען קען ווי ס'איז ברויט פערדינען אויף דער ערד, אונטער'ן הימעל?

און מען ענטפערט:

— אימיצער מוז דאָך טאָן אָט די אלע געפעהרליכע און אונאנגענעהמע מלאכות; אימיצער מוז דאָך צושטעלען גאָלד פאר דער וועלט, זילבער, קופער, אייזען, צין; און ווער זאָגט נאָך אזא נויטיגען ארטיקעל ווי שטיין-קויהלען, וואָס אָהן דעם קען מען גאָר אין דער גרויסער שטאָט ניט אויסקומען....

מיר איז אויסגעקומען גאנץ אפט צו הערען פון מענשען, אז אָט די אלע לייט וואָס לעבען אָב זייערע טעג אונטער דער ערד פיהלען זיך בעסער פון זייערע קאמעראדען, וואָס ארבייטען שווער און ביטער א ו י ף דער ערד. קויהלען-גרעבער ליעבען די לופט

גלייך ווי אין ווינטער, און מיין העמד קלעפּט זיך מיר צום לייב, כאָטש כ'בין ניט פון די שוויצער?

באלד האָב איך אָנגעהויבען צו פערנעהמען פון דער שטיל־קייט אזעלכע געהיימניספולע גערוישען.

— וואָס רוישט עס אזוי ווי א וואסער ערגעץ ווייט?

— דאָס הערט מען ווי די לופט קומט אָן אין די זייטיגע קאַ־מערען.

— וואָס קנאקט עס אזוי אין די ווענט, גלייך ווי אימיצער ברעכט האָלץ אויפ'ן קניה?

— דאָס דריקט די משא אויף די ווענט; שטיקער קוילען־שפּע־נער פּלאצען אָב פון די ווענט. ניט קיין געפאהר.

מיט אמאָל האָבען זיך דערהערט טריט פון פערד און גע־רויש פון אייזערנע רעדער האָט זיך געלאָזט פיהלען אין די רעלסען ביי מיינע פיס.

— וואָס איז עס?

— דאָס קומען אָן מויל־אייזלען, זיי פיהרען ארויס קויהלען צום צענטער. לאָמיר זיך בעהאלטען וואָרים דער וועג איז דאָ שמאָל און דער וואגאָן קען אין אונז פערטשעפּען.

מיט א הונדערט טריט ווייטער איז געוועזען א לאָך אין וואנט, ווי א גרויסער אויוועז, און כ'האָב מיך אהין אריינגערוקט; די פיס אונטער זיך און בעלויכטען מיט מיין לעמפּעלע נעבען מיר, זייט ביי־זייט, מיין בעגלייטער, אויך א קויהלען־גרעבער, וואָס איז דער־הויבען געוואָרען צו א העבערער מדרגה.

אזוי אין הייל זיצענדיג און צוהערענדיג זיך צום גערויש פון ווייטען, האָב איך געוואָלט פרעגען מיין בעגלייטער, ווי אזוי עס פיהלען זיך קויהלען־גרעבער לעבענדיג אָט אזא לעבען? כ'האָב אָבער ביים שיין פון לעמפּעל דערזעהען זיין פּנים, וואָס איז נאָ־הענט צו מיין פּנים אויסגעקומען און כ'האָב פערשפּאָרט צו פרעגען. וואָרים ווען ער ענטפערט מיר ווי דער שטייגער דאָ: אַ ל ל־ ר י י ט! וואָלט איך דאָך איהם סיי ווי ניט געגלויבט.

און א ביסעל צו רוהיג...

מיט מיין לעמפעל אויפ׳ן שטערען, האָב איך זיך אריינגעזעצט אין איינעם פון די קליינע פלאכע וואגאָנעלאך, וואָס זיינען אָנגעלאָדענע מיט קויהלען פון אונטער דער ערד ארויסגעשלעפט געוואָרען, מיט דעם כח פון פארע וואָס די ריעזיגע קעסלען בעשאפען נים ווייט פון מויל. כ׳האָב מיר אינ׳ם קוילען שטויב אריינגעזעצט, דעם קאָפּ איינגעבויגען צו די קניה. נאָך דעם ווי די גאנצע קויהלען איז געווען אויסגעלאָדען, אלץ פארטיג, האָט זיך דער צוג פון אָרט א ריס געטאָן און מיט א טרוקענעם גערויש זיך אוועקגעקייקעלט אין בארג אריין, אלץ טיעפער, ווייטער, ווי א פייל פון בויגען, האָבען זיך די וואגאָנעלאך געטראָגען דורכ׳ן שמאָלען, פינסטערען טונעל. אזוי איינגעבויגען אין דרייען, אז כ׳זאָל דעם קאָפּ נים צושמעטערען אין דעם קוילען־געוועלב, האָב איך אָנגעהויבען צו שפּירען דעם גרויסען בארג וואָס איבער מיר. וואָס ווייטער און טיעפער איך בין אונטערן בארג געקומען, אלץ קלענער און קלענער האָב איך מיך דערשפּירט אזש קליין און נישטיג ווי אָט דער רעגענוואָרעם האָב איך מיך דערשפּירט.

די וואגאָנעם זיינען מיט אמאָל שטעהן געבליבען. דאָ איז דער הויפּט פּונקט פון וואנען די וועגען צולויפען זיך אויף אלע זייטען. פון דאנען האָב איך מיר גענומען לאָזען צופוס. מיין בעגלייטער װאָרענט מיר כ׳זאָל זיך היטען דעם קאָפּ נים צושלאָגען. דער טונעל איז נידריג און ס׳קומט אוים צו געהן כסדר איינגעבויגען, אונטען צווישען די שמאָלע רעלסען פאר וואגאָנעלעך וואָס ווערען מיט מויל־אייזלען געשלעפּט. כ׳בין א ווײלע געבליבען שטעהן און זיך אָנגעהויבען צוצוהערען צו אלץ ארום. שטיל. אן אונטערערדישעם שטילקייט. איך האָב געקענט הערען דעם וועלט־גערויש, וואָס געהט ארוים פון מיין קאָפּ דורך די אויערען. די לופט ווערט אהער פון דרויסען געטריבען דורך מאשינען. מען שפּירט נים אז דאָ איז ווינציג לופט. איין זאך אָבער איז מיר געווען קשה׳דיג: פאר וואָס שלאָגט א פארע פון מיין מויל אנטקעגען ליכט פון מיין לעמפּעל,

דער ארביים. צוויי-ווייז, צוויי-ווייז, געפינען זיי זיך ביי זייער ארביים יעדער אין זיין גאס, ביים עק גאס, מיט'ן פנים צום וואנט און האקען, און האקען די סאלידע קויהלען-וואנט און מאכען דעם טונעל אלץ טיעפער...

— העלאו!

זיי ענטפערען שטיל. לאזען אראב זייערע שפיציגע האמערס, קערען אב זייערע פנים'ר צו אונז קוקען און שמייכלען, די פנים'ר שווארץ. בלויז וואו דער טראפען שוויים האט זיך אראבגעקייקעלט איז געלבלאך. מיר האבט זיך, אז אט די צוויי מענשען האבען גאר קיין שום שיכות ניט מיט די אלע וואס לעבען אויף דער ערד. דאכט זיך, אז קיין מאל וועלען זיי די ליכטייקיים פון טאג ניט זעהן. זיי זיינען פון בייזע רוחות פערשאלטען געווארען און פער-משפט געווארען אזוי דעם גאנצען לעבען צו שטעהן מיט'ן פנים צו דער שווארצער קויהלען-וואנט און מיט שפיציגע האמערס האקען, האקען; אלץ טיעפער און אלץ לענגער דעם פינסטערען אונטער-ערדישען וועג מאכען.

מיין בעגלייטער אבער פרעגט זיי — וויפיעל זיי האבען נעכ-טען געמאכט? און איינער ענטפערט:

— אכט דאלאר. צו פיער דאלאר אויף א מענשען.

די אילוזיע ווערט פערשוואונדען. עס זעהט אויס, אז זיי האבען דאך א שיכות מיט אונזער וועלט. ד א ל א ר ס פ י ע ר, א כ ט. ס'אי דאך די שפראך פון מענשען אויף דער ערד. די שפראך פון אונזער לעבען. זיי זיינען פערדונגענע דא. ניט קיין פער-משפט'ע, זיי ארבייטען און קריגען בעצאהלט פאר זייער ארביים. ניט קיין פערשאלטענע. פרייוויליגע.

טא פאר וואס אבער זעהען דא אוים די מייל-אייזלען אזוי פעסט און אזוי געזונט, און די מענשען, פרייוויליגע, אזוי איינגע-צויגען און אויסגעדארט? ס'רינט דער שוויים פון פנים, א שוואר-צער שוויים אויסגעמישט מיט'ן קויהלען-שטויב און ער רינט אראב ביז צום אויסגעצויגענעם האלז, דער שוויים-טראפען קייקעלט זיך

צוויי מויל־אייזלען זיינען אַנגעקומען, לויפענדיג אונטער דעם קנאַק פון א בייטש שלעפענדיג א וואַגאָן קויהלען. מיט דער בייטש קנאַקט א געשטאַלט פון א מענש וואָס שטעהט ביי דער הינטער־שטער טייל פון וואַגאַנעלע. ביים שוואַכען שיין האָב איך בעמערקט ווי די מויל־אייזלען בויגען איין זייער רוקען אין דער העלפט, ניט אַבצושלאָגען זיך אָן דעם טונעל־געוועלב און אזוי איינגעבויגענער־הייד זיינען זיי פערביייגעלאָפען און פערשוואונדען געוואָרען אין דער פינסטערניש. מערקווירדיג ווי נאָך פון דער ווייטענס האָב איך בעמערקט ווי די אויגען האָבען ביי זיי געברענט ווי ביי א קאַץ אין דער פינסטערניש. מען זאָגט, אז זיי ווערען דאָ בלינד אין די שאַכטעס. ביים שיין פון לעמפעל האָב איך נאָך א זאַך בעמערקט, אז די מויל־אייזלען האָבען זעהר א געזונטען און פעטטען אויסזעהן כאָטש זיי קומט אוים צו שלעפען די משא איינגעבויגענערהייד און ס'האָט מיר געוואונדערט פאַר וואָס מיין בעגלייטער האָט אזעלכע איינגעצויגענע באַקען...

מיר האָבען זיך אָוועקגעלאָזען ווייטער צופוס. וועגען און הינטער־וועגען. הויפט גאַסען און זייטיגע קאַמערען. מיט א סדר צושניטען און צומאַסטען און כסדר די סאָלידע קויהלען־ווענט. אויף די ווינקלען אויפשריפטען, נומערען פון די גאַסען. די קויהלען־ווענט גלאַנצען און פינקלען מיט זייער שוואַרצקייט אנטקעגען דעם שיין וואָס אויף מיין שטערען.

ס'הויבען זיך אָן צו דערהערען איינציגע קלעפּ. מיט שפּיציגע האַמערס האַקט מען ערגעץ אין וואַנט. ווייט גאָר ווייט איז עס נאָך. דאָרט, אין דער ווייטקייט ווינט זיך א רויטליכער שוואַכער שיין. אין דעם שיין וויגען זיך צוויי שאָטענס פון מענשען. מיינע אויגען האָבען זיך צוגעוואוינט צו דער טונקעלקייט און כ'זעה גאַנץ גוט פון ווייטען. דאַכט זיך מיר, אז מיין לעמפּעל אויפ'ן שטערען איז מיר איבעריג. איך קום אַלץ נאָהענטער צו די שאָטענס וואָס בעוועגען זיך און וואַרפען דעם רויטליכען שיין פון זיך און — זיי בעקומען א ממשות. מענשען. דאָס זיינען צוויי קויהלען־גרעבער ביי

איננאנצען א פּאָר שעה פערבראכט און כ'שפּיר, אז צווישען מיר און דער וועלט, וואָס כ'האָב מיט א פּאָר שעה צוריק פערלאָזען, הערשט שוין עפּעס א מין פרעמדקייט. וואָס וועל איך דאָרט טהאָן?

דער ערשטער מענש, וואָס וועט מיך בעגעגענען, וועט בעמערקען מיין פערמוטשעט פּנים און וועט געוויס פרעגען:

— געוועזן אין א קויהלען-גרוב, איז עס עפּעס אינטערעסאנט?

— וואָרים אזוי איז דאָך דער געוועהנליכער שמועס צווישען די איבעריגע מענשען אויף דער ערד. און איך האָב זיך שוין אזוי צוגעוואוינט צו דער שטיינערנער שטילקייט דאָ אונטער דער ערד. מיר הויבט זיך אָן צו דאכטען, אז ניט קיין וואָרעם בין איך דאָ נאָר בלויז א קליין מילבעלע וואָס האָט זיך פערקליבען ווייט ווייט אונטער'ן בארג. ווען כ'וועל דאָ נאָך לענגער בלייבען, וועל איך פערוואנדעלט ווערען אין א שטויבעלע, א קויהלען-שטויבעלע אין א שפּאלט פון דער שווארצער וואנט.

— נו, ווי געפעלט עס דיר? — פרעגט מיך פּלוצלונג מיין בעגלייטער?

— האָ?

— ס'אי דאָ נאָר ניט אזוי שרעקליך ווי איהר אלע שטעלט זיך פאָר דאָרט אויבען. דאָ ווערען נע'הרג'עט ווינציגער מענשען ווי א ו י ף דער ערד.

עס קומען אָן ווידער א פּאָר מויל-אייזלען בוינען זיך צו דער ערד און אזוי איינגעבויגענערהייד טראָגען זיי זיך דורך, שלעפּענדיג מיט זיך דעם קויהלען-וועגעלע אויף די שטאָלענע רעלסען. ס'הערט זיך א קנאק פון א בייטש.

— וויפיעל געמאכט נעכטען? — שרייט מיין בעגלייטער, אהין, וואוהין דער גערויש איז פערשוואונדען. און פון דאָרט קומען זיך צוטראָגען אן ענטפער:

— פיער!

א שטימע פון א מענשען, וואָס שטעהט געוויס פון הינטען אויף זיין וועגעלע, נאָר דורכפאָהרענדיג אין דער פינסטער, האָב

און ווערט פערשוואונדען אונטער די קליידער און דאָרט געווים בע־גענענט ער זיך מיט נאָך שוויים־טראָפּענס, שוין ניט אזוי ברודיג,— אָבער פון דעם אייגענעם לייב ארויסגעקומענע... פאר וואָס?

דאכט זיך יונגע מענשען גאָר, און דאָך זעהען זיי אויס דורות־אלט; אָט ווי דער בארג וואָס איבער אונז — אזוי אלט....

— ארבייט, ארבייט; א שאָד די צייט. איהר ארבייט דאָך פון טאָג.

און זיי זיינען אין זייער געראנק מסכים דערצו. נעהמען זיך צו דער ארבייט. איינער הויבט אויף זיין שפּיציגען האמער און הויבט אָן צו האקען אויטאָמאטיש אין דער נידער, נעבען זיינע טריט האקט ער אלץ טיעפער און טיעפער דעם שפּיציגען האמער אין וואנט אריין. דער אנדערער נעהמט א לאנגען ענבויער, וואָס האָט פון דער אנדערער זייט אזא אויסגעבויגענעם, ברייטליכען אָנלען פאר'ן ברוסט. און ווען ער שטעלט צו דעם שפּיץ פון בויער צום וואנט שפּארט ער אָן זיין מאָגערע, ביינערדיגע ברוסט אָן דעם אָנלען, דריקט פעסטער, פעסטער דרעהענדיג דעם בויער אין וואנט אריין, בויערענדיג אלץ טיעפער און טיעפער די לאָך אין דער שווארצער קויהלען־וואנט. אז ער וועט מיט זיין ברוסט און ענבויער גענוג טיעפע לעכער מאכען, וועט ער דערנאָך זיי מיט פולווער אָנפילען, אונטערצינדען דעם קנויטעל, אנטלויפען, זיך אין א ווינקעל בהאל-טען און ווארטען ביז עס וועט אויפרייסען...

פון זייער ארבייט ווערט דער קויהלען-שטויב געדיכטער און ער ווירבעלט זיך ביים שיין וואָס שלאָגט פון מיין שטערען-לעמ-פעל. איך שפּיר, אז איך האָב איהם דעם שטויב אין מיין גאנצען וועזען. פון מיינע לונגען צוגעהט ער זיך אין אלע ווינקעלעך פון מיין זינדיגען גוף און ער בעשאפט עפּעס א מין טרוקענעם געראויש אין מיר...

מיין בעגלייטער דערמאָנט מיך, אפשר איז שוין צייט פאר מיר ארויסצוגעהן פון דאנען און איך — איך פערשטעה זעהר שלעכט זיין מיין. וואוהין בעדארף איך געהן?

רויטען שיין בעוויזען יענע קויהלען-וואנט אונטער דער ערד, אונ-
טער דעם הויכען בארג; ביי דער וואנט צוויי מענשען-געשטאלטען;
איינער מיט א שפיצינען האמער און דער אנדערער מיט א לאנגען
עגבויער; האקען און בויערען די קויהלען-וואנט. דער שיין, וואס
פאלט פון די לעמפעלעך אויף זייערע שטערנס צו דער שווארצער
וואנט — פאלט פון וואנט אויף זייערע פנים'ער. א טייל פון פנים
איז בעלויכטען; בעלויכטען איז דער לאנגער, אויסגעצויגענער
האלז, און אזוי איבער דער אבגעדעקטער, ביינערדינער ברוסט, ביז
זיי ווערען אונטער די קליידער פערשוואונדען...

קאלאראדא־ספרינגס

כ'האב ביי א חודש צייט פערבראכט אין די קאלאראדאר בערג, דער שטאלץ פון לאנד, און מיר האט זיך גאנץ אפט אויסגעדאכט, אז ניט לאנג וועט עס דויערען און איך וועל ווערען א טייל פון זיי.

ווערען וועלטען גערוירען פאר דיינע אויגען און וועלטען געהען אונטער יעדער רגע, ווען דו לעבסט אין שכנות מיט די גרויסע פעל־זען־בערג. און אז דיר געלינגט זיך איינצולעבען מיט זייער לעבען, הויבען זיי אן צו מאכען זייער וועג דורך דיין הארצען, גיסען זיך אין דיין בלוט אריין.

ווען די וואלקען בעהאלטען זיך ערגעץ ווייט אהינטער זיי, און די זונען־שטראהלען דעקען אב זייער גרויסקייט — ווי נאהענט זייי־נען זיי יעמאלט צו אונז! דאכט זיך אט קומען זיי צו, דערנעהענטע־רען זיך צו דיר מיט זייער דורכזיכטיגער גרויסקייט. קענסט הערען א שטימע אזוי גרוים און אזוי צערטליך:

— ברודער מיינער, דו מענש, זעהר ווינציג פעהלט דיר, דו זאלסט מיט דיין קאפ אונטערשפארען די הימלען, און די זונען־שטראהלען און די קאלטע טויען איינאיינעם זאלען אויף דיין קאפ

איך אפילו זיין שאטען ניט בעמערקט.

מיר קומען ווידער ארויס צום הויפט-וועג. צום צענטער. פון וואנען וועגען צוליופען זיך אויף אלע זייטען. כ'האב מיר אריינגע- זעצט אין א לעדיגען קויהלען-וואגען וואס איז געשטאנען אויף די רעלסען, אין דעם קויהלען־שטויב וואס כ'האב געשפירט אונטער זיך, האב איך מיך גאנץ גוט געפיהלט. מיין בעגלייטער האט מיט א לאנגען אייזען א שניט געגעבען אין צוויי דראטען, וואס האבען זיך איבער אונז געצויגען. פונקען האבען זיך א שאט געטאן. ס'איז אן עלעקטרישער סיגנאל צו דער וועלט וואס דרויסען. צו דער גרוי- סער דינאמא מאשין דארט ביים מויל פון קויהלען־גרוב — און אונ- זער וואגאנעלע האט זיך פון ארט א ריס געטאן, טראגענדיג מיך און מיין בעגלייטער.

מיט א ווילדער קראפט האט עס אונז געריסען בארג ארויף, בארג ארויף אלץ נאהענטער צום ארויסגאנג פון דעם שטאלענעם גערויש האב איך געמיינט, אז די ווענט פון טונעל וועלען אט, אט צוטרייסעלט. פון ווייטען האט זיך בעוויזען א דורכזיכטיגער זילבערנער פלעק. דאס איז דער ארויסגאנג פון דער מינע, וואו דער ליכטיגער טאג האט גערוהט. וואס נעהענטער צו יענעם העלען פלעק, אלץ פערענדערטער בין איך געווארען.

כ'האב געשפירט ווי פון שטויב ווער איך צוריק אין מענש פערוואנדעלט און דער לעמפעל אויף מיין שטערען איז מיר שווער געווארען ווי דער בארג פון אונטער וועלכען איך בין ארויסגעקומען. און ווען דער וואגאן האט זיך מיט אימפעט ארויסגעטראגען פון בארג ארויס און אין טאג אריין זיך אריינגעשניטען — האב איך געשפירט ווי איך בליה אויף; אויס מילב און אויס שטויב! דעם גאנצען רוים צווישען הימעל און ערד מאך איך מיט מיין וועזען פול...

...און לאנג, לאנג דאכט זיך מיר וועט עס דויערען, און ווען איך וועל זיצען ביי א קאמין וואו שטיין־קויהלען וועלען גליהען און ווארפען פון זיך א רויטען שיין, וועט זיך פאר מיר אין יענעם

טעניש פון דער נאכט אויסגעריסען מיט די ווארצלען און זיך נעד־לאזט אין דער וועלט אריין. און ערשט ווען די שטערען האבען זיך שוין גענומען לעשען, האבען זיי זיך אין געאייל צוריק אויף זייערע ערטער אומגעקעהרט — אבער אין איילעניש האבען זיי זיך מיט די ערטער פערביטען. אט אפילו דער העכסטער פון אלע בערג־שפיצען דא, דער פ י י ק ס־פ י ק, וואס דער שניי אויף זיין קאפ זילבערט זיך שטענדיג, ווי נאר די נעבלען הויבען זיך אויף און פערשווינדען — אפילו ער, דער פיהרער פון די אלע בערג־שפיצען, האט מיר אויסגעזעהען, אז יעדען פריהמארגען האט ער זיין ארט געביטען.

אין דער צייט פון האלבען טאג, אז די זון רייסט זיך פון אונ־טער די וואלקענדלעך ארויס, יעמאלט ווערט פון זונענשטראהלען אויסגעפלאכטען א נעץ וואס כאפט אריין דעם גאנצען בערג־ענגעל; אין דעם ליכטיגען נעץ וויגען זיי זיך אלע בערג, מיט דעם פערשניי־טען, גרייז־גרויען און זילבער־בעשטויבטען פייקס־פיק אין מיטען. אזוי וויגען זיי זיך; אזוי פארבען זיי זיך יעדער רגע אין אן אנדער קאליר אוים:

טיעף־בלויע טעפיכער שפרייטען זיך פון די פערשנייטע שפי־צען ביז צו דער נידער און פון דעם בלויען גרונט הויבען אן ארויס־צוקוועלען שאטען־פארבען, פיאלעט־גרוי און פורפור־גרין. באלד אבער צוגעהן זיי זיך די פארבען בעזונדער; גרין זוכט זיך זיין וועג אויס און פורפור פארבט אליין פאר זיך פלעקען דא און דארטען אוים. בלוי געהט איבער און ווערט אין בלאנקים פערוואנדעלט און אויף דעם טונקעלען זיך בוימער־פלעקען. פון הימעל הויבט זיך אן ווי א שטויב צו שיטען — אראנזש און אש־גרוי מיט זילבער־פונקען און גאלד פונקען בעשטויבט. און אט דער שטויב ווירבעלט זיך איבער די קאנטורען פון די בערג און ציהט, און ציהט די שטראהלען פון דער זון ארוים... ערגעץ וואו האט זיך א בלויער שלייער אבגערעקט און פון אונטער דעם קוקט ארויס א טיעפע ברוינקייט, ווי א ברוינער וואסער וואלט זיך איבער'ן שפוע פון די

רוהען...

גאנץ אנדערש אָבער, ווען איבער די בערג לאָזען זיך אראָב לייכטע נעבלען און פערשלייערען זיי — ווי הויך זיינען זיי יע־מאָלט און ווי ווייט זיינען זיי יעמאָלט פון דיר! שווער איז אפילו צו חלום'ען פון זייער נאָהענטקייט. מיט די בליקען קען מען זייער גרויסקייט ניט ארומכאפּען און אלץ העכער און העכער שניידען זיי זיך אריין אין די הימל-געוועבען. מיט זייערע שארפע שפּיצען צו־שניידען זיי די הימלען און אלץ העכער און העכער שטייגען זיי. דאכט זיך, אַט באלד וועלען זיי זיך אָברייסען פון דער שפּל'דיגער ערד, וועלען ווערען פערוואנדעלט אין וואָלקענס, אין טוי וועלען זיי ווערען איבערגעביטען און, אז די זון וועט זיך בעווייזען, וועלען יעמאָלט שוין מעהר ניט זיין קיין בערג צו זעהן; בלויז זייערע שפּורען וועט מען נאָך זעהן, דאָרטען ביים זוים פון די הימלען, אין געשטאלט פון ווייסע וואָלקענדלעך, אזוי ווייס ווי דער שניי וואָס האָט גערוהט אויף די העכסטע שפּיצען פון די בערג...

און קאַלאַראדא־ספּרינגס איז אפשר דער שעהנסטער ווינקעל אין די בערג. זעקס טויזענד פוס הויך ליגט אַט די שעהנע נעסט פון מענשען־קינדער מיט זייערע הייזער האק־און־פּאַק. און אויב די שעהנקייט, די דערהויבענקייט פון די בערג האָט אהער דעם קליינעם בינטעל מענשען אראָגעבראכט און דאָ זיי בעזעצט — אויב דאָס איז די סיבה — יעמאָלט ווילט זיך אויף א רגע ליעב קריגען מענשען און מוחל זיין זיי אויף א רגע זייערע קליינ־ליכקייטען. מוחל אפילו דאָס, וואָס זיי קומען צו חלום די גאָלד־אדערען, וואָס פלעכטען דורך די הארץ פון די דאָזיגע בערג...

וואָרים ווי קען מען גאָר פון גאָלד טראכטען ווען דער פריה־מאָרגען הויבט זיך אָן אין אזא שעהנעם ווינקעל אויף גאָט'ס ערד? יעדער פריה-מאָרגען, אויב נאָר די זון איז אויפגעגאנגען, אז מען שטעהט אויף און מע בויגט ארויס דעם קאָפּ פון פענסטער, בע־טראכסט די בערג, דאכט זיך אויס, אז דורך נאכט האָבען זיך די בערג מיט זייערע ערטער געביטען; זיי האָבען זיך אין דער בעהעל־

געשטאלטען נאָך דעם מענשענס פערלאַנג און בעגריעף. איינער זעהט אויס ווי א לייב; דער אנדערער — ווי א מכשפה אויף א בעזים, איינער ווי אן אלטע סאָווע און דער צווייטער — א לעבעדיגער אדלער.

און דאָ, גאָר א מחנה פעלזען־קינדער שטאַרצען פון דער ערד ארויס, אונטערגעשוואונקט ביי דער ערד און אויבען ברייטער, און ווי גרויסע, גאָר גרויסע פעלזען־שוואמען קוקען זיי ארויס... און דאָס איז געננג, אז אלע וואָס האָבען אויגען און קינדערשע פערלאַנגען, זאָלען זיך דאָ פערשפּיעלען אין דער נידער, ביים צופוסענס פון די קאָלאָראַדער בערג, ביים צופוסענס פון די פעלזען־בערג און זיך גאָר פערגעסען צומאָל דעם קאָפּ פערדרייסען און זוכען יענע שטאָלצע בערג-שפּיצען וואו דער שניי רוהט ווינטער און זומער לאַנג.

פון די שנייען, וואָס שמעלצען זיך דאָרט הויך און ווייט, ציהען זיך פריהער גאַנץ שמאָלע וואסער־סטעננעס, ציהען זיך דורך די שטיינערנע שפּאַלטען; בעגעגענען זיך אין וועג מיט וואסערען קלאָרע און קאַלטע, וואָס שלאָגען פון פערבאָרגענע קוואַלען ארויס און צוזאַמען מאַכען זיי זיך דעם וועג בארג-אראָב, בארג-אראָב, בע-שאַפענדיג דעם פרעהליכען וואסער־געררויש און וואסער־געמורמעל. פאַראַנען וואסער־פאַלען וואָס נאָך פון ווייטען הערט מען זייער רוישען און מען קען מיינען, אז ערגעץ גאָר נאָהענט טרייבט דער ים זיינע כוואַליעס צו די ברעגעס און צושלאָגט זיי אויף שטויב, אָדער גאָר א וואַלד איז דאָ נאָהענט און דער ווינט האָט זיך אריינגעריסען צווישען זיינע בוימער און ברעכט די צווייגען.

— ס׳אי דער גערויש פון די ז י ב ע ן װ ו א ס ע ר פ א ל ע ן וואָס קומט גאָר פון ווייטען זיך צוטראָגען. ס׳אי דער דרייסטער שטראָם וואָס האָט זיך געלאָזט פון גאָר-דער־הויך צו גאָר-דער-נידער און אין וועג אויף זיבען טיילען צושלאָגען געוואָרען; ס׳אי איין שטראָם וואָס האָט פאַלענדיג אויף זיבען שטיק זיין געניק צובראָכען און אין ווילדען געיעג יאָגט איין טייל דעם אנדערען

בערג גיסען. דאָס איז דאָס אָבגערעקטע לייב פון די בערג; דאָס איז די נאַקעטקייט פון די קאָלאָראַדאָ'ר בערג. זייער נאַקעטקייט נעהט צומאָל איבער פון ברוין אין רויט און עס דאכט זיך דיר, אז די בערג האָבען אָנגעהויבען צו בלוטיגען. די זונען שטראַהלען האָבען אזוי לאנג זייער לייב געשמיסען — אזש בלוטיגען האָבען זיי אָנגעהויבען...

אָבער די אַלע וואָס האָבען אזוי ליעב די בערג, וואָס טראַכ־טען פון זיי און ווילען זייער לעבען מיט זיי פערבינדען; אָט די אַלע ליעבע מענשען־קינדער, ווען דער שטויב וואָס אין זיי הויבט אָן צו ציהען צוריק צו זיין ערשטען יסוד — צו גרוים זיינען די בערג, צו דערהויבען, אז דער מענש זאָל זיך קענען מיט זיי שפּיע־לען ווי מיט זיינעם א גלייכען. די אַרעמע דערלאַנגען ניט און די בליקען אונמעכטיג; ס'האַרץ בלויז צאַפּעלט זיך און צאַפּעלט זיך. דעם מענשענס בליק האָט זיך אָבגעשטעלט אויף די קלענסטע, אויף די מינדסטע קינדערלעך, שפּליטערלעך פון די בערג. דאָ, אין קאָ־לאָראַדאָ-ספּרינגס זיינען ווינקעלעך פאַראַנען אין דעם בוזים פון די בערג וואוהין מענשען ציהען זיך צום מיינסטען און קענען יעדען קניימשעלע אין יעדען פעלז; קענען יעדען פעלזען-קינד וואָס האָט זיך פון דעם פאָטער-פעלז אָבגעטיילט. היימיש פיהלט זיך דאָ דער מענש מיט די אַלע פעלזען־קינדער און מען האָט זיי נעמען געגע־בען, כמעט פאַר מ ע נ ש ע ן ג ע מ א כ ט.

— דער גאָרטען פון די געטער:

ברוינלעך־רויטע פעלזען-שפּיצען קוקען פון דער ערד אַרויס, ווי איבערבלייבענישען פון אַלטע אונבעוואוינטע שלעסער. פאַרנאַכט ווען די זון פערגעהט און אין פריהמאָרגען ווען די זון געהט אויף זעהען אָט די אַלע פעלזען-שפּיצען אויס ווי אָנגעצונדענע, צוגליהטע בראָנזען־שטיקער. עס האָבען רעגענס דורך דורות זיי געוואַשען און געשווענקט, און די ערטער אינ'ם פעלז, וואָס איז ניט גענוג פער־שטיינערט געווען, האָבען די רעגענס אויסגעוואַשען, שטויבלעך-ווייז אַרויסגעשווענקט, ביז אָט די אַלע פעלזענשטיקער האָבען בעקומען

נעדערים דאַרטען אַט די אונרוהיגע וואסער וואָס האָט דעם ריח פון פערזשאווערטע אייזען... עפּעס מאכט מען דאָך פון אייזען מעסערס, פיילען, העק און טשוועקעס.... און ס׳דאכט זיך אוים: אַט באלד וועלען די אונבעקאנטע וואסער-טראָפּענס ווערען פערוואנדעלט דאָרט אינוועניג אין די נעדערים, אין שארפע טשוועקעס, מעסערס און פיילען און וועלען זיך נוקם זיין אין די נייגעריגע מענשען-קינ-דער....

איינע פון די איידעלע אמעריקא׳ס פרויען, וואָס האָט ליעדער געזונגען איהר לעבען־לאַנג, האָט דאָ, אין דעם שעהנסטען ווינקעל, איהרע יאָהרען אָבגעלעבט: העלען דזשעקסאָן איז איהר נאָמען. אין איהרע ליעדער האָט זי ניט בעזונגען אָט די גרויסע בערג. זיי האָבען אפשר אין איהר געלעבט. ווי ס׳וואָלט גע-טראָפען מיט יעדען איינציגען פון אונז. זי האָט די אלפּען־בערג דאָרט אין אייראָפּא, געפּרואווט זייער גרויסקייט בעזינגען, ווען זי האָט זיי דעם ערשטען מאָל אין איהר לעבען דערזעהן. אָבער די קאלאָראדאָ־בערג, — דאָס איז איהר איינענע נשמה געווען. בלויז איין בארג, שייען איז זיין נאָמען, און איבער די זי-בען וואסער־פאלען הויבט ער זיך ארויס, אָט דער איינציגער קוסט פון איהר הארצען ארויס. דעם איינציגען וואָס זי האָט ביים נאָמען גערופען אין זיין גרויסקייט, זיין ליכטיגקייט בעזונגען:

„אָ, ווי ליעב איך דיר, דו בארג שייען...
איך טו דיך גרויסען, ווי דו יעדער בעגינען גרויסט די זון.
נאָך איידער ס׳איז פריהמאָרגען—מיין איינענעם פריה־
מאָרגען שיקסטו צו מיין הארץ...."

איך ווייס ניט ווי אזוי האָבען עס מענשען פערשטאנען צו מאכען איהר קבר אויף דעם הויכען בארג שייען, איבער די זיבען וואסער-פאלען, און ווי אזוי איז עס ארויסגעקומען, וואָס שפּעטער האָט מען איהרעביינער ארויסגעטראָגען און אין דער ני־דער, ערגעץ אויף א שטאָט בית־עולם בעגראָבען. אז איהרע ביינער זיינען אויפ׳ן הויכען בארג שוין ניטאָ האָב איך מיר דערוואוסט

פאלענדיג פון די זיבענפאכיגע פעלזען-כ״עפּ. און ערשט אונטען בע־
נעגענען זיי זיך און טרעפען זיך אלע וואסערען אינאייענם. ערשט
גאנץ אונטען וואו פעלזען־ווענט, ברייטע און גרויסע, הויכע — אזש
מיט׳ן אויג נים צו דערלאנגען, האבען זיי זיך זייט ביי זייט קיי־
לעכדיג אויסגעשטעלט און א ברונעם א שטיינערנעם פאר דעם
האסטיגען און אטעם־פערשלאגענעם וואסער־פאל געמאכט. דא אין
דער טיעף ווערען די זיבען וואסער־שטיקער צונויפגענומען, זיי רו־
הען זיך דא אויס. אריינבאפענדיג אויף א ווייל׳ע אין זייער טיעפ־
קייט די שאטענס פון די בערג וואס האבען זיך ארום און ארום צו־
שטעלט. די וואסערען אבער וואס קומען און קומען פון אויבען בע־
רעקען דעם שפיגעל מיט פערלאך־שפריצערלאך און בלעזעלאך און
צורונצלען דעם שפיגעל פון וואסער און טרייבען די שאטענס פון
די בערג ארויס, און אזוי בעפערלט און גערונצעלט און מיט א
זיסען געמורמעל לאזט זיך א טייבעלע פון שטיינערנעם ברונעם,
לאזט זיך אין א ווייטען וועג אוועק; ערגעץ וואו דורך פעלדער צו א
ווייטען ים אוועק...

פאראנען אויך דא אונטערערדישע קוואלען וואס יעדער איינ־
ציגער זוכט אליין פאר זיך א וועג. דורך זיין אייגענעם וועג רייסט
ער זיך צו דער ליכטיגער וועלט ארויס. איינער האט אין דער טיעף
זיך בעגעגענט מיט די אייזען-ארערען, און די נשמה פון אייזען
אוצרות טראגט ער אויס צו דער וועלט און דער אנדערער קוואל
קומט פון שוועבעל־געגענדען אן. פון דער ערד קומען זיי ארויס מיט
א שוים און מיט א געבייזער. שיסען פאנטאנען; וואלטען וועלען
אין דער לופטען א וועג פאר די וואסערען מאכען, אבער צו דער ערד
פאלען זיי און פאלען. אויך דא קלייבען זיך מענשענקינדער, שטעהן
לאנג און בעטראכטען די ברונז׳ע וואסער וואס שיסט פון דער ערד
ארויסברענגענדיג מיט זיך סודות פון דער ערד. אנדערע שטעלען
זיך איין דעם לעבען און פערזוכען פון אט דעם אונבעקאנטען קוואל.
פרואווען פריהער צו די ליפען און פערזוכען; שלינגען אראב א
פליינעם שלונג און הערען זיך צו, וואס אזעלכעס בעשאפט אין די

לענער ברוסט ביז ער דערשלאָגט זיך אהין צו די גאָלד-בערג, קיין קריפּעל־קריק.

דאָרט איז דער גאָלדענער חלום פון דעם היגען לאנד. דאָרט זיינען די גאָלד-גריבער די בעריהמטע, וואָס ערשט מיט געגויע דרייסיג יאָהר צוריק זיינען זיי אויפגעדעקט געוואָרען. יענע געגענד האָבען געקענט אויסגעפינען און אויפדעקען נאָר מענשען, וואָס זיי־נען געבוירען געוואָרען מיט דעם גאָלדענעם חלום: מענשען, וואָס ביי זיי אין מוח איז א ווייזער געווען, וואָס האָט רק אהין גע־ציעלט, צו יענע בערג, אריבער צעהן טויזענד פוס הויך און וואָס די מעהרסטע טעג און נעכט פון'ם יאָהר זיינען זיי מיט שניי בעדעקט. אָט דער ערשטער מיט דעם נאָמען ו ו א מ א ק, וואָס איז געווען א פשוט'ער פאסטוך און וואָס אלע האָבען איהם גע־האַלטען פאר א משוגענעם, ווייל ער האָט פערלאָזען די סטאדע און זיך געגריבעלט אין די בערג זוכענדיג גאָלד — ער וואָלט זיך מיט זיינע בהמות ניט געלאָזען אזוי ווייט און אזוי הויך, ווען ניט דער ווייזער אין זיין מוח, וואָס האָט געציטערט און רק אהין געציעלט; א ה י ן איהם געצויגען דעם מענשען, דעם פאסטוך, וואָס האָט געהייסען ראָבערט וואָמאק. וואָרים אויף הונדערטער, הונדערטער מייל ציהען זיך אוועק אין דער נידער פלאכע געגענדען, וואו פּאַ־שע איז פאראן לרוב, און איהם האָט עס אהין געצויגען, צו יענע בערג, וואָס אפילו איצטער, ווען מען קומט אהין מיט'ן באהן צו־פאָהרען וואונדערט מען זיך — וואָס פאר א גוטער יאָהר אָדער בייזער יאָהר האָט געטריבען די מענשען צו זוכען זייער תיקון אין די בערג? הונדערטער מיילען ציהען זיך אוועק די בערג און איינער ווי דער אנדערער פון אויבען בעדעקט מיט שטיינער אָנגע־וואָרפענע, מיט פעלזען-שפּיצען, מיט אָרימע סאָסנעס, מיט מאָך און מיט שניי־פלעקען, — וואָס האָט זיי געבראכט די מענשען אהער? ווי ז'עם דאָך געשעהן?

איצטער איז אין יענעם ראיאָן, וואָס הייסט קריפּעל־קריק, פאראן ביי דרייסיג טויזענד נפשות, וואָס די מעהרסטע פון זיי לי־

שוין שפעטער, ווען כ'בין אויף דעם הויכען, הויכען בארג ארויף און אנשטאט א קבר, האָב איך א גרויסען בארג שטיינער געפונען.

עס ווילען די נייגעריגע ניט וויסען, אז איהרעביינער האָט מען פון בארג אראָבגעטראָגען. מען קלעטערט אויבען מיט א פער-שלאָגענעם אָטעם און מען קומט צום אָרט וואו עס רוהט די נשמה פון יענער איידעלער אמעריקא'ס טאָכטער. יעדער איינער ברענגט א שטיין און ווארפט אויף דעם אָרט, ווייל ער קען זיין הארץ ניט ארויסרייסען און ווארפען דאָ, און לאָזען דאָ צו אנדענקען.

דער בארג שטיינער וואַקסט און וואַקסט, צום בארג שטיינער פיהרט א וועג אן אויסגעטראָטענער, ווערט ניט פערוואקסען און ווערט ניט פערשאָטען. פון ווייטען הערט זיך דער געוויש פון די ז י ב ע ן ו ו א ס ע ר פ א ל ע ן און דאָ שטעהן מענשען וואָס האָבען אויפ'ן הויכען בארג געקלעטערט און הערען זיך צו צום קלאַפּען פון זייער הארצען. בחור און מיידעל שטעהן ארומגע-נומען פערוואונדערט און קוקען צום בארג שטיינער. פשוט'ע גרויע שטיינער. און ווער עס קען קוקען לאנג צום בארג שטיינער, נאָך דעם ווי זיין הארץ האָט זיך בערוהיגט, ער פערנעהמט צום קלאַפּען פון א הארץ דאָרטען אונטער די שטיינער. ס'הארץ פון אמעריקא'ס א איידעלע טאָכטער...

גאָלד

צוויי מאָל אין טאָג געהט אָב דער צוג פון קאָלאָראַדאָ-ספּרינגס אהין, העכער אין די בערג אריין, צו ק ר י פ ע ל־ק ר י ק צו. זעכציג מייל איז דער וועג און פון זעקס טויזענד פוס הויך קלע-טערט דער צוג אוועק איבער די בערג־שפּיצען ביי א הויך פון ארום עלף טויזענד פוס. ניט איין מאָל קומט אויס דעם צוג דורכצומאכען זיך א וועג דורך וואָלקען, אָדער שארען דעם שניי מיט דער שטאָ־

פענסטער. פרעגסט: ווי אזוי וועט מען עס איבערקומען און דאָך קלייבט זיך דער צוג זיי ארומצוגעהן און איבערשפּיצן.

ס'אי שוין זומער אין דער נידער, אין טאָל; און דאָ אויבען, אין שאָטען פון די שווייגענדיגע בערג, שטעהען די טענענבוימלעך פערשנייטע און, ס'זעהט אויס, אז אהער קלערט נאָך גאָר דער זומער ניט צוקומען אזוי גיך. דאָ און דאָרט א לאָך אין בארג, ווי א גרויסער מוילוואורף וואָלט פון בארג ארויס די בערגלעך ערד ארויסגעשאַרט. אימיצער האָט זיך דאָרט געגראָבען און אפשר גראָבט ער זיך נאָך איצטער אויך און זוכט שפּורען פון אוצרות: גאָלד, זילבער אדער קופּער...

ביי אכט טויזענד פוס הויך און א זאווערוכע האָט אונז בע-געגענט. אזעלכע זאווערוכעס האָבען געוויס אין זייער וועג בעגע־גענט אָט יענע, די ערשטע, וואָס האָבען זיך נאָך צופוס אהער גע-לאָזען זוכען די גאָלד-אדערען אין די בערג. דער שניי האָט יענע צופוסגעהער דעם וועג ניט געקענט פערשטעלען און איצטער איז שוין אומזיסט: דעם וועג געפונען; אלץ אויפגעדעקט. ס'קענען שוין איצטער שעהנע וועטערען אויך זיין. שניי צי שטורם ווינט — דער צוג קרעכצט און שלאָגט זיך דורך זיין וועג, געהט פאראויס אויף דעם שטאָלענעם וועג צו דעם בעשטימטען אָרט.

מיר פאָהרען אין א וואָלקען אריין. מען זעהט ניט וואָס עס טהוט זיך דרויסען און וואו מיר זיינען. רעכט, מיר זיינען באלד נאָהענט צו דער לבנה, וואָס צוליעב סוף חודש האָט זי זיך פער־שפּעטיגט צו פערגעהען.... אָבער דער ווינט טראָגט אוועק דעם וואָלקען און ווידער בעוויזען זיך נאקעטע בערג, שטיקלעך בלויער הימעל פון אויבען. וואו־ניט־וואו וואקסען פון די בערג אָרימע סאָסנע־בוימער. דער פעלז איז אזוי גוט געווען און געלאָזט זיך שפּאלטען און געמאכט א וועג פאר דעם צארטען וואָרצעל. וואָס זוכט אין די פעלזען-שפּאלטען יניקה, חיונה פאר'ן בוים מיט די

גען דעם גאַנצען טאָג לעבעדיגערהייד בעגראָבען אונטער דער ערד, אין די פונדאַמענטען פון די בערג, נאָר פאַרנאַכט, אז די זון קלייבט זיך שוין צו פערגעהן הויבען זיי אָן ווי מוילוואורפען פון דער ערד אַרויסצוקומען, פערשטויבטע, מיעדע, אין שווערע, הויכע שיך און מיט א בלעכען קעסטעלע אין דער האַנט, וואו עסען האָבען זיי פאַר׳ן טאָג מיטגענומען...

קריפּעל־קריק איז די רייכסטע גאָלד־געגענד דאָ אין לאַנד. און די מענשען, וואָס גראָבען די גאָלד, און די מענשען צו וועמען די גאָלד־בערג געהערען — ס׳איז א פאָלק, וואָס איז אָבגעטראָטען פון דעם דורכשניטס מענשען, וואָס איהר בעגעגענט טאָג־טעגליך אין גאַס — מענשען, וואָס גראבען גאָלד!

גאָלד! וואָס איז עס דען ניט? אַלץ. ווילט איהר איז עס א חלום; ווילט איהר איז עס די ווירקליכקייט; ווילט איהר איז עס ליעבע, און ניט — איז עס האַס; ווילט איהר איז עס מענש, און ווילט איהר איז עס גאָט אָדער דער טייוועל; ווילט איהר איז עס די נ ש מ ה פון אַלץ וואָס עס לעבט, און ווילט איהר איז עס דער מ ל א ך ה מ ו ת פון אַלע צייטען...

און דער וועג, וואָס פיהרט צו די גאָלד־גריבער אין קריפּעל־קריק איז געווים דער שעהנסטער, וואָס מיר איז ווען ס׳איז אויסגעקומען דורכצומאַכען. די זעכציג מייל פון קאָלאָראַדאָ־ספּרינגס קומט אוים דעם צוג צו מאַכען איבער די ריפּען און קעפּ פון די בערג. פון איין באַרג צום אַנדערען שלייכט זיך דער באַהן אַזוי קונציג באַרג־אַרויף און באַרג־אַראָב, אז איהר קענט צומאָל ניט בעגרייפען ווי אַזוי ס׳איז געשעהען, אז איהר האָט זיך צום אַנדער באַרג דערקליבען. אז איהר קוקט אויף צוריק, דערקענענדיג פון ווייטען דעם סליאַד אויף דעם באַרג אונטען, הויבט איהר אָן צו גלויבען, אז דער צוג איז אריבערגעפלויגען פון איין באַרג־שפּיץ צום אַנדערען. די אָבגרונדען, וואָס עפענען זיך יעדע ווײַלע אויף רעכטס און אויף לינקס, די גוואַלדיג נאַקעטע פעלזען וואָס שטעהען אויף אַנטקעגען אייך — זיי וואַרפען אָן א פּחד קוקענדיג דורכ׳ן

זיי אין וואָלקען פערשוואונדען. און מיין הארץ האָט אזוי הויך אָנגעהויבען צו קלאַפּען, ממש קלינגען. ניט חלילה פאַר שרעק, נאָר פּשוט — עלף טויזענד פוס הויך. ניט געוואוינט. א קינד פון דער נידער, פון טאָל איז ארויף עלף טויזענד פוס הויך און געבליבען שטעהן אויף גאָלד. כ'האָב געפיהלט, אז איך שטעה אויף גאָלד. און די פּאָר הייזער, וואָס האָבען זיך מיר רעכטס און לינקס בע־וויזען שטעהן אויף גאָלד געמויערט. ס'הארץ האָט געקלאַפּט: טיק־טאַק־גאָלד! טיק־גאָלד, גאָלד־גאָלד...

און א ווידער קול האָט אבגעענטפערט: גאָלד־גאָלד־גאָלד...

די כמארע איז געוואָרען צוביסלעך שיטערער; זונענשטראהלען האָבען זיך אָנגעהויבען דורכצושלאָגען, און באלד האָט זיך א צופלאַמטע זון בעוויזען איבער די בערג אויף איהר וועג צו מערב־זייט. ס'אי געווען ארום פיער נאָך האלבען טאָג און אין די בערג פון צווישען די שווארצע קוימענס האָבען די פאַרע־סיגנאַלען אָנגעהויבען איינער נאָך דעם אנדערען צו ברילען אוש די לופט האָט געציטערט און די ווידער־קולות האָבען זיך איבער די שפּיצען פון די בערג צוטראָגען. עפּעס האָט זיך גענומען ריהרען, צווישען די גרויע בערגלעך האָבען זיך טונקעלע פלעקען בעוויזען. די ארבייט האָט זיך אונטער דער ערד געענדיגט. מענשען האָבען זיך פון דער ערד ארויסגעשלייכט, פריהער איינער און דערנאָך מעהר. אין די הונדערטער האָבען זיי זיך בעוויזען פון אהינטער די פעלזען און אלע האָבען זיך געצויגען צו דער נידער, צו דער זייט, וואו דאָס שטעטעל איז אויסגעשאָטען; געצויגען צו די שורות שווייגענדיגע הייזלעך, וואָס האָבען די דאָזיגע מענשען אָבגעוואַרט.

אין די שמאָלע געסלעך האָבען זיך ביסלעכווייז אָנגעהויבען צו בעווייזען שווייגענדיגע פיגורען, שטארקע, מיט סמנים פון גבורה, פערשטויבטע אין הויכע פערשנורעוועטע שיך און א לאַנגען סיגאר אין מויל. בעגעגענדיג א פריינד, וואָס איז פון דער אנדער זייט אָנגעקומען, ערגעץ פון אן אנדער גרוב ארויסגעקומען — בע־גריסט מען זיך. אנדערע שטעלען זיך אָב און וואַרפען זיך דורך

פערשנייטע צווייגען.

אָט בעווייזען זיך שוין קליינע הייזלעך צונעקלעפּטע ביים צו־פוסענס פון די בערג. און די בערג אליין פערלירען זייער נאטיר־ליכען, לאנגאָנעריגען אויסזעהען. אנשטאָט איינגעפונדעוועטע פעל־זען מיט בוימלעך אָרימע בערעקט, בעווייזען זיך גרויסע וואלען, בערג. אָנגעשאָטענע; דראָבנע, צוהאקטע, גרויע שטיינדלעך. ערגעץ ביים זייט שטארצען דריי, פיער שווארצע קוימענס און זיי רויכע־רען. דער רויך זאָגט עדות, אז דאָרט, אין דער טיעף איז דער עיקר לעבען און ניט דאָ אין דער הויך, וואו טוריסטען און גלאט מענשען בלאנקען זיך ארום... די אָ נ ג ע ש אָ ט ע נ ע בערגלעך ווערען אלץ אָפּטער. מען קען מיינען, אז ערגעץ אונטער דער ערד זיינען בעשעפעניש מיט שטאָלענע צייהן, וואָס גריזשען דאָרט און גריזשען דעם פעלז און די שטיקלעך, קרישלעך שטיין טראגען זיי דרויסען ארוים; טראָגען גאנצע בערג אָן... עס בעווייזען זיך דראָ־טען, וואָס זיינען פערצויגען איבער די אָנגעשאָטענע בערג, פון ערגעץ קומט אָן אן אייזערנער קויש, וואָס גליטשט זיך מיט דער לענג פון דראָט; ער איז מיט שטיינדלעך פול. און אז ער קומט צו א בעשטימטען פלאץ טהוט ער זיך אליין פון זיך אן עפען אויף און שיט אויס די משא, וואָס ער האָט מיט זיך פון אונטער דער ערד ארויסגעבראכט. קערט זיך מיט ליידיגען אום צוריק; ווערט צוויי־שען די שווארצע קוימענס פערפאלען...

ס'לאָזט זיך ווידער אראָב פון ערגעץ א וואָלקען א געדיכטער, פייכטער און גרויער. און אז דער צוג שטעלט זיך אָב אין קריפעל־קריק איז אזוי פינסטער, אז איך זעה ניט וואו א טריט צו שטע־לען. ערגעץ דאָ איז א שטעטעל געווים פאראן און געה זוך עס אין פייכטען וואָלקען. איך בין געקומען זעהן ווי מען גראָבט גאָלד; מענשען וואָס גראָבען גאָלד האָב איך געוואָלט בעגעגענען און אפשר רעדען מיט זיי און צום סוף בין איך אין א כמארע אריין. כ'האָב גענומען נאָכגעהן די מענשען, וואָס האָבען זיך בעוויזען ארויסגעהענדיג פון צוג און וואָס א פּאָר טריט פון מיר ווערען

טיק־טאק־גאלד...
מען בעדארף קלערען פון א נאכט־לעגער...

* * *

די גאלד־גריבער צו וועלכע איך האב בעקומען א צוטריט, זיינען איינע פון די טיעפסטע און עלטסטע אין דעם קריפעל־קריק ראיאן. ווינדעקייטאר, אזוי איז דער נאמען פון דער מינע. מען קען ניט זאגען, אז אזוי לייכט איז עס מיר אנגעקומען. ניט מיט גרויס חשק לאזט מען צו א זייטיגען מענשען. אגב איז עס א קאפ- דרעהעניש. מען קען דאך דעם פרעמדען ניט לאזען אליין וואנדערען אונטער דר'ערד. מען מוז דאך איהם מיטגעבען א וועג-ווייזער. און צו וואס דער גאנצער עסק? מיר איז אנגעזאגט געווארען, אז איך זאל קומען גאנץ פריה, אינאיינעם מיט די ארבייטער און מיט זיי אין איין צייט זיך אראבלאזען אין די שאכטעס. און ווייל די אויבענדערמאנטע מינע ליגט ביי א האלבע שעה מיט דער באהן פון דעם שטעדטעל, דעריבער האב איך מיר געדארפט א ביסעל פעדערען.

די טראמוויין און ספעציעלע ארבייטער־צוגען הויבען אן ארום האלב נאך זעקס אבצוגעהן צו די ווייטערע, אבגעלעגטע מינעס וואו די ארבייט הויבט זיך אן האלב נאך זיבען. נאר אז איך בין ארויס ארום האלב נאך פינף אין נאס איז שוין די ארבייטערוועלט ניט געשלאפען. די קאווע-הייזער זיינען געווען אפען און אין נאס האבען זיך ארומגעדרעהט שאכטיארען נאך פערשלאפענע אין זייערע פערשטויבטע קליידער און שווערע, הויכע שיך. ווייזט אויס אז דער חשק זיך אנצוזעטיגען מיט דעם ליכטיגען פריה-מארגען איידער מען לאזט זיך אוועק אונטער דער ערד, הויבט אויף די לייט אזוי פריה פון די געלעגערס אויף וועלכע זיי האבען נאך געקענט רוהען.

עטוואס פאר זיבען האב איך מיר ארייגגעזעצט אין דעם ארבייטער-צוג וואס איז בעשטאנען פון א צעהן שמאלע, פערמאכטע וואגאנעס. אין מיין וואגאן האבען זיך געפונען ביי א זעכציג

מיט עטליכע ווערטער. אנדערע האָבען נאָך צייט אפילו פערבייגע־הענדיג צו בעמערקען דעם פרעמדען, וואָס איז געשטאַנען אין מי־טען גאַס און בעטראַכט אָט זיי, די גאָלד־גרעבער, ווי עטוואָס אזעלכעס וואָס מען זעהט ניט אין דער נידער. געווען אזעלכע, וואָס האָבען צוגעהוסט און געשנאָרכט מיט דער נאָז, ווי זיך ווער־גענדיג מיט דער לופט...

צוביסלעך זיינען אָט די אלע פון אונטער דער ערד ארויס־געקומענע פערשוואונדען אין די זייטיגע געסלעך; אנדערע אין די קליינע האָטעלס, וואָס אין דער הויפט גאַס, אדער אין די קאווע־הייזלעך, אין א שפּייז־קרעמעלע.

איינציגווייז האָבען זיך אנגעהויבען צו בעוויזען פון די טי־רען ארויס — פרויען, מיידלעך מיט אָנגעפּארבטע פּנים'ער און פערשייטלאָך די האָר ביי די שלייפען פערקעמט; אין קורצע קלייד־לעך און וואוילערישע טריט. מיט זייער בעווייזען זיך איז עפּעס אין גאַס ליכטיגער געוואָרען. אויף די פּנים'ער פון די שטומע שוויי־גענדיגע גאָלד־גרעבער, וואָס האָבען דאכט זיך גאָר רעדען פער־געסען פאר'ן טאָג אונטער דר'ערד — אויף די פּנים'ער פון די פער־שטיינערטע מענשען האָט זיך בעוויזען א שמייכעל און פערבייגע־הענדיג דעם קאָפּ געניינגט צו דער אדער יענער מיידעל. צומאָל זיך אָבגעשטעלט, אין דער שטיל וועגען עפּעס גערעדט אדער אָבגע־רעדט. זי שיסט אויס מיט א געלעכטער, וואָס קלינגט אין דער שטילער גאַס, און פעריכט די האָר ביים אויער און ער שפּייט אויס און כאפּט זי ארום ביים טאַליע גאַנץ פאָרזיכטיג, אז ער זאָל זי ניט איינשמירען אין זיינע פערשטויבטע בגדים... עס הערט זיך א געלעכטער, א פרויען געלעכטער פון דער אנדער זייטיגער געסעל און ס'ענטפערט מיט א געלעכטער א ברייטע מענער־ברוסט...

אין גאַס צינדען זיך עלעקטרישע לעמפּלעך אָן. די נאכט הויבט אָן פון ערגעץ אָנצוקומען און שלייכט זיך ארויף, ארויף צו די בערג-שפּיצען, וואו די לעצטע זונענשטראַהלען שפּילען זיך אויפ'ן ווייסען שניי:

די מינעס דאָ געהערען.

כ'בין אריין אין קאנטאָר און זיך פאָרגעשטעלט. מען האָט געוואוסט, אז איך בעדארף אָנקומען. דער פערוואלטער. מיסטער וואָקער, א יונגער אינזשינער, אינגאנצען א יאָהר אכט־און־צוואנ־ציג אלט און מיט אן ערנסט פּנים און פלינקע בעוועגונגען, ער האָט מיך בעטראכט פון קאָפּ ביז די פיס און געשמייכעלט.

— אזוי, אזוי, ווילט זיך דיר זעהן ווי אזוי אנדערע לעבען אונטער דער ערד? —

— יא, איך האָב בעזוכט קויהלען-מינען.

— אָבער ביי אונז איז פיעל אנדערש, ניטאָ קיין סכנה.

כ'האָב מיך בעדארפט איבערטאָן אין ספּעציעלע קליידער, ווייל ערטער־ווייז איז אין דער מינע נאס. דער פערוואלטער, יעדען פריהמאָרגען לאָזט ער זיך אראָב דעם גאנצען ראיאָן אונטער דער ערד. איך האָב עס איהם בעדארפט בעגלייטען אויף זיין שפּאציר.

— דעם מר. וואָקער איז שווער נאָכצוגעהן — האָט א צוויי־טער אינזשינער זיך געוויצעלט — ער דארף ניט קיין לייטער און ניט קיין עלעווייטאָר.

כ'האָב אָנגעצונדען מיין לעמפּעל און מיר האָבען זיך אוועק־געלאָזען צו דער געביידע וואָס איבער דער מויל פון דער מינע און וואו א גוואלדיגער לאָקאָמאָטיוו האָט געהערעהט פערשיידענע רעדער. די ארבייטער זיינען געזעסען ביי די ווענט פון דער געביי־דע דרויסען און דעררויכערט זייערע סיגארען. ס'אי נאָך געבליבען א פּאָר מינוט פרייע און זיי האָבען זיך געקוויקט מיט דעם קאל־טען פריה-מאָרגען וואָס אין די גאָלד-בערג.

דער סיגנאל האָט אָנגעהויבען צו ברילען און דער עולם, פּאַ־מעלעכקע, האָט זיך פון אָרט אויפגעהויבען און גענומען זיך ציהען אינוועניג צום עלעווייטאָר. דער וועג דאָ אונטער דער ערד איז א גלייכער. גלייך אראָב אין דר'ערד. ניינצעהן הונדערט פוס טיעף. יעדע הונדערט פוס איז א שאכטע און דער עלעווייטאָר לאָזט אר־בייטער אראָב. מיט דעם אייגענעם עלעווייטאָר ברענגט מען ארויס

ארבייטער, מעהרסטענס אין די יאָהרען פון צווישען צוואנציג און דרייסיג. גרויס געוואקסען. מיט א ריין אמעריקאנישען אויסזעהען. כמעט אָהן אן אויסנאהם האָט יעדער געהאט א דיקען סיגאר צווי־שען די צייהנער, געדרויכערט און געשפּיגען אויף דער פּאָדלאָגע, צו די פיס פונ'ם שכן געגענאיבער. עס איז מיר זעלטען ווען אויס־געקומען צו זעהן מענשען אזוי רויכערען; צו זיצען אין אזא אָנגע־רויכערטען וואגאָן. פון דעם רויך ארויס האָב איך בעטראכט די פּנים'ער, די הענט, די פּלייצעס.

— וואָס פיהלען און טראכטען איצטער אָט די דאָזיגע מענ־שען, וואָס ווילען באלד זיך אראָבלאָזען אויף א גאנצען טאָג און אמאָל אויף א גאנצען לעבען אונטער דער ערד ארונטער?

און כ'מוז זאָגען, אז קיין זאך וואָס זאָל ארויסרופען א גע־פיהל פון רחמנות האָט זיך אויף זייערע געזיכטער ניט געוויזען. און כאָטש כמעט ביי יעדערען האָט מען אין קאָליר פון פּנים גע־קענט דערקענען די שעדליכע ווירקונג וואָס די ארבייט אונטער דער ערד האָט אויף די מענשען; מען האָט געקענט דערקענען אין די אָנגעבלאָזענע ליפּען, אין די ראָזע אָדערלעך און די אש-גרויע באקען, אז עפּעס טאָטשעט אָט די פעסטע מענשען, טאָטשעט פּא־מעלעך אָבער טיעף — דאָך וועקען זיי קיין רחמנות ניט. פּער־פעהרט, פון אלע זייערע בעוועגונגען און געשטעל, האָט ארויסגע־קוקט א געוויסער שטאָלץ. ניט גלאט אזוי מענשען, נאָר מענשען וואָס האָבען מיט'ן פעלז זיך פערמאָסטען. מענשען וואָס קלייבען זיך אויס מיט'ן גוטען ווילען צו לעבען זייערע טעג אונטער דער ערד. און כאָטש ניט פאר זיך זוכען זיי גאָלד, ניט פאר זיך רייסען זיי אויף די פעלזען-שטיינער — אָבער דאָך גאָלד צו גראָבען איז זייער בערוף; פעלזען אויפצורייסען איז זייער שליחות.

דער צוג האָט זיך יעדע עטליכע מינוט אָבגעשטעלט, נעבען דער אָדער יענער מינע, ארבייטער אראָבנעלאָזען. ענדליך האָט זיך דער צוג אָבגעשטעלט ביי דער סטאנציע ו ו י נ ד ע ק י י־ט אָ ר. אזוי הייסט דער נאָמען פון דער געזעלשאפט צו וועמען

שטיינערנע צוריסען, צושאָסען אונטער דער ערד און די שטיקער ווערען דרויסען ארויסגעשלעפּט מיט'ן עלעווייטאָר און מיט מיט־לען כעמישע און ניט כעמישע, נאָכדעם ווי מען מאָלט די שטיי־נער און מען וואשט זיי בעקומט מען די גאָלד שטויב ארויס.

בעטראכטענדיג די מאסיווע גרויע ווענט פון'ם טונעל, די אייבינע פעלזען־ווענט, גאנץ גראם פאנאנדערגערוקט, האָב איך מיר גאנץ זיכער דערשפּירט. גאָר ניט אזוי ווי אין די ענגע שוואר־צע קויהלען־מינען. די ארבייט דאָ אונטער דער'ערד טיילט זיך איין אין דרייען. ערשטענס קומען די מאשיניסטען וואָס בויערען מיט אויטאָמאטישען בויער לעכער אין שטיין, וואו מען פּילט אָן דינאמיט און מען רייסט אויף. דאן קומען די אונטערבויער. אָדער ווי מען רופט זיי, די ט י מ ב ע ר מ ע ן. זיי בויען אונטער אלע ערטער וואָס זיינען מסוגל איינצופאלען. און דאן די פּשוט'ע ארבייטער, וואָס לעגען אָן אין די וועגעלעך דעם צוהאקטען שטיין און אויף די רעלסען שטופּען זיי עס צום צענטער, צום עלעוויי־טאָר. כ'האָב געפרעגט פאר וואָס מען פיהרט ניט די משא מיט מויל־אייזלען, ווי כ'האָב עס בעמערקט אין די קויהלען־מינען?

— זיי לעבען דאָ ניט לאנג די מויל-אייזלען און ס'קאָסט טייערער ווי מענשען...

ס'האָט זיך געהערט פון ערגעץ דער טרוקענער קנאקען פון דעם אויטאָמאטישען בויער, פּונקט ווי ערגעץ ווייט וואָלט מען שיסען מיט מאשין-ביקסען. מיר האָבען זיך געלאָזט געהן מיט די לאמטערנעס אין די הענט טיעפער אין די שאכטעס אריין, צווישען די שמאָלע רעלסען. די עלעקטרישע לעמפּלעך ווערען זעלטענער. דאָ און דאָרטען איז אונטערגעבויעט מיט שווערע קלעצער און זיי זיינען מיט שוואמען בעוואקסען.

ס'אי כדאי צו בעמערקען, אז אויסער דער צענטראלער פער־בינדונג פון די שאכטעס מיט דעם עלעווייטאָר איז פאראן נאָך א ספּעציעלער דורכגאנג פון שאכטע צו שאכטע. א גאנץ פּשוט'ער:
— אין יעדער שאכטע איז א לאָך פאראן אויסגעהאקט, ברייט

פון אונטער דער ערד די וועגעלעך גאָלד-שטיין. די גאנצע ניינצען הונדערט פוס מאכט דער עלעוויטאָר אין פופציג סעקונדען.

מיר זיינען געשטאנען און געווארט ווי דער עלעוויטאָר נעהמט אָן א בונט ארבייטער און נאָך דעם ווי מען גיט א עלעקטרישען סיגנאל צום הויפט מאשיניסט ערגעץ, רייסט זיך דער עלעוויטאָר אָב פון ארט און ווערט פערשוואונדען אין דער טיעף מיט די מענשען, אין א ווייל ארום קומט ער אָן ווידער לעדיג און ווארט אויף פרישע מענשען....

מיר האָבען זיך אריינגערוקט אין דעם נאסען עלעוויטאָר מיט די לעצטע צוויי ארבייטער און אזש מיט א פייף האָט דער עלעווייטאָר גענומען פאלען אלץ טיעפער און טיעפער דורך א פינסטערען קאלטען וועג און פון ערגעץ האָט געגאָסען נעריכטע טראָפענס וואסער אויפ'ן קאָפּ און אונטער'ן קאָלנער.

די קעלט, די אונבעקאנטע פייכטע לופט, וואָס האָט ארומגעכאפט, האָט געמאכט צו פיהלען, אז איך פאל ערגעץ אין א וואסער אריין. די סעקונדען האָבען זיך ווי לאנגע מינוטען געצויגען. ביי נומער פערצען זיינען מיר געבליבען שטעהן. פערצען הונדערט פוס טיעף. מיר זיינען ארויס. דער עלעוויטאָר בעקומענדיג דעם סיגנאל איז מיט די צוויי ארבייטער פערשוואונדען אין דער טיעף. אריינגעהענדיג אין דער שאכטע איז מיר געווען אביסעל פרעמדלאך צו געפינען דאָ כמעט א גאנצע וואָקזאל-סטאנציע מיט רעלסען, מיט וואגאָנעלאך מיט וועגען וואָס צולויפען זיך אויף אלע זייטען און בעלויכטען מיט עלעקטרישע לעמפּלעך....

*   *   *

די גאָלד אין קריפּעל-קריק ראיאָן געפינט מען ניט אין נעשטאלט פון גילדערנע זייגערס, גילדענע פינגערלעך, שפּילקעס, בראשקעס און אויהרינגלעך; אפילו ניט אין געשטאלט פון גאָלד זעמדעלאך. דאָ איז דער גאָלד-אָדערל אין שטיין-פעלז איינגעוואקסען. דורכשניטליך געפינט מען אין א גאנצען טאָן שטיין ביי א דריי דאָלאר גאָלד ווערט. און דעריבער ווערען גאנצע וועלטען

דער פערוואלטער האָט זיך אזוי כוואטסקע ארויפגעכאַפּט ריי טענדיג אויפ׳ן עקבויער און נעבראַכט איהם אין בעוועגונג. גע- דרעהט אהער און אהין און ס׳האָט ניט געהאָלפען. ער האָט א שמייץ געטאָן די לופט־רעהר מיט׳ן בויער צוזאמען.

— אָט לאָז איהם — אזוי כאַפּען זיי אריין פון צייט צו צייט א שטאָלענעם עקבויער און ווילען ניט אָבגעבען. מען וועט איהם אויפרייסען דעם שטיין, וועט ער שוין מיט בייזען ארויס.

— בענקט זיך ניט אמאָל צו זעהן די ליכטיגע וועלט? — פרעג איך דעם מענשען וואָס הייסט טאָם און וואָס בויערט דעם פעלז גאַנצענע טעג לאַנג.

— די ליכטיגע וועלט? מיט וואָס איז דאָ שלעכט? רוהיג. שטיל. דאָ איז בעסער ווי דאָרט אויבען. כ׳האָב מיר ניט איין מאָל געלאָזט זוכען ארבייט צווישען פאַרמערס — צו טומעלדיג דאָר־ טען אויבען. די גרויסע שטאָט, דער שאָפּ — געהען זיי צו אלדע רוחות.

— אָבער ניט אזוי געפעהרליך.

— ניט אמת, אין דער גרויסער שטאָט, אין די גאַסען אומ־ געהענדיג שטעלט מען פיעל מעהר איין דעם לעבען. דאָ איז פאַר די לעצטע דריי יאָהר בלויז צוויי מענשען אומגעקומען און דאָס איז געווען זייער שולד. ניט געווען פאָרזיכטיג.

— ס׳איז אמת — איז דער פערוואלטער אריינגעפאַלען אין די רייד — אלץ איז דאָ אין אָרדנונג. מען פאַסט אויף, אז די פערפוילטע קלעצער וואָס שפּאַרען אונטער די מינע זאָלען אין צייט אומגעביטען ווערען.

— ווערען דאָ די קלעצער שנעל פערפוילט?

אין פערלויף פון א פאָר יאָהר ווערט די האָלץ צופרעסען. די לופט איז דאָ אזא וואָס פרעסט אויף די האָלץ...

ס׳האָט זיך ניט ווילענדיג געטראַכט:

— מויל־אייזלען לעבען דאָ ניט לאַנג. די געהילצען, פּעכע- דיגע, סאָסנע קלעצער, ווערען פון דער לופט דאָ אויפגעפרעסען

ווי א געוועהנליכער צימער און טיעף הונדערט פוס — די הונדערט פוס וואָס טיילט אָב איין שאכטע פון דער אנדערער, און לייטערס הילצערנע שטעהען אין דער עפנונג דורך וועלכע מען קען זיך אראָבלאָזען טיעפער און אויפהויבען העכער.

אָבגעהענדיג אזוי ביי א האלבען מייל זיינען מיר געקומען צום עק פון טונעל, וואו א מאשיניסט האָט געבויערט די פעלזען וואנט. דער בויער האָט אזוי געקלאפט, אזש אין די אויערען האָט געקלונגען און געשטאָכען. מיט געפּרעסטער לופט וואָס קומט אָן פון דרויסען און וואָס איז צום עקבויער דורך א רער צוגעפּאסט טרייבט מען דעם בויער אלץ טיעפער און טיעפער אין שטיין אריין. אין די קויהלען־גריבער האָב איך זיי געטראָפען צוויי־ווייז מיט זייערע שפּיציגע האמערס ביי דער ארבייט און דאָ איז ער איינער אליין געזעסען אונטער א ברייטען שטיינערנעם געוועלב, צופּו־סענס א בארג שטיין-שפּענער און געבויערט און געבויערט. ער האָט אָבגעריסען זיינע אויגען פונ׳ם בויער און צו אונז א בליק געוואָרפען. כ׳האָב בעטראכט זיינע הענט, פּנים און די גוואלדיגע מאסע שטיין ארום איהם וואָס איז שוין געלעגען צושאָסען, בע־טראכט די שטיינערנע וואנט וואוהין ער האָט דעם שטאָלענעם עקבויער געטריבען און כ׳האָב מיר ניט געקענט פאָרשטעלען. אז ערשט מיט א שעה פריהער איז ער געווען דרויסען און אפשר מיט מיר אין איין וואגאָן געפאָהרען. ס׳האָט זיך מיר אויסגעוויזען, אז ער אליין איז פון שטאָל און מיט א שטאָלענעם ווילען, שטאָלענעם פערלאנג; און זיין פערלאנג איז — די גאנצע שטיין און פעלזען־געגענד פון קריפּעל-קריק אויף דראָבנע שטיינדלעך צוברעקלען. דער פערוואלטער האָט איהם בעגריסט. געמאכט א פּנים, אז ער ער־לויבט איהם אביסעל דעם פעלז צו רוה לאָזען:

— ווי פּיהלסטו זיך, טאָם?

— א, א דאנק, מיסטער וואָקער. איך שפּיר מיר גאנץ גוט — נאָר דאָ האָט זיך מיר ווידער א עקבויער אריינגעהאקט אין שטיין און כ׳קען איהם ניט בעקומען. שוין דער דריטער צייט נעכטען אָן.

מיט אמאָל האָט דער גאנצער פעלזען־גרונט אונטער אונז א ציטער געטאָן, א טיעפער ברומען האָט זיך דורך דער שאכטע דורכ־געטראָגען און אין די ווענט אריין.

כ'האָב א ציטער געטאָן און האָב אָנגעשטעלט מיינע בליקען אויף זיי, אויסדריקענדיג פערוואונדערונג.

— דאָס האָט מען אויפגעריסען דינאמיט אין דער שאכטע אונטער אונז.

ס'האָט מיר אביסעל געוואונדערט, ווייל מיר האָט ער געהאט דערצעהלט, אז מען רייסט אויף דעם גראַניט ארום פיער א זייגער, יעמאָלט ווען מען האָלט שוין ביים פערלאָזען די מינע, כדי ס'זאָל זיך איבער נאכט דער רויך אויסלופטערען. דער געררויש האָט דערמאָנט דעם מיסטער טאָם אָן זיין ארבייט. ער האָט אָנגעשטעלט דעם עקבויער צום פעלזען און אויפגעעפענט די נעפרעסטע לופט וואָס אין רעהר. מיט אזא שטעכעדיגען און טרוקענעם טא־טא־טא האָט דער בויער גענומען ארבייטען, אזש די ווענט האָבען געצי־טערט.

מיר האָבען זיך אראָבגעלאָזט מיט די לייטערם נידעריגער צו דער שאכטע נומער פופצען. ס'אי מיר ווירקליך געווען א ביסעל שווערליך נאָכצוהאלטען מיין פלינקען בעגלייטער ווען ער איז פון איין לייטער צום אנדערען איבערגעשפרונגען אין דער הונדערט־פוסיגער עפנונג. דער רויך פון פולווער, אָדער אויפגעריסענעם די־נאמיט האָט א שלאָג געטאָן צום נאָז, און אז מיר האָבען דער־גרייכט די שאכטע האָט עס אזש אין די אויגען און אין האלז געריי־סען. דאָ איז עס מיט א פּאָר מינוט פריהער דער אויפרייס געווען און דער בייסעדיגער רויך איז געווען געדיכט ווי א וואנט. איך בין איהם נאָכגעגאנגען טיעפער אין רויך אריין. ס'האָבען זיך בעוויזען רויטע פייערלעך און קלאָר האָט מען געקענט הערען שטימען פון מענשען.

ווייזט אויס, אז פאר דעם מיסטער וואָקער איז דער רויך גע ווען א גאנץ נאטירליכע זאך, ווייל ער האָט אפילו ניט געפונען פאר

און דער מענש, מישטיינסנעזאָגט, ער איז עס דער גבור.
זאָל זיין אזוי.

ביים ליכט פון מיין לעמפעל האָב איך בעטראכט דעם גראַ־ניטענעם געוועלב איבער מיין קאָפּ און דעם טונקעלען, פעטען פּאס, ווי אָנגעאוילט, וואָס האָט זיך בעצוינען אינם גראַניט. דאָס איז דער גאָלד־אָדער וואָס פלעכט זיך דורך אין פעלזען און נאָך איהם יאָגט מען זיך עס. מען היט זיך איהם ניט אָנצואוווערען און זיין שפּור ניט צו פערלירען. אמאָל ווערט מען איהם אָן, אָבער מען רייסט דעם גראַניט אזוי לאנג מיט דינאַמיט ביז מען כאַפּט דעם גאָלד־אָדער ווידער. איך האָב אבגעקרישעלט א שטיקעלע פון יע־נעם טונקעלען פּאס און האָב דעם שפּור פון גאָלד ניט בעמערקט. פאר מיר איז עס געווען שטיין ווי אלע שטיינער.

— זעהסטו, אונזער עולם איז א גאנץ אנדערער — האָט דער מיסטער וואָקער ווידער אָנגעהויבען, גאָר פערגעסענדיג זיך, אז ער איז דער פערוואלטער פון די אלע גריבער דאָ און אז ער האָט צו זאָגען אויף די הונדערטער מענשען אונטער דער ערד — פער־שטעהסט, אונזערער א מענש איז א אומעטיגער, א טרויעריגער — אָבער מיט א גוט הארץ. אונזערען א מענשען איז ניט אזוי גרינג צו קויפען אָבער, אז ער לאָזט זיך שוין צו צו דיר איז מיט הארץ און לעבען. פריינדשאפט איז ניט אזוי גרינג צו בעקומען פון אונ־זערען א מענשען, אָבער האָסטו שוין יאָ בעקומען איז עס מיט דער פולער האנט. אונזער א מענש האָט פיינט אז מען בעליידיגט איהם. מיין ניט, אז אונזערער א מענש געהט אום מיט א מעסער אין קע־שענע — אָבער אַן עולה האָט ער פיינט.

— יאָ, אונזער עולם קען ניט זיין ווי אלע מענשען — האָט דער מיסטער טאָם צוגעגעבען, פּרוּאווענדיג אפשר וועט ער דאָך דעם עק־בויער פון שטיין ארויסבעקומען — מען לעבט אונטער דער ערד, מען שווינדעלט ניט. מען האָט ליעב צו קוקען א מענשען גלייך אין די אויגען, אז מען בעגעגענט זיך. אונזערער א מענש פערשטעהט ווי צו בעגעהן זיך מיט א רעוואָלווער אויך, אָבער...

צודריקטען באַלקען אויפגעהויבען זיין לעמפעל — צעהן אויגען בעדאַרף מען האָבען.

ביי א פּלאַץ וואו מען האָט אונטערגעבויט א דורכגאַנג זיינען פיער יונגען געשטאַנען איינגעבויגען און מיט זייערע קאַרקס האָבען זיי אונטערגעהויבען א בעליק אין דער הויך און איינער אן עלטערער האָט איהם אונטערגעשפּאַרט. דער אַלטער, א האָלענדער, שוין דרייסיג יאָהר ביי אַזא אַרבייט. ס'אי געוועזען ניט ווייט פון דער עפנונג צו דער שאַכטע נומער אכצעהן און ער האָט עפּעס בעדאַרפט פון דאָרט בעקומען א ברעטעל, האָט ער ווי א יונגער אינגעל אַרויפגעקלעטערט איבער דער לאַך און אויף א שמאָלען בעליק דורכגעגאַנגען.

— וועסט נאָך אַראָבפאַלען צו אַלדע גוטע יאָהר — האָב איך צו איהם א געשריי געטאָן.

— שוין דרייסיג יאָהר, מיסטער, אז מיר בויען אונטער שאַכטעס און מען פאַלט ניט אַרונטער, כאַ־כאַ — אָט זעהסטו מיין זוהן — אַזוי בין איך געוועזען מיט דרייסיג יאָהר צוריק, כאַ־כאַ-כאַ!

— א גוטער עולם אָט די האָלענדער, האָט מיין בעגלייטער צוגעגעבען. א געדולדיגער, ניטאָ קיין עגמת נפש פון זיי, בע־כע — האָט ער דערצעהלט ווען מיר האָבען געקלעטערט דורך דער עפנונג צו דער שאַכטע נומער אכצען — אָט די סלאַוועןֹ, די איטאַליענער, איינער צוויי איז נאָך צו דערליידען; קומען זיי אָבער אָן אין א גרויסער צאָל איז ניט גוט. דערפיהלען זיי זיך נאָר שטאַרק האָבען זיי ליעב צו נעהמען די איבערהאַנט. בע-כע — ביי א דריי הונדערט האָבען זיי זיך אהער אמאָל אַראָבגעלאָזען קיין קריפּעל־קריק. געוואָלט זיך דאָ אָבשטעלען. האָבען מיר זיי אַריינגעזעצט אין ב אָ ג י ס און געהייסען פאָהרען פון דאַנען. קריפּעל־קריק פערטראָגט ניט אַזעלכע.

אז מיר זיינען אַריין אין דער שאַכטע נומער אכצעהן, וואָס מיינט אכצעהן הונדערט פוס טיעף, איז אונז אַנטקעגען געקומען פון ערגעץ אַזא מין געוויש און געפילדער און קלעפּ פון האַמערס

נויטיג עפּעס צו בעמערקען ווען איך האָב זיך שטאַרק צוהוסט איהם נאָכנעהענדיג מיט מיין לעמפּעל, וואָס האָט ווינציג וואָס געלויכ־טען. קוים וואָס מען האָט געקענט בעמערקען די צוויי מענשען וואָס האָבען זיך געקלאַטשעט אין א הורבע צוריסענע גראַניט־שטיקער. ווי שאָטענס האָבען זיי אויסגעזעהען אין דעם טריבען שיין פון זייערע לעמפּלעך. עס איז מיר גאָר ניט איינגעפאַלען זיי עפּעס צו פרעגען, וויסענדיג אז אין דעם שטיקענדיגען רויך ווע־לען זיי זיך דאָ אומדרעהען דעם גאַנצען טאָג. מיין בעגלייטער האָט אויך געשווינען. ווען מיר האָבען זיך שוין נעהאַלטען ביים אראָב־לאָזען צו דער שאַכטע נומער זעכצען, האָט ער בעמערקט:

— ניט אומעטום איז אזוי אנגערויכערט. מיינסטענס רייסט מען דעם שטיין איידער מען פערלאָזט די מינע און דאַצו — ניט אלעמען שאַדט דער רויך.

מיר האָבען זיך דורך די לייטערס אראָבגעלאָזען אלץ נידערי־גער און נידעריגער, גליטשענדיג זיך דורך די הונדערט־פוס לאַנגע לעכער, וואָס אין גראַניט. די ארבייט אונטען האָט געקאָכט. ווענגע־לעך נאָך ווענעלעך זיינען פערביי אונז דורך צום הויפּט־אריינגאַנג און הינטער זיי די אונטערשטופּערס. צווישען זיי זיינען שוין פאַר־ראַן סלאַווען און איטאַליענער, ווייל א קלענערען פּרייז צאָהלט מען דערביי...

ס'האָט זיך דערהערט א קרעכץ אין די קלעצער ווען מיר זיי־נען פערביי אן אונטערגעבויטען אָרט. האָט דער פערוואַלטער אויפ־געהויבען זיין לעמפּעל און בעטראַכט די קלעצער:

— ערשט נעכטען איז נאָך גאַנץ געווען און איצטער שוין צופּלאַצט — האָט ער בעמערקט.

די דיקע קלעצער האָבען זיך געקרימט אונטער דער שווערער משא וואָס האָט פון אויבען געפּרעסט, און איין קלאָץ, א דיקע, ניט ארומצונעהמען, איז ווי א פלעצעל צוקוועטשט געוואָרען.

ס'איז ניט קיין געפאַהר, נאָר מען וועט עס דאַרפען גלייך פער־ריכטען. זעהסט, וואָס פאַר א שטאַרקע האַלץ נאָך? האָט ער צום

כ'האָב נאָך געוואָרט, אז די אלע פייער שמידען זאָלען אויסשיסען מיט א שאלענדיגען, פייערדיגען געלעכטער און איך זאָל זיך אויפ-כאפען און זיך וואונדערען פון דעם וואונדערליכען חלום...

— — — צו דער שאכטע נומער ניינצען זיינען מיר ניט דערגאַנגען.

— ניט לאנג נאָך האָט מען זי אויפגעעפענט און זי איז מיט וואסער פערגאָסען. וואסער זיך בעוויזען און שטערט די ארבייט.

— פאראן דאָרט גאָלד?

— רייך.

* * *

ס'אי שוין געווען ארום האלבען טאָג ווען ער איז פארטיג געוואָרען מיט זיין שפאציר. אז מיר זיינען געקומען צום צענטער האָבען מיר געטראָפען די ארבייטער פערזאמעלט זיצענדיג ווער אויף א שטיין און ווער אויף א וועגעל און ווער די פיס אונטער זיך און געניסענדיג פון דער האלבער שעה רוה און קייענדיג דעם טרו-קענעם עסען וואָס יעדערער האָט זיך אין א בלעכען קעסטעלע מיטגענומען. מען נעמט זיי ניט ארויף אויבען צו דער ליכטיגער וועלט. זיי האָבען שטיל געקוקט צו אונז. ערנסט און שטום.

מיין בעגלייטער האָט ביים עלעווייטאָר געגעבען אן עלעקטרי-שען סיגנאל וואָס האָט לייכט געקלונגען צוויי־צוויי דריי איינס. אין א ווייל ארום איז ווי א ווינט פון אויבען אַנגעקומען דער עלעווייטאָר. אויף איהם א לעדיגער אייזערנער וועגעלע און מיר האָבען זיך אין איהם אריינגעזעצט. ווי פריהער האָבען שווערע, קאלטען טראָפענס געקאפעט און געפאלען אונטער'ן קאָלנער. דער עלעווייטאָר האָט זיך א ריס געטאָן פון אָרט, נאָך דעם ווי מיט-טער וואָקער האָט א סיגנאל געגעבען, און זיך געטראָגען מיט א נאסען פייף אלץ העכער, העכער...

כ'בין נאָך געגאנגען אין די מילען וואו מען וואשט די שטיי-

איבער אייזען, אז מיר האָט זיך אויסגעוויזען — ניט קיין מענשען זיינען דאָרט אין דער שאכטע נאָר רוחות און ניט אנדערש ווי זיי שמידען עס דאָרט די גאָלד. כ׳בין שטעהן געבליבען און זיך צו־געהערט צו דעם אונגעוועהנליכען רעש.

— דאָרט איז אונזער קוזשנע וואו מען שאַרפט די עקבויערס און מען פערריכט די פערשיעדענע געצייג צו דער אַרבייט.

וואָס ווייטער מיר זיינען געגאַנגען אַלץ שאַרפער און שווע־רער איז דער רעש אונז אנטקעגען געקומען. א רויטער שיין האָט זיך פון ווייטען בעוויזען.

ביים סאַמע עק פון דער שאכטע, אכצעהן הונדערט פוס טיעף האָט מען עס די קוזשנע איינגעאָרדענט. א גרויסע ברייטע קוזשנע. ווענט פון ש ט י ן; פעלז — דער געוועלב און ג ר א נ י ט — דער גרונט. א העלישער פייער ניט פון קוילען, נאָר פון א גאַז־שטראָם האָט זיך געריסען איבער דער האָרנע מיט אזא אימפּעט און ווילדער זשוזשעריי, אזש די הויט אויפ׳ן לייב האָט געצי־טערט. פיער שמידען, איינער אַן אַלטער און דריי יונגע אין לעדער־נע פאַרטוכער און לעדערנע לאַנגע הענטשקעס און מיט א אָפּענער, אויסגעבהאַשטשעטער ברוסט א פּערברוינטע, זיינען זיי געשטאַ־נען און זיך געראיטיגט אַנטקעגען פייער. הונדערטער עקבויערס לי־גען אין װעגעלעך נעבען זיי. א שטעק אריין אַן עקבויער אין העלי־שען פייער. א רגע — איז ער שוין צונטער רויט; אונטערגעלעגט אונטער אַן אויטאָמאַטישען שווערען האַמער, א הריק — טאַ־טאַ — צוגעקלאַפּט און אוועקגעוואָרפען. געשווינדט געהט די ארבייט די היץ איז ניט איבערצוטראָגען פאַר אונזערען א מענשען, ס׳ווילט זיך עפּעס זאָגען, נאָך דער געדויש פון פייער און האַמער אין דער שטיינערנער הייל איז אזוי גרויס, אז אומזיסט איז נאָר די פּראָ־בע עפּעס צו זאָגען. ס׳בילד זעהט ניט אויס ווי אין דער ווירק־ליכקייט, נאָר עפּעס ווי אין א מעשה פון טויזענד און איין נאכט. אונטערערדישע פייערדיגע שמיעדען וואָס שמיעדען און שמיע־דען און וואַרפען די אַנגעגליהטע אייזענס פון האַנט צו האַנט.

צעהן—צוועלף טויזענד פוס הויך, וואו ס'האט זיין בעם דער קלארער טייכעל — דארט זיינען זילבער־אוצרות פאַראנען. און כ'וויס ניט, אויב אזוי לייכט וואלטען מענשען אהין דעם וועג אויסגעפינען, ווען ניט אט דער קלארער וואסער-שטראם, וואס האט די פעלזענשטיינער, זייער הארץ אויף צווייען צושפאלטען. ס'וואסער קומט פון די פערשנייטע קעפ און נאקען פון די בערג און ציהט זיך צו דער נידער, מורמעלט דעם גאנצען וועג, סודות ענטפלעקט עס:

— ציהט זיך אהין פון וואנען איך קום; מיט זילבער-שטויב און זילבער—קערענדלעך איז מיין בעט אויסגעשאטען.

ס'קלייבט זיך דער צוג בארג ארויף אויף זיינע שטאלענע רעלסען, שלענגעלט זיך ביים ראנד פון טייכעל. ס'וואסערעל האט קאפריזען, קרימט זיך, בויגט זיך, שפרינגט ארויף און אראב, און אזוי מוז דער צוג זיין וועג מאכען. ווארים דער פעלזען־שפאלט איז טיעף, די וואסער-בעט, ערטערווייז, צווישען צוויי קיהלע ווענט, וואס ווארפען זייערע שאטענס צום וואסער. די שטיין־ווענט זיינען הויך מיט'ן אויג ניט אבצומעסטען זייער הויכקייט. דער בלויער הימעל ליעגט אויף זייערע שפיצען אנגעצויגען און ס'דאכט זיך, אז דער הימעל האט זיך איבער'ן טייכעל אראבגעבויגען ניט צו דערלאזען דעם שטויב אהער אראבצופאלען. אבער ס'קלארע טייכעל איז דא גאר ניט אזוי קלאר. אומזיסט וואכט דער הימעל דארט פון אויבען.

ערגעץ דארט העבער אין די בערג גראבט מען זילבער. מען רייסט אויף די פעלזען און די שטיקער זייערע צומאלט מען אין אזעלכע מילען, וואס קענען שטיינער צומאלען. מען וואשט דעם צוקרישעלטען שטיין אין אזעלכע וואש־קארעטעס, וואס אין יענע מילען, און ס'וואסער פון דעם קלארען טייכעל ווערט אין יענע מילען אריין פערנארט. ס'וואסער קומט אריין קלאר ווי קריסטאל און מען לאזט עס פון מיל ארויס בלאטיג־גרוי. ס'טרעפט נאך, אז א פארמער, וואס האט ערגעץ־וואו ביים צופוסענס פון א

נער, מען מאַלט זיי און כ'מוז מודה זיין, אז קיין גאָלד האָב איך ניט געזעהען...

זילבער

אומעטיג. עפּעס טהוט באַנג נאָך דעם, ווי מען לאָזט זיך אראָב צוריק פון די הויכע בערג, שפּירענדיג, אז דאָרט אויבען, צווישען שטיינער, איבער די וואָלקענס, האָסטו געלאָזען מענשען אין דיין געשטאַלט, וואָס גראָבען זיך אין די בערג, זוכען קאַלטע, שווערע מעטאַלען; זוכען גאָלד, זילבער, קופּער, צין, אייזען. צומאָל ווילך זיך אפשר מקנא זיין זייער גורל. האָבען דאָך א ווילען. זייער אויסוואהל...

קומסטו אָבער שפּעטער אין גאַס אריין, אין לעבען אריין, וואו דיין אויג זוכט דעם תוך פון לעבען און דיינע בליקען, וואו זיי זאָלען ניט פאַלען, טרעפען זיי — דאָ א בליץ פון גאָלד, דאָ — דער בלאַסער אָבשיין פון זילבער, דאָ — רויטעלט זיך קופּער און ס'גלעלט מעש, גרויט זיך בליי און ס'זשאַווערט אייזען; זעהסט ווי ווייט אָט די אלע קאַלטע מעטאַלען האָבען זיך אין אונזער לעבען אריינגעריסען, ווי ווייט זיי האָבען זיך אין אונזער נשמה אריינגעריסען; מערקסט ווי ביים קלאַנג פון די אלע מעטאַלען ווערט דער טאָג צום לעבען ארויסגעפיהרט און ביים אייגענעם קאַלטען קלאַנג פיהרט מען דעם געשטאָרבענעם טאָג צו דער קבורה — אָ, ווען מען טראַכט זיך גוט אין דעם אריין, נאָך דעם ווי מען פערברענגט אין די בערג, צי אין אנדערע ערטער, וואו די קאַלטע מעטאַלען ווערען פון די פינסטערע בעהעלטענישען אויף דער ליכטיגער וועלט ארויסגעבראַכט — דאַפעלט טרויעריג ווערט אויפ'ן הארצען.

אין צפון־זייט פון קאַלאָראַדאָ, אין די גרויע פעלזען־בערג,

א לאז געטאן גליק זוכען. איינציגווייז האבען די מענשען זייערע שאכטעם פערלאזען, אין דער שטיל פון זייערע נארעס זיך ארויס־געשלייכט, מיט'ן האמער און עקבויער אוועקגעלאזען זיך אהין, צו די בערג, וואס נעהענטער צו מערב־זייט — צום גלאנץ פון גאלד.

זילבער, אליין ביי זיך, איז פונקט אזוי יחסנ'דיג דא, ווי גאלד אין קריפעל־קריק. איז אויך, אין קליינע שטויבעלעך, איינגעוואקסען אין דעם סאלידען גראניט. צו בעקומען זילבער דא, בעדארף מען זיך אזוי מטריח זיין, ווי נאלד צו ענטפלעקען. אויך דא האט מען אין יענע גוטע צייטען גאנצע בערג אונטער די בערג אויפגעריסען; פון אונטער דער ערד וועלטען גרויע שטיינדלעך ארויסגעבראכט, אויפגעשאטען לאנגע, הויכע וואלען — האט מען עס ניט געוואשען און ניט געמאלענערהיים געלאזען און צום גאלד זיך אוועק־געלאזען. און דא וואו ס'איז אמאל א שטעטעל געווען, הייזער גע־שטאנען, פון דעם לעבעדיגען איז כמעט קיין שפור ניטא. בלויז ביים ראנד פון קלארען טייכעל, דא און דארט שטארצט א שטיי־נערנ'ע מצבה ארויס אדער א הילצערנער פשוט'ער צלם שווארצט זיך און שפיגעלט זיך אין וואסער. ס'איז א צייכען, אז דא איז אמאל א לעבען געווען, אז דא האט אמאל אין אווענט געלעכטער געקלונגען, פונקט ווי אין קריפעל־קריק, די גאלד-געגענד. פונקט ווי אין קריפעל-קריק האבען זיך יעדער פארנאכט די בחורים פון אונטער דער ערד ארויסגעקומענע, געקליבען זיך אין שטעטעל אריין אין די שמאלע געסלעך זיך אויפגעטראפען מיט די בליקען פון די אנגעפארבטע מיידלעך, וואס האבען זיך דעם גאנצען טאג זליין געלאנגווייליגט און געגעניצט אין די שטילע גאסען; אט די מייד־לעך אין קורצע קליידלעך, וואס האבען זיי אבגעווארט אין די שטי־לע געסלעך און מיט אויגען אנגעצונדענע צוגעזאגט נעכט פון לע־בענסלוסט אנשטאט די טעג אין די פינסטערע שאכטעם....

ס'איז איצטער א מלחמה אויף דער וועלט און די אלטע ווערטען פון זאכען, וואס האבען ניט קיין ווערט האבען זיך שטארק געביטען. דעם ערשטען פלאץ — ניט אין פרייז, נאר אין

פעלז א פאסיקעל פרוכטבארע ערד געפונען, נאָר דער רעגען קומט אהין ניט אין דער צייט, האָט ער דעם טייכעל צו זיך אויפ'ן פעלד פערנארט, בעפרוכפערט זיין פעלד און ס'וואסער אָבגעלאָזען, נאָך דעם ווי ער האָט איהם דעם שטויב פון פעלד אין וועג אריין מיטגעגעבען. בלויז, אז מען קומט העכער, העכער אין די בערג אריין, וואו ס'איז צו קאלט, אז ברויט זאָל וואקסען און דער שפור פון זילבער איז פערשוואונדען, דאָרטען איז ס'וואסער לויטער און קלאָר, פון זיין בלויקייט קוקט די שנייאיגע קאלטקייט ארויס, און פון זיין קאלטקייט קוקען די בלויע-הימלען ארויס. און ס'מאָלט דער געדאנק זיך אויס די צייט, ווען דער מענש האָט פון דעם וועג דאָ נאָך ניט געוואוסט; ווען זיינע תאוות האָט נאָך דער מענש אהער ניט אריבערגעטראָגען — אך, ווי קלאָר האָט יעמאָלט דאָ דער קלאָרער-וואסער געמוזט זיין! קלאָר און ריין, ווי דער געלעכ־טער פון א יונג קינד...

זילבער... גאָלד...

ס'האָט דער מענש אָבגעשאצט זייער ווערט און זילבער א קלענערען ווערט געגעבען. ווייל דער זילבער־גלאנץ איז מער בעשיי־דען. און אין דער צייט, וואָס דער פרייז פון גאָלד איז כמעט ווי פעסטגעשטעלט אין אלע שטעט, אין אלע לענדער, וואו מענשען ווייסען חכמת־החשבון, וויגט זיך אָבער זילבער אין זיין פרייז און זיין ווערט האָט ניט שטענדיג דעם אייגענעם ווערט. דער ווערט פון זילבער געהט פון האנט צו האנט; מיט איהם שווינדעלט מען שווין, ספעקולירט מען שווין. און ווי דער פרייז פון זילבער אין מאָל, אין שטאָט, אזוי איז דער פולס פון לעבען אין דער הויך, וואו די זילבער אוצרות ווערען אויסגעפאָרשט און אויפגעדעקט. געווען א צייט, וואָס דאָ אין די גרויע־בערג ביים קלאָרען־וואסער האָט ווי אין א בינשטאָק זיך געררודערט. אין די וואלקענס האָבען זיך איבער נאכט שטעטלעך אויסגעבויט; איז אָבער א צייט געקומען, ווען אין די בערג, צו מערב-זייט, אין קריפעל-קריק, האָט זיך גאָלד בעוויזען און אלצדינג האָט אהין די אויגען, געווענדעט, אהין האָט מען זיך

איין, דארף ברעטער האָבען — צורייסט מען א הייזעל; אדער אז מען בעדארף א פייער אָנלעגען זיך אָנוואַרימען.

— פאַרוואָס נעהמט מען ניט ארויס די ביינער פון די קברים דאָ?

— ווער בעדארף זיי דען?

— כ׳מיין צונעהמען פון דאנען און ערגעץ אויף א בית־עולם ווי געהעריג איז בעהאלטען.

— ווער ווייס דען פון וואנען אָט די מענשען קומען אָן... ווער ווייס וואו זייער היים איז? האָט דען א מ י י נ ע ר א היים, הא? כ׳ווייס אזעלכע וואָס זיינען אהער געקומען בלויז אין די איינע קליידער, וואָס אויפ׳ן לייב און מיט א האמער און ריי־דעל; האָבען זיך אזוי לאנג געגראָבען אין בארג אריין, ביז זיי זיי־נען שוין פון דאָרט ניט ארויסגעקראָכען: ווינטער געקומען — פער־פרוירען געוואָרען. דאכט זיך דיר, אז דו זעהסט גאָרניט אויף די בערג, קענסט דאָ גאָרניט דערקענען; אבער זיי — זיי דערשמעקען שוין דעם זילבער. ס׳דאכט זיך דיר, אז קיינער איז דאָרט ניטאָ; וואַרט ביז דער טאָג וועט אריבער, וועסטו זעהען ווי איינציגווייז וועלען זיי פון די לעכער ארויס, ווי מייז. אָט די אלע בערג ארום — קוק זיי אָן — פוסט זיינען זיי אינוועניג, אויסגעהוילט, ווי מוראשקעס וואָלטען אין זיי טאָג און נאכט ארבייטען. לענג און ברייט, ארויף און אראָב, האָט מען דאָרט די שטיינער אויפגעריסען, זיי צובראָכען און זייער שטויב האָט דער טייכעל אוועק־געטראָגען. וויפיעל מענשען זיינען דאָ אומגעקומען! אָט וואַלגע־רען זיך זייערע ביינער, זילבער שטייגט — איצטער ציהט זיך דער עולם ווידער אהער. אפשר וועט דאָ פרעהליכער ווערען...

אין דער לאבאראטאָריע, וואו א אידישער אינזשעניער מאכט עקספערימענטען מיט דער רודע, אז כ׳בין אהין אריינגעקומען האָ־בען די שארפע כעמישע שטאָפען מיר אָנגעהויבען צו שניידען אין האלז און אין די אויגען. מען האָט אויסגעפונען נייע כעמישע מיט־לען, ווי אזוי אָבצוטיילען דעם מעטאל פונם שטיין. און דער גרוי־

וויכטיגקייט — פערנעהמט קופער, שטאָל און אייזען; שפּעטער ערשט קומט גאָלד און זילבער, און גאָר שפּעטער ערשט קומט דער מענש מיט זיינע תאוות. ס'איז דער ווערט פון קאַלטע מעטאַלען שטאַרק געשטיגען. אפשר קופער איז דער גרעסטער יחסן, אָבער זילבערס־ווערט האָט דאָך אין לאַנד גאַנץ פיין געשטיגען. שטאָל־צע ארבייטער פון קריפּעל־קריק האָבען דעם גאָלד־גלאַנץ פערלאָזען, ווייל ביי קופער קען מען איצטער מעהר פערדיענען. אויך די האָרען פון די פערלאָזענע זילבער-מינען האָבען זיך אומגעקערט צו זייערע פערלאָזענע שאַכטעס, בעטראַכטען די אָנגעשאָטענע וואַלען ביים מויל פון זייערע שאַכטעס, וואונדערען זיך וואו די הייזער זיינען אהינגעקומען, וואָס האָבען זיך געשפּיגעלט אין שאָטען פונם וואַסער דאָרטען אונטען...

ק אָ לאָ ר אַ ד אָ־צ ע נ ט ע ר. אזוי הייסט דער פּלאַץ, ביז צעהן טויזענד פוס הויך. ס'ציטערט די ליכטיגקייט איבער די שניי-בעשפּריינקעלטע בערגלעך ארום.

— זעהסטו — ווייזט מיר אָן דער פורמאַן, וואָס האָט מיך אהער געפיהרט מיט זיינע ווייסע פערד, ווייל אהער געהט דער באַהן נים. — זעהסטו דאָרט אין דער נידער, וואו דער טייכעל איז? ניטאָ קיין שפּור פון קיין הויז. און דאָ איז נאָך גאָר נים לאַנג אפשר דריי הונדערט הייזער געשטאַנען. א לעבעדיגע שטעטעל געווען, א פרעהליכע שטעטעל. נאָך ווי האָט מען דאָ געהוליעט.

— וואָס איז דאָס פאַר א מצבה, וואָס שטאַרצט ארוים ביים זייט פון בערגעל, דאָרטען נעבען וואַסער?

א קבר פון אונזערען א מענשען. געווען מעהר מצבות. נאָר ס'וואַסער ווערט דאָ שפּעטער טיעפער: און זומער ווען דער שניי שמעלצט זיך אויף די בערג, יעמאָלט איז דער שטראָם דאָ, אָט ווי הויך! ביסלעכווייז האָט ער די מצבות און די צלם'ס אראָבגע־טראָגען.

— וואו־זשע זיינען די הייזער אהינגעקומען?

— צושלעפּט. קומט אימיצער זוכען אין די בערג, גראָבט זיך

שאכטע רייסט אויף, א מענש ווערט גע׳הרג׳עט, דאָס לאָזט זיך הערען, אָבער אז די גאנצע ארבייט איז ניט פאר׳ן כח פון מענשען אויף דעם קוקט מען זיך ניט אום. פאראן אזא זאך ווי שווינדזוכט, מ י י נ ע ר ס-ק אָ נ ס אָ מ פּ ש אָ ן, דאָס איז ער דער שונא פון די אלע, וואָס מאכען א לעבען אונטער דער ערד...

כ׳וויים ניט פארוואָס כ׳האָב מיר אזוי מיעד געשפּירט ארויס־קומענדיג פון אונטער דער ערד. דער בלענדענדיג-ווייסער פלעק, וואָס אין מויל פון דער שאכטע און צו וועלכען כ׳האָב מיר דער־נעהענטערט מיט דער ליכט אין האנט, איז אלץ ברייטער געוואָ־רען און ליכטיגער געוואָרען, ווי אן אויג פון דעם ליכטיגען שטי־לען טאָג, וואָס האָט זיך אויסגעברייט איבער די בערג. די ליכ־טיגקייט האָט אריינגעשטראָמט אין מיר, ווי נאָר כ׳בין פון דער שאכטע ארויס, און די ליכטיגקייט האָט אויסגעלאָשען דעם רויט־ליכען מיעדען פלאַם פון דער ליכט אין מיין האנט.

כ׳בין הינטער׳ן בערגעל געבליבען זיצען, נעבען דער מויל פון דער שאכטע און ס׳ליכט האָט זיך אויף מיר געגאָסען און געגאָסען. ס׳הארץ האָט הויך געקלאַפּט, ווי מיט א זילבערנעם האמער וואָלט דאָרט אימיצער געהאמערט...

זילבער... גאָלד... קופּער.. שטאָל און אייזען — — — —

די ווערטען פון אונזער צייט. ירושה פון פריהערדיגע דורות און אזוי וועט עס זיין אין די קומענדע צייטען.

די זון געהט אויף יעדען בעגינען, בעלייכט די בערג, בעלייכט דעם טאָל. ליכטיגער איז אין די בערג ווי אין טאָל. אָבער א סך רו־היגער איז דעם מענשענ׳ס הארץ אין טאָל און זיכערער שפּירט ער זיך אין טאָל. פון צייט צו צייט לאָזט ער זיך ארויפשטייגען אויף די העכסטע בערג. ברענגט ער די זון פון דאָרטען אראָב? מאכט ער יעם לעבען אין טאָל ליכטיגער?

— גאָלד, זילבער, קופּער, אייזען —

דאָס אלץ, וואָס ער ברענגט אויף זיינע פּלייצעס. ער טראָגט

סער וואָל גרויע, דראָבנע שטיינדלעך, וואָס ליעגט דערביי איז שוין לאַנג געווען פערלאָזען, נאָר איצטער האָט די צייט צום זילבער א שמייכעל געטאָן און מען האָט זיך צו דער רודע גענומען.

— אין דעם וואָל איז פאַראַנען ביי פינף הונדערט טויזענד טאָן רודע און ווען ס'זאָל געלינגען צו בעקומען פאַר צוויי דאָלער מעהר זילבער פון טאָן, איז עס א גאַנצער מיליאָן.

א גאַנצער מיליאָן. א גרויסער פערמעגען. און די כעמישע שטאָפען מאַכען מיר די אויגען טרערען, און ס'גראַבעלט אין האלז ווי שמעק־טאַבאַק וואָלט מען מיר אין האלז אריינגעשטויבט.

די שאַכטע וואָס כ'האָב בעזוכט איז אן אַלטע א פּאָר יאָהר זי ניט געטשעפּעט. כ'האָב מיר אָנגעטאָן אין הויכע גומענע שיך און עפּעס אויף זיך ארויפגעוואָרפען און מיט אן אנגעצונדענער ליכט געלאָזט זיך געהן אין באַרג אריין. די אויבערשטע שאַכטע און — מען דאַרף זיך ניט אַראָבלאָזען אין דער טיעף. בלויז געהן, געהן מיט דעם ענגען, פינסטערען טונעל. פון אויבען טריפען קאַל־טע טראָפּענס און אונטען איז וואַסער. גאַנץ טיעף. איבער די שיך. פון ערגעץ קומט אָן א ווינט און וויל די ליכט אויסלעשען. אָבגע־הענדיג ביי א פערטעל מייל קומט מען צו א פּלאַץ, וואו די קלע־צער, אונטערגעבויטע, זיינען איינגעפאַלען. דאָ צוגעהן זיך צוויי וועגען. ס'איז אָבער שווער דורכצוגעהן. קומט אויס אין וואַסער צו געהן.

— ווילסטו געהן ווייטער — פרעגט מיך דער אינזשענער.

— קען שוין זיין גענוג.

— דאָ זיינען צוויי ארבייטער ערגעץ אינווייניג פאַראַן.

— וואָס טהוען זיי?

— זיי זיינען אַוועק זעהען, אויב מען קען די ארבייט אָנהוי־בען. מיר דאַכט איך הער זיי — טאָמפּסאָן!.. מען הערט ניט.

— איז ניט קיין געפאַהר, וואָס דאָ איז איינגעפאַלען?

— דאָס איז שוין די קלענסטע געפאַהר. אָט די אַלע קאַטאַס־טראָפעס, וואָס טרעפען אין די מינעס זיינען גאָרניט. נאָר, אַז א

האָבען דאכט זיך מיר קיין שום שייכות ניט מיט דער היינטיגער אמעריקא. אָבער די, וואָס קוקען ארויס פון אהינטער די הייזלעך, אדער פון די פענסטער — פשוט'ע לעכער אין די ליימענע ווענט — דאָס זיינען לעבעדיגע מענשען; קינדער פון דעם לאנד; אָט דאָ אין די הייסע זאמדען, צו די אַנגעגליהטע פעלזען האָבען זיך צו-געטוליעט אינדיאנער אדער אינדיש און שפּאניש בלוט אינאיינעם געמישט.

אפשר זיבעציג בעזונדערע שבטים זיינען זיי דאָ געווען, מיט אפשר זיבעציג בעזונדערע לשונות. פאר דעם אָבער, וואָס זוכט ניט צו פערשטעהן זייערע לשונות און לאָזט זיך ניט פאָרשען זייער היסטאָריע, פאר דעם איז געגוג זייערע אויגען; אין זיי קען ער לעזען אלץ וואָס ס'איז פון דעם לאַנד ניט דערצעהלט געוואָרען צווישען די קינדער פון דער ווייסער ראסע. זייערע אויגען דער-צעהלען פון זאכען וואָס רופען ארויס אזא טרויער אין הארצען; אזא בענקשאפט צו די צייטען וואָס זיינען שוין פערגאנגען און קיין מאָל, קיין מאָל וועלען זיי זיך שוין צוריק ניט אומקערען.

די, וואָס שרייבען און האָבען געשריבען די היסטאָריע פון אמעריקא, פרעגען:

— פאר וואָס האָבען די אינדיאנער ניט געקענט זיך שטעלען אנטקעגען דער ווייסער ראסע?

— דערפאר וואָס זיי זיינען געווען פערנומען מיט פיהרען מלחמות צווישען זיך; און ווייל זיי האָבען זיך ניט געקענט שטע-לען אנטקעגען דער ציוויליזאציע.

יא, ס'אי זעהר קלאָר.

וואָס האָט ווירקליך צו טאָן די היסטאָריע מיט אויגען — ברענענדיגע, בעוועגונגען — ווי פון דער פאנטערע, בוי-גיגע, זאנפטע און זיכערע; און וואָס האָט די ציוויליזאַ-ציע צו טאָן מיט ליעדער אָהן ווערטער, טענץ און עקסטאז-אויסגעשרייען, מיט השתפכות הנפש, מיט געזאנג צו יעדען נייעם, געבוירענעם טאָג און פאָרכט פאר דער טונקעלער נאכט?

די שווערע משא און זינקט אונטער איהר לאסט, אזש דער רוקענ-
ביין ברעכט זיך אונטער דעם יאָך...

אויגען

יעדע געגענד דאָ אין לאנד לאָזט איבער א צייכען און גערע־
כעניש ווען איהר רייזט דורך איהר. איינע שפרייט אויס גרינע
פעלדער פאר דעם דורכגעהער אדער דורכפאָהרער; די אנדערע
גרויסט זיך מיט איהרע וועלדער. איין שטאט לאָזט דעם שטויב
פון זיין טרוקענעם גרונט אויף אייערע קליידער, דער אנדערער —
די סאזשע פון די פאבריק-קוימענס. איין געגענד ווינקט מיט איה-
רע בערג, וואָס שטענדיג וואוינט דער ווינטער אויף זייערע שפי־
צען, און די אנדערע — קומט אנטקעגען מיט איהרע שטראָמינע
טייכען.

פאראן אָבער דאָ געגענדען, וואו א ו י ג ע ן טונקעלע
בעגעגענען דעם וואנדערער אויף זיינע וועגען; אויגען, וואָס שניי-
דען זיך אויף אייביג איין אין זכרון. אויגען טונקעלע, שווארצלעך-
ברוינע און מיט א טיעפען פייער אין זיך; אויגען, דאכט זיך, וואָס
גיבען צומאָל קיין פינטעל ניט ווען זיי קוקען.

אז מען דערנעהענטערט זיך צו דרום-זייט פון קאָלאָראדאָ, צו
די גרעניצען פון ניו־מעקסיקא, נאָהענטער צום ראנד פון לאנד,
וואו די געגענד איז א טרוקענע, א ברענענדיגע, א שטויביגע און
זוניגע, וואו בוימער שמאכען, טייכען טריקענען אויס און פריי
טראָגען אויף מוראשקעס זייערע בערג און בויען זייערע פאלאצען,
אָט דאָ קוקען ארויס יענע אויגען צום וואנדערער פון אלע ווינ-
קעלעך.

די געגענד האָט נאָך דעם אויסזעהען געווים, ווי אין די ציי־
טען פון קאָלומבוס. די הייזלאך ליימענע, וואָס מען טרעפט דאָ,

פעהלט דאָ דער פערבאָרגענער פייער אין די אויגען און אין די בלוטען פון דעם ווייסען מענשען.

זאָל דאָ די ווייסע ראַסע פּראָווען צומאַכען די אויגען און וועלען אביסעל חלום'ען: אזוי זיך אָוועקטראָגען אויף די פליגלען פון דעם דמיון, אזוי זיך דערוויי טערען פון די היסטאָרישע געשעהענישען, וויכטיגע און ווייניגער וויכטיגע, אזוי זיך פערבלאָנדזשען אין פער'כשופ'טע, אין צויבער־וועלטען, קינדער־וועלטען — זאָל עס פּראָווען דאָ די ווייסע ראַסע — ס'וועט ניט געלינגען.

די היסטאָריע פון דער ווייסער ראַסע דאָ איז מזומן. איהר בעדאַרפט ניט טרויען אדער גלויבען אויפ'ן וואָרט. ס'אי ניט די היסטאָריע און לעבען פון די אַלטע וועלטען, מזרח אדער מערב. די פאָרשטעהער פון דער איצטיגער אמעריקא ווייסען ניט פון קיין קינדער־יאָהרען; און דאַס וואָס ס'האָט צו טאָן מיט די קינדער־יאָהרען פון לאַנד, דאָס שפּיעלט פאַר דער ווייסער ראַסע קיין ראָלע ניט. ס'אי דער אויפגעקומענער קצין אבער ניט — דער איינגעבאָרענער. ס'זיינען דאָ פאַראַן לעבעדיגע און ניט־לעבעדיגע סמנים פון אמעריקא'ס קינדער־יאָהרען און אַלע ווערען אויף איין אופן בעהאנדעלט און בעטראַכט:

די ניאַגראַ־וואַסער־פאַלען וואָס רוישען און שרייען: „אונזער לאַנד איז יונג, אונזער לאַנד איז שעהן, אונזער לאַנד איז גרויס, אונזער לאַנד איז פריי — און זעהט ווי הויך מיר פאַלען פראַנק און פריי"... אָט די פרייע וואַסער־פאַלען ווערען אַרומגעבויט און זייער לויף ווערט פערהאַלטען; מיט זייער כח בעשאַפט מען עלעקטריציטעט פאַר דער געגענד. די בוימער אין אָרע־גאָן ווערען אויסגעהאַקט און די פעלזען־ווענט פון אריזאָנא'ס פעל־זען־שפּאַלט, ניט קענענדיג זייער פנים פערדאַרבען אויף אַן אנדער אופן, האָט מען כאָטש אויף זיי פסוקים פון ברית חדשה אָנגעשריי־בען. און די איינציגע בעציהונג איז צו די לעבעדיגע סמנים, צו די אינדיאַנער. וואָס די ווייסע ראַסע ברעכט זיך דעם קאָפּ זיך צו דערוויסען אויף קלאָר פון וואַנען זיי זיינען אַהער אָנגעקומען.

— גאָר ניט!

אז דו לעבסט אין מזרח־טייל פון לאנד, געניסענדיג פון דער שטיין און שטאָלענער קולטור; געניסט פון דער פינף-צעהן־סענטיגער און קוואָדרערדיגער ציווילזאציע — פערגעסטו גאָר פון אמעריקא'ס יוגענד.

די מענשען פון דער ווייסער ראסע, אז זיי ווילען זיך אביסעל פערטיפען אין זייער עבר און פון דאָרט זיך עפעס דערמאָהנען, דערצעהלען זאכען. וואָס פאר קינדער אזוי גוט ווי פאר אלטע זאָל עס זיין נאָהענט צום הארצען; זאכען וואָס זיינען געבוירען געוואָרען אויף דער גרעניץ פון װ ו אָ ר און ל י ג ע ן, לעגענדען און טרוקענע פאקטען; וואָס קען אייך א קינד פון דער ווייסער ראסע דערצעהלען?

— אז מיט צוויי הונדערט יאָהר צוריק איז נאָך דאָ אין לאנד ניט געוועזן קיין אייזענבאהנען; קיין עלעקטרי אויך ניט געווען. מיט אויל־לעמפלעך האָט מען די הייזער בעלויכטען. ניט געווען קיין וועב און שפין-מאשינען; נאָר מיט א פשוט'ען שפין־רעדעל האָט מען וואָל און פלאקס געשפונען און ביי א פשוט'ען וועבשטול איז מען געזעסען און געוועבט א געוועב צו מאכען קליידער פון דעם. און כמעט דאביי ענדיגט זיך אלץ.

וואָרים די אריבערגעקומענע פון דער אלטער וועלט זיינען שוין געווען קינדער פון דערוואקסענע פעלקער, שוין מיט קנייטשען אויפ'ן פנים און מיט "טריקאָענע" הויזען און ווייסע שפיצען-קעלנערלאך ארום האלז. די ווייסע ראסע, יעדער פון זיי, האָט זיין היסטאָריע געלאָזען אויף יענער זייט ים און די בענקשאפט אהין האָט דער ים־ריח אויסגעוועבט; די זכרונות אבגעקראָכענע, דעם פארב פערלאָרען. אהער זיינען אריבערגעקומען דערוואקסענע מענשען, וואָס דאָ ערשט האָבען זיי בעדארפט צוריק יונג ווערען. און ארויסגעקומען איז דאָס, וואָס מען בעקומט פון אלט'געבאקען ברויט ווען מען פרישט עס אָב אין א הייסען אויווען. און דעריבער פעהלט דאָ די בענקשאפט אין די אויגען פון דעם ווייסען מענשען; דעריבער

אין לאנד.

און ווען עס טרעפט דאָ אמאָל, איין מאָל אין א יובל, איינער פון דער ווייסער ראַסע האָט פון דעם אמת'ן קוואל דאָ געטרונקען; צי אין דער פּרערי, צי אין די בערג. און זיין האַרץ האָט זיך אָנגעצונדען, און זיינע אויגען האָבען אויפגעפלאַקערט — זיין נשמה האָט אויפגעפלאַמט, א ליעד האָט זיך פון זיין הארצען ארויסגעריסען — א ליעד מיט ווערטער, א ליעד אָהן ווערטער אלץ איינס מיט די יוגענד-קלאַנגען פון דעם אינדיאַנער'ס ליעד קלינגט די ליעדער פון'ם ווייסען מענשען. זעלטען, גאָר זעלטען טרעפט עס. ביי איינעם פון מיליאָנען איינמאָל אין א דור...

און ווי טרויעריג ווערט אויפ'ן הארצען טראַכטענדיג, אז אָט די שבטים דאָ אין לאַנד, וואָס טראָגען די יוגענד פון לאנד אין זייערע אויגען, אָט די פרייע קינדער אמעריקא'ס, וואָס זינגען נאָך און טאַנצען אין די טעג פון זייער לעבען, אז אָט די אלע פויגעל-כּ יע, הירשען־פלינקע — זינגען אזוי זייערע לעצטע ליעדער, טאַנצען אויס זייערע לעצטע טענץ. זיי שטאַרבען דאָ אויס טאַנצענדיג און זינגענדיג. ווי קינדער קליינע, גאָר קליינע זיינען זיי געבליבען.

ניט ביי זיי קענט איהר געפינען א געשיכטע פון אמעריקא, וואָס זאָל זיך אָנהויבען: ״אין דעם און אין דעם יאָהר״... זיי זיינען ווי קליינע קינדערלעך וואָס ווייסען ניט קיין סדר פון זייער לעבען, ווייסען ניט די היסטאָריע פון זייער ז י י ן. ניטאָ קיין קאַלטע ציפערען פון זייער לעבען. זיי קוקען נאָך אלץ מיט שרעק ווען דער טאָג קומט אָן און מיט שרעק ווען ער פערגעהט. און מיט דער קינדערשער תפילה אויף די ליפּען שטאַרבען זיי.

כ'האָב געזעהען די מ ו ש ק א ק י ס אין אקלאַהאָמא, דער איינציגער פּלאַץ וואו זיי זיינען שוין באלד כמעט מ ע נ ש ע ן געוואָרען. כ'האָב געזעהען די ה אָ פּ י ס אין ניו־מעקסיקאָ, די מ א ה א ו ו י ס אין אריזאָנא; איינס אין אנדערען ניט געראָטען, ניט מיט זייער וואוקס און ניט מיט דעם געבוי, אָבער אויגען און אין די אויגען — אלץ דער אייביגער פייער, אלץ די איי-

מען קלערט אלץ פון וואנען זיי זיינען אהער אנגעקומען און מען פערגעסט, אז קאלומבוס האט זיי שוין דא געפונען; אז זיי האבען דא די ערשטע א פייער אנגעלעגט און דער מוטער ערד געווארעמט.

זיי זיינען אזוי א ל ט ווי די מיסיסיפי, אזוי אלט ווי די בערג פון קאלאראדא און ווי די בוימער אין ארעגאן און זיי זיינען אזוי י ו נ ג ווי דער האדסאן, אזוי י ו נ ג ווי די ניאגרא פאלען, ווי דער ג ר י נ ע ר ט י י ך אין די בערג פון ווייאמינג. די קינדער פון דער ווייסער ראסע האבען זיי ביים אנקומען געטראפען אויף אלע ברעגעס, ביי אלע אמעריקא'ס וואסערראנדען: ס'האבען די שפאניער זיי געטראפען ביי די דרום-ברעגעס פון לאנד. ס'האבען זיי האלענדער געטראפען ביים שעהנעם האדסאן וואס אין מזרח זייט פון לאנד. ס'האבען די ענגלענדער, די דייטשען זיך געווארימט ביי זייערע פייערען און גע'חנ'דעלט זיך צו זייערע פלינקע טעכטער. ביי אלע טייכען, ביי אלע שטראמען זיינען זייערע שפורען געווען און פון אלע זייטען, דרום און מזרח, האט מען זיי גענומען ברענגען זייערע טריט. ווער מיט שיס-פולווער און ווער מיט א נייער א מ ו נ ה. מיט א נייעם גלויבען אין תורה וועגען ליעבע און רחמנות האט מען זיי פון אלע טייכען, פון אלע ים'ען פערטריבען. ארויס פון די גרינע טאהלען, ארויס פון דעם שאטען פון די בערג; ווייטער, ווייטער האט מען זיי, מיט קאנאנען און ווערטער פון אייביגען לעבען און ליעבע, ביז אין די מדבריות פון קאלאראדא, אריזאנא און קאליפארניא פערטריבען, ווייט אהין אין די קאכעדיגע זאמדען פון ניו-מעקסיקא.

"מיינע הויכע בערג".

ווער נאך דא אויסער דעם אינדיאנער קען אזוי זאגען: מ י ינ ע ה ו י כ ע ב ע ר ג.

די אינדיאנער זיינען דא די איינציגע ביי וועמען אין די אויגען אט די הויכע בערג שפיעלען זיך אב; אט די אלע וואסער־פאלען און אור־אלטע וועלדער שפיגלען זיך אב אין זייערע טונקעלע אויגען, די אויגען פון די איבערגעבליבענע אינדיאנער שבטים דא

זיינע פּיס. אלע אינאיינעם ברענען מיט די העלישע זונענשטראה-לען און צווישען זיי פאלט דער טענצער; טאנצענדיג געהען איהם די כחות אויס. ס'נעהמט איהם ס'חיות אויס...

— ווען ביזטו אהער אין לאנד אריינגעקומען?

— געה פרעג דעם ווינט: פון וואנען ווינט, ביזטו אהער גע-קומען?...

און כאטש מען האט זיי פונקט ווי שעפסען אויף איין אָרט צונויפגעטריבען, און כאטש ענג זיינען די ראמען וואו מען האט איהם מיט זיין פייל און בויגען איינגעפאסט — דאָך פערליערט ער ניט זיין פּנים.

די אויגען אָבגעפרישט ווען מען קומט אין זייער מחנה אריין און מען זעהט זייער קלייד. ווי דער פויגעל אין די וועלדער פוצט דער מאן זיך אין די שעהנסטע פעדערען. און ווי דער פויגעל איז ער גרינג און פלינק.

ער מאכט זיין ציערונג. ער מאכט זיינע שפּיעלעכלעך און ברענגט זיי צו די וואקזאלען, וואו די ווייסע ראסע טראָגט זיך דורך, אין געיעג נאָך א נארישען און נישטיגען לעבען. ברענגען ארוים געפארבטע שיסעלעך ליימענע, רויט און בלוי; האנט-געווע-בען, טעפּיכער, און קוקען דער ווייסער מענש זאָל עס קויפען. ברענגט ע ר אדער ז י פאטשערקעס אויף שנירלאך אָנגעצוי-גענע; שטיקלעך הימעל־בלויע טורקיי-שטיינער אויף שנירלעך אָנ־געצויגענע. — קויף עס, קויף עס, מיסטער.

ס'קוקט דער מ י ס ט ע ר.

זאָגט איהם עפּעס ס'ליימענע שיסעלע מיט רויט און בלויע פארבען? דערצעהלט איהם וואָס דער טעפּיך, זיינע גרוי און בלויע ראנדען פון שטייף-געהרעהטען וואָל, מיט די פינגער אויסגעוועבט?

און וואָס זאָגען איהם די אויגען א י ה ר ע, אדער ז י י-נ ע, וואָס קוקען ארויף צו איהם — א, די אויגען פון די אינ־דיאנער אין די היגע מדבריות פערטריבענע?

אויגען, אמעריקא'ס אויגען...

גענע בענקשאפט, אלץ דער איינענער טרויער פאר אונזערען א מענ־
שען.

— ווי לאנג ביזטו דא אין לאנד? — פרעג איך איינעם.

— שטענדיג געווען.

— ווייסטו וואו דער שעהנער האָרסאָן איז? ווייסטו, אז דאָרט
איז אמאָל דיין היים געווען און, אז די וואסער דאָרט איז קלאָר
און טיעף?

— האָסטו אונזערע טענץ געזעהען? קום צו אונז אין דאָרף
אריין, ביי דער ריא-גראנדע.

ביי דער ריא־גראנדע איז זיין ליימען הייזעל. דאָרט שטעהט
און קיהלט די פיס אין דער ריא־גראנדע זיין דראָבנע פערדעל, רויט
און ווייס געפלעקט. אך, ווי פלינק ער טראָגט זיך צו די בערגלעך
יעדען אווענט אויף דער רעכטער זייט פון דער ריא-גראנדע. דאָרט
פערגעהט די זון. אויפ׳ן פערדעל, רויט און ווייס געפלעקט — ער,
ווי דער פערד, ביידע וואכען, קוקען ווי די זון פערגעהט; ווי די
נאכט קומט אָן. און אָהן דעם פערדעל איז זיין טריט געמאָסטען,
לאנגזאם, בויגיג שפאנט ער ארום זיין ליימען הייזעל מיט דער
שווערער דערע אויף די פלייצעס. זאָל אָבער נאָר דער ווינט איהם
עפּעס אין אויער איינרוימען — ווי דער הירש איז ער פלינק, ווי
דער לעמפּערט איז ער בויגיג.

און די טענץ. גרויסע טענץ. לוסט און לעבען; לעבען און
טויט.

דער זונען־טאנץ; דער אדלער-טאנץ. דער טייכען־טאנץ. גיט
דער ניגון נאָר דער טאנץ. זייער טאנץ איז געזאנג. זייער תנועה,
זייער בויג מיט׳ן האנט און וויעג מיט׳ן קערפּער איז ג ע ז א נ ג.
ס׳טאנצט דער מענש דעם זונען-טאנץ. דארף די זון אין טאנץ דאָך
לעבען. דארפען שטראהלען שיסען פון דעם טענצערס אויגען. אָהן
א נגון איז דער טאנץ, בלויז מיט א ״הא״ אויסגעשריי פון צייט
צו צייט, ווען די ארומיגע אין קאראָד צינדען זיך אין זיין פייער
אָן, און בויגען זיך צו זיין זייט, שליידערען זייערע הערצער צו

ווענדעט ווי אזוי די זון איז אויפגעגאנגען און פערגאנגען און ווי אזוי דער טאָג מיט זיין בעגינען און מיט זיין שקיעה האָט זיך צו דיין הארצען דערנעהענטערט. ס'אי נאָר געווענדעט ווי ווייט דיין הארץ קען זיך פעראיינינגען, כאָטש אויף א רגע זיך דערנע־הענטערען צו דער הארץ פון דער וועלט...

...די ערד איז דאָ אָפען אויף א לענג פון אריבער צוויי הונ-דערט מייל; אריבער א מייל טיעף, און ערטער-ווייז ביז פינף־און-צוואנציג מייל ברייט. פון איין זייט שפאלט, צו דרום זייט, גע-דיכטע וועלדער, ראכט זיך, אז נאָר די האנט בעדארף מען אויס־שטרעקען און מען קען מיט'ן פינגער אָנריהרען דעם אנדערען ראנד וואָס איז גאנצע צוואנציג מייל ווייט. אזוי מערקווירדיג איז די ליכט וואָס שפיעלט צווישען די בערג־שפיצען, וואָס קוקען ארויס פון א ר י ז אָ נ א ס ג ר ו י ס ע ן פ ע ל ז ע נ ש פ א ל ט אז די שטראהלען הויבען אָן צו שפילען איבער דער עפנונג, הוי-בען יעמאָלט אָן די פעלזענבערג, וואָס קוקען ארויס פון אָבגרונד, צובייטען זייערע קאָלירען; ווערען צובראָכען אין טויזענדער פער-שידענע ליניען, אין טויזענד פערשיעדענע פאָרמען; געפארבט מיט טויזענד פערשיעדענע פארבען, וואָס מינגלען זיך, און טויזענד מאָל א רגע בייט זיך פארב מיט פארב, קאָליר — מיט קאָליר...

אז איך בין אהין אָנגעקומען האָט זיך שוין די זון געקליבען צו פערגעהן. די וועלדער פון דער רעכטער זייט האָבען זיך געבאָ־דען אין ליכטיגקייט און דער שניי אויף די ס א ן פ ר א נ צ י ס-ק א בערג שפיצען האָט ווי א גאָלדענער שטראָם אויסגעזעהן, וואָס שטראָמט און גיסט זיך פון די בערג אראָב. און דאָ איבער'ן פעלזענשפאלט האָט זיך די לעצטע שעה פון טאָג צושפיעלט; אויפ-געליכטען, אויפגעשפיעלט און אויפגעזונגען מיט איהר ליכט, גע־זאנג און קלאנג. אָט די לעצטע זונענשטראהלען, וואָס פאנגען אין זייערע נעצען אונזער נשמה, זיי האָבען א נעץ אויסגעשפרייט פון ראנד ביז ראנד; א שלייער אריבערגעצויגען איבער די בערג־שפי-צען וואָס זיינען פון פעלזען־שפאלט ארויסגעקומען. אונטער דעם

אריזאָנא׳ס גרויסער פעלזענשפאלט.

מען קען מיינען, אז דאָס האָט די ערד איהר מויל אויפגעעפענט און א גאנצע שורה בערג איינגעשלונגען און זיי זיינען איהר אין שלונג געבליבען שטעהן; ס׳מויל איז אָפען געבליבען און די בערג-שפיצען קוקען ארויס און בעטען זיך, מען זאָל זיי בעפרייען.

מ׳קען מיינען, אז דאָ איז די פורעם פון דער נאטור וואו בערג ווערען בעשאפען, פעלזען־בערג, און איין מאָל אין א יובל, אין דער שטילסטער, שטילסטער נאכט, קומט די אלמעכטיגע האנט פון אויבען געשיקט, וואָס נעהמט פארזיכטיג ארום אָט די בערג און טראָגט זיי אוועק און פלאנצט זיי איין דאָ און דאָרט אונטער׳ן הימעל...

מ׳קען מיינען, אז דאָ איז די פורעם פון דער נאטור וואו בערג שעפענישען, וואָס מאכען צו לאסט דער מוטער ערד מיט זייערע מעשים; א צייכען צום מענשען, וואָס האָט אויגען און די אויגען ווילען אלץ בעטראכטען, דעם זינען פון אלצדינג אויסגעפינען — ער זאָל אין דער עפנונג דאָ אין פעלזען אריינקוקען און זעהן ווי נישטיג איז זיין ווילען, שוואך און נישטיג איז זיין השגה און זיין גאנצע גרויסקייט איז ווי דער רויך און נעבעל, וואָס הויבט זיך אויף פון דער ערד און פערשווינדט...

מען דארף דאָ לענגער פערברענגען; פריהמאָרגענס און אווענטען, — טעג און נעכט כדי משיג צו זיין כאָטש דעם שאָטען פון דעם גרויסען, גרויסען וואונדער אויף גאָטס וועלט. אז מען פערברענגט א ביסעל לענגער אין שכנות פון אָריזאָנא׳ס גרויסען פעלזענשפאלט, מיט די פעלזענבערג וואָס קוקען פון איהם ארויס, בעשענקט ער דיר אמאָל מיט זיין גענאָד און פריינדליכקייט; ער לאָזט דיך צו נאָהענט צו זיך; ער שענקט די אייגענע פריינדליכקייט וואָס די קאָלאָראדער בערג, אדער די א ל פ ע ן אין דער אלטער וועלט, אָדער די א נ ד ע ן אין זיד־אמעריקא. ס׳אי נאָר גע-

ס'וויל די נאכט פון גאר ניט וויסען. פריטער שיקט זי איהרע גרויע שלוחים. פון דער טיעף קומט א גרויקייט ארויף און קלייבט זיך העכער, העכער. קומען אבער איינציגע שטראהלען, אט די לעצ-טע שטראהלען, וואס צינדען אלץ אין זייער וועג צום פערגעהן — זיי פאלען אין דער גרויקייט אריין און מאכען גלייך, ווי פייערדיגע פליגען וואלטען זיך אין לופטען, אין דער נידער דארטען טראגען, שוועבען: זשומען שוועבענדיג...

ס'האט דער טאג בלויז א טייל פון זיין ליכטיגען פנים א רגע אויף דער זייט נעלאזען. אין שורות שורות שטעלען זיך די בערג אויס אין דער נידער. ס'ווארפט איין פעלזען-ריעז זיין שאטען אויף זיין נאהענטען שכן, און איינער לעשט די פארבען אין די קליידער פון זיין צווילינג-ברודער. ס'ווארפט אויף זיי פון וויטען אן די נאכט א קלייד. בלויליך-גרויליך איז די קלייד און מיט טוי בעפערעלט; און נאך דעם קומט די נאכט אליין. זי קומט פון אלע זייטען אן. קומט נאר נאהענט און שווער בלוי, שווער-גרוי, שלייכט זי זיך אויף די פעלזען; בויגט זיך אריבער איבער דעם פעלזענשפאלט און אליין, אליין פערנעהמט זי אלע זיינע וואונדער, אלע זיינע סודות....

* * *

ס'האט דער מענש אבער פיינט צו זיין ארומגערינגעלט מיט סודות-וועלטען; שטעלען זיין שטוהל אויף דער גרעניץ פון חלום און ווירקליכקייט. און כאטש ער לעבט זיין לעבען אב ווי אין חלום, דאך מאכט ער דער גרויער ווירקליכקייט הערשען איבער זיינע שעהנע חלום-וועלטען. גלייך מיט אלע האב איך מיך אויף דעם אנ-דערען טאג אויסגעניכטערט, און מיט א הדייסטער הארץ און מיט א קלוגען ווערטליכען פערשטאנד זיך ארויפגעזעצט אויף אן אננע-זאטעלטען אייזעל און פון א טיכטיגען, ערפאהרענעם פיהרער, איי-זעל-טרייבער, זיך געלאזען פיהרען אין דער טיף צו בעטראכטען דעם וואונדער איבער אלע וואונדער — א ר י ז א נ א ס ג ר ו י-ס ע ן פ ע ל ז ע נ ש פ א ל ט. דארטען אין דער טיף האט זיין בעט דער טייך קאלאראדא און ס'ציהט אהין, זעהען יענעם

ליכטינגען, דורכזיכטיגען שלייער איז דער פארבען־שפּיעל פאַרגעקומען; די קאָלירען זיינען פון דער טיעף ארויסגעקומען און פון דער טיעף ארויס האָבען די בערג אין כאַר געזונגען.

ס'האָט מיר אויסגעוויזען, אז די נשמה פון די בערג האָט זיך פון דער טיעף צו די הימלען געריסען; די בערג אָטעמען, זיי הויכען ארויס זייער פערלאַנג, ארויף צו די הימלען. ס'איז דאָרט אין דער טיעף א גאָטעס-דיענסט פאָרגעקומען; די דינסט איז געווען מיט פארבען־טאַנץ און פארבען שפּיעל. יעדע רגע איז דאָרט א נייע וועלט בעשאַפען געוואָרען — אָבער קיין איינע איז ניט חרוב געוואָרען. יעדער נייע וועלט איז ביים זייט געבליבען א ווייל און באלד, מיט איהר גאַנצער עהרליכקייט צו די הימלען זיך אויפגעהויבען; אוועק אהין צו דער זון, בעגלייטען זי אין וועג אריין...

פריהער איז א ראָזינער שטראָם אזוי אונבעמערקט און ניט אָנצוריהרען, איבער די פעלזענשפּיצען, אינ'ם פעלזענטאָל, פון ערגעץ אָנגעקומען און מיט א ליכטיגער ראָזיגער פארב-געוועב אלץ אריבערגעצויגען, און באלד איז פון דעם ראָזען קאָליר א גרינקייט ארויסגעקומען, אזוי ארויסגעקוואָלען, און די פעלזען האָבען אָנגעהויבען צו גרינען ווי עס גרינט א קאָרען-פעלד נאָך דעם ערשטען ווארימען פריהלינגס־רעגען. פלוצלונג האָט א בונטער שטראהלען-בונט זיך אריינגעריסען און אויף צווייען א פעלזען־צווילינג איבערגעשניטען און דאָס גרינע פעלד האָט אָנגעהויבען צו בלוטיגען און דער בלוט־שטראם האָט פון אויבען אלץ טיעפער, טיעפער אראָבגעשטראָמט אזש די שאָטענס דאָרט אין דער טיעף, דער נאכטס ערשטע שלוחים, אזש צו זיי האָט דער רויטער שטראָם דערגרייכט....

ס'האָט א פייכטער וואָלקען-פּליגעל דאָרט אויבען דער זון פערשאָטענט און אליין זיך אָנגעצונדען, זיך צושמאָלצען אין א ליידענשאפטליכען שטראָם, און ברושטין-פלעקען ליידענשאפטליכע זיינען אויף דעם טונקעל רויטען, פערגליווערטען בלוט געפאלען; זיך פון בלוט ארויסגעלענט; ארויסגעהעלט...

גאנצען גאר פערשוואונדען. בלויז דער קאפ האט צו מיר געהערט. און די אויגען מיינע האבען אזוי ניכטער אנגעהויבען אלץ בע-טראכטען, ווי נאר עס קען ניכטער זיין א טוריסט מיט א נאטיץ-ביכעלע און מיט א בלייפעדער אין האנט...

אין פעלזענשפאלט, איז ניט געווען דער כשוף, וואס די זון האט נעכטען אנגעווארפען אויף אלץ ביי איהר שקיעה. ניט געווען דער פארבען-שפיל פון נעכטיגען בין-השמשות. מאכענדיג מיין וועג בשותפות מיט'ן אייזעל, האט אלץ ארום אויסגעקוקט גרויס און נאקעט. נאקעט האבען זיך ארויסגעהויבען פון דער ווייטער טיפעניש די ווענט פון גראניט און געריסען זיך אלץ העכער, הע-כער. שטרענג אויסגערעכענט און שטרענג צומאסטען זיינען די קאלירען פון די פעלזען. מיט א שנור געמאסטען און מיט א שאר־פען מעסער האט מען געשניטען גראניט־וועלטען פון אלערליי קא-לירען; איין וועלט אויף דער אנדערער געלעגט. העל־גרוי אויף טונ-קעל-גרוי געלעגט. וויים אויף געל אראפגעלאזען און שפעטער מיט א שארפען מעסער אין דער ברייט א שניט געגעבען הין און הער און מיט צוויי מעכטיגע, אלמעכטיגע הענט דעם שניט פונאנדער-געריסען ביז צום אפגרונד. און אזוי זעהט מען די אלערליי פארבען, ווי זיי ליגען איינס אויף'ן אנדערען.

קומענדיג פון אויבען אין דער נידער, נידערט מען פריהער צווישען ווענט אלעבאסטער-וויים. שפעטער, אין א גלייכער ליניע אפגעשניטען, געהט אוועק א גרויער מירמעלשטיין. קומט א רוי־טער, גלייכער שנור און שניידט עס איבער, און רויט, גאנץ רויט, ציהט זיך די וואנט אין דער נידער אוועק. שפעטער ווערט עס ברוי־נער; — רויטער שטיין און פערזשאווערטע אייזען האבען זיך פער־איינגט, די גרויסע לאסטען אויפצוהאלטען. שפעטער קומט א גרינ-לאך-שווארצלאך גלייכער שנור און ס'הויבען אן טונקעלען די וועל טען, וואס ליגען טיפער, אין דער נידער. און וואס ווייטער, טיפער, אלץ נייע פעלזען קומען ארוים, גאר אהן חשבון, גאר אהן א צאהל, גאר אהן א סוף. דאכט זיך, ס'וועט זיך קיינמאל גארניט ענדיגען.

טייך, בעגריסען יענעם שטראם. ביז צום טייך איז גאנצע זיבען מייל ווייט אין דער טיף. ניטאָ קיין וועג אהין — בלויז א קאפריז. א מענשענס שעהנער קאפריז. א שטעגעלע אין פעלז ביי זיינע זייטען אויסגעהאקט, אזוי ארויף און אראפּ פון פעלז צו פעלז ברעכט זיך דורך דאָס שטעגעלע און בלויז אייזלען מיט זייערע דינע פיס און זיכערע טריט, מיט זייער אייזערנעם געדולד און כלומר'שדיגע עקשנות, נאָר זיי און מיט זייער הילף קען מען זיך לאָזען אין וועג אריין צו בעגריסען דעם טייך קאָלאָראדאָ אין זיין קעניגרייך, אין זיין בעט פון שטיין. און אויפ'ן אייזעל זיצענדיג מוז מען זיך דעם אייזעל אין רשות איבערגעבען, לאָזען איהם שטעלען זיין טריט אויף דעם ארט, וואו ער האָט אויסדער-וועהלט. און כל־זמן דער מענש וואָס זיצט אויפ'ן זאָטעל, איז מענש און דער אייזעל אונטער'ן זאָטעל איז אייזעל — איז דער צווילינג גאָר קיין גלייכער ניט. ס'קלאפּט דאָס הארץ ביים מענשען אויף'ן אייזעל זיצענדיג, ווען די אויגען לאָזען בלויז איין בליק פאלען צו די אָפּגרונטען שטיינערנע, וואָס עפענען זיך אויף אין דער נידער. ס'קלאַפּט דאָס הארץ און עס שווינדעלט פאר די אויגען. דער וועג איז אָבער א לאנגער. ער ציהט זיך שטונדען-ווייז, און יעדע שעה ציהט זיך לאנג, גאָר לאנג; און ס'טרעפט דער נס, אז דער זאָטעל פון צווישען אייזעל און רייטער, גלייך ווי אן אונ-בעקאנטע האנט וואָלט איהם פון אונטער'ן מענשען ארויסגעצויגען גאָר אונבעמערקטערהייד, און מענש און אייזעל — איז איינס געוואָרען; אָט ווי יענער צענטויער, וואָס דער גאנצער גוף איז פערד, בלויז דער קאָפּ נאָר איז — מענש.

דער זאָטעל איז פון אונטער מיר ווי פערשוואונדען און מיין אייזעל האָט אויפגעהערט צו קרעכצען, שטעלענדיג זיינע טריט אויף'ן ראנד פון אפּגרונד. ער האָט אויפגעהערט צו שפּירען דעם מענשען, וואָס איז געזעסען אויף זיין רוקען, דאמאָלס, ווען איהם שטעהט פאר אזא געפאהר. און איך האָב אויפגעהערט צו שפּי-רען מיין אונרוהיג הארץ, און מיין צוטרייסעלטער געמיט איז איינ־

זיך פון אויבען אפגעריסען און פון פעלז צו פעלז געפאלען. איצ־טער טראגט זיך א גערויש פון דער טיעף. גלייך, א וואלד וואלט רארט רוישען; גלייך א ווינט וואלט רוישען איבער די שטיינער־שפיצען, וואס אין דער נידער.

אונזער צוג שטעלט זיך אפ. אזוי בעפוילט אונזער פיהרער, אונזער וועג איז געענדיגט. ס'טיילט זיך אפ מענש פון אייזעל. איך קריך אראפ און גלייך אויס מיינע ביינער. איך הער מיך צו צום ווייט־נאהענטען גערויש און עס דאכט מיר א גוואלדינער וואסער־פאל איז ערגעץ גאר נאהענט. ס'קעהרט זיך אום צוריק צו מיר מיין אייגען הארץ. ס'ציטערט איידעל אויף די הויט אויף מיין גוף. זיבען טויזענד פוס טיף. הימלען בלוי בלויע דארטען אויבען ליעגען אויף די פעלזען־שפיצען. א קלאר־ווייס וואלקענדל שווימט זיך, גליטשט זיך פון איין פעלזען־ראנד צום אנדערען.

ס'ציהט אהין, נעהענטער צום וואסער־גערויש. אפשר א הונ־דערט און אפשר א צוויי הונדערט טריט געמאכט אהינטער א פעלזען־פלייצע און ס'ענטפלעקט זיך דער לעצטער סוד, דער סוד פון אלע, אלע סודות דא:

ס'איז די בעט פון דעם גרויסען, גרויסען, שטארקען, שטאר־קען קאלאראדא־טייך! דאס איז ער, דער אויסדערוועהלטער פון אלע טייכען, וואס אויף דער וועלט. ניט מיט'ן אויג צו דערגרייכען צו די שפיצען פון די ווענט פון זיין בעט. ביז די הימלען גרייכען זיי. די ווענט זיינען צובראכען, ציהען זיך אין צובראכענע שורות איין וואנט פון אהינטער דער אנדערער אפיר.

און דער שטראם — מיט אמאל קומט ער אן. מיט אמאל קומט ארויס דער גרויסער שטראם פון אהינטער א שטיינערנער וואנט, מיט זיין גאנצער גרויסקייט. און זיין גערויש איז ניט פון יענע וואסער־מאסען, וואס קומען אן פון ווייטען און פאלען פלוצלונג אין דער נידער און ווערען אין א וואסער־שטויב פער־וואנדעלט — ווי יענע ניאגרא־וואסער־פאלען. ס'איז ניט דער גע־רויש פונ'ם ים, ווען ער טרייבט זיינע כוואליעס צו די פעלזענ־

נייע שפּאַלטען. נייע מיילער צווישען שטיינער, און דער אייזעל, טריט ביי טריט, טריט נאָך טריט, געהט אַלץ טיפער, טיפער, אמאָל אַרומרינגלענדיג אַ פעלז, אמאָל אויסמיידענדיג אַ פעלז — דאַכט זיך, ס'וועט דער וועג זיך גאָרניט ענדיגען. מיט די אייזעל-טריט וועלען מיר זיך אַזוי פּאַמעלאַך לאָזען ביז מיר וועלען אַרויסקומען אויף דער אנדערער זייט פון אונזער ערד; אויף דער אנדערער זייט פון אונזער וועלט...

איך הויב אָן צו גלויבען, אז די אַלע, וואָס האָבען פאַר מיר אַט דעם וועג דורכגעמאַכט, האָבען אויך אויף אייזלען אָדער מויל-אייזלען געריטען, און זייער קאָפּ איז פּונקט ווי מיינער ניכטער געווען, און אפשר נאָך פיעל ניכטערער, ווייל:

דאָ און דאָרט, אויף די פעלזענוועגט, וואָס הענגען איבער אָפּ-גרונטען, האָט מען זיך ניט געפוילט מיט אותיות גרויסע אָנצושריי-בען קלוגע רייד, פרומע רייד, דעם זינדיגען מענשען חכמה און יראה צו לערנען. די אותיות זיינען גרויסע. אָהן אַ פּינזעל און אָהן פאַרב, אייל-פאַרב, האָט מען אַזעלכע אותיות ניט געקענט בעגרייפען צו מאַכען; אַזעלכע שווערע פיער-עקעדיגע ווייסע און רויטע אותיות:

— אוי, דו רייזענדער, לעקעש, זינדיגער, וואָס איז פון מענ-שען-בויך אַרויסגעקומען! קוק אַריין אין בוך פון ל י ע ב ע. זעה, וואָס ל ו ק א ס זאָגט אין יענעם קאַפּיטעל, אין יענער שורה. קוק אַריין אין קאַפּיטעל דרייסיג, פּסוק אַכט — ביים היי-ליגען י אָ ה א ן...

ס'טוט דעם אייזעל וועה די פיס. ער שטרויכעלט. און איך פיהל, אז מיינע פיס טוען מיר אויך וועה, איך בין ניט אליין. איך בין בלויז דער לעצטער, דער פאַמע הינטערשטער אין דער שורה. אכט זיינען מיר. אכט בעוואונדערער פון גאָט'ס גרויסע וואונדער. מענער און פרויען. אונזער פיהרער, אויף אַ ווייסען אייזעל, שפּאַנט פאַראויס, און איך שליס די שורה.

ביז אהער האָט בלויז דער אייזעל-טריט געשטערט דער גרוי-סער שטילקייט, וואָס אין דער נידער; צומאָל אַ שטיין, וואָס האָט

אריזאָנאַ'ס מדבר

גלייך ווי פון הימעל האלט מען דא אין איין שיטען די שטיינער און גראָבען זאמד און מען הורבעט עס אויף אין גאנצע בערג, גאנצע וועלטען. אָט אזוי זעהט אוים די וויסטעניש פון אַריזאָנאַ; זי איז ניט שעהן; זי איז ניט העסליך — זי איז ג ר ו י ס און ווארפט א פחד אויף'ן מענשען מיט איהר גרויסקייט און גרויזאמקייט. דאָ הוליעט דער ווינט און מאכט די זאמד־בערגלאך אויסזעהן רונד, געטאָקט. ס'קען דער ווינט דעם שניי אין די שניי־וועלדער אזוי שעהן און אזוי רונד ניט אויסטאָקען און אויסקייל־כען ווי דאָ, דעם גראָבען זאמד ארום די אָנגעוואָרפענע שטיינער.

פאראַן מדבריות דאָ אין לאנד, וואָס מאכען טרויעריג אויף'ן הארצען. דאָס זיינען טיילווייז די פלאכע מדבריות אין יוטא, וואו אונזערע ווייסע מענשען שלאָגען זיך פון די כחות ארוים, ווילען מאכען די וויסטעניש זאָל גרינען. און די הייזלאך זייערע, און די מענשען און די פערד, די קיה און אפילו דער וואָגען און אקער אייזען ביים זייט, ווארפען א טרויער אָן אויף דער נעגענד ארום, דער פלאכער, קאלך־ווייסער און פערברענטער גרונט ארום מאכט חוזק פון זייער ווילען און זייער יכולת. אָט דער צוטריקענטער וואָגען מיט דער צוריסענער בויד און די אפגעריסענע קינדער אין וואָגען; די צוויי אָדער דריי אויסגעמאטערטע, אויסגעטריקענטע פערד וואָס שלעפען דעם וואָגען, און דער אָנטרייבער אויף'ן דייקסעל, און דער הונט, וואָס שפרייזט הינטער'ן וואָגען מיט איינגעצווינגענע זייטען און מיט א לאנגען, טרוקענעם, רויטען צונג ארויסגעשטעקט — אָט דאָס אלץ מאכט דאך די געגענד אויסזעהן וויסט און ווי פערשאָלטען.

אנדערש אָבער, ווען דעם מענשען'ס שפור איז פערשוואונדען; ווי נאָר דער ווינט האָט זיינע טריט פערטראָגען — דאמאָלס לייכט אויף דער מדבר אין זיין איינענעם גלאנץ; גרויסט זיך

ברעגעס און צושלאָגט זיי אין א ווייסען שוים, —

ס'איז א נצחון-אויסגעשריי. ס'איז א פרייד־אויסגעשריי. אלץ איז אין דעם ווילדען וואסער-געשריי. ס'קלינגט מיט גבורה, ווילען, ליידענשאפט און א ווילדען געזאנג צו די הויכע הימלען, וואָס אויבען, איבער זיין בעט, זיינען זיי אָנגעצונדען. אָט דאָ, צווישען די פעלזען אריבערגעבויגענע און אויסגעבויגענע, וואָס בעגלייטען דעם טייך אין זיין לאנגען וועג, אָבגעשיידט פון דער וועלט, אליין אין זיין איינזאמקייט, זינגט ער זיין ליעד פון נצחון; זינגט ער זיין ליעד פון פרייד, וואָס אזא וועג איז נאָר איהם אליין גענעבען גע־וואָרען. ס'איז קיין וואונדער נים, וואָס ארויסרייסענדיג זיך פריי פון צווישען די פעלזענבערג ארוים, פון אהינטער פעלזענשלעסער ארוים; פון פער'כשוף'טע היילען ארוים, אין דעם פרייען מדבר אריין — דאכט זיך דיר, אז דעם גאנצען מדבר וועט ער אין זיינע ארעמס אריינכאפען און פערטראָגען צום ש ט י ל ע ן י ם. ער וועט דער וויסטע צונויפוויקלען און אזוי אויף זיינע כוואליעס אוועקטראָגען — — —

— — — אָבער דאָ איז ער פער'כשוף'ט. צווישען די פעלזען פער'כשוף'ט. און עס וואכען די הימלען פון אויבען. זון און לבנה וואכען פון אויבען, ווען זיי ציהען פערביי און קוקען צום שטראָם אראָפ. ס'וואכען די שטערען פון אויבען אין די קיהלע נעכט, און ס'דערשלאָגט זיך א פויגעל אהער. ס'געלינגט אויף דעם מענשען אהער צו קומען, אויף א ווייל־ע זיך פערגעסען...

...דען וואָס קענסטו נאָך, אָ, הארץ, פערלאנגען, אויב ביי דער שקיעה האָט דיין ליעד אָהן ווערטער ארויסגעשאלט אנטקעגען שטראָם פון דעם דערהויבענעם ק אָ ל אָ ר א ד אָ, ביים בעט פון דעם אויסדערוועהלטען שטראָם, אָט דאָ, אין דעם גרויסען פ ע ל ז ע נ ש פּאָ ל ט פ ו ן א ר י ז אָ נ אָ?...

נער, בילדער, קומען אָן און זיי פערשווינדען, און נייע, נייע קומען אָן אנטקעגען און רייסען די בליקען, און מאַכען דיך וואך און אויפ־געגרעגט; מאכען דיך איינזאפּען אין זיך די איינענע מיערקייט, וואָס איז אויף אַלץ אַרום דאָ אויסגעגאָסען.

פון צייט צו צייט, ניט גאָר אפט, שטעלט זיך אָפּ דער צוג — וואסער נעהמען, אמאָל, אמאָל א מענשען אויפנעהמען. דאָ וואוינען בלויז די שומרים פון דער ליניע. אָט דאָ, וואו דער צוג שטעלט זיך אָפּ, איז זייער נעסט. אין אלטע פראכט־וואגאָנעס, אָהן רעדער, וואָס שטעהן ביים זייט. צוויי דריי משפּחות זיצען אין אזעלכע נעסטען. די מענער, מעהרסטענס מעקסיקאנער אדער האלבע אינדיאנער דראָב־נע, שווארץ־פערברענטע, פערשטויבטע, מיט בלאָטע פערקראָכענע, האלב נאקעט, שארען זיי אָפּ דעם זאמד, וואָס דער ווינט האָט צווי־שען די רעלסען אָנגיטראָגען; און די ווייבער, ווינטיגע, עפּעס ניט דערוואקסענע, שווארץ און מיט נאָך שווארצערע, ברענענדיגע אויגען, אין צוריסענע און אפּגעריסענע קליידלאך, שטעהען אין טיר אָדער ביים ווינקעל פון נ ע ס ט און שיסען מיט זייערע פייער־אויגען צום באן. איינע ניאַנטשעט איהר נאקעט קינד און פּאטשט עס מיט איהר ברוינליכער האנט אויפ׳ן נאקעטען לייב... ס׳קינד נעוואלדעוועט מיט א ווילדען קוויטש. אנדערע קינדערלעך בראָטען זיך אין שטויב און אין מיטן א גרויסער גרויער קאָלטענעוואטער הונט מיט א דינעם רויטען צונג אויף אָן אייל ארויסגעשטעקט. קוקען אלע נייגעריגע צום צוג און צו די מענשען אין די פענסטער. און מיט זייער וועזען, מיט זייער לעבען רופען זיי ניט ארויס קיין רחמנות. קינדער פון דער וויסטע. זיי גיסען זיך צונויף מיט׳ן הייסען מדבר און האָסט אויף זיי ניט קיין מיטלייד, פּונקט ווי ס׳רופט ביי דיר קיין מיטלייד ניט ארויס דער שטיין, וואָס ברענט זיך אונטער׳ן הימעל...

און, אז שעה נאָך שעה געהט פערביי, בארג־ארויף, בארג אראָפּ, שלאָגט מען זיך אָן אויף גרינע פלעקען, גרינע געקרייזעלטע שטריי-פען, געווים א טייבעל דאָרטען, וואָס זיין וואסער איז נאָך אין גאנ־

מיט זיין איינענער ערויסקייט. דאָ, אין אריזאָנא, גליהט די זון דער זאמד אזש שמעלצט זיך; שטיינער אזש פּלאצען און ווערען צושפּאָלטען; זיי גליהען זיך אָן און שיסען מיט פייער אנטקעגען דער זון.

פאראן צייטען, גיען אויך דאָ גיסען רעגענס, גאנצע שטראמען פאלען פון אויבען און מאכען אזוי, אז דאָ און דאָרטען זאָל זיך דורכשלאָגען א שטארקער וואָרצעל פון אהינטער א שטיין, דאָ און דאָרט זאָל א מדבר־בוימעל ארויסוואקסען; אָבער קורץ איז זייער צייט פון גרינען און בליהען. בלויז דער קאקטאָס האָט אזוי קונציג זיינע וואָרצלען בעהאלטען, בלויז ער, ס׳קינד פון דער וויסטע, ער דערנעהרט זיך און גרינט און בליהט, ווען אלץ ארום איז שוין פערשמאכט און פון דער זון פערברענט:

דאָ וואקסט דער הונדערט־יאָהריגער, קיי־לעכדיג, דיק און מיט דראָבנע נאָדעלאך ארומגעשטעקט. דאָ וואקסט דער קאקטאָס, וואָס ווי הירשען־הערנער צואוואָרפען זיך ארום זיינע צווייגען. דאָ וואקסט דער קאקטאָס, וואָס ווי לאנגליכע גרינע פלעצלאך זעהען אויס די צווייגען — איינס פון אנדערען ארויס און מיט שפּילקעס ארומגעשטאָכען... ס׳וואקסט א מימאָזען־בוים דאָ און דאָרט, וואו מיט פלאמען אטעמט די געגענד. און אזוי ליידענשאפטליך האָט זיך די מימאָזע צובליהט מיט איהרע פוכיגע בלימלאך, ווי שפּילקע־קעפּעלאך, אזש פער׳חלש׳ט הענגט איהר קאָפּ אראָפּ פאר ליידענשאפט. צו די קינדער פון דער וויסטע גע־הערט דער יוקאַן, אמעריקא׳ס א שעהן בוימעלע. אפשר עט־וואָס העכער פון א מענשען איז זיין וואוקס. זיין שטאם אויבען, אונטען כמעט איין דיק. און בלויז אויף׳ן סאמע קאָפּ, דריי אדער פיער פאלמען־בלעטער, בינטעלאך גרינע; ווי דער קאָפּ פון א יונגען הירש, וואָר נאָר וואָס האָבען זיינע הערנער זיך ארויסגע־שלאָגען...

און, אז מען פאָהרט א טאָג און אמאָל גאנצע צוויי דורך דעם מדבר, זעהט מען, ווי ניט שטענדיג איז זיין פנים אלץ דער אייגע־

לאך, בלעטעלאך וועלן זיך פון אהינטער דעם שטיין ארויסשלייכען — דאמאָלס וועלן אָט די ביינער ווידער ווערן פייכט, מיט אדערען בעצווייגען, פליישיגע טיילען, א רויטע פעל געדיכט מיט האָר בעדעקט; און אין פריהמאָרגען, ווען א צוגליהטע וועט די זון אויפגעהן, וועט זיך פון דער ערד אויפהויבען א ניי-געבאָרענע קוה אדער אקס...

אביסעל אָן א זייט, אליין פאר זיך, מיט איינגעצויגענע זייטען, געהט אום דער פ אָ ט ע ר פון דער גאנצער סטאדע. דער זכר. א רויטע פעל מיט א ווייסען שטערען און לאנגע, לאנגע הערנער. גרעסער איז ער ווי זיין גאנצע משפחה, קינדער און אפשר אייניקלאך. אָבער אזוי גערעטען אין איהם זיינע אלע קליינוואַרג, וואָס בעהאלטען זיך אין שאָטען פון די שטיינער: ע ר איז געווים נים א קינד פון מדבר. פון ע ר ג ע ץ געבראכט אהער. א גוטע יוגענד געהאט, און איז אזוי גרוים געוואקסען. א קינד פון פעסטע מאטע־מאמע. פון גרינע זאפטיגע אלפאלפא-פעלדער — האָט מען איהם אהער געבראכט, אין מדבר אָפגעלאָזען, אין דער אָנגעגליהטער געגענד... היים איז דאָ, היים. ס׳ליגט איהם נים אין זינען די טשערעדע, זיין משפחה; ניטאָ קיין חשק איצטער לאָזען זיך ערגעץ א טרוקענעם, גראָבען גראָז הינטער א שטיין אויסצוזוכען; האָט ער זיך אָפגעטיילט בעזונדער פון דעם כלל, פון דער סטאדע. און אז דער צוג געהט פערביי גלייכט ער זיך אויס, פעררייסט דעם קאָפּ מיט זיין ווייסען שטערען און די צוויי גרויסע אויגען קוקען צו דעם צוג, וואָס געהט פערביי. ער טרייסעלט מיט׳ן קאָפּ, מיט די גרויסע הערנער. עפּעס זאָגט איהם אָט דער שטאָלענער גערויש. — אפשר דערמאָהנט עס איהם אָן יענע גרינע אלפאפא־פעלדער, פון וואנען, מיט אָט אזא גערויש, האָט מען איהם אהער געבראכט...

דער געלבער-גרויער אָנבליק פון דער וויסטעניש הויבט זיך אָן צו רויטלען. קאקטאָסען האָבען זיך צובליהט. אליין, פאר זיך; אליין, פאר זיך. וואו דו ווארפסט אן אויג, ווי ווייט דאָס אויג קען

צען ניט אויסגעטריקענט געוואָרען, און פון זיינע בױגעס אַרויס גרינען בוימעלאַך. ס'בעוויזען זיך, העט ווייט, נעבען דער גרינער בוי־מער־סטענגע, רויטע פלעקען. קיה רויטע און רויטע אָקסען, קליינע רויטע קעלבלאַך. און די קיה און די אָקסען מיט אַזוינע לאַנגע הער־נער. ניטאָ קיין שומר, ניטאָ קיין שטאַלען. אָבע דאָך צו אימיצען גע־הערען זיי. ווייל דראָטענע צאַמען ציהען זיך אַוועק דאָ און דאָרט. און כאָטש אין מדבר וואַקסען זיי, דאָך לעבען זיי. זיי זיינען ניט מאָגער; זיינען ניט פעט. ווינטיג, ווי פון ווינט וואָלטען זיי וואַקסען. פאַראַן קליינע קעלבלאַך. דאָ פרוכפערט מען זיך. דאָ פערמעהרט מען זיך אָהן צאָהל, אָהן חשבון. אָבער אימיצער איז געווים פאַראַן, וואָס קומט חשבון אָפּנעהמען. געווים קומט אַמאָל אַהער אַ מאַן אויף אַ פערד צו רייטען, פאָכט אין לופטען מיט זיין לאַנגען שטריק, מיט דער לאַסאָ, און מען פערטרייבט זיי אין די ק א ר א ל ע ן אריין, וואָס ביי די קליינע אייזענבאַן־סטאַנציעס; פון די קאַראַלען אין די וואַגאָנעס אַריין און פון דאָרט צו די שלאַכט־הייזער צו...

דערווייל אָבער איז די מדבר זייער היים, ס'קומט קיינער ניט מעלקען זייער מילך, ווען די איינגעצוינענע אייטערס ג י ־ ס ע ן זיך אָן. און דעריבער זעהט מען דאָ און דאָרט אַ מאַמע, נאָך גאָר יונג, און איהר קינד, שוין באַלד ווי די מאַמע גרויס, שטעהט איינגעבויגען און זויגט נאָך פון דער מאַמעס מילך. איהר קענט זעהן, ווי איין קוה זוכט צו זויגען ביי דער אַנדערער; און — ווי די קוה זויגט אַליין איהר אייגען מילך אַרויס: אפשר איז איהר קינד פון היץ געפאַלען, און אין דער היץ פון דער וויסטעניש טיילט די צרה'דיגע מאַמע איהר מילך צו איהרע שוועסטערס אַרום.

דאָ און דאָרטען ביינער פון געפאַלענע בהמות, ביינער ווייסע, ווי מיט קאַלך בעקאַלכט. ס'טרעפט דער סקעלעט איז אַזוי גאַנץ געבליבען. ריפּען, קאָפּ און פיס — אַלץ אויף אָן אָרט, און ס'גלויבט זיך גאָרנים, אַז אָט אַזוי וועט עס בלייבען. דאַכט זיך: ווינטער, רעגענס וועלען דאָ אָנהויבען גיסען; ווען פערדאַרטע וואָרצלען הינטער די שטיינער וועלען זיך אויפכאַפּען, און צווייגע־

צוג, אין איין גאלאפ; און דער וואלקען־שטויב וואקסט און וואקסט און יאגט זיך אויך נאך אונזער צוג. ס'נעהמט אונזער צוג אן דעם וועט און ער געווינט: ווייט אהינטער בלייבט די מיידעל און די יונ־גען און דער לאנגער שטויביגער וואלקען...

אונזער וועג געהט צו מערב־זייט. אויך די זון ציהט זיך צו מערב־זייט. אויך דער טאג, ער נייגט זיך שוין צו מערב-זייט, און אלץ גלוטיגער זעהט אויס די וויסטעניש. דא, זעהט אויס, האבען זיך אינדיאנער געוואלט בעזעצען. קענטיג זייערע שפורען. ליימענע הייזלאך מיט לעכער אנשטאט פענסטער און דער דאך מיט גארניט געדעקט. אבער ווי נאר זיי האבען דעם ארט פערלאזען, האט דער מדבר זיינע שלוחים געשיקט און די הייזלאך איינגעבראכען, די ווענט איינגעווארפען; בלויז שטיקער ווענט שטארצען. שלאנגט זיך א גראז א ווילדער פון דער וואנט ארויס. האט זיך א גרויסער קאקטאס הינטער'ן וואנט צובליהט...

נידריגער, נידריגער לאזט זיך אראפ די זון. זי איז איבער אונז. נים צו זעהען דער זון. אבער איהר ליכט פארבט רויטער און רוי־טער די שטיינער, מאכט נאך פייערדיגער אויסזעהען די קאקטאס־בלומען, גלוטיג ליידענשאפטליך מיעד זעהט אויס דער מדבר. מיט זיינע צוגליהטע קאקטאסען אין דער וואונדערליכער שעה. עס זיצט געגענאיבער א מוטער, יונגענדליך און מיט שניי־ווייסע האר און מיט איהר טאכטער בלאנד, אין איהר גרוים. האט די טאכ־טער דער מאמען אויפ'ן האנט ארויפגעקלעטערט, זיך דער מאמען מיט די ליפען אין האלז איינגעגעסען און ליידענשאפטליך קוקען די אויגען צום אנגעצונדענעם מדבר ארויס... עס דעקען זיך אפ און ס'בעוויזען זיך רעכטס בערג, א לאנגע קייט, וואס ערגעץ ביז צום שטילען ים פערלויפען זיי. און ווען די זון נידערט אלץ נידרי־גער קען מען מיינען, אז די בערג האבען אנגעהויבען צו טאנצען האלטענדיג זיך האנט ביי האנט, און וואס מעהר זיי טאנצען אלץ ליכטיגער און ליכטיגער ווערט זייער אויסזעהען...

דער בין־השמשות צופלאמט זיך און אנטקעגען איהם, און

נאָר פערכאַפּען, פון אהינטער שטיינער, פון זאַמד־בערגלאָך, פון פעלזען-שפּאַלטען — קאַקטאָסען בליהען! און די בלומען — רויט ווי צונטער. דאכט זיך די רויטקייט רינט צום זאַמד אַראָפּ און פארבט דעם זאַמד צונטער-רויט. גרין און רויט! די רויטע בלומען אויף די דיקע קאַקטאָס־צווייגען — ווי גרויסע בלוט־טראָפּענס פערגליווערטע; בלוט-טראָפּענס, וואָס זיינען אין בלומען פער־וואנדעלט געוואָרען; ס'האָבען זיי די הייסע זונענשטראַלען אין בלומען פערוואנדעלט... פון אהינטער א צובליהטען קאַקטאָס ציהט זיך א גרויער קלאַפּער-שלאַנג; דרעהט זיך צונויף און קלאַפּט מיט זיין עק, ווען אונזער צוג גערט פערביי. עפּעס ווארענט ער מיט זיין ניפּטיגען צאָרן.

ווייטער, ווייטער... א שטוב אין מיטען מדבר. ברענט זיך אין דער זון. פערשטויבט און האלב איינגעבויגען. אין שאָטען פון דער שטוב, ביי דער וואנט, וואָס צום באַן ארויס, ליגען ק א ו-ב א י ס. אין זייערע שעפּסען-פעלענע הויזען, מיט קליינע וואוילשרישע קעפּלאַך אונטער גרויסע קאפּעליושען. אין איין בינטעל ליגען זיי, קוקען צום באַן ארויס. אין א בינטעל שטעהען זייערע פערדלאַך אנגעזאָטעלט, קיהלען זיך, איינער אין דעם שאָ־טען פון דעם אנדערען. ק א ו־ב א י ס. ערגעץ־וואו בראַ־דזשעט אום זייער סטאדע און דאָ האָבען זיי זיך פערקליבען, א בליק צו ווארפען צום צוג, וואָס טראָגט זיך אמאָל פערביי.

ס'קומט פון ערגעץ אָן א מיידעל אויף א פערד צו רייטען. אויך אין הויזען פון ווייסע שעפּסען-פעל, פון דער טאליע קוקט די מיידעלשקייט ארויס און מיט א זעלנער־קאפּעליוש אויפ'ן קאָפּ. ס'האָט דער צוג זי אָנגעיאָגט און איבערגעיאָגט, און זי פרעסט דעם פערדיל'ס זייטען מיט איהרע שפּאָרען; סטראָגט ווי א ווי־בער זיך דאָס פערדיל און ווירבעלט אויף דעם שטויב אין א לאַנ־גען וואָלקען. און ווען זי יאָגט זיך פערביי די יונגען, טוט עס זיי פון אָרט א ריס — ווי וואסער וואָלט מען אונטער זיי בעגאָסען. איידא, אויף די פערד ארויף! אלע נאָך דער מיידעל, אלע נאָך'ן

פידעל. ס'רוישט דער צוג. ניט צו הערען איהרע קלאנגען. איך זעה איהר פנים, איך זעה איהרע אויגען, איך זעה איהר רעכטע האנט בעזוועגענדיג דעם ב ו י ג ע ן און די פינגער פון דער לינקער, וואס ציטערען אויף די סטרונעס...

זיי נעבענשט דארט אהן א סוף, דו שעהן, ליעב מיידעל, מיט דיין שפילען אין גרויסען בין-השמשות, אין פייערדיגען בין־השמשות, אין דער וויסטע, ביי די ברעגעס פון דעם טייך ק א־ ל א ר א ד א!....

קאליפארניא

דער ש ט י ל ע ר י ם וואשט דעם זוים פון קאלי־פארניא, ס'הארץ פון דער גאלדענער וועסט. קאליפארניא איז אזוי ווייט פון ניו יארק, אזוי ווייט... ניט קוקענדיג, וואס בלויז פינף מעת-לעת נעהמט מיט'ן באהן צו קומען אהער. ס'איז א סך ווייטער ווי פון ניו יארק קיין לאנדאן און דער וועג איז פיעל שווערער אהער באטש מיט דער יבשה דער־קלייבט מען זיך קיין קאליפארניא.

דעם נאמען ג א ל ד ע נ ע ו ו ע ס ט האט קאליפארניא בעקומען אין יאהר טויזענד אכט הונדערט אכט־און-פערציג. יעמאלט ווען א מענש מיט'ן נאמען ס ו ט ע ר און נאך א מענש מיט'ן נאמען מ א ר ש א ל, וועלענדיג בויען עפעס א מיהל ביי א טייכעל, אין צפון זייט פון קאליפארניא האבען זיי פלוצלונג גאלדענע זעמדעלעך בעמערקט אויפ'ן גרונט פון קלארען וואסער.

— גאלד!

פון זייער הארצען האט זיך דער בשוף-ווארט ארויסגעריסען מיט אזא כח, אזש פון עק וועלט ביז עק וועלט האט זיך דער אבקלאנג צוטראגען. און פון וואנען האט מען זיך אהער ניט גע־צויגען? פון כינא און יאפאן דורכ'ן שטילען ים, און פון די ברעגעס

מיט איהם צופֿלאַמט זיך דער גאַנצער מדבר. און מיט אַמאָל, גאָר אונגעריכט — — — א גרינער פֿליגעל, א גרינער צווייג בויגט זיך ארויס פון דער זייט, וואו די בערג גליהען אין ליכט פון בין־השמשות, און שניידט זיך אריין אין הארץ פון דער וויסטער געגענד:

— דאָרטען איז דער קאַלאָראַדאָ-טייך און זיינע גרינע, גרינע, ברעגעס! ער האָט זיין וועג דעם שווערען צווישען פעלזען־בערג שוין דורכגעמאכט, און איצטער רייסט ער זיך וואָס גיכער אָנצוקומען צו די ברעגעס פון ש ט י ל ע ן י ם, צו זיינע ברעגעס קומען מיר. דאָס קיהלט ער זיך אין דער בעט פון ביידע זייטען מיט גרינע בוימער. ברייט איז ער, ברייט. פון ברעג ביז ברעג זעהר ווייט. ער האָט זיך פון צווישען די שטיינערנע ווענט ארויסגעריסען, און ס'ווילען די וואסערען פון קיין גרענעצען ניט וויסען. און וואוהין זיי קומען, וואוהין זיי גרייכען גרינט דער מדבר.

און אז מען קומט גאָר נאָהענט צו איהם קען מען מיינען, אז ניט קיין וואסער שטראָמט צווישען זיינע ברעגעס, נאָר די וויסטעניש האָט פון דער הייסער זון זיך שמעלצען אָנגעהויבען, שטראָמען אָנגעהויבען, און דער שטראָם, ער האָט דעם אייגענעם אויסזעהען, ווי דער מדבר ארום. אזוי געלב-גלוטיג; אזוי הייס־בלוטיג דאכט זיך ווערט דער שטראָם אלץ ברייטער און ברייטער; אָט באלד וועט דער גאנצער מדבר צושמאָלצען ווערען אין דעם פייערדיגען בין-השמשות, און די בערג, וואָס אין דער רעכטער זייט, וועלען באלד אָנהויבען צו שווימען אהין, צו מערב־זייט, נעהענטער, דאָרט וואו די זון נידערט אראָפּ פערנעהמענדיג די לעצטע שטראַלען פון טאָג...

מיר קומען אָן צום שטראָם, צו זיין ברייט. א בריק, ביים בריק א שטוב. דאָרט וואוינט געוויס דער שומר פון בריק. שטעהט אין טיר א מיידעל ברוינלאָך, יונג מיט שווארצע אויגען, אין א גרויער קליידעל, און באָרוועס זיינען איהרע פיס און — שפילט אויף א

וואָס וואוינען ביי די ברעגעס פון ברונזי'ען אטלאנטיק און ס'איז א שעהנע וווירקליכקייט פאר די וואָס האָבען זיך אריבערגעקליבען די קאָלאָראַדאָ-בערג דורכגעשניטען מדבריות און געקומען אהער צום פרוכטבארען פאָס לאנד, וואָס ציהט זיך ביים ראנד פון שטילען ים, וואָס באָדט זיך די גרעסטע טייל פון יאָהר אין זונגען־שטראהלען.

אין יענע צייטען, ווען מען האָט אין קאליפאָרניא נאָלד ענט־דעקט, איז די געגענד נאָך געווען וויסט. ביז צום ים איז דער מדבר פערלאָפען. א סך-הכל פון פופצען מיליאָן דאלאר האָבען די פעראייניגטע שטאַטען בעצאָהלט אין יענער צייט מעקסיקא פאר קאליפאָרניא און בעקומען נאָך א צולאג דעם שטאט ניו מעקסיקא. אפילו נאָך היינט איז דער גרעסטער טייל פון קאליפאָרניא, וואָס צו מזרח זייט וויסט. שטיין און זאָמד ווי אין אריזאָנא. און דאָך האָט די וועלט א בעגריף פון קאליפאָרניא ווי פון דעם שעהנסטען זאָמסטען ווינקעל אויף גאָט'ס ערד, א גן־עדן אויף דער ערד וואו אלץ בליהט, אלץ איז גרין און צוואוואקסען. ס'איז אָבער נים אינ־גאנצען אמת.

זומער געהען דאָ קיין רעגענס נים. זומער איז אלץ אויסגע־טריקענט, אויסגעברענט — אויסער דאָרט וואו דער מענש האָט זיין מיה צוגעלעגט. און ס'איז אזוי הארציג צו טראכטען, אז ווען נים דער מענש און זיין גוטער ווילען, זיין שעהנער פערלאנג, וואָלט נאָך איצטער קאליפאָרניא געווען אזוי וויסט ווי אריזאָנא; און דער רייזענדער וואָלט דאָ בעגעגענט זאמד און שטיין און אפשר וואו־גים-וואו א מענשען מיט א פרעמדען פייער אין די אויגען, וואָס זיין נשמה איז איבערגעגעבען געוואָרען צום טייוועל, וואָס ווערט געגערט אונטער דר'ערד מיט'ן שטויב פון נאָלד. און די אפעלסי־נען און ציטרינען־בוימער דאָ רופען אין הארצען ארויס א גאנץ אנדערען געפיהל ווי די פרוכט־גערטנער אין דער אלטער היים.

ביי אונז, אין דער אלטער וועלט, ספעציעל אין רוסלאנד, אז מיר טראכטען אונזערע שעהנע גערשנקען וועגען פעלד און פויער

פון אַטלאַנטיק דורך די קאָלאָראַראָ׳ר בערג, דורך די מדבריות פון יוטאַ און אַריזאָנאַ האָט מען זיך צו פוס און אין בוידען געצווינגען. מען איז געלאָפען פון אַלע עקען איראָפּאַ און פון אַלע אַמעריקאַ׳ס ווינקעלעך. אפשר נאָך איצטער קען מען געפינען דאָ און דאָרטען, אין די מדבריות, ביינער פון אָט יענע בראַווע מענשען, גליק־זוכערס.

יאָ, אַמאָל, נאָר אַמאָל איז עס געשעהען מיט ניין־און־זעכציג יאָהר צוריק. דאָ אין לאַנד איז ניין־און־זעכציג יאָהר שוין ה י ס־ט אָ ר י ע. און וויכטיגע היסטאָריע. וואָרים בלויז אַ צוואַנציג מיליאָן איינוואוינער האָבען יעמאָלט די פעראייניגטע שטאַטען פערמאָגט. און, אַז שפּעטער מיט איין־און־צוואַנציג יאָהר האָט מען די ערשטע אייזענבאַהן־ליניע דורך דער לענג פון לאַנד דורכגע־פיהרט, פון אַטלאַנטיק ביז צום פּאַסיפיק, האָט מען דעם לעצטען משוואָק אין שוועל פון דעלם אַריינגעשלאָגען — אַ נ י ל ד ע ר־נ ע ם. מיט דעם פערזיעגעלט און פעראייבינט דעם נאָמען פון קאַליפאָרניאַ:

די גאָלדענע וועסט.

ביי היינטיגע צייטען שטראָמט ניט דער עולם אזוי שטאַרק קיין קאַליפאָרניאַ דאָ זיך צו בעזעצען. דער גרעסטער עולם קומט אהער צו פערברענגען ביי די ברעגעס פון שטילען ים. אין צאָהל פון מענשען איז קאַליפאָרניאַ ניט דער גרעסטער שטאַט פערמאָגט ביי אַ דריי מיליאָן איינוואוינער. אפשר גראָבט מען דאָרט גאָלד אין צפון זייט פון קאַליפאָרניאַ, אָבער ניט דערפאַר פערדיענט קאַ־ליפאָרניאַ צו הייסען — די גאָלדענע וועסט.

די קינדער פון לאַנד ווען זיי זעהען קאַליפאָרניע אין חלום איז עס ניט דער קלאַנג פון גאָלד אין דעם שולדיג. זיי חלום׳ען פון דער גאָלדענער וועסט און אין חלום זעהען זיי גאָלדענע אפּעלסינען, וואָס שיינען אַרויס פון צווישען געדיכטע בלעטערדיגע צווייגען; פון צווישען טיעף־גרינע און זאַנפטיג־גרינע קאָלירען אַרויס. ס׳איז נאָר אַנאַנדער מין גאָלד. ס׳איז נאָר אַנאַנדער מין חלום פאַר די

קרייזעלטע קעפ — טרינגע בלעטערדיגע לאָקען. אין די לאָקען זיינען געדיכט גאָלדענע פּאָמעראנצען איינגעפלאָכטען. יעדער בוימעלע איז אין צייט ארומגעצופט געוואָרען, די ערד אונטער איהם ארומגעגראָבען און ווייך צוגראָבען; יעדען ווילדען גרעזעלע ביים צופּו-סענס פון בוימעלע אויסגעריסען. און ווינטער, כאָטש קאליפאָרניא, דאָך טרעפט אמאָל א לייכט פרעסטעלע, און אמאָל א קאלטער, קאלטער ווינט און די בוימעלעך, וואָס האלטען פּונקט אין רעכטען גרינען, קענען זיך חלילה פערקיהלען — מאכט מען, אז זיי זאָל ווארעם זיין: אונטער יעדען בוימעלע א קעראָסין-אויוועלע, וואָס דורך נעכט וואכט מען איבער דעם ס'זאָל ניט אויסגעהן; און אזוי דערהאלט מען דעם גאָרטען ביים לעבען.

און וואָס וואקסט דען דאָ ניט, אז מען בעמיהט זיך, און, אז מען האָט אָנגעטראָפען אויף א גוט שטיקעל ערד? עפּעל, בארנעס פלוימען, קאָרען, ווייץ, גערשטען, איילבערטען און פייגען, האָבער, מערען און בוריקעס — אָבער קיין שום געגענד שמעקט ניט אזוי זיס ווי די אפּעלסינען געגענדען, ציטרינען און אתרוגים-גערטנער. זייער פיינער ריח רייסט זיך ארויס איבער די גרעניצען פון זייער ממשלה, טראָגט זיך ארויס צום דורכפאָהרער אדער דורכגעהער מיט דעם ברייטען וועג.

אויף דעם שטאַט קאליפאָרניא ליגט עשירות אויסגעגאָסען. אויף די מענשען, פעלדער — רחבות, זאטקייט; און אויף דעם שטאָטישען מענשען זעהט זיך ניט אָן די זאָרג וואָס קוקט ארויס פון אונזערען א מענשען אין דער א י ס ט. אויך דאָ איז דער עולם שטארק אינטערנאציאָנאל. אין די גרעסערע שטעט פיעלפּא-כיג. דאָ טרעפט מען דעם כינעזער נאָך מיט זיין לאנגען צאָפּ און די רוסישע מ אָ ל אָ ק א נ ע ס אין זייערע לאנגע בערד. אפשר דער איינציגער פּלאץ אין די פעראייניגטע שטאטען, וואו מען רייסט ניט דעם כינעזער פאר זיין לאנגען צאָפּ און מען לאָזט דעם מאלאקאנער צורוה זיין לאנגע באָרד.

די צוויי גרעסטע שטעט אין קאליפאָרניא, סאן פראנציסקא

— קומען אונז אנטקעגנען ווייץ און קאָרען-פעלדער, וואָס ערב ווינטער האָט מען געדראָפּט אקערען און זייען, און ווינטער ציטערען, אז פון פראָסט זאָל חלילה ניט די זריעה אויספרירען; אין פריהלינג — וואַרטען, אז דער שניי זאָל זיך שוין צושמעלצען און לאָזען דעם גרינעם גראָז אביסעל זיך אויסגלייכען; און זומער וואַרטען, אז דער רעגען זאָל קומען אין צייט, און דערנאָך אזוי פיעל פּראַצע, אזוי פיעל פּראַצע ביז מען דערלעבט שוין די תבואה צו האָבען אין זאַשעק אדער אין זעקלעך פערבונדען — ביז מען איז שוין זוכה צו עסען ברויט פון נייעם קאָרען... אין פרוכט-גערטנער, אדער אין ס ע ד ע ר ווי מען רופט זיי ביי אונז, האָט מען קיין פּראַצע ניט אריינגעלעגט. זיי האָט א י מ י צ ע ר געפלאנצט. א זיידע אדער אן עלטער־זיידע. און פאַר'ן יורש איז בלויז געבליבען צו היטען, אז דער צאַם זאָל זיין ניט צובראָכען; קיין גנבים זאָלען ניט קריכען ביינאכט טרייסלען די עפּעל פון די בוימער. ס'איבעריגע האָט ער איבערגעגעבען אין די הענט פון פריהלינג, אין רשות פון זומער. זיי האָבען די אַרבייט אָבגעטהאָן. גאָר זעלטען האָט מען געקענט זעהען ביי אימיצען אין סאָד א בוים אבגעקאַלכט ביז צו די צווייגען — א שמירה פאַר בייזע ווערים.

אנדערש אָבער אין קאַליפאָרניע, וואו רעגענס גיסען בלויז אין ווינטער און מען בעדאַרף, אז אלץ זאָל גרינען און בליהען א קיילעכדיגען יאָהר לאַנג. ס'איז צו קומען און צו זעהן מיט וואָס פאַר א צערטליכקייט מען געהט אום ארום די חנ'עוודיגע אפּעלסינען-בוימלעך, וואָס שטענדיג בלייבען זיי יונג און שיינענדיג; זעהען שטענדיג אויס ווי ע ר ש ט ל י נ ג ס; ווי ערשט דעם ערשטען יאָהר האָבען זיי זיך בעדעקט מיט בליהעכץ, שפּעטער מיט גרינע-גרינע פּירות וואָס האָבען געקוואָלען, מיט זאַפט זיך אָנגעגאָסען און אין גאָלד זיך ליכטיג בעקליידט. ארום אן אפּעלסינען־בוים געהט מען ארום ווי ארום א בת־יחידה, ווי ארום א יונגער קינפּעטאָרין. ס'ציהען זיך אוועק אויף צעהנדליגער מיילען שורות, שורות אפּעלסינען־בוימער, אין הויך פון א מענשען, מיט גרויסע, געדיכטע, גע-

צעהלען, אז מיט פינף-און־זעכציג יאָהר צוריק זיינען די פעראייניגטע שטאטען געווען די, וואָס האָבען מיט זייערע קריעגס־שיפען געצוואונגען יאפּאַן, אז זי זאָל עפענען די טויערען פון לאנד פאר פרעמדע און זייערע סחורות, וואָס ביז יענער צייט איז האָלאנד געווען די איינציגע מלוכה וואָס האָט געהאט די זכיה צו בעטרעטען יענע ברעגעס. אמעריקא האָט אויסגעפיהרט. און אמערקא איז אפשר שולדיג וואָס מען האָט דעם שר פון זאק ארויסגעלאָזען; וואָס יאפּאן איז אזוי אייראָפּעאיש-מלחמה־פעהיג געוואָרען, און וואָס יאפּאן האָט אזעלכע נישטיגע, ביליגע סחורות אָנגעהויבען צו פּאבריצירען פאר דער וועלט. און דוקא נעגען יאפּאן און כינא האָט מען דאָ אזעלכע אויסנאם-געזעצען.

די כינעזער האָבען זיך נאָך ניט ארויסגעטשוכעט פון שלאָף, דער ביקס פאלט נאָך אראָב פון אקסעל, אָבער דער יאפּאנעזער....

כ'וויים ניט אויב אין קאליפאָרניא וואָלט מען האָבען אזוי פיעל מאלינעס, זיסע מערעלעך און שווארצע יאגדעס, רויזען, כריזאנטעמען, קרויט און פּאָמעדארען ווען ניט יענע יאפּאנעזער, וואָס זיינען אהער געקומען נאָך גאָר אמאָל — גאָלד זוכען. און וואָס איצטער — בעלי בתים אויף דער ערד קענען זיי דאָ ניט ווערען. די כינעזער אין די וויכע פאנטאָפעל, וואָס וואשען גרעט און שווייגען — געהען פערביי אייך און הויבען צו מאָל די אויגען ניט אויף אויף אייך א בליק צוגעבען.

דער יאפּאנעזער שווייגט אויך, אָבער ער טוט שוין אמאָל אויף אייך א קוק, שענקט אייך א בליק.

אָט דער יאפּאנעזער, עלעגאנט געקליידט, זיינע שווארצע דיקע האָר פערקעמט מיט א שרונט אָן דער זייט און מיט פּאָמאדע אָנגעשמירט, אז דער שרונט זאָל זיך האלטען און, אז זיינע שמאָלע, קרומע אויגעלעך קוקען אייך אָן לויפט אייך א פרעסטעלע דורך דורך די ביינער:

— אָך, דו נארישער יענקי! מיט וואָס האלסטו זיך אזוי

און לאָס אנדזשעלאָס, כאָטש אינגאנצען ביי א צוועלף שעה רייזע איינס פון אנדערען, דאָך זיינען זיי אזוי פערשיידען איינס פון אנ־דערען מיט זייער כאראקטער און אויסזעהען. סאן פראנציסקאָ זעהט אויס ווי איין גרויסער אינטערנאציאנאל-האָטעל, וואו מענשען פון דער גאנצער וועלט קומען בלויז אויף איין נאכט איבערצונעכטיגען; און לאָס אנדזשעלעס — א שעהנע דירה פון א רייכען פעטער, מיט סעדער, מיט גערטנער, מיט בלומען און מיט א סך מילכיגס. ארום סאן פראנציסקאָ קלינגט נאָך מיט דעם קלאנג פון גאָלד און ארום לאָס אנדזשעלאָס שמעקט מיט בליהעכץ, גליהט דער קאליפאָרניער מאָן און עס רויטלען זיך זשיראָניען אָהן א שיעור ביי די ווענט פון די הייזער...

אבער דאָ אין דעם פרוכטבארען פּאָס לאנד, וואָס ביי מערב־ראנד פון לאנד, וואקסט אויסער פרוכט און ברויט נאָך א זאך, א זעהר ניט אנגענעהמע זאך — עס וואקסט א ראגע פאר די קינדער פון לאנד, וואָס קענען זיך ניט בעפרייען פון ראסען־האס.

אז מ'שטעהט ביים ברעג פון שטילען ים קוקענדיג ווי די כוואליעס קומען אָן צום ברעג און וואשען דעם זאמד פון ברעג, טראכט זיך, אז אָט אזוי פונקט רוישען די כוואליעס דאָרט אויף יענער זייט ים, ביי די ברעגעס פון ווייטען מזרח וואו ס'וואוי־נען קינדער פון דער געלער ראסע; וואָס ווערען דאָ אין לאנד פרעמדלעך בעהאנדעלט און, וואָס דאָ אין קאליפאָרניא ספּעציעל, וויל מען זיי, די קינדער פון דער ערד דערוויטערען. פילסט ווי איבער'ן אויבערפלאך פון וואסער וואָס שפּרייט זיך צווישען די ביידע וועלט־טיילען, שוועבט דער גייסט פון קנאה, שנאה און אפשר דער גייסט — פון קריעג.

ווען ניט די יאפּאנעזער, וואָלט דאָך קאליפאָרניא געווים ניט האָבען דעם פרוכטבארען אויסזעהען; וואָלט קאליפאָרניא געווים אזוינע שעהנע פּירות ניט ארויסגעגעבען. זיי האָבען דעם וועג גע־וויזען ווי זיך מיט דער היגער ערד צו בעגעהן. און ביי היינטיגע צייטען מאָרען זיי דאָ קיין ערד ניט קויפען. ס'איז ווערט צו דער־

און א קעסטעל שאָקאָלאַרלעך איז דער סכסוך נאָר איבער דעם וואָס אין קאַליפאָרניא וואַקסען מאַלינעס און עס בליהען כריזאַנטעמען צוליעב דעם זכות פון יאַפּאַנעזער, און ער, דער יאַפּאַנעזער, קען קיין בעל־הבית ניט ווערען איבער זיין גאָרטען... און די נאַאיווע, אונשולדיגע קינדער פון לאַנד דא, גלויבען און האָבען מורא, אז יאַפּאַן מיט פינף-און-זעכציג יאָהר צוריק.... מען האָט מורא, און די שנאה וואַקסט און דער תהום וואַקסט צווישען דער געלער און ווייסער ראַסע...

אבער דער ראַסען־האַס איז ניט אימשטאַנד צו פערטיליגען דעם שעהנעם ריח וואָס טראָגט זיך פון די אַפּעלסינען־גערטנער, קען ניט פערדאַרבען דעם גוטען געשמאַק וואָס די היגע פירות האָבען, קען ניט אויסלעשען די זונען שטראַהלען וואָס גיסען זיך דאָ איבער דער געגענד; קען ניט אָבשטעלען די כוואַליעס וואָס קומען וואַשען די ברעגעס פון דער גאָלדענער ועסט...

א וועלט אויסשטעלונג
(יוני 1915)

סאַן פראַנציסקא —

ניט לאַנג דורכגעמאַכט ערד-ציטערניש. ס'בעסטע דערצעהלט מען, איז חרוב געוואָרען.

אבער א שטאָט — ווי א לעבעדיגע בעשעפעניש; ווערט פערוואונדעט, די וואונדען פערהיילען זיך, וואו ניט וואו א צייכען און מעהר גאָר ניט. אפשר זיינען אביסעל ענגאַאיסטען אנטלאָפען געוואָרען נאָכ'ן אומגליק —

— ווער ווייסט פון זיי? די שטאָט איז ווידער אויפגעבויט!

וואו ניט וואו, צווישען צוויי כמאַסיווע הייזער א פּלאַץ לעדיג... א אָפענער געמויערטער קעלער און פון קעלער וואַקסען הויכע

גרויס? קענסטו אונזערע קריעגס-שיפען, אונזער ארמעע? זעהסטו ווי מיר נארען דיך אב פון קאפ ביז די פיס פערקויפענדיג אונזערע ביליגע פארצעלייען וואס זיינען ערגעץ אין א פערווארפען ווינקעל ביי דיר אין לאנד געמאכט געווארען און דו, שוטה, ווייסט אפילו ניט פון דעם...

אט די אלע יאפאנעזער דא ביים ברעג ים מיט זייערע לאטאַרייעס און מיטלען ווי אזוי צו מאכען מענשען עפענען די קעשענעס און ארויסנעהמען זייערע סענטען, וואו מען קען געווינען א פושקע קענדי, שאקאלאדלעך, צאצקעס, ליאלקעס, שטיינדלעך און ביינדלעך — יאפאנעזישע און כינעזישע אלע קונסט ווערק נאר וואס פון פורעם ארויס — ס'איז צו שטעהן פון ווייטען און זעהען ווי דער יאפאנעזער מיט זיין קנאקעדיגען ענגליש בעהאנדעלט דעם אמעריקאנער — ווי קליינע, נארישע צולאזענע קינדער, וואס האבען פון דער מאמען בעקומען קליין-געלט ארויסצוגעבען:

— בלויז צעהן סענט, א ציה טאן, אט דעם שנירעלע, ווערסטו געווינען א גאנצע שאכטעל קענדי, אט אזא פושקע קענדי ווערסטו געווינען! — שרייט א שנעק א יאפאנעזער צו א שווערען, צופריעדענעם יענקי, וואס איז אהער געקומען הנאה האבען פון ים.

דער יענקי ציהט דעם שטריקעל און פערשפיעלט.

— ציה נאך אמאל. צום צווייטען מאל איז מזל'דיגער.

דער יענקי ציהט צום צווייטען מאל און — פערשפיעלט.

דא ביים ברעג ים איז די שפיעל א קליינע, ניט קיין געפעהרליכע. דער יענקי וויל א קעסטעל שאקאלאדלעך צו פערזיסען דעם לעבען און דער יאפאנעזער — צעהן סענט.

אבער ערגעץ ווייט, אויף יענער זייט ים, האט דער דראבנער יאפאנעזער א פאטערלאנד, האט מיניסטארען, שטאטסלייט; האט אויך א מיקאדא, און דא אין וואשינגטאן זיצט א שטעל-פערטרעטער פון יענעם לאנד. און שוין לאנג ווי זיין פאטער־לאנד דינגט זיך מיט אונזערע פיהרער דא אין לאנד, וואס זיצען אין וואשינגטאן. מען דינגט זיך לאנג און ערנסט. ניט איבער צעהן סענט

יאפּענעזער, נאָר וואָס אָנגעקומענע "מענשלען" זיך. ע ר טראָגט אַנ׳ענגען קראַגען און ז י קניהט אונטער דער שווערער משא פון דער לעצטער מאָדע.

אָט די לייט קומען אהער גליק זוכען. די ערשטע — וואשען וועש, און די צווייטע — בעפוצען מיט בלומען די הייזער און מאַכען אויך אז די גערטנער זאָלען גרינען.

סאן פּאַרנציסקא האָט א וועלט אויסשטעלונג, אָבער דער "גאָלדענער טויער" אינ׳ם געשטאַלט פון צוויי שורות פעלזען, וואָס בעגלייט די שיף ביז צום האפען — דער "גאָלדענער טויער" איז עלטער פון דער איצטיגער וועלט אויסשטעלונג...

* * *

מיין האָטעל.

ניט צו קריגען קיין צימער מיט א פענסטער אין דער ליכטיגער וועלט. אלץ בעזעצט.

— גיט מיר א פענסטער כ׳זאָל זעהען א שטיקעל הימעל.

— מיר פערדינגען צימערען אָבער ניט קיין הימעל.

— זאָל איך קוקען אויף א שווארצע וואנט?

— ביזט דאָך געקומען זעהן די אויסשטעלונג, ניט זיצען אין צימער.

— אלץ אמת, אבער דרויסען רעגענט דאָך —

— דאָ רעגענט ניט לאנג.

— זאָל זיין אזוי.

און אין ווארט-זאָל פון האָטעל — הימעל און ערד און גאָר ניט. א בירזשע, מען טומעלט זיך. דער אריין, דער ארויס. דער עלעווייטאָר קומט פון אויבען, שפּייט אויס א בונט מענשען, שלינגט באַלד פרישע איין און פערשווינדט. ס׳קומט אָן א גרופּע ווייבער, אויסגעווייקטע פּנים׳ער — לעהרערינס פון דער פּראָווינץ געוויס. פון ווייט געקומען; אויף דער גאָז אָנגעשריבען.

א קליין־דאַר ווייבעלע "הענגט" אויפ׳ן האנט פון א ריעז, ערגעץ פון קענזעס — און א ריזיגע פרוי פון אירלאנד — ביים

גראָזען... מעהר נאָר ניט.

אָבער ווער בעמערקט עס, ווער זעהט עס? די שטאָט זעהט אויס ווי א יונגע כלה וואָס האָט זיך אויסגעפּוצט געסט צו בע-גענענען.

און געסט — שטראָמענדיג, ציהען זיי זיך אהער. מענשען פון אנדערע געגענדען, ווייטע לענדער, און דאָך, ניט פרעמד קוקט איינער צום אנדערען. ניט קיין ערנסטער, ניבער א לייכטזיניגער גע־פיהל טרייבט דעם עולם אהער פון אלע עקען לאַנד און צומאָל — פון אלע עקען וועלט.

סאן פראנציסקא ווי נויאָרק,ביידע פערמאָגען די הויפּט־טויערען, וואָס עפענען דעם וועג אהער אין לאַנד אריין. ביים אטלאַנטישען — דער "טרערען־אינזעל" און די "פרייהייטס סטאַטוע"; ביים פּאַסיפיק — דער "גאָלדענער טויער".

דורך ניו יאָרק קומען צום מייסטען דאָס גרויסע פאָלק פון פּראצע. העגט צום מאַשין. זעלטען ווער מיט א גרינג געמיט.

דורך דעם "גאָלדענעם טויער" אָבער קומט נאָך אן עולם גליק זוכען. אין יענער געגענד טראָגט זיך נאָך אין לופטען דער גאָלד-שטויב. דער ווינט־מענש געהט אום אין די גאַסען מיט שטאָק און צילינדער. די שטאָט, קען מען מיינען, לעבט אין האָטעל און ניט אין געמיטליכע פאַמיליען-הייזער.

און איצטער — קאָכט עס און עס רוישט. די בעוועגונג צו גרוים פאַר אזא קליינער שטאָט. די גאַסען צו ענג פאַר אזא ברייטען שטראָם מענשען; די האָטעלען ניט גענוג מאָדערען-גרוים פאַר אזוי פיעל געסט, און די געסט — ניט גענוג גרוים־שטעטיש פאַר אזעלכע האָטעלען.

סאן פראנציסקא איז אינטערנאציאָנאל. אפילו דער כינעזער שפּירט זיך דאָ היימיש, טרעט די גאַסען אין זיינע היימישע ווייכע שיכעלאך; די פרוי אין בלויליכע הויזלאך, ווייסע זאָקען און א קאפּטען ביז די קניה מיט א הויכען שטייפען אויפגעשטעלטען קראַ-גען.

"געהט נים אין די ו ו י י ס ע קאפע-הייזער, זיי בעשעפ־טיגען נים קיין יוניאָן לייט".

צוויי מענשען געהען פארביי. שטעלען זיך אב, בעטראכטען דעם אויפשריפט. איינער געהט אוועק; דער אנדערער — שפייט אוים און געהט אריין אין קאפע הויז.

דער אייזעל כאפט א דרימעל.

* * *

די אויסשטעלונגס־פאלאצען....

ביים ברעג ים. געווען דאָ אמאָל א זומפּ, דערצעהלט מען; דעם זומפּ פערשאָטען, אויסגעטריקענט. א סימבאָל פאר דער גרוי־סער מעגליכקייט אין אמעריקא. די פעלזען פון דעם "גאָלדענעם טויער" הויבען זיך ארויס פון ים און קוקען אריבער אהער צום פלאץ פון דער אויסשטעלונג. א קריעגס שיף דרימעלט אין די וואַ־סערען, די קאנאָנען אהער געווענדעט — ס'איז כבוד; אָבער אפשר א שמירה פון אלדאָסבייז.

אמאָל דאָ א זומפּ געווען. איצטער קיין שפּור פון דעם. אלטע בוימער וואקסען. נים פון אָט דער ערד האָבען זיי די ערשטע יניקה געצויגען. אויף א ן א נ ד ע ר ע ר ערד ג ע ו ו א ק ס ע ן. האָט מען זיי פאָרזיכטיג אויסגעוואָרצעלט און אהער געבראכט. א לוסט־פלאץ און פאלאצען פון דער ברייטער האנט. איידער מען געהט אינווענינג אריין, קען מען מיינען, אז דאָ איז אן אויסשטעלונג פון פאלאצען. ריזיגע פאלאצען אין ראָזיג־געלבליכען קאָליר. יעדער פאלאץ איז א מיש־מאש פון עטליכע סטילען. גאָטישער סטיל, אלט רוימישער און איטאליענישער רענענסאנס וואקסען איינס פון אנ־דערען ארויס.

ביי די פאלאצען סימבאָלישע פיגורען, וואס דייטען אָן אויף דעם "תוך" פון דעם אדער יענעם פאלאץ. און ווי מען האָט זיך נים בעמיהט, אז יעדער בנין זאָל זיך אָנזעהען, דאָך פערשטעלען זיי איינס דעם אנדערען. איין פלאץ וואקסט פון א הינטער דעם אנדערען ארוים מיט זיין גאנצער גרויסקיים. די מאסיווע קאלאנא־

ארים פון אן אויפגעבלאָזענעם פּראָנצוויז פון קאַנאַדאַ. מענער מיט צילינדערס, מיט בלומען, מענער מיט איינגעבוינענע רוקענס און שפּאַקולען אויף די נעז. מיטגליעדער פון פעראיינען מיט אויפשריפטען אויף די היט; אנדערע מיט כבוד־צייכענס אויפ׳ן ברוסט. מענשען מיט מעדאַלען פון אַלע מינים: ווער פאַר זיין אייגענע פערדינסטען, ווער ס׳האָט גוטע פערד אויפגעצויגען אויף זיין פאַרם, ווער ס׳האָט גוטע היהנער אויסגעבריט אָהן דער טרחה פון דער קוואָקע. איינער פירט אַן׳אָנגעפּרעסענעם בולדאָג אויף א רימען מיט א מויל־שלאָס אויפ׳ן פּרצוף, און איינע טראָגט א צופּיעסטשעט ווייס פּודעלבראַזעלע אויפ׳ן האַנד. ווער...

* * *

אויף דער גאַס...

אין איין זייט גיסט א רעגען און פון דער אנדערער — שיינט די זון. א ברייטע בעוועגונג. אויבען ועהען פאָנען. אונטען טראַמווייען, אויטאָמאָבילען און מענשען.

"צו דער אויסשטעלונג".

אָבגעקומענע אָטאָמאָבילען האַנדלען מיט זיך: בלויז צעהן סענט צו דער אויסשטעלונג. טראַמווייען שלעפּען זיך בעל-הבתיש: בלויז א ניקעל צו דער אויסשטעלונג. יום־טוב אין די גאַסען. שוין עטליכע חדשים ציהט זיך דער יום־טוב. פרעמדע ברענגען איהם, די פרעמדע יאָגען אזוי. האָבען קיין צייט ניט. פרעמדע האָבען עס די שעהנערע קליידער אָנגעטאָן. דער גאַנצער עולם — ווי א פרעמדער וואסער, וואָס איז פון ערגעץ אָנגעקומען, ציהט זיך ברייט און פלאַך. דער הינער האָט זיינע אַלטעגליכע זאָרגען; געהט וואָכעדיג געקליידעט און פאַמעלאַך.

נעבען א קאַפע מיט א ווייסען שילד שטעהט אַן אייזעל, דעם קאָפּ אַראָבגעלאָזען, אָנגעשפּאַרט אויף דריי פיס און די פיערטע איינגעבוינען, זי אויסצורוהען. די פעל ערטערווייז אויסגעקראָכען. אויפ׳ן אייזעלס שאַרפען רוקען — צוויי טאָוולען הענגען אַראָב פון ביידע זייטען און אויף די טאָוולען איז אָנגעשריבען:

די מאשין וועבט איין געוועב פאר דער קולטורעלער וועלט. פארב, קאליר — אמאל געווען אייגענשאפטען פון פעלקער, היינט האבען זיך די פארבען אויסגעמישט. מען האט זיך מיט די קאלירען פערביטען. אין די פעראייניגטע שטאטען מאכט מען אלץ אדער מען מאכט נאך אלץ — קיין גרויסער חלוק ניט. קיין איין מאדערען פאלק איז איצטער ניט בעסער. ניט מעהר וואס איצטער איז די מלחמה דארטען, אבער ביז דער מלחמה איז אין דעם ענין פון גאלאנטריי סחורה, איירָאפא שוין געווען אויפ'ן פלאכען און גראדען וועג ווי די פעראייניגטע שטאטען פון אמעריקא — — — —

די מאשין, די מאשין, די איינציגע שאפונגס קראפט און אזוי ווייניג לידער ווערט לכבוד איהר בעזונגען.

זיצט א דאמע ביי א וועב-מאשין, וואו עס וועבען זיך אויס קליינע האנטוכלאך, סערוועטען; די מאשין טהוט זיך איהר ארבייט אליין. די דאמע פוצט די נעגעל מיט א קליין פיילכעלע.

און א צווייטע מאשין שטיקט אויס בלימעלאך אויף א העלען געוועב, ברייט ווי א וואנט. און פּופּציג, אפשר הונדערט בלימעלאך מיט א מאל שטיקט די מאשין אויב אויף דעם געוועב. איין בלימעלע אין אנדערען געראטען, אויף א האר ניט געמינערט; אויף א האר ניט צוגעגעבען. אנ'אנטיק פון א חופה-קלייד קען דער פון זיין. די כלה וועט פערשפארען דורך נעכט נעבעך, איהרע אויגען בלענדען און בלימעלאך אויסשטיקען...

ווי געזאגט, ניט אפיציעל האט דא יעדע לאנד פון איירָאפא צו ביסלעך סחורה מיט דער אייגענער מארקע.

ענגלאנד —

אביסעל "קעניגליכע" פארצעלייַ. דער סטיל געפּושט. שמעקט מיט "קאפענהאגען" און אביסעל "ווינערייש" צונויפגעמישט. האנט שטיקעריי. גאנץ גראבלאך געמאכט. דאס אלץ. מעהר קיין אריגינעלע זאכען איז דא ניטא. עפּעס האט ענגלאנד יא געהאט אויסצושטעלען, אבער דאס איז געווען פאר דער מלחמה. און דאצו ווייסען דאך רייזענדע, אז פון לאנדאן קיין פאריז לויפט אנ'-

דען און די גראנדיעזע קאָרניזען איבער זיי ווינקען מיט גדלות און ברייטקייט.

מען קען מיינען, וועלטען מיט גראניט האָט מען אהער אריבער געפיהרט די אלע בנינים אויסצושטעלען. טהוט איהר אָבער א שנעל מיט'ן פינגער אין דעם "גראניט" קלינגט עס פוסט.

— ברעטלאך און פאפיר. אפשר אויך א סימבאָל, א בעדייט אויף עפעס...

* * *

"מאנופאקטור"...

אין דעם פאלאץ פאל איך אריין צום ערשטען.

ס'איז א וועלט־אויסשטעלונג. די גרויסע, אלטע וועלט, די מאמע פון דער מאָדערנער מאנופאקטור, איז אָבער איצטער אין מלחמה. ס'אייגענע קינד האָט דער מאמען אויפ'ן שלאכט־פעלד ארויסגעפיהרט. איז קיין בייז:

— אמעריקא האָט אלעמען גוט פארטראָטען. דייטשלאנד, ענגלאנד, פראנקרייך אפילו רוסלאנד —

די פעראייניגטע שטאטען האָבען גוט זייער פלאץ אין דעם פאלאץ פערנומען. אלץ איז דאָ פאראנען. פון א שפילקע פאָדים ביז צו די מאָדערנע און גרעסטע וועב־מאשינען וואָס בעוועגען זיך ביי זייער ארבייט; פון דער נאָדעל ביז צו דער נייעסטער מאר־פידא, געמאכט ביי "רעמינגטאָן ענד קאָ."

נים נויטיג געווען, אז אייראָפּא זאָל איהרע חפצים שלעפען איבער ימים.

אָבער דער צופאל, וואָס האָט נים געלאָזט די אייראָפּעאישע מלוכות אפיציעל זיך דאָ צו בעטייליגען און וואָס איינינע פאטריאָטען און קויפלייט פון פרעמדע לענדער איז געלונגען יא עפעס צו בעווייזען אויף דער אויסשטעלונג אונטער דער היימישער מארקע — דאָס אלץ בעווייזט אויסגעצייכענט אפילו ביים ערשטען אויגענבליק אז —

די מאשין האָט דאָס אינדיווידועלע אינגאנצען אומגעבראכט.

יאפּאן דער גרעסטער דיסאנאנס. מיט פאנטאסטישע געוועבען האָ־בען זיי זיך פון דער איבעריגער וועלט דאָ אָבגעצאמט. פון אלטענ-ליכע זאכען האָבען זיי געמאכט א קונסט גאלערעע עם ליגען די געוועבען מיט דער איידעלער און פיינער צייכנונג. די האפטונגען — פיהלסטו נאָך די פינגער וואָס זיינען איבער'ן זייד אומגעגאנ־גען. יאָזיי און אייזאָן, סאנצומא שטאָלצע וואזען. אפשר אימיטירט; האָבען זיי דאָך פּאָרלויפיג בלויז זייערע גאנץ נאָהענטע און אלטע שכנים, די כינעזער נאָכגעמאכט. אין דער ש ע ה נ ע קונסט נים קיין גרויסער בייז.

מעבעל געשניצט פון קאיקא־האָלץ און בעפּוצט מיט עלפאנט־ביין און פערלמוטער. וואסער־פאלען-לאנדשאפטען, מיט זייד אויף זייד געהאפטען, קוקען פון אומעטום ארוים... א גלאט-ראזירטער יאפּאָנישער דזשענטעלמאן — זיין בליק בעגלייט אייך מיט העפ־ליכקייט. ס'הייסט:

— איהר מעגט נאָך עפּעס ביי אונז לערנען.

— "כינעזישע רעפּובליק" —

דו קוקסט אויף דעם אויפשריפט און טראכסט:

— איז אפשר דער אויפשריפט דאָס שעהנסטע וואָס די כי־נעזער האָבען דאָ געקענט ארויסשטעלען?

אָבער דאָך ווערט דיין בליק פערבלאָנדזשעט צווישען זייערע וואזען און געלב-גרין קאָלירען. די פארבען — געלב און גרין זענען דאָך אונזערע אויך, און דאָך עפּעס פון אנדערע וועלטען. אלטע וועלטען. א קיהל וויטמעלע בלאָזט פון דעם און ארום דעם.

און די פּרימיטיווע צייכנונגען אויף זייערע געוועבען!

דעם ערשטען פּרייז קומט זיי און נים די יאפּאָנעזער.

דער צווייטער דיסאנאנס דאָ אין דעם פּאלאץ.

און קוקסטו אויף דעם אויפשריפט אויבען, און דערמאָנסטו זיך, אז ערגעץ אויף א בילד האָסטו געזעהען זייער פּרעזידענט יואן־שי־קיי אין יוניפאָרם פון אונזערען א גענעראל — פאר קוועטשט ס'הארץ קוקענדיג אויף די עכטע, עכטע קאָלירען אויף

עקספּרעס־צוג בלויז אכט שעה... און צוזאמען מיט די מענשען פיהרט דער צוג איבער די לופט פון איין לאנד אין דער אנדערער...

— פראנקרייך

און די שעהנסטע קונסט — ס'איז איין זאך.

נאר, אז קויפלייט האבען זיך מיט דעם אבגעגעבען און, אז היימישע פּאטריאָטען האבען דאצו מיטגעהאָלפען איז ארויסגעקו־מען: עטליכע סקולפּטורען, אביסעל מאָדערען, אביסעל קלאסיש און זעהר פיעל בולוואַרמעסיג, און נאך אזעלכע קלייניגקייטען וואס זע־נען האלב קונסט און האלב — גאר נים מיט נישט.

און ווייל פראנקרייך גרעניצט זיך מיט איטאליען וועל איך נאך צוגעבען אביסעל מאַזאאישע זאכען און יוצא מיט איטאליען.

— דייטשלאנד, עסטרייך

אביסעל "דרעזדען" פּארצעליי. אביסעל פיינקייט פון האַ־נאָווער; פיינע גלאָזוואַרג, וויענער פּארצעליי מיט גראציעזע גאָל־דענע פיגורען און ווידער גלאָז און ווידער פּאָרצעליי און גלאט קליי־ניגקייטען וואָס האָט צו טאָן מיט אונזער אויסערליכקייט.

— האָלאנד

לויטער פריעדען. שווערע שטיוועל מיט גראָבע פּאָדעשוועס, גרויסע פּאנטאָפּעל מיט האָלץ אונטערגעשלאָגען. גרויסע שווערע קיה מיט גרויסע, מילכיגע אייטערס; ווייבער אין ווייסע טיכלאך מעלקען די קיה. היימישע פּאנאָראמעס. און ווידער קיה און ווינט־מיהלען און עכטע האָלענדער לייווענט...

— שפּאניען

פּוצאכטיג פאר ווייבער. פיעל פארבינע טיכער די ברוסט ארומצואוויקלען און נאך די טאליע צו פערכאפּען. וואויל-יונגערי־שע־סחורות. אין יענעם לאנד פרובּפּערען זיך לעדיגגעהער און סע־רענאדען זינגער; רויטע טיכער, גיטארעס און קאסטאנעטען — די נשמה פון יענעם לאנד.

— יאפּאן

אין דעם אינטערנאציאָנאלען פּאלאץ פאר מאנופאקטור אין

און שטעהענדיג שוין אויפ'ן שוועל פון דעם מאנופאקטור־פאלאץ און וואַרפענדיג נאָך אמאָל א בליק צו די אלע שטומע זאכען וואָס זענען אזוי קונציג אויסגעלעגט געוואָרען, זעהסטו ווי די פלאכקייט איז ארויס קאָנקורירען מיט דער איינגענאַרטיגקייט. די גרויקייט — מיט דער פיעלפארביגקייט...

* * *

מאשינעריי!

איך בלייב א ווײלע אויף דער שוועל פון אַט דעם פאלאץ. שטאָל און אייזען; אייזען און שטאָל. א קעלט בלאָזט דאָ פון די אלע אייזערנע ברואים, קאלטע און שטומע. דער בנין איז ברייט און הויך, און די מאשינען, פון אלערהאנד און אלער גרויס, זעהען אויס צווישען זיך פיעל היימישער, ווי מענשען צווישען מענשען.

קומסט אריין טיפער, טרעפסטו, ווי אנדערע מאשינען בעוועגען זיך; די עלעקטרישע קראפט טרייבט זיי, און זיי דעמאָנסטרירען פאר די בעזוכער זייער לעבען און ווירקונג. עפּעס אונהיימליכעס טראָגט זיך דאָ ארום אין לופטען. די בעזוכער אליין זיינען דאָ שווייגענדיג, ציי ווייל זיי ווערען בטל דאָ, אין דער וועלט פון שטאָל און אייזען, צי, ווייל ס'איז א מלחמה אויף דער וועלט, און יעדער איינציגער פיהלט דעם צוזאמענהאנג פון אַט די אלע שטומע בעשעפענישען מיט דעם וועלט־קריעג ערגעץ ווייט פון דאנען....

די אלע לאָקאָמאָטיווען, וואָס טראָגען זיך פארביי מיט א געפייפעריי יעמאָלט, ווען עס קומט אויס צו זיין ביי א באהן-סטאנציע, זיי רופען דאָך אין אונז ארויס א בענקשאפט; צומאל מאכט עס אונזער בלוט טרייבען שנעלער, וועקט ענערגי אין אונז; וועקט א חשק צו לאָזען זיך וואנדערען אין ווייטע וועלטען. דאָ אָבער, אין דעם מאשינען-פאלאץ, אַט דער ריעזיגער לאָקאָמאָטיוו, פון לעצטען מאָדעל, ער וואַרפט א פחד אָן מיט זיין קאלטען שווייגען. די אייגענע גרויסע לאָקאָמאָטיווען, וואָס שלעפּען דורך דעם צוג דורך די קאלאראדער בערג, דורך די וויסטענישען פון יוטא.

זייערע פּאַרצעלייען.

"אַרגענטינער רעפּובליק" —

א יונג הענדעלע. אָבער קרעהט הויך. וויל זיך בעווייזען. די גרויסע סטעפּעס איז אָבער שווער צו ברענגען. דאָך געקליגט זיך צו בעווייזען אַלץ אונטער א גלאָז. פּאַנאָראַמעס, מיט פאַנטאַסטיש ליכט בעלויכטען. יעדע פּראָווינץ בעזונדער. גאָט'ס ברייטע וועלט. אָהן צאָהל בהמות, פערד און רינדער מעהר ווי מענשען. וואָס קען זי נאָך בעווייזען?

דעם היישעריק וואָס פאַרצערט די פראַצע פון ערד ארבייטער? די טריקענישען און פערפּלייצונגען? די שלעכטע אייזענבאהן וואָס די ענגלענדער האָבען איינגעפיהרט?

דער אקער אייזען און דער וואָגען צום פערד ווערט געבראַכט פון נאָרד אמעריקא. לעדער? שיקט מען קיין דייטשלאַנד בעאַר-בייטען די "איינענע" פעל; ציבעלעס און בעבלאָך פון שפּאַניען, געלד ברענגט מען פון ענגלאַנד און....

"רוסלאַנד" —

האָט אויך א קליין ווינקעלע אין דעם גרויסען מאַנופאַקטור-פּאַלאַץ. אָבגעצאַמט ווי א קרעמעלע. די גרויסע רוסלאַנד פער-נעהמט דאָ דעם קלענסטען פּלאַץ.

אויפ'ן וואַנט — פוטערוואַרג: סאָבאָל, פוקס, טכויר, מאַרדער און באָבער. אויף א טיש, אונטער א גלאָז "היימישע" שטיקעריי-ען, דאַכט מיר פון אירלאַנד. רויט-געפּאַרבטע "האָלץ-פּיקערס" מיט לאַנגע שנעבעלאָך; "וואַנקא-ווסטאַנקא'ס" א פּאָר קאָפּיעס פון בי-ליבינס צייכנונגען און עטליכע אלטע רוסישע מטבעות.

אויפ'ן צווייטען טיש זיצט א לעבעדיגער טשערקעס אין זיינע נאַציאָנאַלע קליידער און קלאַפּט זילבער-טשוועקעלאַך אין ליזל-קעס צו בעפּוצען זיי. בעפּוצט הענטלאַך צו שטעקענס מיט די איי-גענע טשוועקעלאַך. קאַווקאַזער קונסט.

דאָך וואָלט רוסלאַנד אפשר נאָך ע פּ ע ס געקענט אויס-שטעלען ווען ניט די מלחמה....

בלאָטיגען פינגער, אנדערע פּרואווען די דיק פון די אויסגעריבענע שינעס; ווער עס נאָטירט עפּעס ביי זיך אין א ביכעלע, קוקענדיג מיט גרויס דרך ארץ אויף דעם פערשטויבטען, צוטרייסעלטען "רע-קאָרד-ברעכער".

נאָך א "רעקאָרד־ברעכער".

ניט קיין אויטאָמאָביל, נאָר — א פליה־מאשין. הענגט נאָר אויבען, כמעט ביים דאך, און דער עולם פערטרייסט די קעפּ דעם שטאָלענעם פויגעל צו בעטראכטען. דאכט מיר, קאָרטים האָט עס דעם רעקאָרד געבראָכען, פליהענדיג אויף איהם דאָ אין לאנד.

ער הענגט אויבען מיט די פליגעל אויסגעשפּרייט, פער־שטויבט און פעט פון אויל, און אונטען זעהט זיך דער שטאָלע-נער בויך, עס זעהען זיך די מאָטאָר-געדערים... לאנג בלייבט דאָ דער עולם, טאטעס, מאמעס, קינדער און קוקען ארויף; און קינדער צום מיינסטען, זיי שלאָגען דעם רעקאָרד פון קוקען ארויף מיט א פערריסענעם קאָפּ. די עלטערע ווערען מיעד, שלעפּען די קינדער אָן א זייט אוועק. — —

פאָרד! — — — דער טאטע פון דעם ביליגען לוקסוס; דער וואָס האָט די ענגע גאסען פול געמאכט מיט די אוטאָמאָביל-קארלי־קעס, פערדאָפּעלט די בעוועגונג און יאָגעניש אין דער גרויסער שטאָט און רייסט דעם שטויב אויף די וועגען, וואָס פיהרען פון דאָרף צו דאָרף — ער, פאָרד, האָט ארייננגעבראכט א טומעל און ניט נויטיגע בעוועגונג אויך אהער, אין דעם מאשינערי־פּאלאץ. ער דעמאָנסטרירט דאָ די סיסטעם אין זיינע אוטאָמאָביל־פאבריקען אין דעטראָיט.

אין איין זייט ליגען אָנגעוואָרפען בלויז איינציגע טיילען פון אוטאָמאָביל. שטיקלאך, ברעקלאך; פאר א ניט-געניט אויג, כמעט ניט צו דערקענען, וואָס עס איז. דערביי א לאנגער, לאנגער ווערק־שטאט, וואָס זיין אויבערשטע טייל בעווענט זיך אלץ פאָרויס גאנץ לאנגזאם. עטליכע צעהנדליג ארבייטער, גאנץ ריין געקליידעט, יע-דער איינציגער האָט צו זאָגען אויף א טייל מאשין. שנעל ווערט

אדער אריזאָנא, ווען זיי קומען אָן צו א סטאַנציע פערשוויצטע, פערשטויבטע, סאָפּענדיג און בלאָזענדיג מיט אלע כחות די היץ פון זיך — צומאָל דאכט זיך אוים, אז זיי זענען ווייטע ברידער מיט דיר דאָ אָבער, אין פאלאץ, רופט ער אַרוים, דער אַלמעכטיגער לאָקאָמאָטיוו, א פערדראכט. אויסגעפּוצט, ער בלאנקט מיט זיין גאנצער גרויס. כמעט אייער געזיכט שפּיגעלט זיך אָב אין דעם שטאָלענעם שפּיגעל...

עס ציהען זיך שורות אוטאָמאָבילען; נייע, אויסגעפּוצטע; מען לאָזט קיין שטויבעלע ניט פאלען אויף זיי. ס'מאכט דעם איינדרוק, אז איינגעוויקעלט אין וואטע און אין פּאפּיראָס־פּאפּיער האָט מען זיי אין פּאפּירענע שאכטלאך אהער אריינגעפיהרט, צו דער אויסשטעלונג געבראכט. זיי בעדאַרפען עס אָהן ווערטער עדות זאָגען אויף דער עהרליכקייט פון זייערע פּאַטערס, וועמעס נעמען די מאַשינען טראָגען אויף זיך. און צווישען די אויסגעפּוצטע — דער "רעקאָרד ברעכער"...

צווישען דעם בלאנקענדען, אויסגעפּוצטען אוטאָמאָבילען־עולם געפינט ער זיך. ער האָט דורכגעמאכט דעם וועג פון אטלאנטיק צום פּאסיפיק, און דער שטויב, מיט וואָס דער וועג האָט איהם בעדעקט, איז נאָך אויף איהם. מען האָט זיך געהיט, קיין שטויבעלע זאָל פון איהם ניט אראָבפאלען, כדי דער איינדרוק פון זיין טיכטיגקייט זאָל בלייבען גאנץ.

דורכמאכענדיג אזא שווערען און לאנגען וועג, איז ער צוטריי־סעלט געוואָרען, די שינעס — בלאָטיג, ליימיג און מיט לעכער, — ס'הייסט:

— "ווייסטו גרינהאָרן, וואָס פאר א וועג איך האָב דורכגע־מאכט? דאָס האָב איך נאָך, ווי ס'איז, מיינע ביינער אהער גע־בראכט. זאָלען אָט די אלע אויסגעפּוצטע חברים מיינע פּרואווען אין אזא וועג אריין זיך לאָזען!"

ער רופט ארוים אינטערעס ביי די בעזוכער. אנדערע טאפּען מיט די פינגער דעם שטויב אויף דער מאשין און בעטראכטען דעם

א געגזענע פעדער — — — —

וואָרום, שטעהענדיג צווישען די מאַשינען און מאַשינדלאַך, וואָס האָבען אַזאַ נאָהענטקייט מיט אונזערע איידעלסטע געפיהלען, מיט אונזער מאַרך און בעוועגונג פון דעם וויינסטען נערוו — קוקענדיג צו דעם אַלעמען, הויבסטו אָן צו גלויבען, אַז די צייט איז ניט ווייט, ווען עס וועט זיין אַ מאַשין, וואָס וועט פעראייניגען דעם מוח דירעקט מיט דער ראָטאַציאָנס מאַשין, מענשען וועלען ניט בעדאַרפען זיצען און "טינטלען", זיצען און גיסען און דאָן ערשט דרוקען. ס'וועט ווערען אינגאַנצען איבעריג:

איין ברעג פון אַזאַ עלעקטרישע מאַשינקע וועט מען צושטע־לען צום הויכען שטערען פון דענקער און דעם אַנדערען — צו דער ראָטאַציאָנס מאַשין; אַ דריק ביי אַ קנאָפּקע, און מיט אַ געפּייף וועט זיך אָנהויבען ציהען די ברייטע לענטע פאַרשמירט פּאַפּיר; די אויטאָמאַטישע שער וועט פון דער לענטע שניידען, ווי דער שטייגער, שטיקער — אַ שטיק — פּאָר אַ סענט, אַ שטיק פּאָר...

— — — — — — — — — — — — — — — — —

* * *

"קוילען און מינעראַלען גרובען" — — — —

דער פּראָגראַם אונטער דער ערד. מיסטעריעז זעהט אַלץ אַרום. איהר בעדאַרפט זיך לאָזען מיט אונטערערדישע וועגען. פינסטער. פון וויטענס, אין דער טיף, הערען זיך טעמפּע קלעפּ. שוואַרצע אונטערערדישע קאָרידאָרען. פייערלאַך פינקלען. קוילען־ווענט, מען שען איינגעבויגען — אויטאָמאַטען — האַמערען מיט די שפּיצי־גע האַמערס. די לופט — גוט. נאָך טיפער. אַנדערע מינעראַלען. אַבער ווי פריהער, די לופט אויסגעצייכענט... יעדע קויל איז ממש אַרומגעווישט, קיין שטויבעלע זאָל חלילה אין די לונגען ניט אַריין....

קופּער, גאָלד־מינען. וועגעלאַך לויפען, פיהרען די רודע אַרויס. אַלץ אַזוי פיין, אַלץ אַזוי ציכטיג, אַזוי זויבער. ס'ווילט זיך גאָר ניט אַרויסגעהן פון דאַנען. אַ גאַנצע פאָרשטעלונג פון דעם מינען־לע־

איין גליער מיט'ן אנדערען צונויפגעשרויפט. אַט, דערקענט מען שוין דעם סקעלעט פון אויטאָמאָביל; די אקסען צוגעפּאסט, נאָך רעדער אָנצוטאָן דער בעוועגליכער ווערקשטאט ציהט דעם סקעד לעט פאראויס, וואו אנדערע ארבייטער ווארטען, און יעדער איינ־ ציגער לעגט עפּעס צו, גיט א קלאפּ, אויף שנעל א שרויף. די רע־ דער שוין אויף אָנגעטאָן, די קארעטע ארויפגעזעצט, גאזאָלין אָנגע־ גאָסען; אויטאָמאטיש טרייבט מען פאנאנדער די רעדער; ביים רו־ דער זיצט שוין א שאָפער, און דאָס, וואָס איז מיט אייניגע מינוט פריהער בעשטאנען פון שטיקלאך אייזען, גלידער, — "א פאָרד־ מחבל" — האָט אויפגעלעבט און — מארש דורך דעם אפענעם טויער אויף דרויסען ארויס, לאָזענדיג נאָך זיך דעם גוט־בעקאנטען גאזאָלין־ריח.

ביים עולם רייסט זיך ארויס א צופריעדענער געלעכטער; די גאנצע זאך זעהט כמעט אויס, ווי עפּעס א קונץ-שטיק געוויזען; מיט א צויבער־שטעקעלע א מאך געטאָן — אין אלץ מיט אנאנדער!

אָבער דאָס איז א לאָקאלע אויפלעבונג דאָ אין דער קאלטער אטמאָספערע. נאָר ניט היימיש פיהלט זיך דאָ דער עולם. אפילו די אקערבוי מאשינען, וועלן זיי ליגען דאָ אויסגעפּוצטע, רופען זיי ביי דיר קיין גלוּיבען ניט ארויס; ס'איז ניט דער ליבער וואונק פון אן איבערגעגעבענעם ברויט־געבער. ניט די היימישקייט, וואָס עס טראָגט אויף דיר פון דעם אקער־אייזען, וואָס ליגט ביים זייט פעלד נאָכדעם ווי ער האָט די פריהלינג ערד אויפגעעפענט און געמאכט איהר גרייט פאר דער זריעה.

און די ריעזיגע ראָטאציאָן־מאשינען, וואָס זיינען אימשטאנד צעהנדליגער מיילען וויים פּאפּיר פערשמירען מיט אלערליי קאָלי־ רען; שרייב־מאשינען, דרוק-מאשינען, מאשינען אפילו צו פער־ שניצען בלייפענעס, מאשינען צו פערקלעפּען בריף־קאָנווערטען, מאשינען אויפצועפענען בריעף — — —

ס'ווערט אונהיימליך. פערבענקט זיך נאָך יענער צייט, ווען די איינציגע שרייב-מאשין איז געווען —

פערשיידענע פירמעס, ווי אזוי די שפייז־פּראָדוקטען ווערען צוגע־גרייט. בעל-הבית'טעס לעגען דאָ אריין זייער גאנצען געדאנק עפּעס צו לערנען; און מענשען מיט געזונדע מאָגענס געהען פון אויס־שטעלונג צו אויסשטעלונג און בעטראכטען יעדע זאך טיכטיג.

דאָ מאכט מען אלע גוטע, זיסע, זאכען די אלע נאשערייען, וואָס קיין פאָלק, דאכט מיר, איז אויף דעם ניט אזא בעלן ווי דאָס אמעריקאנישע.

קענדי!

עפּעס א קליינינקייט. ס'ערשטע וואָרט, וואָס דאָס קינד דאָ אין לאנד לערנט צו זאָגען. נאָך איידער דאָס קינד קען "טאטע-מאמע" זאָגען ווייסט עס שוין דעם בעדייט פון דער פּעני, פאר וועלכען מען קאָן "קענדי" קויפען. דער סאָלידער ערנסטער אמערי־קאנער טאטע פון דערוואקסענע קינדער ווערט צארטער ביים עפּע־נען א שאכטעל "שאָקאָלאד קענדי" — — —

דאָ אין פּאלאץ מאכט מען קענדי פאר אייך אין די אויגען און מען גיט צו פערזוכען. יאָ, מען גיט יעדען, ווער עס וויל נאָר. געהען די פערזוכער פון טיש צו טיש, בעלעקען זיך און פערזוכען. אלע זיינען דאָ מבינים. קליין און גרויס זאָגט א מיינונג. דאָ זעהט איהר, פיהלט איהר דאָס לעבעדיגע לעבען.

דאָ בעווייזט מען, ווי אלע פּראָדוקטען ווערען מעכאניש פער־פּאקט. קיין מענשען־האנט, ציכטיג, זויבער:

אין איין זייט — שטיקער בלעך און אין דער אנדערער זייט שיט מען גאנצע קאווע. און ביז די קאווע קומט צום בלעך איז די ערשטע שוין צומאָלען אין א רונדער פּושקע. אָנגעשפּאָטען, פאר־קלעפּט, ארומגעוויקעלט און פאַרטיג. -- בלויז קליין געלט, און קאָנסט עס מיטנעהמען אהיים — — —

און ווי מען "מאכט" געלט בעווייזט מען אויך אויף דער אויסשטעלונג — — —

* * *

דרויסען איז שעהן, ליכטיג און ווארים. עס בלויט זיך ס'ווא־

בען...

איינס בלויז האָבען זיי פערפעהלט דאָ צו בעווייזען:

— דעם אויפרייס פון די אונטערערדישע גאזען, אדער ווען די גאלערעען הויבען אָן איינצופאלען, וואסער רייסט זיך אריין, פייערען צופלאקערען זיך און די לעבעדיגע דאָרט, די מענשען דאָרט, די ארבייטער דאָרט — ווען דער טויט דער שווארצער רייסט זיך אריין אין די מינען-גרובען — ווען די הילפס־געשרייען און קרעכצען פון אונטען גיסען זיך צוזאמען מיט די יאָמער־געוויינען פון ווייב און קינד אויבען... דאָס האָבען זיי פערפעהלט.

מאשינען, מאשינען, מאשינען — קינדער פון אונזער צייט...

* * *

די שפע פון דער ערד. שפּייז פּראָדוקטען. —

אין דעם פּאלאץ זיינען פערטרעטען אלע שטאטען פון נאָרד אמעריקא. איין שטאט וויל דעם אנדערען איבערשטייגען. איינער קאָקעטירט מיט זיין ברויט, דער אנדערער מיט עפּעל און בארנעס. אָבגעקליבענע, אָנגעלאָדענע זאנגען פון ווייץ, קאָרן, גערשטען; געהיט אז קיין קערענדעל זאָל פון זאנג ניט ארויספאלען — כמעט אוננאטירליך גרויס זיינען די זאנגען אין בונטען צונויפגעבונדען און ארויסגעשטעלט הינטער א גלאָז.

אין גרויסע גלעזערנע סלאָיעס — קאָנסערווירטע פרוכטען, גוואלדיג גרויס. ממש ווי פון חומש ארויסגענומען. יעדער פלוים, יעדע בארנע, אפּעלסין און איילבערט — קוקסט צו דעם און טראכסט:

— וואקסען טאקי אזעלכע פּירות? ס'ווילט זיך זעהען דעם פּויער מיט דער טרייער האנט וואָס וויים אזוי גוט ארום די בוימער אומצוגעהן, יעדען צווייג אזוי אויפצופּאסען, מאכען דעם בוים אזוי שעהן וואקסען; מאכען די פרוכט אזוי שעהן און בעטעמ'ם.

און מענשען, ווי ביהנען דאָ — פול. מאמעס און קינדער, און מענער — א שטארקער עולם. דאָ, אין דעם בנין, בעווייזען

אין אן אלטען פארשטויבטען און האלב-צובראָכענעם לאנדאָ, די פענסטער אָפען, זיצט א דיקע, שווערע אינדיאנערין, שווער, ווי די ערד אליין, ס'פנים — פאנטאסטיש געפארבען, א פארשטעהערין פון א שבט געווים, און צוויי הויכע, דארע פערד שלעפען די קא־רעטע. זי קוקט טעמפּ ארויס צום עולם וואָס האָט זיך פערזאמעלט ביים זייט וועג אין א געדיכטער וואנד און קוקט נייגעריג.

צי ווייסט זי דעם בעדייט פון אָט דער אויסשטעלונג? צי ווייסט זי, אז דאָ האָט מען אויסגעשטעלט דאָס רייכקייט פון איהר לאנד און — און אפילו איהר ליעד האָט מען פון איהר צונענומען און פערדאָרבען; איהר שטילע מעלאנכאָלישע ליעד וואָס איז פער־וואנדעלט געוואָרען אין דעם בלעכען־קלאנג טעמפּען אמעריקאנעם גאסען געזאנג?...

* * *

..."די פערגעניגענס פּלעצער!"

טאם-טאררארם! א כאאָס פון שפּיעל-קאסטען מוזיק און מענ־שען־קולות.

א זעהר בכבוד'יגען אָרט פערנעמט דער אמיוזמענטס־פּלאץ. א גאנצע גאס פאנטאסטישע, סימבאָלישע געביידעס. דער גרינ-האָרן מיינט, אז דאָס איז די אויסשטעלונג; ווארום דאָס איז דער אויסדרוק פון בעוועגונג און לעבען דאָ. די שרייענדיגע לעבעדיגע רעקלאמע דערגרייכט די העכסטע שטופע. פאר יעדען פּלאץ, פאר יעדע טיר אן אנדער גרילצענדיגע רעקלאמע.

בעווייזט מען אינדיאנער אינוועניג — שטעהען די אינדי־אנער אליין פאר'ן טיר און רופען;

בעווייזט מען קריפּעלס — איז דער קריפּעל אליין דער רו-פער. פאר אמין צירק ליגט א עלעפאנט און שרייט: מא-מע! מא־מע! אזש דעם עולם פערכאפּט ביים הארצען. אלץ איז דאָ אין בעווע-גונג; שרייערס, שטימעס, שוין פון לאנג הייזעריגע, דערמאכען מיט די הענד, וואָס זיי קענען נים דערשרייען. צעהן סענט, א קוואָדער; אפילו "ניקעל-פערגעניגענס" אויך פאראן.

סער ארום דעם "גאָלדענעם טויער".

עס זעהט אויס, אז דער גרעסערער עולם פיהלט זיך בעסער אין דרויסען. עס טראָגען זיך אָבגעריסענע קלאַנגען פון די מוזיק־קאפעלעס וואָס שפּיעלען אין פערשיידענע פלעצער. גאנץ ווייט איינע פון אנדערען שפּילען זיי און דאָך דערטראָגט זיך א מוזיק־כוואַליע פון ד י כ ט ע ר א ו ן פ ו י ע ר און רייסט זיך אריין אין דער אוועריטיור צו טאנהויזער.

די אויסשטעלונגס-טעריטאָריע שנייט דורך א מיניאטור אייזענבאן־ליניע; קינדיש־גרויס אויף קליינע וואַגאָנעלאך פיהרט מען אום די בעזוכער, פאר צעהן סענט, פערשטעהט זיך. אָבער דאָס קליינע לאָקאָמאָטיוועל פייפט גרילציג און רויכערט, ווי עפּעס רעכטס; טראָגט זיך דורך מיט געוויש פארביי דער מוזיק קאפּעלע און פייפט זיך פאנאנדער פונקט, ווען דאָרט שפּיעלט מען דעם "פריהמאָרגען" פון גריג.

א פאראד!

מען פויקט ערגעץ, טראָמפּייט־סיגנאַל.

א קלאַפּען פון פערדישע טריט דערטראָגט זיך. דער עולם לויפט. א פאראד. דאָס געהערט צום פּראָגראם פון טאָג. א מיטעל דעם עולם אריבערצוציהען, אדער האָט עס אפשר אויך צו טהאָן מיט דער אויסשטעלונג? ס'איז ניט קיין געוואוינטליכער פאראדען־מארש:

די עלטסטע פּאָרשטעהער פון לאנד מארשירען רייטענדיג אויף זייערע פארשיידענפארביגע פערד. אמת'ע אינדיאנער, דער "שארית הפליטה" פון די "אבות־אבותינו" פון דעם לאנד. די גע זיכטער געפארבען, די אָרעמס און הענט טאטואירט. אָדלער־פעדערן אין די האָר און מיט אויסגעפלאָכטענע שטייפע צעפּ אויף פאָרענט פערוואָרפען. פּאָרשטעהער פון פארשיידענע אינדיאנער שבטים יעדער איינציגער מיט אנדערע שרייענדיגע קאָלירען ס'פּנים־אויסגעשמירט. קאר־באָים און מיידלאך חנ'דלען זיך פאר־בייפאהרענדיג.

"קומט און זעהט דעם מענשען וואס האט זיבעצעהן יאהר גע־פינסטערט אין דעם וויסטען, קאלטען סיביר, דערפאר וואס אין "יענע טעג"... איז ער גענוג דרייסט געווען צו שטעלען זיך אנט־קעגען דעם צאר און וואנדערענדיג צוויי טויזענד מייל דורך די סי־בירער שנייען איז איהם געלונגען אהער זיך צו דערקלייבען, קומט אריין אינווענינ! פאר צעהן סענט בלויז וועט ער אייך ווייזען, ווי אזוי ער האט די קייטען צוריסען"...

און אינווענינ, דער פראפעסאר אליין, אין מיטעלע יאהרען. נאך זיין פנים און אויסשפראך איז ער פון קאוונער גובערניע, רעדט איינגליש מיט א "שין" און רוסיש מיט א "סאמעך". ער שטעהט אויף א מין ביהנע און בעווייזט א קונץ, ווי אזוי ער לעגט אריין א גאלדענעם רינגעלע צו איינעם אין קעשענע און געפינט עס ביים צווייטען. פון פובליקום קלייבט זיך ארויס א יונגערמאן מיט וואנ־סעלאך פון רוסישען סטיל, בלאס, ווי די קאלך — ווענדעט זיך פלוצלונג אין רוסיש:

— ווי לאנג ביזטו שוין אין אמעריקא?

— צעהן יאהר.

— טא ווי קומסטו צו זיין אין "יענע טעג" אין רוסלאנד, אויב זיבעצען יאהר ביזטו געווען אין סיביר?... ווי שעמסטו זיך ניט אויסצוקלערען אזעלכע ליגענס אויף רוסלאנד?!

דער עולם פערשטעהט ניט די שפראך, קוקט פערדעכטיג און פערוואונדערט.

— איהר הערט? — ווענדעט זיך דער פראפעסאר מיכאעלא צום עולם אויף ענגליש — דאס איז א רוס. ער איז ברוגז וואס איך דערצעהל דעם אמת אויף זיין לאנד...

די שטומע בליקען פון עולם פאלען אויף דעם רוס... דער רוס ווערט צומומעלט, מאכט דעם פראפעסאר דעם עכט רוסישען "מי שברך" און געהט ארויס געשווינד, אומקוקענדיג זיך, ער זאל דא ניט כאפען קיין "בלויע אויגען"...

מעקסיקא!

דער עסקימאָ-דאָרף!

דאָס הויז — אין געשטאַלט פון אַן אייז-באַרג. ביים טיר — אַן עסקימאָ מיט זיין טאָכטער, געקליידעט אין איבערקערהרטע פעל־צען. האַלטען לאַנגע, לעדערנע בייטשען, אפשר צעהן איילען די לענג, און כוואַטשען גלאַט אין דער וועלט אריין, ס'הייסט: אַזוי טרייבט מען ביי אונז אַן דעם געשפאַן פון הינט, וואָס שלעפּען דעם שליטען איבער די אייביגע שנייען פעלדער. קיין הינט זיינען ניטאָ, און קיין שניי-פעלדער אויך ניט. זי בעווייזט אַ קונץ: מיט'ן ברעג בייטש קען זי טרעפען אַ פעני, וואָס מען לעגט אוועק אויף דר'ערד, ווייט פון איהר. נאָך דעם געהען זיי אינוועניג אריין רופענ־דיג דעם עולם — — —

דער האַווייער דאָרף!

עס זיצען פאַר'ן טיר אַ גאַנצע משפּחה האַווייער. די פרוי־ען אין קליידלאַך פון שטרויען אויסגעבונדען. די ברוסט ענטבלויזט, זינגען מעלאַנכאָלישע נגונים און צימבלען צו אויף ניטאַרעס. איי־נע רייסט זיך פון אָרט און הויבט אָן טאַנצען, מאַכענדיג גראַציעזע ריטמישע בעוועגונגען מיט דעם גאַנצען קערפּער; יעדער גליד בע־זונדער הויבט זיך אָן צו ריהרען און דריקט אויס, דער גוטער יאָהר ווייסט וואָס... אין דעם געזאַנג און טאַנץ ליגט אַ מין דביקות. באַלד אָבער הערט עס אויף און מען איז מודיע, אז דעם עיקר בעווייזט מען פאַר צעהן סענט, דאָרט, אינוועניג.

וואונדער איבער וואונדער!

א מענש האָט דעם גאַנצען לעבען פערבראַכט אין שטודירען, ווי אַזוי אַ פליי אויסצודרעסירען. און ס'איז איהם געלונגען.

● קומט אריין, איהר וועט עס זעהן!... איהר וועט זיך דערוווי־סען פון דער הויכער אינטעליגענץ וואָס די פליי בעזיצט און איהר גרויסע פיזישע קראַפט. צעהן פליי ווערען אין א וואָגען איינגע־שפּאַנט, און ווי די בעסטע פערד שלעפּען זיי דעם וואָגען לויט דעם פערלאַנג פון דעם פּוהרמאַן!

דער פּראָפעסאָר מיכאַלאָ!

בעקומט ער פאר זיין נעלט א עסטעטישען גענוס:

דער פארהאנג הויבט זיך אויף. טענץ און מוזיק. די קאפעליע — אויף דער ביהנע אין הינטערגרונד. אין פאדערגרונד — טענץ. דער שפאנישער טאנץ אבער מיט מעהר פייער, מעהר ווילדקייט. "זי" טראגט זיך אנטקעגען "איהם" מיט גאוה, די ברוסט פאראויס און די הענט אונטער די באקעס, די טאליע מיט א פארבינגע מוזך ארומגעוויקעלט און, ווען "ער" דערנעהענטערט זיך מיט זיין טאנץ, טהוט "זי" א בריק מיט דעם פוס אויסקלאפענדיג מיט די קאסטא-נעטען אין לופט, און ווי א וויכער טראגט זי זיך קאראאר אוועק פון איהם. איין פאר טענצער בייט די אנדערע, אבער אלץ דער איינענער פייער; די איינענע ווילדקייט אין די בעוועגונגען און דער איינענער פונקען-בליק. מען קאקט מיט די קנאפעל אין דער ביהנע ראביי ארויסגעבענדיג תאות'דיגע אויסגעשרייען...

"אונזער לאנד איז אין קריעג"....

* * *

"עגיפטען"... "טערקיי". די מערקווירדיגסטע קריפעלס פון דער וועלט. פערד מיט פינף פיס. קעלבער גאר אהן פיס, גענז מיט צוויי קעפ; א מיידעל וואס עסט מיט די פיס... א מענש וואס שלינגט שווערדען; א פערד וואס קען רעדען. א. א. וו. אלעס שרייט, אלעס פילדערט.

דער עולם בעזוכער איז דא גרעסער, ווי אין די אויסשטעלונגס פאלאצען, ווערט נים מיעד און נים מויב פון דעם ווילדען נאקע-טען אויסגעשריי דא...

* * *

און אז די נאכט קומט אן, — צינדען זיך אן עלעקטרישע לעמפלאך אין א מורא'דיגע צאהל. רייסען שטיקערווייז פון דער נאכט. ממש די לופט ציטערט פון דער ליכט. פייער-ווערק-שיסע-רייען. דער לופט פליהער פון דער אויסשטעלונג, ווי דער שטייגער, הויבט זיך אויף אויף זיין פליה-מאשין און בעווייזט קונצען. מיט בענגעל-פייערען און ווייסע רויך-סטענגעס שרייבט ער דעם וועג

א שעהנע מקעסיקאנערין זינגט פאר'ן טיר מעקסיקאנער ליע־דער און קלייבט דעם עולם ארום זיך. צוויי יונגען אין סאמעטענע הויזען מיט ליאמפּאסען, אין סאמעטענע ענג פערשפּילעטע יאקע־לאך און אין שטרויענע הימ, ווי מילשטיינער גרויס — זיי בע־גלייטען אויף גיטארעס. באלד הויבט זיך אָן א רעדע פון איינעם אין ענגליש:

— "אונזער לאנד איז אין קריעג. מיר האָבען ניט געקענט נעהמען קיין אנטהייל אין דער אויסשטעלונג. אָבער דורך די מיה פון גוטע מענשען און פּאטריאָטען איז אונז געלונגען דאָ אזעלכעס צו שאפען וואָס וועט אייך פערבייטען די אויסשטעלונג. בלויז צעהן סענט איינטריט געלד. גאנץ מעקסיקא וועט איהר אינווענינ־ווענינג זעהן...

"די ריכטיגע מעקסיקאָ, מיט איהר לעבען און זיטען, איהר פריידען און ליידען. קומט אריין! קומט אריין!"

אינווענינ. אַנ'אויסשטעלונג. און אין דער איינענער צייט א טעאטער פאָרשטעלונג, אין מיט'ן — פּלעצער פאר'ן עולם צו זי־צען. ביי די זייטען אנ'אויסשטעלונג פון מעקסיקאנער געווערב. עס זיצען אלטע פרויען, איינגעבויגען ביי פּרימיטיווע וועב מאשינען. מיידלאך בלאסע שטיקען, שטיקען אָהן אויפהער גרויסע, לאנגע מישטיכער, בעט-צייג און גארדינען. איינער קלעבט אוים פון וואקס פערשיידענע נאציאָנאלע פיגורען, דער אנדערער קלעבט אוים פון געפארבטע פעדערלעך, אויף פּאסט־קארטלאך, אנגעבלאָזענע הע־נער ביים געשלעג. אויף די ווענד — מאלערייען פון דעם אייגע־נעם כאראקטער; ס'איז א נאציאָנאלער שפּיעל: יעדער קומט מיט זיין האָן און מען וועט זיך ווער וועמען ס'וועט בייקומען. מען לאָזט איין האָן אנטקעגען דעם אנדערען ארוים. די הענער פּיקען זיך אזוי לאנג, ביז איינער דעם אנדערען פּיקט די אויגען ארוים...

איינער געהט מיט'ן עולם, און מיט א בעזונדערען פּאטאס רעדט ער פון דער מעקסיקאנער קולטור.

נאָך דעם, ווי דער עולם האָט זיך בעקאנט מיט "מעקסיקא",

רוסלאנד און יאפּאַן

אַ מייל פינף און צוואנציג פון לאָס־אנדזשעלעס צופוסען־די בערג, דיכט ביים פּאַסיפישען ברעג — ציהען זיך צוויי שורות הייזלעך פון ברעטלעך צונויפגעשלאָגען. פאר די הייזלעך און הינ־טער זיי, הויבען, טריקענען זיך פישער־נעצען און וועש, און אויף דר'ערד — הויפענס מיסט.

פארנאכט, אז עס הויבט זיך אָן דער וואסער־צופלוס אין שטי־לען ים, קומען די כוואליעס צופּאַטשען ביז צו די פּלייצעס פון די הייזלעך, נעהמען אוועק די מיסט הינטערן שטוב און ברענגען צו־טראָגען מיסט פון אנדערע געגענדען.

"דער יאפּאנישער פישער־דאָרף" הייסט דער פּלאַץ.

אין אמת'ן אָבער זענען אין דעם דאָרף פערטראָטען קינדער פון צוויי גרויסע פעלקער:

רוסלאנד און יאפּאן.

דער יאפּאנישער, מעהר רירעוודיג, האָט די גרעסטע טייל דאָרף אין זיין רשות, די פּאָר קרעמלעך, שענקלעך זענען יאפּאנישע.

"רוסלאנד" האָט זיך צוגעטוליעט ביים ברעג דאָרף. און אין דעם שאָטען פון די הייזלעך שטעהן די ברייט־פּלייציגע מענער איינגעבוינען און שטעכען אָן שטיקלעך אָקסען־הארץ אויף די אָטשעקלעך פון די מיילען לאנגע שנור־וועטקעס, און ביים זייט די ווייבער וואשען, וואשען אָהן אויפהער וועש.

בלויז די קינדערלעך קלייבען זיך ארום אביסעל טיפער אין דאָרף אריין, שפּילען זיך מיט די יאפּאָנישע קינדער, צוזאמען געהט מען צום ברעג אראָב, קלייבען מעער־קעפּעלעך און פּעריל־מוטער שיסעלעך, וואָס די כוואליעס וואשען און שלייפען.

דער ים לעהרענט אוים מענשען שווימען.

און אנ'אונבעקאנטער פישער, וואָס רויכערט נאָך אַ ליולקע דערצו — שווער איז צו ברענגען זיין צונג אין בעוועגונג. זיינע

וואָס ער מאכט. שרייבט אויס "טויטע שליפען" פליהענדיג מיט'ן קאָפּ אראָפּ, אָט, אָט אין ים אריין פאלט ער... אָבער ער לאָזט זיך בשלום אראב.

דער רעכטער לעבען הויבט זיך אָן ביינאכט. יעמאָלט ווען מען איז שוין ניט מחויב צו געהן פון פּלאַץ צו פּלאַץ און מיט א כלומר'שדיגען אינטערעס זיך צוקוקען צום פּראָגרעס פון דער מענשהייט...

* * *

אין דעם יאפּאַנישען קאפע הויז בעדיענען שעהנע יאפּאַנעזער־רען.

אין דעם כינעזישען — שעהנע כינעזערען.

די יאפּאַנעזערען אין לאנגע זיידען, געהאפטענע קימאָנעס מיט א ברייטען באנד, גראם ביי דער טאליע ארומגענומען.

די שעהנע כינעזערען — אין בלויע הויזלאך — לאנגע קאפּט־לאך און קליינע, קליינע טריט.

ווער עס וויל אויף די שעהנע יאפּאנעזערען קוקען — געהט טיי טרינקען.

ווער עס וויל די שעהנע כינעזערען בעטראכטען — געהט זיך א "טשאפּסואי" בעשטעלען.

די יאפּאנעזערען ווי די כינעזערען האָבען זיך נאָך ניט אויס־געלערענט, ווי צו שמייכלען צו די געסט. און דעריבער איז די טיי ניט געשמאק; און די טשאפּסואי האָט דעם טעם פון סם־המות...

יא. אויף דער וועלט איז א מלחמה. אויף אלץ קוקט זיך ווי דורך א קרומען שפּיגעל. איך בין געוועזן אין דעם פּלאַץ פון דער ש ע ה נ ע ר ק ו נ ס ט און נאָך אין אנדערע אבטיילונגען, וויכטיגע און ניט וויכטיגע... ס'ווילט זיך מעהר ניט נאָטירען.

אויף דער וועלט איז א מלחמה, און דער גרעסטער קרבן פון דער מלחמה איז אונזער שכל הישר.

ניט צו מאכען.

אָבגעווישט די האנט אָן די הויזען און זי מיר דערלאנגט, און אין דער אייגענער צייט געקוקט צו די עלטערע, זעהען וואָס פאר אן איינדרוק עס מאכט אויף זיי...

— אָנגעקומען איז מען פון דעם קאספּישען געגענד.

— איז דאָך פאראן פיש אין קאספּישען ים אויך?

דאָס איז אָבער קיין פראגע נים. דער רוסישער פויער, אז ער לאָזט זיך אוועק פון זיין היים איז נים צו זוכען א גרינג לעבען.

מיר איז אויסגעקומען צו בעגעגענען דאָ און דאָרטען רוסישע פויערים, וואָס שלעפּען זיך איבער ווייטע ים׳ען, פיהרענדיג מים זיך בערג מים שמאטעס און קליינע קינדער. גערעדט מים זיי, אויסגעפרעגט —

עפּעס אן אונקלאָרער געפיהל שלעפּט אָט די מענשען פון אָרט צו אָרט און פון לאנד צו לאנד. זיי מאכען אויף מיר דעם איינדרוק ווי שטיקער אייז וואָס האָבען זיך אָבגעריסען פון די גרויסע אייז־מאסען און געלאָזט זיך שווימען, און שווימענדיג ווע־רען זיי צושמאָלצען און פערשוואונדען.

— כאפּט זיך עפּעס פיש?

— שוואכלעך.

— פאר וואָס?

— עס געהט נים.

— און די יאפּאניער?

— דאָס איז א פלינק פאָלק.

— וואָס האָט עס צו טאָן מים פיש כאפּען? דער ים איז דאָך בענוג גרוים פאר אלעמען?

— יא, אמת, אָבער אנדערע מענשען. האָבען מאָטאָר־שיפּ־לעך, האָבען גענוג נעצען — און מיר זעהסטו — פאָהרען מים די שנירלעך ארוים. שטעה דעם גאנצען טאָג איינגעבויגען און שטעך אָן די שטיקלעך פלייש אויף די אטשעקלעך.

איך קוק ארוים ווייט צום ים, דאָרט ביים האָריזאָנט שוואר־צען זיך שיפלעך גאנצע שורות; די מאָטאָרס וואָרפען פון זיך רויך־

ווערטער האלט ער אין א זעקעלע בעהאלטען, מיט א שנירעלע פער-בונדען — פונקט ווי דער קארגער זיינע מטבעות. איין ווארט גיט ער ארויס. אויף מעהר — מוזטו ווארטען.

דאך זיינען היינט ציטען אנדערע.

ניט נאר פיש, גרויסע און קליינע, שווימען דורך דעם גע־דאנק ביים פישער, וואס שטעהט מיט'ן פנים צום ים און צירעוועט זיינע נעצען.

ווייט, ערגעץ ווייט, אין דער איינענער היים געהען אן מלחמות...

און די יאפאנעזער און די רוסען, וואס האבען גאר ניט לאנג אזא בלוטיגע מלחמה צווישען זיך געפיהרט — איצטער זענען זיי גוטע פריינד.

— יאפאן איז מיט אונז, ער וועט דעם דייטש בעווייזען.

דעם יאפאנער איז לייכט צו דערקענען. זיינע קרומע שארפע אויגעלאך... און די רוסען —

זייערע ברייטע פלייצעס און בערד האבען מיר דערצעהלט ווער זיי זיינען.

א צעהן פאמיליעס זיינען זיי דא. "מאלאקאנעס". מענשען מיט עפעס אן אונקלארען געפיהל — גוט צו זיין. ווייזט אויס שוין לאנג, אז זיי האבען דא ניט געטראפען א מענשען פון דער פרעמד, וואס זאל רוסיש ריידען. און ווען אין מיטען העלען, הייסען טאג בעווייזט זיך א פארשוין מיט "א גאט העלף" אויף רוסיש — ס'איז אביסעל אוננעוועהנטליך. במעט פערדעכטיג:

קיין פישער-הענדלער זעהט אויס בין איך ניט. אפשר נאר א מענש מיט א נעהיימער שליחות: אויסקוקען, אויספארשען, וואס זיי טהוען דא... די עלטערע האבען פון דער ארבייט בלויז א זייטיגען בליק צו מיר געווארפען; מיט שלעסער אויף די מיילער. אויף מיין "גאט העלף" ניט געענטפערט. בלויז איינער א איננערער, אזוי פון א יאהר דרייסיג, האט זיך אליין ניט געקענט גובר זיין. ער האט

לאַנג און הויס. אין איין הייזעל פיפט און פאפט און עס שלאָגט א רויך פון דאך מיט א געשטאנק פון בענזין. איינווענינ, אינווענינ, אין דער פערשטיקטער לופט זיצט איינגעבויגען א יאפאנער ביי א שלייף־מאשין. ער שלייפט פעריל־מוטער און מעסער־קעפ וואָס ליגען אין א גאַנצען בארג אויף דר'ערד.

— העללאָ!

ער גיט עפעס א ברום אונטער דער נאָז און רייסט ניט אָב די אויגען פון דער ארבייט.

— היים הייגט, וואָס? פרואוו איך מיר ווידער.

ער ברומט ווי פריהער עפעס אונטער דער נאָז. איך בעטראכט איהם. און ס'איז שווער אבצושיידען אין געדאנק — איהם פון דער פערבלאָטיגטער שלייף מאשין, — כמעט אלע פינגער זענען מיט שמאַטקעס ארומגעבונדען און וואונדען קוקען ארויס.

א קינד קומט אריין. האלב נאקעט מיט קרומע מאנדעל־אויגעלעך און פערשוירענע גלאַטע הערעלעך אויפ'ן שטערען. עהט אויס זיינס א קינד. עס פרעגט עפעס. ער ברומט אונטער דער נאָז און ווענדעט ניט אָב די אויגען פון דער ארבייט.

— פערקויף מיר איינעם פון די מעסער־קעפלעך, — ווענד איך מיך צו איהם נאָך דעם ווי איך האָב איינם אויסגעקליבען פון דעם בארג וואָס ליגט אויף דר'ערד.

— מען קען ניט. ס'איז פרעמדע — ענטפערט ער מיר אין א גאַנץ גוטען ענגליש — עס וועט פעהלען צום צאָהל.

דאָס איז אלץ וואָס כ'האָב געקענט הערען פון איהם...

פון ערגעץ קומט זיך צוטראָגען אן אויטאָמאָביל אין ־ערפיל אריין. הויבט אויף דעם שטויב ביז איבער די הייזלעך. אין אויטאָמאָביל זיצנע יאפאנער. איינוואוינער פון דערפעל ווייזט אויס. וואוילעריש שפרינגען זיי ארויס פון זייערע ערטער. רעדען עפעס שנעל. יאפאניש מיט ענגליש געפלאָכטען ווערט פון האלז ווי ארויס געשפיגען.

— א פלינק פאָלק. זיי וועסטו ניט אָבנארען.

פלעקען אַרויס און זיי צושפּרייטען זיך אין לופטען. דאָס זיינען די יאַפּאַנער־מענער כון דעם דאָרף. פערוואָרפען די נעצען אויף מייַ־לען —

— לעבט איהר מיט זיי בשלום?

— א סמירנע פאָלק, נישטאָ וואָס צו ריידען. נאָר א פלינק פאָלק. גאָר א פלינק פאָלק. אָט בין איך דאָ שוין באַלד זעקס יאָהר און קען ניט דאָס אַמעריקאַנישען לשון. און זיי — די צונג ווי אויף שרויפען. מען זאָגט פיש איז געשטויגען. פערשטעהט זיך גע־שטויגען. וואָרים שוין באַלד צוויי וואָכען אז ס'כאַפּט זיך גאָר ניט און אונז צאָהלט מען אַלץ דעם אייגענעם פּרייז. וויפיעל צאָהלט דיין ווייב פאַר א פונט אָט אַזעלכע פיש? — ווענדעט ער זיך מיט אַמאָל צו מיר, אָנווייזענדיג אויף א שמאָל, לאַנגליכע ווייס פישעל וואָס ליגט נעבען איהם.

וואָרום וואָס?

— מען צאָהלט געוויס צו פופצעהן סענט א פונט און מיר בעקומען בלויז צו חריי. די יאַפּאַניער נעהמען עס ביי אונז צו...

אזוי הייסט עס. באַלד זעקס יאָהר אין לאַנד און ווייסט ניט קיינמאָל דעם פּרייז פון זיין איינציגען פּראָדוקט.

— און וואָס הערט מען עפּעס פון רוסלאַנד, פון דער מלחמה? מען שניידט אונזערע? דער דייטש שניידט. אפשר וועט דער יאַ־פּאַניער קומען צוהילף דורך סיביר. א בראַברער עולם. ער איז דאָך איצטער אויף אונזער זייט.

— קלערט איהר אַמאָל זיך אומקערען צוריק א היים?

— נישטאָ וואָס צו מאַכען דאָרט.

— נו, און פיש כאַפּען?

— ווער ווייסט? אָט אזוי האָט מען זיך אָבגעשלאָגען פון דער היים.

איך האָב זיך געלאָזט געהן טיפער אין דערפעל אַריין. אין די פּאָר קרעמלעך זיצען אָבגעבלאָזענע יאַפּאַנערען און קוקען אַרויס אין דער וועלט אַריין. די מענער זענען אויפ'ן ים. און דער טאָג איז

צום גאלאָפּ פון לעבען דאָ אין לאנד. די וואסערען זייערע, מיט א קליינער אויסנאהמע, זעהען אויס בלאָטיג, געלבלעך־גרוילעך. אזוי זיינען כמעט אלע טייכען אין א מ ע ר י ק א, ניט נאָר אין די פעראייניגטע שטאטען. דער ל א פּ ל א ט א, א ו ר א ג ו ו י י פּ א ר א נ א אין ארגענטינא אָדער אפילו די קעניגין פון די טייכען, די א מ א ז אָ נ ע, וואָס אין בראזיליען — פון ווייטען זילבע־רען זיך זייערע וואסערען, שפּיעלט אין זיי אמאָל א גרינקייט, אָבער פון נאָהענטען — בלאָטיג, ניט דורכצוזיכטיקען מיט די אויגען ביז צום גרונט. ווילט זיך ניט אָנשעפּען און א טרונק טאָן פון טייך, ווי עס טרעפט אין דער אלטער היים. מיר קינדער פון דער אלטער וועלט זיינען געוואוינט געווען צו זעהן אין אונזערע קלאָרע טיי־כען די בלויע הימלען, קוקען ווי די בלויע וואסערען ריזלען זיך צווישען גרינע ברעגעס, אריינכאפּענדיג די גרינע אבשפּיגלונג פון די בוימער וואָס ביי די ברעגעס. אָבער דער בעגריף, אז א טייך בע־דארף זיין בלוי; אז א טייך איז שעהן ווען ער איז בלוי — לעבט אפילו ביי די קינדער פון דעם לאנד אויך. איך פרעג אמאָל א קינד פון דער שולע וואָס ער ווייסט פון דער מיסיסיפּי, דער שטאָלץ פון לאנד:

— האָסטו עפּעס ליעב די מיסיסיפּי?

— אוי, כ'האָב ליעב. א גרויסער טייך, א בלויער טייך, אזא בלויער טייך! און מי—סי—סי—פּי — שווער ארויסצוריידען, אָבער אזוי שעהן ארויסצוריידען!...

די טאָלען פון דער מיסיסיפּי זיינען פרוכטבאר. און פרוכט־באר זיינען זיי דערפאר וואָס די וואסערען כאפּען זיך אמאָל פון די ברעגעס ארויס, טראָגען זיך איבער דער געגענד און מאכען פּעט די געגענד. מענשען ווייסען גאנץ גוט פאַרוואָס די ערד איז דאָ אזוי פּעט און מאכען זיך ניט וויסענדיג. בויען אויס הייזער נאָר נאָהענט צו דער פרייער מיסיסיפּי, צואקערען די ערד ארום די היי־זער, פיהרען זיך איין א בעל־הבתישקייט, פערד, קיה, עופות און קינדער; די ערד גיט איהר שפּע ארויס; מען פערגעסט גאָר פאַר־

ווייסען שוין יאָ דעם פּרייז פון פיש.

— עך, ניט נאָר דעם פּרייז פון פיש ווייסען אָט די לייט, וואָס האָבען זיך דאָ צוגעטוליעט צום ראנד פון לאנד...

טייכען

לענדער, וואָס פערמאָגען אסך טייכען האָבען א דאָפּעלטען חן. די שטאָט, וואָס דורך איהר שניידט זיך ניט דורך קיין טייך, פעהלט איהר ברייטסקייט. אפילו מענשען, וואָס וואוינען נאָהענט צו א טייך, דאכט זיך מיר, קוקען ברייטסטער אין דער וועלט אריין. טייכען לעבען זייער שטארקען, רוישיגען לעבען און מיט שעהנקייט איז פול אלץ ארום טייך: אָנהויבענדיג פון גראָז, בוים און פעלד און ענדיגענדיג מיט זונפערגאנג און זונאויפגאנג...

פאראנגען אין אידישען א רעטעניש וואָס געהט אזוי ווי א שמועס:

— קרומער געפרוירענער, וואוהין געהסטו?

— נאר דו, געשווירענער, וואָס פרעגסטו? איך בין שעהנער ווינטער א געפרוירענער ווי דו זומער א געשווירענער...

און דאָס איז א שמועס צווישען טייך, שפעט אין הערבסט, ווען ער האלט זיך שוין אין גרייטען צום ווינטער, און דאָס אָבגע־שניטענע פעלד וואָס מאכט חוזק פון טייך; און דער טייך כאָטש, באלד ווערט ער פערפרוירען און דאָך ווייסט ער זיין ווערדע; פער־שטעהט ער זיין וויכטיגקייט. און ברייט איז זיין ענטפער.

מען קען ניט זאָגען, אז אמעריקא פערמאָגט זעהר א סך טיי־כען. ניט אזוי פיעל ווי אין אייראָפּא און ניט אזוי שעהן זיינען זיי ווי אין דער אלטער וועלט. אָבער טייכען זיינען עס! יוגענד און לע־בען טראָגען זיי; שטראָמיג זיינען זיי, אסך שטראָמיגער ווי די טיי־כען פון אייראָפּא. אין געיעג טראָגען זיך זייערע וואסערען. עהנליך

געבונדרען און הילפלאָז דעם אלמעכטיגען צוג איבער'ן טייך אריי־
בערנעהמען. און די כוואליעס פון דער מיסיסיפּי פּאטשען און לא־
כען און שפּאָטען ווען זיי טראָגען אויף זיך ווי א שפּענדעל דעם
פראָם מיט דעם געבונדרענעם צוג.

און ניט ווענינער ווילד זיינען דער א ה י י א און די
מ י ז ו ר י, וואָס טראָגען זייערע וואסערען צו דער מיסיסיפּי.
אויך אזוי שטראָמיג און אויך אזוי בלאָטיג-געלב קייקלען זיך די
כוואליעס. אויך זיי פערגינען זיך פון צייט צו צייט א טרייב צו
טאָן די לעבעדיגע בעשעפענישען, וואָס האָבען זיך צו נאָהענט צו
זייערע ברעגעס דערנעהענטערט.

פאראגען דאָ אסך טייכען אין לאנד, וואָס הויבן זיך אָן מיט
א גרויסען פערנעהם אָבער וואָס נעהענטער זיי קומען צו זייער
ציעל, אלץ קלענער ווערט זייער כח און פלאכער ווערט זייער וואַ־
סער און אלץ שוואכער ווערט זייער שטראָם. דאָס זיינען די מעהרס־
טע טייכען אין דרום־מערב פון לאנד אויף ד ע ר זייט פון די
פעלזען-בערג נאָך, און אביסעל שוין אין די בערג, און אויף דער
אנדערער זייט בערג. טייכען וואָס האָבען אויסגעקליבען דורכצו־
שניידען אזעלכע שטאטען ווי קאָלאָראדאָ, קענזעס אדער טעקסעס.
זיי ברענגען מזל און ברכה צום פויער. אבער צום ים ארויס, אָדער
צו די גרעסערע טייכען ברענגען זיי זעהר און זעהר ווינציג וואסער.
מען בענוצט זיך מיט זייערע וואסערען אָנצוטריקענען די טרוקענע
פעלדער און די געגענדען וואו ס'רעגענט אזוי ווינציג. מען גראָבט
אויס גראָבענס דאָרט וואו דער טייך האָט זיין בעט הויך, און מען
מאכט די וואסער לויפען צו דער נידער, צו אלע פעלדער וואָס
שפּרייטען זיך ארום און ארום. יעדער פויער פערבעט די וואסער
צו זיך אויפ'ן פעלד, טרינקט אָן זיין פעלד און לאָזט עס ווייטער
לויפען. און פון פעלד צו פעלד אזוי, ביז א קליינע רעשט, שטויביג
און ברודיג, קעהרט זיך אום צוריק צו זיין מאמע־טייך, אין א בריי־
טער בעט אריין, וואו פוןביידע זייטען וואקסען ווערבעס איינגע־
בויגענע, אָבער וואסער ווינציג: בלויז שטיינער ווייסע און זאמד

וואָס די שפּע איז אַזוי גרויס, און מיט אַמאָל —

— די מיסיסיפּי האָט זיך צושפּיעלט!

אַלץ פערטראָגען, אַלץ אַראָפּגעשווענקט.

די מיסיסיפּי שניידט דורך די גאַנצע ברייט פון די פעראייניגטע שטאַטען. און פון וואַנען איהר זאָלט ניט אָנקומען, פון מזרח זייט, און ווילען זיך אַריבערקלייבען איבער די פעלזענבערג און זיך דערקלייבען צו די ברעגעס פון מערב, מוזט איהר זיך אָן דער מיסיסיפּי אָנשלאָגען. ס'איז מיר אויסגעקומען זי צו טרעפען אַזוי טיעף אין די ברעגעס בעהאַלטען, אַזוי אויסגעשעפּט, אַזוי אויסגעמאַטערט פון געלויף; ס'האָט זיך געדאַכט: — צו וואָס אַזעלכע לאַנגע בריקען, איבער אַזאַ אומשולדיגען שטראָם? און כ'האָב מיך בעגעגענט מיט דער מיסיסיפּי אין אַ צייט און אין אַ געגענד וואָס שרעק האָט די מיסיסיפּי געוואָרפען אויף דער געגענד. מענשען זיינען געלאָפען אין טויט־שרעק, שלעפּענדיג דעם אַרויסגעראַטעוועטען פערמעגען. ס'וואַסער האָט זיך געטראָגען הויך איבער די ברעגעס; אַרויס פון די גרעניצען, אַרויסגעריסען, זיך פון געפענגעניש, טראָגענדיג מיט זיך הייזער און ביימער אויסגעקערטע מיט די וואָרצלען; טראָגענדיג מיט זיך וועגענער און טויטע קיה, טויטע פערד און לעבעדיגע בהמות, וואָס האָבען געשוואומען און מיט צושראָקענע גרויסע אויגען געקוקט צו די פּאַסען לאַנד וואָס האָבען דורכגעשווינדעלט פערביי זייערע גרויסע אויגען און די בריקען, די אַלמעכטיגע בריקען:

— צו וואָס אַזאַ שוואַכע בריק איבער אַזאַ גוואַלדיגען שטראָם — האָט זיך ניט ווילענדיג געטראַכט ווען דער צוג האָט זיך אָבגעשטעלט מורא האָבענדיג, טאָמער, טאָמער...

פאַראַנען ערטער, וואו די מיסיסיפּי פערלאַנגט ניט, אַז מען זאָל איבער איהר בריקען בויען; איהר טיעפקייט מיט שטיינערנע פונדאַמענטען, שטיינערנע זיילען דורכשניידען און שטערען איהר געלויף. דאָרטען, אַז דער צוג קומט אָן, מוז מען איהם אויף צווייען, אויף דרייען צושניידען און או[illegible] אַרויפנעהמען און

זאכם. אויך שעהן איז די קאָלומביא און ארעגאָן, רייסט מיט איהר שעהנקייט די נשמה אויף שטיקער — איהר גרינלאך בלויער ברייטער שטראָם צווישען אייבינע בוימער און טונקעלע וועלדער — די קאָלומביא איז אויך לעננער פון האָדסאָן און דאָך איז דער האָדסאָן מיין ליעבלינג טייך צווישען די טייכען פון אמעריקא.

די פארנאכטען ביים האָדסאָן און די בעגינענס ביי זיינע ברעגעס — ס'הארץ ווערט פול מיט יענעם יראת הכבוד וואָס נאָר א ג ר ו י ס ע צעגענד קען אין אייער ווענען ארויסרופען אין צייט פון דער שקיעה און אין דער צייט פון וונאויפגאנג. דער האָדסאָן איילט זיך נים. ער האָט צייט אויפצונעהמען אין זיין טיעפעניש די שאָטענס פון די גרינע בערגלעך, און בעבוימערטע פעלזען, גרינע אין זומער און גאָלדענע אין הערבסט, וואָס בויגען זיך איבער זיין טיעפעניש. מיט אזא ווירדע האלט ער אויף זיך אמעריקא'ס גרויע קריעגס-שיפען, די שטאָלענע ערנסטע געסט, וואָס קומען אָן אמאָל פון זייער רייזע איבער די גרויסע ים'ען, וואָס וואשען די ברעגעס פון אייגענע און פרעמדע ווייטע לענדער. און אהער, אין האָדסאָן אריין, קומען זיי א וויזיט אָבצושטאטען דער גרעסטער שטאָט פון לאנד: ניו יאָרק; אסך מעשיות, אסך סודות זיינען פערבאָרגען ביי די ברעגעס פון האָדסאָן. אז איהר לאָזט זיך זומער ארויף מיט'ן וואסער, קוקען צו אייך ארויס לעגענדעס פון אלע פערבאָרגענע ווינקעלאך. עפעס דאכט זיך דיר, אז די וואָרצלען פון אמעריקאנער פאָלק פערלויפען אזש ביז צום האָדסאָן, פון וואנען זיי ציהען זייער יניקה. זיצענדיג ביי די ברעגעס פון האָדסאָן קענט איהר נים טראכטען קיין לייכטזיניגע מחשבות, ווי דאָרט ביי די ברעגעס פון דער מי—סי—סי—פי...

א מייל זעקס פון האָדסאָן, כמעט ביים צופוסענס פון די קעצקיל־בערג, איז פאראן אנ'אלט הויז, געמויערט פון רויהע שטיינער. עס איז געמויערט געוואָרען מיט אריבער צוויי הונדערט יאָהר צוריק. דער אלטער ו ו א ן ד י י ז ע ן פ א לא ץ אזוי הייסט דער בנין; האָט אמאָל געדיענט פאר א פעסטונג אנטקעגען

ווייסער, וואָס טריקענט זיך אנטקעגנען דער זון.

פאראן אין טעקסעס דער ר ו י ט ע ר ט י י ך. א שטראָמינער טייך און די וואסער איז טונקעל־רויט ווי ביער. א מאָרגעם איינדרוק האָט דער טייך אויף מיר געמאכט ווען כ'האָב איהם צום ערשטען מאָל בעגעגענט אין א גרינער געגענד, דורכשניי־דענדיג קאָרן און ווייץ־פעלדער אין פריהלינג. כ'וואָלט קיינמאָל, דאכט זיך מיר ניט געוואָלט זיך פערטרויען אָט דעם טונקעל־רויטען וואסער, וואָס שטראָמט מיט אזא ערנסט און מיט אזא בייזער וויכ־טיגקייט. און איבערהויפט האָט זיך מיר גאָר ניט געוואָלט גלויבען, אז אזא טייך קען בעפרוכפערען א געגענד און קען מאכען א גע־געגנד חשוב'ער. אָבער דאָך געהער ער אויך צו יענע טייכען ביי ווע־מען די פויערים באָרגען אסך וואסער, גאָר אסך וואסער זייערע פעלדער צו מאכען גרינען, צוזאָגענדיג איהם, אז אין ווינטער ווע־לען זיי גאָט בעטען, רעגענס זאָלען קומען און ממלא זיין איהם פאר זיין חסד וואָס ער טהוט מיט די פויערים אין טרוקענעם זומער...

און דער ק א ל א ר א ד אָ, דער גרויסער קאָלאראדאָ, וואָס כ'קען גאָרניט גלייכגילטיג טראכטען פון איהם ווען איך דער־מאָן מיר זיין וועג און דערמאָן מיר אָן די רגע'ס וואָס כ'בין געווען נאָהענט צו איהם. ער האָט אין זיך די אייביגע גרויסקייט און דער־הויבענקייט, וואָס די בערג דאָ אין לאנד, יענע נאקעטע פעלזען־בערג, אדער יענע מורא'דיגע מדבריות דאָ אין לאנד.

פאראנען גרינע און בלויע בעשיידענע טייכעלעך דאָ און דאָר־טען, אין די בערג צום מיינסטען. אָט ווי דער ג ר י נ ע ר ט י י ך אין קאָלאָראדאָ און אין יוטא, וואָס פון איהם איז עס דער אָנהויב פון גרויסען קאָלאָראדאָ.

אָבער ליעב און טייער איז מיר איין טייך דאָ אין לאנד! ער איז צום נאָהענטסטען צו מיין הארצען:

דאָס איז דער שעהנער ה אָ ד ס אָ ן.

ניטאָ דאָ אין לאנד קיין שעהנערער וואסער. ניטאָ קיין שעה־נערער טייך. ער איז בלוי און טיעף און זיין וואסער טראָגט זיך בע־

איך טראכט אז ביי ווייגע ברעגעס ליגט די שטאָט נ י ו־י אָ ר ק וואו אַנגעדרהאלבען מיליאָן פון די קינדער פון אונזער פאָלק האָבען זייער חיים...

אויף די חורבות

קוקסט אויף די גרויסע וועלטען, וואָס ווערען דאָ אין איילע־גיש אויפגעבויט, און די וועלטען, וואָס ווערען אין נאָך מעהר איי-לעניש חרוב און אָבגעווישט פון לעבען; ווילסט אמאָל זיך פער־טיפען אין לעבען פון אָט די אלע וואָס זיינען אהער אָנגעקומען איינציגווייז אין פערשיידענע צייטען, פון פערשיידענע לענדער, פון פערשיידענע ראסען און וואָס איצטער שטעלען זיי מיט זיך פאר — ס'א מ ע ר י ק א נ ע ר פ אָ ל ק — יעמאָלט הויבט אָן אלץ צו שווינדלען פאר די אויגען; די בילדער בייטען זיך ווי אין א קאָ-לײדיסקאָפּ. איין בילד בלויז זעהט זיך קלאָר ארויס פון דעם כאאָס:

— ווי דער ערשטער אריבערגעקומענער דור געהט פון דער וועלט אוועק. געהט אוועק און לאָזט כמעט קיין שפור ניט הינטער זיך.

און דאָס ל ע ב ע ד י גע פאָלק איז קינדיש־סענטימענ־טאל, כאָטש די גרעסטע בריקען פון דער וועלט האָט מען דאָ אין לאנד געבויט: די שנעלסטע באהנען לויפען דאָ און עלעקטרי איז געוואָרען פאר'ן פאָלק דאָס איינענע, וואָס זאלץ און וואסער. די אלע גרויסע ערשיינונגען דאָ אין לאנד, אָנהויבענדיג מיט די פופציג שטאָקיגע מויערען און ענדיגענדיג מיט'ן קלייבען א פרעזידענט — איז דערוויל בלויז א קינדערשער אזארט. אָבער ניט קיין סימן פון א גרויס לעבען. דער גרעסטער וואונדער דאָ אין לאנד, די גרעסטע ערשיינונג דאָ אין לאנד איז פאָרלויפיג דאָס, וואָס:

— די פעאייניגטע שטאטען פון אמעריקא צעהלען שוין הונ-

די אינדיאנער. ס'געהערט היינט צו א פארמער, וואס האט זיינע פעלדער ארום הויז. מיר איז דארט אויסגעקומען צו וואוינען א זו-מער, אין א צימער אויפ'ן צווייטען שטאק. יעדער מאל, ליגענדיג אויף מיין געלעגער אין אווענט, איידער כ'בין איינגעשלאפען האב-בען די בליקען ניט ווילענדיג פערבלאנדזשעט צום פאלאפ. צו די ניט געפארבטע און ניט געקאלכטע באלקענס און ברעטער. כ'גע-דענק ניט, אז כ'זאל האבען ערגעץ וואו געזעהען אזעלכע שווערע באלקען אין א שטוב און אזעלכע ברייטע ברעטער. און וואס ניט האבען מיר יענע באלקענס און יענע ברעטער דערצעהלט... אמע-ריקא'ס יוגענד האט זיך מיר אנגעהויבען אויסצומאלען פאר מיינע אויגען, און כ'האב געזעהען די מלחמות וואס האבען זיך אבגע-שפילט ארום און צווישען די ווייסע און אינדיאנער. דאס שלאכט-פעלד ווערט אלץ ברייטער און ברייטער, אזש ביז צום האדסאן דערגרייכט עס שוין. און צו מיר הויבט זיך אן צו דער-טראגען דער שטילער איינגעהאלטענער געמורמעל פון האדסאן; איך זעה די אינדיאנער אין זייערע פלינקע קאנוס איילען אהער איילען אהין און פיילען פון בויגענס טראגען זיך איבער דער ברייט פון האדסאן — — — — — — — — — — — — — — — — —

און נאך נעהענטער איז מיר דער האדסאן צום הארצען ווייל קיין טייך אין לאנד דא האט ניט אויפגענומען אזוי פיעל געסט פון אלע וועלטען אין דער אלטער וועלט, וואס זיינען אהער געקומען אין פערשיידענע צייטען צו ווערען אמעריקא'ס קינדער. שורות, שורות שיפען האבען זיך געצויגען פון אלע עקען וועלט צום בלויען האדסאן און פון די שיפען זיינען געסט ארויסגעקומען ווער מיט פערוויינטע אויגען און ווער מיט מונטערע בליקען, אבער ביי אלע-מען האט ס'הארץ שטארק געקלאפט; שטארק ווי קיין מאל, און דער בלויער האדסאן האט דעם קלאפען פון די צושראקענע הערצער פערנומען. און אפשר דעם האדסאנ'ס טיעפע, ערנסטע, רוהיגע בלויקייט האט זייער געמיט בערוהיגט...

און נאך נאהענטער איז מיר דער האדסאן צום הארצען, ווען

טאַרישקייט און ערלויבען דעם מאַן צו האָבען עטליכע ווייבער, ווער ווייסט — אפשר וואָלט מען איהם מיט זיינע חסידים ניט גע־רודפט אזוי און ניט נאָר י ו ט א וואָלט געווען בעזעצט מיט מאָרמאָנען נאָר אפילו דער שטאַט איללינאָאיס וואָלט מאָרמאָניש געווען. אָבער י ו ט א אליין איז גענוג. געהט זעהט ווי דער מדבר דאָרט האָט אנגעהויבען צו גרינען דורך דעם נייעם גלויבען. אפילו דעם ירדן און ים המלח האָט דער נביא דאָרט ענטדעקט, אפילו לוחות האָט ער דאָרט געפונען....

דאָס איז א קליינינקייט, פאַר יענע קליינע, קליינע צייטען.

איצטער בעדאַרף עפּעס גרויסעס געשעהן. מיט א נאַטירליכען אָדער אוננאַטירליכען וועג — אלץ איינס:

— א פאָלק בעדאַרף נאָך אמאָל געבוירען ווערען. געבוירען ווערען גרויס און ליכטיג, שעהן און עהרליך.

רעליגיאָן אין איהרע אלטע פאָרמען ווערט זיך אויס. פאַראַן דאָ אין לאַנד קלויסטערס; פאַראַן אידישע טעמפּלען, דער קלויס־טער ווערט פערוואנדעלט אין א פּאָליטישען קלוב און דער טעמ־פעל אפילו דאָס אויך ניט. קינדערלאָזע קהילות. די טאַטעס קומען. די קינדער ניט. עס טרעפט, אז קריסטען קומען אין אידישע טעמ־פעל הערען דעם ראַביים א דרשה, און ווידער א איד געהט זונטאָג אין קלויסטער צו הערען דעם פּריסטערס א דרשה...

ס'הייסט ניט חלילה, אז קריסטען ווערען שוין אידען און אי־דען — קריסטען.

רופט עס ניט אָן קיין ט אָ ל ע ר א נ ץ. ניטאָ קיין טאָלע־ראַנץ צווישען רעליגיאָנען. פּשוט: ס'האַרץ איז לעדיג. די נשמה נאַקעט. דער ג ר י נ ע ר אין זיינע יום-טוב־טעג, אויב דער בהלה-טייוועל האָט איהם אָבגעלאָזען, ווייסט ניט וואָס צו טאָן מיט דער נשמה זיינער. ס'האַרץ איז לעדיג, אזוי לעדיג, אז אפילו די בענקשאַפט נאָך דער אלטער היים שפּירט זיך דאָרט אונהיימליך.

"טיים איז מאָני". צייט איז געלט!

ס'איז דאָך די ארבייט פון טייוועל געווען דעם גרינעם פאַר

דערט מיליאָן מענשען!

און גרויס איז דער כישוף פון לאַנד, וואָס האָט די מחנות אהער געקענט אַריבערברענגען פון דער פרעמד; קינדער מיט פער־שיידענע לשונות, פון זיי אַראָבציהען זייערע היימישע קליידער און אויפ'ן נאַקעטען לייב אויסברענען די חתימה אַ מ ע ר י ק אַ.

ווייל דער וואָס האָט איינמאָל געטרונקען וואַסער פון אַמע־ריקא'ס קוואַל, דער וועט שוין דאָ פערבלייבען אַ אייביגער פרייער־קנעכט צום לאַנד. און טאָמער וועט ער אַמעריקאַ פערלאָזען, וועט איהם, וואו ער זאָל ניט זיין, אַ בענקעניש טאַטשען זיין האַרץ זיין גאַנצען לעבען.

קוקט אָן די מענשען, וואָס זיינען ביי זיך אין דער אַלטער היים געוואוינט געווען, אַז אפילו אַ טרונק וואַסער זאָל מען זיי צום מויל דערלאַנגען און דאָ שלעפען זיי שטיינער, ברעכען דעם רוקען פון פריה ביז נאַכט אַבי דאָ צו לעבען. אין די מאַסען קומען זיי און מיט אַ טעמפּעקייט, מיט אַ בלינדקייט זאָגען זיי זיך אָב פון אַלץ וואָס ביי זיי איז געווען הייליג און טייער — פאַר אַ פּשוט'ען שווע־רען, גרויען טאָג אין אַמעריקאַ. בלינדערהייד ווירבלען זיך די ערש־טע אַריבערגעקומענע אונטער די היגע הימלען.

ביז נאָך אין מיטען פון לעצטען יאָהרהונדערט האָט זיך אויסגעוויזען, אַז די ווייסע ראַסע דאָ אין לאַנד לעבט מיט די אויסגעבלייכטע טראַדיציעס אַריבערגעבראַכטע פון דער אַלטער היים. ס'איז געלעגט געוואָרען אַ פונדאַמענט פאַר אַ ליטעראַטור לויט די בעסטערע מוסטערען פון דער אייראָפּעאישער ליטעראַטור: עס איז דער שפּיגעל פון דאָס לעבען אין יענע צייטען. כאָטש די נאַקעטקייט פון דער נשמה הויבט זיך שוין אָן צו מערקען; איהר זעהט שוין אַ גאָט־זוכעניש און גאַרניט־זוכעניש. בלויז מיט אַרי־בער אַכציג יאָהר צוריק האָט זיך דאָך בעוויזען דאָ אַ מלאך צו אַ פּשוט'ען בשר־ודם מיט אַזאַ ה י י נ ט י ג ע ן נאָמען ווי ד ז ש אָ ז ע ף ס מ י ר ט און איהם ענטפּלעקט די יסודות פון אַ נייער אמונה. וואָלט דער נביא סמירט ניט אָבגעטאָן אַזאַ

גער מיט זיין ווילען מאַלט זיך אויס פאר איך — יעמאַלט קומט דיר אויפ'ן געראַנק, אַז אפשר איז דאָס אויך א כשוף און ניט מעהר. אפשר גרינען גאָר דאָ קיין פעלדער ניט און הורך זיי שניידען זיך קיין טייכען ניט הורך; ניטאָ קיין ליכטיגע הימלען און נימאָ קיין צובליהטע גערטנער — אמעריקאס ערד גרינט ניט — זי איז מיט אספאלט אריסגעפלאסטערט!... א חלום — און ניט מעהר...

כ'בין אמאָל אין ניו יאָרק דורכגעגאנגען נעבען א פערציג שטאָקיגען מויער און בעזעהען ווי צווישען גאָנט פון וואָלקען־קראצער און אספאלט שפּראָצט א גרינער גראָז ארויס:

— צוויי קינדער אמעריקא'ס!

און אין לעבען ווי אין דער ליטעראטור געוועלטיגט ס'ערשטע אָבער ניט דאָס צווייטע.

עמערסאָן מיט זיין גאנצער פילאָזאָפיע און מיט זיין גרויס באָעמיש הארץ, מיט זיין דערבליקען אין מענשען די גאנצע ליכטיגע וועלט וואָס איז אמעריקאניש געווען אין זיינע טעג איז היינט ניט מעהר אמעריקאניש. לאָנגפעלאו מיט זיין ליכטיג הארץ און מיט זיין ליעבע צום קלענסטען פליגעלע און גראָזעלע, וועלדער און טייכען, מיט זיין בעוואונדערען יעדען פאַרנאכט און זונאויפגאנג — ער איז פאר היינטיגען דור ווי אן אָפּקלאנג פון אלטע צייטען. כאָטש ער ווערט פיעל געלעזען, אָבער הייאוואַטאַ'ס פאסטען, די וועלט און מענשען צו בעגליקען איז ניט דער אידעאל פון דער היינטיגער אמעריקא און וואנזשעלינס גרויסע בענקשאפט צום געליעבטען פון איהר הארצען איז ניט דער אידעאל פון דער היינטיגער יוגענד. און וואָלט וויטמאן מיט זיין ברייט הארץ, מיט זיין פלאנצען חבר'שאפט צווישען די בערג מיט די מענשען, צווישען מענש און מענש, מענש און גראָז — ס'איז ניט דער אידעאל פון דעם היינט. דער היינט פערנעהמט זיך מיט צושטערען און חרוב מאכען. אין געלט מאכען האלט זיך יע־

זיין לעבען אזא שילד ארויסהענגען. און — "אין גאד ווי טראסט",
אויף גאָט פערטרויען מיר זיך — האָט מען אויף די גאָלדענע און
זילבערנע מטבעות אויסגעקריצט. אויף א מענשען פרעגט מען ניט:
ווער איז ער?
נאָר:
— וויפיעל איז ער ווערטה?
נ אָ ר נ י ט איז ער ווערטה מיט זיין לעבען, וואָס טראָגט
פאר'ן טויער א שילד: ט י י ם א י ז מ אָ נ י!
אפשר נאָך דער צוואנציגסטער יאָהרהונדערט וועט זיין פאר
אמעריקא די האָרנע וואו ס'פאָלק וועט אינאיינעם מיט זיין גאָלד
ווערען צושמאָלצען און איבערגעשמידט. גרויס וועט זיין דער פייער,
אזש דאָס גאָלד וועט אין פייער פון מענשענס אדערען ארויסרינען
און פערניכטעט ווערען, און בלויז דאָס, וואָס איז ווערט צו טראָגען
דעם נאָמען מענש וועט בלייבען.
וואָלטען די פעראייניגטע שטאטען פערבליבען מיט אזא קליי־
נער בעפעלקערונג ווי ארגענטינא, וואָלטען זיי האָבען אן אייגענעם
פנים. זיינען אָבער מיליאָנינגע פערשידענפארביגע מחנות אָנגעקו־
מען און זייערע ביידלעך דאָ אויפגעשטעלט, א לאגער געמאכט אויף
יענע טראדיציאָנעלע גערטנער און גרינע פעלדער פון די ערשטע.
אלץ איז צוטרעטעפעלט און צוטראָטען. אן אָבשפּיגלונג פון דעם
ל א ג ע ר איז די איצטיגע ליטעראטור פון אמעריקא, איהר מו־
זיק און אפילו אין איהרע טענץ.
אז מען פאָהרט דורך'ן לאנד לענג און ברייט, בעטראכסט דו
סטעפּעס, בערג און מדבריות, צובליהטע גערטנער און איבער זיי
ליכטיגע הימלען; בעטראכט די טייכען, די אָזיערעס און די ים'ען
וואָס וואשען דאָס לאנד כמעט פון אלע זייטען; קוקסט צו דער
ליכטיגער גרויסער וועלט וואָס הויבט זיך אָן אהינטער דעם ל א־
ג ע ר, אהינטער דער גרויסער שטאָט, און שפּעטער קוקסטו אריין
אין דער פריש צאפּעלדיגער ליטעראטור, וואו דער מענש מיט זיין
לעבען געהט פערביי אייערע אויגען, וואו דער מענש דער היינטי־

וועלט; מאכען אויפלעבען גרויסע הארמאָנישע וועלטען פון וועל־כע אזוי פיעל דורות בליקען ארויס — דאָס געהער דעם אלטען דור. דאָס שעהנסטע וואָס דער אלטער דור, טאטע־מאמע האָ־בען בעשטעלט פאר זייער שטארבען. מיט דער גרויסער מוזיק פון דער אלטער וועלט בעגלייט מען דעם אלטען דור אויפ'ן עולם האמת... די יוגענד בעטייליגט זיך ניט אין יענער לויה. די יוגענד זינגט ניט אין יענעם גרויסען כאָר.

זאָגט ניט, אז דער יונגער דור איז נ י ט מוזיקאליש.

ווארום ווי איז עס נאָר מעגליך אזא זאך, אז קינדער געבוי־רענע פון אזעלכע מוזיקאלישע טאטע מאמע דאָ, ווי אידען און איטאליענער — דער ערשטער דור, וואָס עסט נאָך מיט טאטע־מאמע ביי איין טיש, לעבט אונטער איין דאך מיט זיין טאטע מאמע, אז אָט די קינדער זיינען נ י ט מוזיקאליש. ווי איז עס מעגליך?

איהר אָבער הערט זיך צו צו זייער געזאנג, צו זייער ליעד און איהר וועט דערקענען דעם אָבקלאנג פון דעם כאאָסדיגען לע־בען פון די גרויסע מאסען. ס'איז ניט קיין געזאנג, איהר הערט ווי די אלטע מוזיקאלישע פאָרמען, מעלאָדיען ווערען צוטרעטען. די גאס זינגט ניט נאָר פילדערט, רייסט זיך פון האלז ארויס. הערט דער גאס זינגען דעם ר ע ג־ט י י ם, אידען און איטאליענער־יונגענד זינגט עס, און איהר הערט א וועלט־אונטערגאנג, א מוזי־קאלישע וועלט, אינאיינעם מיט א לעבען, וואָס שפיגעלט זיך אָב אין דער מוזיק.

די ליעד בעגלייט אמאָל דעם טאנץ, און צוזאמען קומט עס אויס אזוי אומגעלומפערט, אזוי אָהן טאקט, אָהן ריטם. דער יונגער גער דור טאנצט זיין כאאָס־טאנץ. און דער ריטם פון צושטערונג איז דער ריטם פון זיין נ ע ז א נ ג; דער טאקט פון זיינע טענץ...

דער ערשטער דור שטארבט מיטנעהמענדיג מיט זיך אין קבר אריין זיין אייגענע שפראך, ליעבע טראדיציעס. דער צווייטער דור

דער איינציגער אין זיין איינענעם ווינקעל. אליין בעזונדער, אָבער אלע אינאיינעם האלטען זיך האנט ביי האנט אין צושטערען, צו־טרעטען די אלטע וועלטען.

קענט איהר נים ארייננוקען טיעף אין לעבען אריין טאָ קוקט אין דער ליטעראטור אריין וועט איהר די צושטערונגס־ארבייט דערזעהען. איז צו ווייט און צו ברייט די אלגעמיינע ליטעראטור, טאָ קוקט אריין אין דער אידישער ליטעראטור ט'איהר זעהן ווי בלויז גראָזען וואקסען אויף חורבות. אין חורבות זיינען פערוואַנ־דעלט געוואָרען בנינים פון דורות. איבער די חורבות שטופּט א אידישער פערלשר זיין וועגעלע מיט פערפּוילטע עפּעל...

און אמעריקא'ס מוזיק פון ה י י נ ט י נ ע ן טאָג. אמעריקא'ס געזאנג פון היינטיגען טאָג. אמעריקא'ס טענץ אין דער איצטיגער צייט — דערמאָנט עס נים אין א וועלט־אונטערגאנג?

מען זאָגט: דאָס אמעריקאנער פאָלק איז נ י ט מוזי־קאַליש.

— נים אמת!

דאָ איז אין דער מוזיק גלייך ווי אין דער ליטעראטור, א פונדאמענט געלעגט געוואָרען פאר א בעשיידענער קלאסישער מו־זיק, וואָס דעם אינדיאנשרס ליעד איז פאר'ן גרונט טאָן גענומען געוואָרען. דעם נעגערס, און אפילו דעם האוויירס מעלאנכאָלישע מעלאָדיע און האלבע טענער איז ארייגעפלאָכטען געוואָרען. אינ'ם טאנץ האָט מען דעם אינדיאנער'ס, נעגערס תנועה פאר א מוסטער גענומען...

אָבער די מיליאָנען־מאסען, וואָס האָבען אהער אריינגע־שטראָמט — וואָס האָבען זיי מיט דעם צו טאָן אין דער רגע ווען אין לעבען נעהט פאָן אזא צושטערונג? יעמאָלט ווען זיי טאנצען אויף ווייטע איינענע חורבות?

די שעהנע אפּערא־הייזער אין ניו יאָרק צי אין שיקאגא, וואו די בעסטע זינגער פון דער וועלט און בעסטע מוזיקאנטען פון דער וועלט שפּיעלען און זינגען די גרויסע מעלאָדיען פון דער אלטער

— ווער זיינען אָט די אלע, וואָס שטעהן פון ווייטען און קו־קען צו דער צושטערונג און דריקען אויס זייער טרויער? אָט טא־קי מיר אלע, וואָס ווילען דעם היימישען פעקעל פון זיך נים אראָבווארפען, שטעהענדיג שטענדיג ווי אויפ'ן וועג, גרייט צוריק אין דער אלטער וועלט זיך אומצוקערען, צוריק אין דער שטיל זיך אומקערען צו דער אלטער היים?...

— דאָס זיינען די, וואָס זיינען מיטגעפאָהרען אין וועג אריין צו בעגלייטען די קינדער פון זייער פאָלק, די מתנה פאר דער יונגער אמעריקא. בעגלייטען די וואָס וועלען שוין דאָ בלייבען. און צו שווער איז פון אייגען בלוט זיך צו שיידען.

און אזוי שטעהן מיר און קוקען ווי אונזערע שעה־נע וועלטען ווערען צובראכען, פאָלקס־חלומות ווערען צוריסען...

צייטענווייז דאכט זיך אז אָט באלד ווערט ס'הארץ צוריסען פאר צער, און צייטענווייז שפרינגט ס'הארץ פאר שמחה זעהענ־דיג ווי א גרויס פאָלק ווערט בעשאפען, ווי א גרויס, ליכטיג לעבען קומט פון צווישען חורבות ארויס...

וואקסט אוים שטארק און געזונד און מיט פעסטע מוסקלען, גע־שפייזטע פון טאטע־מאמע'ס אונטערגאנג — אויך ער וועט אונ־טערגעהן. ער מיט זיינע טענץ און געפילדער וועט אבטרעטען דעם וועג פאר יענעם דור וואס וועט זיין גרויסע, ליכטיגע ליעד אויפ־זינגען, נאך וועלכער ס'בענקען אזוי אמעריקא'ס בערג, אמעריקא'ס טייכען, פעלדער און וועלדער.

אמעריקא וועט זיך שוין צום אלטען ניט אומקערען. מיט דער שנעלקייט פון שטורם-ווינד געהט זי אוועק פון אלטען. גיכער צו גלויבען, אז די ב ע נ י י ט ע איירארפא וועט זיך לאזען אויף דעם וועג פון דער א י צ ט י נ ע ר אמעריקא; וועט אויך איהרע אדערען פאר דעם גאלד-שטראם עפענען.

און זאלען פעלקער און נאציאנען ניט האפען, אז אויף אמע־ריקא'ס ערד וועט נאך יעדעם פאלק אויפבליהען בעזונדער מיט זיין אייגענער שפראך. אפשר וועלען צייטען קומען ווען א גע־לייטערטעם יודענטום וועט בליהען אונטער אמעריקא'ס הימלען. ויינען נאך ניט געבוירען געווארען די לייטערער. איצטער איז די ממשלה פון די צושטערער אין אונזער גאס.

ס'האט יעדעם פאלק, יעדע ראסע פון די אלע אלטע וועל־טען, א שטיק הארץ פון זיך אבגעריסען, א שטיק לעבען פון זיך אבגעריסען, טייערע, ליעבע קינדער פון זיך אבגעריסען און א מתנה געשיקט דער יונגער, ליכטיגער אמעריקא צו בעשאפען א פאלק פאר דער יונגער ליכטיגער אמעריקא. און אזוי ווערט דאס פאלק בעשאפען. רוי און אהן פארמען זעהט עס אוים, אבער ווער נאך ווי מיר אידען ווייסען אזוי גוט, א ז נ י ט א י י ן ט א ג ו ו ע ר ט א פ א ל ק ג ע ב ו י ר ע ן!

ווער נאך ווי מיר אידען ווייסען אזוי גוט, אז הונדערטער יאהרען אין לעבען פון א פאלק איז אפטמאל צו איין נישטיגען טאג פון איין מענשען ניט געגליכען; און אז יעמאלט ווען מען האט שוין אידען פון שפאניען געטריבען האט ערשט אמעריקא איהר נאמען בעקומען....